

A HOLLÓ JEGYÉBEN

FEJEZETEK
A CORVINÁK
TÖRTÉNETÉBŐL

A kiadók köszönetet mondanak

FRANCESCO SICILIA úrnak,

Direttore Generale per i Beni Librari, le Istituzioni Culturali e l'Editoria
del Ministero per i Beni e le Attività Culturali, Roma

ERNESTO MILANO úrnak,

Direttore della Biblioteca Estense Universitaria, Modena

MAURO BINI úrnak,

Il Bulino edizioni d'arte

a Nel segno del corvo. Libri e miniature della biblioteca di Mattia Corvino, Modena, 2002
kötet jogainak átengedéséért.

A HOLLÓ JEGYÉBEN

F E J E Z E T E K
A C O R V I N Á K
T Ö R T É N E T É B Ő L

Szerkesztette

MONOK ISTVÁN

CORVINA KIADÓ – ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

A kötet alapjául a 2002-ben Modenában rendezett NEL SEGNO DEL CORVO.
LIBRI E MINIATURE DELLA BIBLIOTECA DI MATTIA CORVINO RE D'UNGHERIA (1443-1490)
kiállítás katalógusa szolgált.

Az olasz cikkeket TODERO ANNA fordította
A kötetet tervezte: KOPPÁNY SIMON
Az OSZK kódexeit fotózta: HAPÁK JÓZSEF

© Összeállítás: MONOK ISTVÁN, 2004
© Szövegek: ANGELA DILLON BUSSI, Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana;
PAOLA DI PIETRO LOMBARDI, Modena, Biblioteca Estense Universitaria;
E. KOVÁCS PÉTER, Budapest, MTA Történettudományi Intézete;
MADAS EDIT, MTA-OSZK, Fragmenta Codicum;
MIKÓ ÁRPÁD, Budapest, Magyar Nemzeti Galéria;
ERNESTO MILANO, Modena, Biblioteca Estense Universitaria;
MONOK ISTVÁN, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár;
ROZSONDAI MARIANNE, Budapest, MTA Kézirattára;
WEHLI TÜNDE, Budapest, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet
© Hungarian translation TODERO ANNA, 2004

A kötet kiadását támogatta
a NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG MINISZTERIUMA – MAGYAR KÖNYV ALAPÍTVÁNY
és a NEMZETI KULTURÁLIS ALAPPROGRAM

MEGJELENT A KIADÓ FENNÁLLÁSÁNAK
ÖTVENEDIK ÉVÉBEN

KIADJA A CORVINA KIADÓ KFT.,
AZ 1795-BEN ALAPÍTOTT MAGYAR KÖNYVKIADÓK ÉS KÖNYVTERJESZTŐK
EGYESÜLÉSÉNEK TAGJA
ÉS AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARICAE

Felelős kiadó KÚNOS LÁSZLÓ, a Corvina igazgatója
Felelős szerkesztő: KÖRBER ÁGNES
Műszaki vezető: ILLYÉS ÉVA

ISBN 963 13 5358 3

ELŐSZÓ

Habent fata sua libelli. A könyveknek sorsuk van. Ha valamire áll a latin mondás, úgy Mátyás király híres könyvtárára, az utókor által Biblioteca Corvinianaként emlegetett gyűjteményre, amely a magyar történelem ritka csillagóráinak egyikében jött létre. Abban a különleges konstellációban, amikor az ország – legalábbis a királyi udvar – kultúrájában egy rövid időre az európai művészet élén járó olasz quattrocentóval tartott lépést. Amikor a firenzei Mediciek aggodalmasan figyelték, hogyan halmozza el a magyar uralkodó megrendeléseivel azokat a könyvfestő műhelyeket, amelyekkel maguk is dolgoztattak volna. Arisztotelész és Leon Battista Alberti, Órigenész és Livius köteteit másolták és díszítették Itáliában Mátyásnak, vagy a megbízottak már elkészült kódexeket vásároltak, hogy azután – feltehetőleg Budán – a magyar király címerével lássák el, jelezve: kinek a könyvtárába tartoznak.

Alig telt el egy emberöltő, s a híres bibliotéka semmivé lett, csak a híre maradt. Ezt a hírt azonban megőrizte a nemzet emlékezete, s egyre újabb meg újabb kísérletek történtek a szétszóródott kötetek felkutatására és hazahozatalára. A Biblioteca Corvinianának – amely hozzávetőleg 2000 kötetből állhatott – ma az egytizedét ismerjük. Szövevényes történetükre, művészi kapcsolataikra kiállítások, könyvek és tudományos publikációk világítanak rá. Az anyag mérete, bonyolultsága és a nyitott kérdések sokasága megnehezíti az átfogó összegzést. Erre ez a kötet sem vállalkozhat. Feladatául csupán azt tűzheti ki, hogy olasz és magyar szakemberek tanulmányaival és a legszebb vagy legjellegzetesebb kódexlapok színes képével felvillantsa az egyszervolt gazdagságot, számot adjon arról, amit tudunk, és arról, milyen feladatokat kell még elvégezni.

Sorsuk azonban nemcsak a könyveknek van. Van annak a kiadónak is, amelyet ötven évvel ezelőtt alapítottak, s a nevezetes könyvtárra emlékezve Corvinának neveztek el. Kiadványai között előkelő helyet foglalnak el a Corvina-kutatás meghatározó személyiségeinek, Csapodi Csabának és Csapodiné Gárdonyi Klárának közösen összeállított kötetei Mátyás könyvtáráról. A hagyomány folytatása, egyszersmind a jövő záloga, amikor ezzel a könyvvvel emlékezünk meg az évfordulóról.

De electione dñi comitis mathie in regem.

Cum autem peregrinis ex relativis fama obitus ipsius regis Ladislai in regnum hugarie venit: multos tristavit. inaxime autem illos qui eidem regi comitis Ladislai persuaserant necesse: cum ultores effusi sanguinis ipsius comitis Ladislai conaudire eo aiosius insurgere: ac incepta finem ad optatum perducere vindictam desiderare videbant. Quod et factum fuisset: si per compositionem regni rebus: perque eligendo rege: indicta per totum regnum hū

HUNYADI MÁTYÁS MAGYAR KIRÁLY PORTRÉJA

Bár Hunyadi Mátyás harminckét évig (1458–1490) uralkodott, mégis könnyű helyzetben az, aki a portréját szeretné megrajzolni. A problémát nem az okozza, hogy kevés adat áll a történészek rendelkezésére, hiszen más magyar uralkodókkal ellentétben Mátyásról számos adat és leírás maradt ránk. A nagyszámú Mátyás-ábrázolás értelmezése azonban nehézségbe ütközik, mivel a humanista történetírók munkáit alapos kritikával kell kezelni. Az uralkodótól függő történészek, írók, tudósok és művészek – érthető módon – idillikus képet festettek róla, mert már akkor sem látszott kifizetődőnek a megrendelőt az igazsággal szembesíteni, egyszerűbb volt azt leírni, amit a mecénás hallani vagy olvasni akart. Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy több esetben olyan történetek is fennmaradtak, amelyeket minden bizonnyal Mátyás és környezete terjesztett. A korabeli leírások értelmezése mellett ezért célravezető Mátyás személyiségét életének kulcsmozzanatain keresztül is bemutatni.

Mint az ország egyik leggazdagabb családjának tagja, magyarországi viszonylatban kiváló nevelést kapott. Apja, Hunyadi János, aki Zsigmond német-római császár kíséretében Itáliában is járt, sőt feltehetőleg hosszú hónapokon keresztül Milánóban szolgált zsoldosként, Sanocki Gergely személyében egy lengyel származású papot alkalmazott Mátyás tanárának. Tőle tanulhatott meg írni és olvasni, valamint latinul. (A király később németül, olaszul is megtanult, és beszélt egy szláv nyelven.) Neveltetéséből a fegyverforgatás sem maradhatott ki, apja udvarában számos olyan katona vitézkedett, akitől elsajátíthatta a hadi mesterség alapjait. 1454-ben, tizenegy évesen, lovaggá ütötték.

1. JOHANNES DE
THUROCZ
Chronica Hungarorum
Augsburg, 1488
Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár
Inc. 1143.

A Thuróczy-krónika pergamenre nyomtatott példányán a Mátyásnak és Beatrixnek szóló ajánlást arannyal nyomták. A kötetet hatvanhat kézzel kifestett, dúsan aranyozott metszet díszíti. Mátyás királyi pompában ül a trónon, válla fölött címere, arca karakteres.

2. FLAVIUS PHILOSTRATUS
Heroica, De vitis sophistarum,
Epistolae

LEMNIUS PHILOSTRATUS
Imagines

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár

Cod. Lat. 417, f. 1v (részlet)

A Philostratus-corvinát Boccardini Vecchio illuminálta Firenzében, 1458-ban. A rendkívül gazdagon díszített kettős címlap első lapjának keretdíszében tűnik fel Mátyás képmása, több római császárportré között, római pénzérmék mintájára megfestve. A felirat: Mathias rex Ung[ariae], Boe[miae] et dux Aus[triae].

Akaratán kívül korán részt vett az országos politikában, hiszen 1455-ben Hunyadi János, hatalmának stabilitása érdekében, úgy egyezett meg egyik ellenlábásával, Cillei Ulrikkel, hogy Mátyás feleségül veszi a hatalmas családi vagyon egyedüli örökösének számító Cillei Erzsébetet. A kor szokásának megfelelően a menyasszony leendő férje családjaához került, míg Mátyás a budai udvarba költözött, kamarásként. A szokványos bárógyerek életpályának egyetlen szépséghibája volt csupán: nem Mátyás volt az egyetlen fiú, bátyja, László számított az igazi örökösnek. Hunyadi János érthető módon őt tekintette utódjának. Annak ellenére, hogy Mátyás második fiú volt, véleményem szerint később sokat profitált ebből a helyzetből. Dokumentumokkal nem bizonyítható, de egyelőre más meggyőző magyarázatot nem tudok adni arra, miként történhetett, hogy trónrakerülése után – nem lebecsülve tanácsadói szerepét – a semmilyen kormányzati gyakorlattal nem rendelkező tizenöt éves Mátyás döntései olyan iskolázott politikusra vallanak, aki teljesen tisztában van a hatalom megszerzésének és megtartásának technikájával. A kiváló intelligenciával rendelkező Mátyás mindent megtanult, amit apja bátyjának, Lászlónak átadott, és amikor a szükség úgy kívánta, ismereteit azonnal alkalmazni tudta.

Fontos tényező az is, hogy Mátyás olyan családban nőtt fel, ahol minden a hatalomról és a vagyonról szólt. Hunyadi János ebben a szellemben nevelte gyermekeit, elsősorban Lászlót, aki fiatalon országos tisztségeket kapott, és a hatalmas Hunyadi birtokkal a háta mögött méltán gondolhatta azt, hogy apja halála után (1456) őt fogják kinevezni országos főkapitánynak, s ezzel megszerzi valamennyi királyi vár felett a rendelkezési jogot, megteremtve a további politikai befolyás alapjait. A család ambícióit mutatja, hogy még a gyilkosságtól sem riadtak vissza, hiszen amikor V. László király és az általa országos főkapitánnyá kinevezett Cillei Ulrik Nándorfehérvárott megpróbálták a Hunyadi László kezén lévő királyi várakat visszakapni, Cilleit lekaszaolták. A gyilkosságra válaszként a király elfogatta a két Hunyadi fiút, és 1457. március 16-án a budai Szent György téren lefejeztette Hunyadi Lászlót. A tragédia meghatározta Mátyás további életét, aki a kivégzés után a Hunyadi-család vezetőjévé vált. Mint az ország egyik legtekintélyesebb és legbefolyásosabb famíliájának a tagját, V. László halála után (1458. november 23.) Magyarország királyává választották.

Ifjúkora és családi indíttatása végig meghatározta Mátyás személyiségét. Fogságát soha nem tudta feldolgozni. A több mint tíz hónapos börtönt nem lehetett elfelejteni, bizalmatlanná és a színlelés mesterévé vált. Testvére kivégzése után sokan elpártoltak a családtól,

3. GIOVANNI FRANCESCO MARLIANO

Epitalamium in nuptiis Blancae Mariae Sfortiae et Johannis Corvini

Volterra, Biblioteca Guarnacci
Cod. Lat. 5518.IV.49.3.7, f. 5r

A huszonöt főlő terjedelmű kis kódex Marlianus milánói püspök 1487-ben Corvin János és Maria Bianca Sforza eljegyzése alkalmából elhangzott beszédét tartalmazza. A kötetet Ambrogio de Predis illuminálta a következő évben. A címlap bal felső sarkában Mátyás kitűnő profilképe látható arany keretben, fején a római császárok módjára babérkoszorú. A keretdísz alsó mezejében Mátyás címere ugyancsak babérkoszorúban, amelyet két puttó tart.

barátaiban csalódnia kellett. Ez később sem volt másképp, tanácsadói közül többen visszaéltek bizalmával, igazi barátja nem nagyon lehetett. A ráánkmaradt forrásokban említik, hogy királyként, ha kellett, dühöngött, ha kellett, kenyérre lehetett kenni. Igazi énjét könnyedén el tudta rejteni, de bizonyos helyzetekben nagyon egyenesen viselkedett, politikai ellenfeleit mindig szemből támadta, és egyiküket sem végeztette ki. Rendkívüli műveltséget szerzett, Európán kívül Észak-Afrika viszonyait is jól ismerte. Vallásosságát teológiai érdeklődése is bizonyítja, igaz, az egyházhoz mint politikai alakulathoz nem volt egyértelműen pozitív a viszonya.

A leírások szerint Mátyás közepes termetű, nagy orrú, piros arcú, széles vállú férfi volt. Mivel katonának nevelték, úgy tetszik, a tábori környezetet kifejezetten élvezte. Szerette a vadászatot, a lovagi tornákat és a kocsiversenyeket. Jól táncolt és szenvedélyesen kockáztott. Tehetséges uralkodó volt, a hatalmat nem csak megszerezte, ha-

nem meg is tudta őrizni. A meglévő politikai rendszerből a legtöbbet hozta ki, elérte, hogy a középkori magyar állam intézményei jól működjenek. Adó- és igazgatási reformja lehetővé tette, hogy remek hadsereget szervezzon, és katonáival megvalósítsa politikai elképzeléseit. Példaképének Zsigmond német-római császárt tekintette, az egyik legtehetségesebb magyar király (1387–1437) uralkodási technikájából számos elemet átvett. A bárókra támaszkodva kormányzott, védelmi politikájában Zsigmond elképzeléseit fejlesztette tovább, és a német-római császári cím megszerzésére irányuló cselekedetei is arra utalnak, hogy a néhai császár életpályája nagy hatással volt rá. (A budai várpalota udvarán nem véletlenül állította fel Zsigmond szobrát.) Kortársai legtöbbet külpolitikai lépései miatt bírálták, elsősorban azért, mert véleményük szerint nem fordított elég figyelmet a török elleni harcra. A passzív török politikára az lehet a válasz, hogy Mátyás felismerte, nincs esélye az oszmán birodalommal szemben. Egyes vélemények szerint azért indította meg a cseh és az osztrák hadjáratokat, hogy Közép-Európa keleti részén létrehozzon egy jelentősebb államalakulatot, és akkor már több eséllyel veheti fel a harcot a törökökkel. Ez azonban bizonyíthatatlan. Az is lehet, hogy egyszerű hiúsággal van dolgunk, és Mátyás így akarta az országnak hátrányos 1463-as Habsburg örökösödési szerződést megváltoztatni. Mivel a király halála miatt a következő politikai és taktikai lépését már nem ismerhettük meg, csak találgathatunk, hiszen mindkét variációra vannak érvek és ellenérvek.

A 21. század politikai kifejezését használva nyugodtan kijelenthetjük, hogy Mátyás nagyon értett saját reklámozásához. Gondosan ügyelt arra, hogy megfelelő választ adjon ellenfeleinek, amikor azok gúnyos megjegyzésekkel illették származását. Antonio Bonfini olasz történétíró, aki 1486-ban állt Mátyás szolgálatába, nem véletlenül kedveskedett új urának a Corvinus-ház eredetéről szóló könyvecskével. Ha a szóbeszédnek nem is tudta elejét venni, de azzal, hogy a római Valerius nemzetséget tette meg a Hunyadiak-Corvinok ősének, bizonyára örömet szerzett Mátyásnak. A király azonban nem tagadta meg önmagát, hiszen Bonfini Magyarországra érkezésekor egy másik leszármazási elmélet is közszájon forgott a királyi udvarban, a Zsigmond királytól való származás legendája. Ennek értelmében Mátyás apja nem volt más, mint Zsigmond király törvénytelen gyereke. A pletyka keletkezési helye a királyi udvar lehetett, elterjesztésének pedig politikai oka volt. Mátyás és tanácsosai az uralkodó házasságon kívül született fia, Corvin János trónöröklését biztosító stratégia egyik elemét láthatták benne. Propagandaeszköznek tekintette a politikai

4–5. DIONNYSIUS
HALICARNASSEUS
*Originum sive antiquitatum
Romanarum libri XI.*

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria
Cod. Lat. 435, f. 4r

A görög származású római történetíró művét Attavante illuminálta Firenzében 1485 és 1490 között. A pompás címlap keretdíszében a római történelem és mitológia alakjainak mellképe tűnik fel. A C iniciálében az ókori szerző humanista ifjúként jelenik meg.

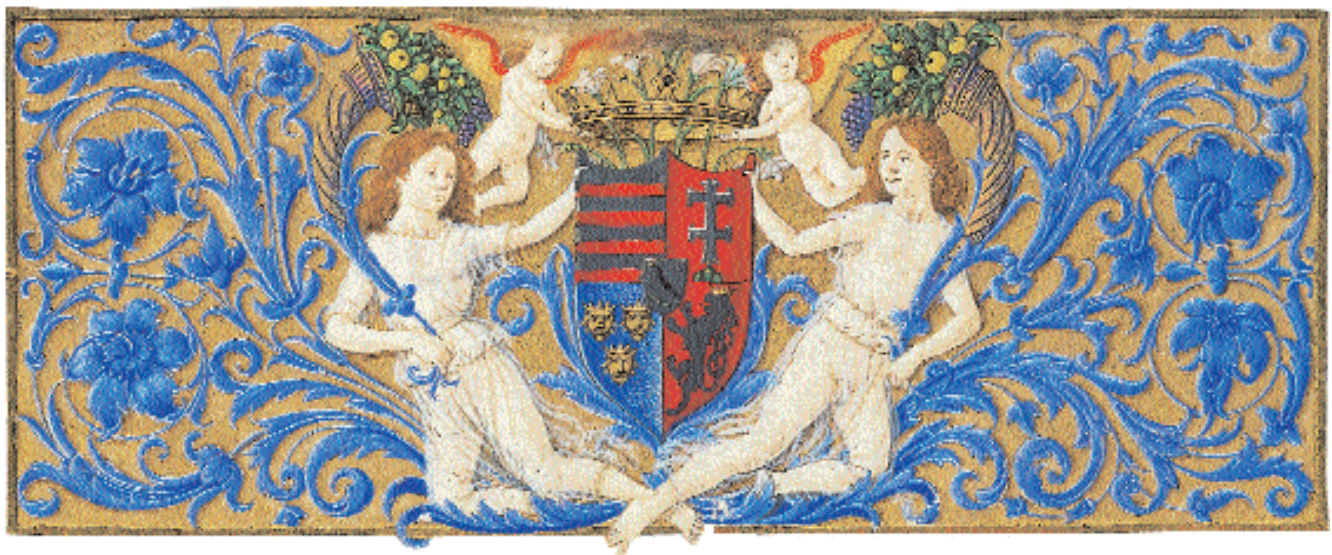
összejöveleteket is. Az 1479-ben ratifikált olmützi béke után, ami Mátyás számára Sziléziát, Morvaországot, Lausitzot, a cseh királyi címet, valamint a Hunyadi-ház uralkodói legitimációját is jelentette, közép-európai viszonylatban hatalmas és látványos ünnepségsorozatot rendezett, amelyről az itáliai és a német követek elragadtatással írtak. Nem feledkezett meg semmiről és senkiről. A remek ételek és italok mellett arra is ügyelt, hogy számos fejedelmet is meghívjon, akik elsősorban nem a mulatozások fényét voltak hivatva emelni; Mátyás személyükkel akarta bizonyítani politikai fontosságát. Hasonlóan tett 1476-ban is, amikor feleségül vette Aragóniai Beatrixot, I. Ferrante nápolyi király lányát. Az ünnepségek hatalmas pompával zajlottak, a magyar király politikai érdekszférájából számos fejedelem és előkelő érkezett Budára, együtt ünnepelni Mátyással. A házasság előnyökkel és hátrányokkal is járt. Beatrix hatására a királyi udvar gyökeresen megváltozott, és Európában elismert reneszánsz központtá vált, de a

nápolyi kapcsolat miatt Mátyás több alkalommal kénytelen volt apósa oldalán részt venni az itáliai belpolitikában.

Mátyás uralkodását Magyarország kulturális fénykorának tekintjük, hiszen már a kortársak is csodálkozva állapították meg, hogy az Alpoktól északra eső területek közül Magyarországon az elsők között terjedt el a reneszánsz stílus. A megállapítás azonban pontosításra szorul, hiszen elsősorban csak Budáról, a királyi székhelyről beszélhetünk, ahol Mátyás meg tudta valósítani elképzeléseit. Nem véletlenül használom az elképzelés kifejezést, mivel Magyarországon a reneszánsz művészetek elterjedésének egyedüli záloga maga a király volt. Egy személyben tőle függött a kultúra támogatása, a művészek és a humanista tudósok meghívása; hasonlóan a politikához, amit eldöntött, azt véghez is vitte. Mivel úgy gondolta, hogy az új stílusra szükség van, gyakorlatilag minden előzmény nélkül „bevezette” Magyarországon. Nagyszabású építkezésekbe kezdett Budán és Visegrádon, de ezeket nem Európa leghíresebb mesterei vezették, és ez érthető is. Az itáliai városállamok eltartották a legjobb művészeket, de mivel Itáliában az 1470-es években a korai reneszánsz építkezések lelassultak, a felszabaduló munkaerőből Magyarországra is jutott. Hiába dolgozott azonban Giovanni Dalmata a Sixtus-kápolna szobrászati munkáin, majd Budán, hírneve meg sem közelíti a korszak kiemelkedő építészeiét. Hasonló a helyzet a budai vár főépítészével, a firenzei Chimenti Camiciával is. Kiemelkedő tehetségű tudós és művész nem élt Mátyás udvarában, az építésekhez hasonlóan itt is az itáliai második vonal játszott szerepet, de hogy milyen nagy volt a lemaradás a fejlett területek kulturális színvonalától, azt jól mutatja, hogy ezek a „kulturális mesteremberek” a királyi támogatással óriási változást hoztak az udvar szellemi életébe. Az erős központi akarat azonban azt is eredményez-

A Halicarnasseus-corvina címlapjának részlete, a keretdísz alsó mezéjében Mátyás címerét két angyal tartja, másik kezükben bőségszaru. A címer fölötti koronát két lebegő puttó fogja.

te, hogy nem indult meg belső önszerveződés a kultúra területén, kivéve talán egy újplatonista kört. A reneszánsz egész országra kiterjedő hatása csak a 16. században érezhető, jókora időbeli lemaradással, hiszen ekkor Magyarországon még a gótika a legfontosabb és a legmarkánsabb stílusirányzat. Az, hogy Mátyás építkezik, megszervezi a Vatikáni Könyvtár után a második legnagyobb könyvtárat, a 2000–2500 kötetet számláló „Biblioteca Corvinianá”-t, művészeket és tudósokat hív, sajnos megismételhetetlen epizód maradt a magyar kultúrtörténetben. A mecenatúrához belső indíttatás is kellett, de Mátyás nemcsak kulturális igénye miatt támogatta a művészetet és a tudományokat. Jól látta, hogy a mecenatúra, ha nem is azonnal, de évek múlva megtérülhet. A külsőségeket kedvelő és a propagandát kiválóan felhasználó Mátyás eszköznek tekintette a művészetek pártolását, hiszen már származása miatt sem volt mindegy, mit gondolnak róla Európá-

6. ROBERTO VALTURIO

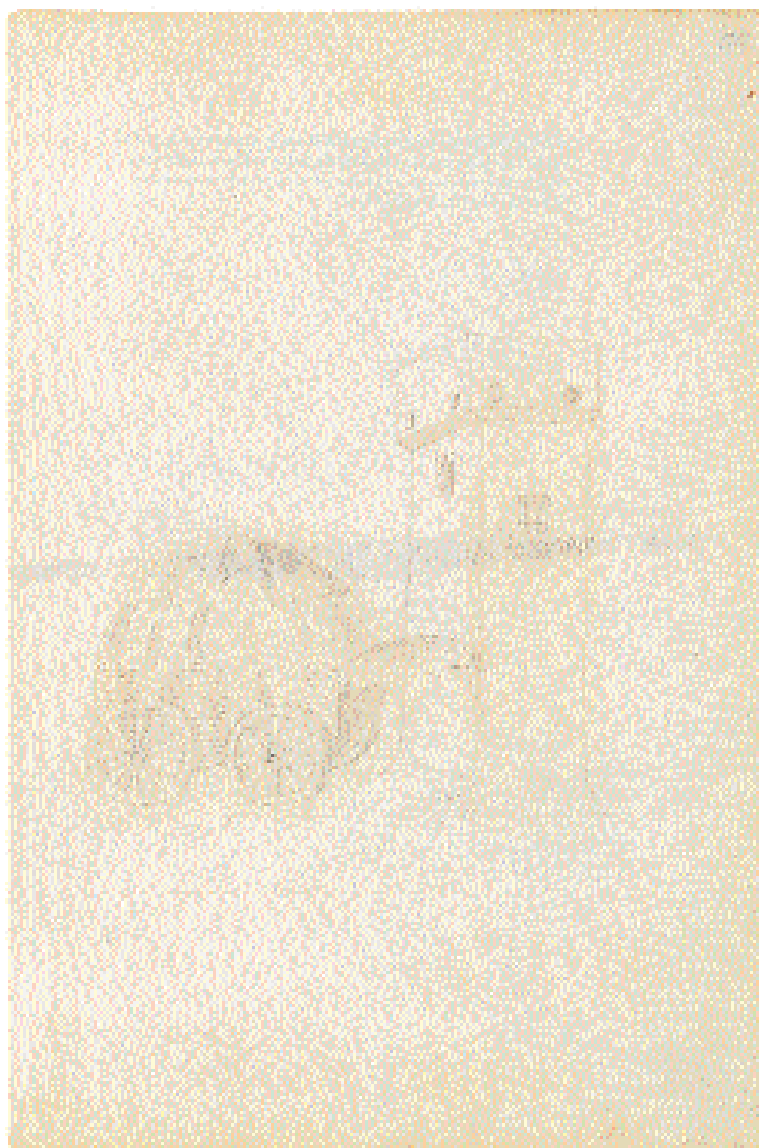
De re militari

Modena, Biblioteca Estense

Universitaria

Cod. Lat. 447, f.171r

Torony és faltörő szerkezet a 15. századi Valturio hadtudományi művéből, amelynek corvina-példánya Velencében készült, s több mint száz tollrajz illusztrálja. Itt egy torony és egy teknősbéka alakú faltörő szerkezet látható.

ban. Minél többen fordulnak meg az udvarában, annál többfelé viszik el a híret. Nagyszabású politikai terveire erre is szükség volt.

Tovább színesíti a király portréját az is, hogy a magyar néphagyományban Mátyás állandó jelzője az „igazságos”. A megjegyzés alapját egy 16. századi oklevél hátlapjára írt, magyar nyelvű mondat szolgáltatja: „Meg holt matias kiral s el költ az Igazsagh.” Az idézet arról tanúskodik, hogy a királyt a közvetlen utókor pozitívan ítélte meg. Számos mondában olvashatjuk, hogy Mátyás mindig az elesettek és a kisemberek oldalára állt a helyi hatalom képviselőivel szemben. Az „igazságos” uralkodó legendáját már a 16. század közepén írásba foglalták. Heltai Gáspár kolozsvári szász reformátor „Chronica az magyarok dolgairól” című magyar nyelvű történetébe már számos olyan anekdotát szőtt bele, amelyben Mátyás mint a szegények pártfogója jelenik meg. Az igazságos uralkodó híret minden bizonnyal maga Mátyás is terjesztette, dicsőítő énekeket rendelt magáról, de erre nem csak Magyarországon találunk példát. Az igazságos király a humanista irodalomban toposznak számított, hasonlóan járt el Borso d’Este ferrarai herceg is. Az álruhában az országot járó uralkodó képe Magyarországon nem Mátyással kezdődött, hanem I. (Nagy) Lajossal (1342–1382). Bonfini írja, hogy Mátyás uralkodása idején az Anjou-házi királyról beszéltek hasonlóan, mint Mátyásról. Kizárt dolognak tartom, hogy akár I. (Nagy) Lajos, akár Mátyás álruhában járta volna az országot, de mivel mindkettőjük halála után évekig zűrzavaros helyzet alakult ki, uralmukat nosztalgiával emlegették.

A nosztalgia „a boldog békeidők” iránt érthető volt, mert Mátyás kormányzásának is köszönhetően Magyarország a 16. század elején jelentős gazdasági válságot élt át, és a kelet-európai trendnek megfelelően a társadalmi fejlődésben is a negatív tendenciák erősödtek fel. A nemesség bebetonozta magát, a társadalmi átalakulások leálltak, a polgári fejlődésnek csak a csíráiról beszélhetünk. Ehhez jött még az állandó háborús készenlét, hiszen a meggyengült központi hatalom nem bírta az oszmán birodalommal. A „mátyási mű” azonban nem ment azonnal veszendőbe, hiszen a hatalmi struktúra keretei – a kormányzati és igazgatási szervezet, a rendi méltóságok – érintetlenül maradtak. Egy tényező azonban hiányzott: Mátyás, aki hozzáértéssel, nagyravágyásával, ügyeskedéseivel, ellentmondást nem tűrő egyéniségével a középkori magyar állam meglévő intézményeiből képes volt a lehető legtöbbet kihozni. Halálával azonban megszűnt ez a kényszerítő erő, az ország teljesítőképessége rohamosan csökkent, a személyéhez fűződő és a rá kialakított rendszer felbomlott, és mivel

törvénytelen fiának, Corvin Jánosnak nem tudta a trónt biztosítani, elképzeléseit senki nem folytatta.

A történelem fintora, hogy Mátyást, aki Zsigmond kormányzati rendszerét újíttotta fel, a bárókra támaszkodva uralkodott, védelmi politikájában is a német-római császár elképzeléseit folytatta, és akit nyilván példaképének tekintett, a magyar történeti közgondolkodásban csak pozitív jelzőkkel illetnek, míg Zsigmondot pazarló, gyenge kezű királynak tartják. A Hunyadi fiút a közvélemény a megfoghatatlan és értelmezhetetlen „nagy király” jelzővel illeti, és Mátyással kapcsolatban legtöbbször Kölcsey Ferenc reformkori költő sorait idézik. A magyar himnuszban a „nyögte Mátyás bús hadát Bécsnek büszke vára” verssora – véleményem szerint – a mai napig befolyásolja Mátyás megítélését. A kiváló egyéni képességekkel rendelkező király ingatag trónját mesterien védte meg, majd uralmának megerősödése után olyan kormányzati szisztémát épített ki, ahol aztán ellentmondást nem tűrve érvényesíthette akaratát. Igazi reneszánsz fejedelem volt, Machiavelli-féle értelemben, európai elképzelésekkel, de kelet-európai lehetőségekkel.

7. PETRUS RANSANUS
Epitoma rerum Hungaricarum
Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár
Cod. Lat. 249, f. 17r (részlet)

Ranzanus püspök Mátyásnak és Beatrixnek ajánlja Budán írt művét, Magyarország történetének rövid összefoglalását. A királyi pár uralkodói díszben, trónon ülve hallgatja a püspök szavait.

INCIPIT PROLOGVS SANCTI HIERONYMI
IN EZECHIELEM PROPHETAM ADEVSTO H

INITIS IN HESALIA
DECEMET OCTO

explanationum voluminibus
ad ezechielem. qd tibi & scē
memorie patri tue laule. O
uirgo xpi custodiam. sepe p
licitatū sum transire cupiebam
& extremam ut dicitur ma
num operum. ponere propheta
Et ecce mihi subito mors p
machi atq; marcellae romane

o urbis oblidio. multorumq; fratrum & sorora dormitio i
nunciata est. Atq; ita consuetudinis oblitus. ut nihil ali
ud diebus ac noctibus nisi de salute omnium cogitarem
M q; in captiuitatem sanctorum putarem esse captiuum. n
possem prius oia rescire. nisi aliquid ceteris discerem
D um inter spem & desperationem sollicitus pendeo. aliorūq;
malis me crucio. Possq; uero clarissimum terrarum omniū
lumen extinctum est. uiuino romani imperii truncatum.
caput. et ut uerius dicam in una urbe totus orbis interit.
O bmutui & humiliatus sum. et filius a hominib; & dolor o
meus renouatus est. Concealuit intus me. Cor. meum &
in meditatione mea exarsit ignis. Nec putatu illam sen
tentiam negligendam. multa uel lucra importuna narra
tio. Verum quia & tu uidelicet hoc flagitas. & ma
gno uulnere cicatrice paulatim obducitur. scorpionesq; ier
endeladum & porphyrium trina chris humo premuntur.
et hydra multorum caputū contra nos aliquando sibi
re cessant. Datumq; tempus quo non hereticorum respo
dere insidias. sed scripturarum impositioni incumbere
debeamus. Aggrediar Ezechiel prophetam cuius difficul
tatem hebreorum probat traditio. Nam nisi quis apud

MÁTYÁS KIRÁLY KÖNYVTÁRA AZ URALKODÓ REPREZENTÁCIÓJÁBAN

1. MÁTYÁS KIRÁLY LEGENDÁS KÖNYVTÁRA

Kevés olyan uralkodója volt Magyarországnak a késői középkorban, aki az ország határain kívül ismertebb volna ma is, mint Mátyás király, Hunyadi János fia, közkeletű, „humanista” nevén Matthias Corvinus.¹ Nemcsak mint a kor leghatalmasabb keleti és nyugati uralkodójával, a török szultánnal és a német-római császárral sikeresen szembeszálló, legyőzhetetlen király vált híressé, hanem a tudományok és a művészetek hozzáértő pártfogójaként is.² Utódai, II. Ulászló és II. Lajos alatt hamarosan romlásnak indult, végül elbukott a középkori magyar állam. Miután a törökök elfoglalták Budát és Visegrádot, Mátyás király művészeti reprezentációjának legfontosabb emlékei eltűntek vagy elpusztultak, a halála után hamarosan megindult legendaképződésnek immár semmi nem állt útjában. Sőt, uralkodásának időszakára mint a letűnt aranykorra emlékeztek mindenütt.

Legendás műveltségének legnevezetesebb emlékévé a budai királyi könyvtár – utólagos nevén a „Bibliotheca Corviniana” – vált. A tudós világ különösen sokra tartotta; így történt, hogy amidőn V. Pál pápa (1605–1621) a vatikáni palotában lefestette a világ leghíresebb könyvtárait, szerepeltette közöttük Mátyás király budai könyvtárának alapítását is.³ A háborúk dúlta, megosztott Magyarországon kiváltképp elevenen élt az ország területét az ellenségtől megvédő, sőt azt új hódításokkal gyarapító, ugyanakkor rendkívül művelt uralkodó humanista ideálképe, többnyire összekapcsolódva az elveszett nemzeti nagyság utáni nosztalgikus vágyakozással. Néhány 18. századi, a magyar kultúra számára különösen fontos könyv illusztrációja jelképe lehetne ennek a kultusznak. Bél Mátyás *Notitiájának*, e nagyszabású

8. HIERONYMUS

Epistolae

Bécs, Österreichische
Nationalbibliothek
Cod. 644, f. 2r

A Szent Jeromos leveleit őrző, díszes kézirat a Corvina könyvtár egyik legkülönösebb darabja. Vitéz János megrendelésére készült, talán Nápolyban, 1465–1470 között; szövegét az érsek – több kézirattal összevetve – javította (emendálta) is. Arra, hogy Mátyáshoz került volna, közvetlenül nem utal semmi. Kötése azonban teljes egészében II. Ulászló számára készült, kompozíciója, motívumkészlete a corvina-kötéseket utánozza.

9. HIERONYMUS

Commentaria in duodecim minores prophetas

Firenze, Biblioteca Medicea

Laurenziana

Plut. 19. 1, f. 1r

A díszkódexet – amely Szent Jeromosnak a tizenkét kispófétához írott kommentárját tartalmazza – Firenzében fejezték be 1492-ben, Lorenzo de' Medici számára. A címlap miniatúrájának mestere Boccardino il Vecchio volt. Az ő műve az egyik legszebb corvina, a budapesti Philostratus-kódex is. Újabban felvetődött, hogy eredetileg ezt a kéziratot is a Corvinába szánták.

10. AUGUSTINUS

AURELIUS

De Trinitate, De genesi ad litteram libri XII.

Firenze, Biblioteca Medicea

Laurenziana

Plut. 12. 9, f. 2r

Ez a firenzei kódex is azok közül való, amelyeket csupán a legutóbbi időben kapcsoltak feltételesen a Biblioteca Corvinianához. A szöveget Neri di Filippo Rinuccini másolta, a miniatúra – a Mátyás számára sok kéziratot illumináló – Attavante degli Attavanti műhelyében készült. A címer és az emblémák tanúsága szerint a kötetet Lorenzo de' Medici számára fejezték be.

Magyarország-leírásnak címlapján Mars és Pallas Athéné alakja veszi körül a király babérkoszorús mellszobrát (1737),⁴ az 1751-ben Nagyszombatban kiadott magyar törvénytár, a *Corpus Juris Hungarici* – amelynek lapjait a magyar uralkodók rézmetszetű képeivel tették fényesebbé – Mátyás-képmását az egyik oldalon csatajelenet, a másikon könyvtárbelső képe kíséri.⁵

Mátyás király könyvtáráról sokan és sokféle irodalmi műfajban írtak az évszázadok során. Tudományos irodalma a 18. századtól folyamatosan gyűlik. Mára a nemzeti tudomány – hízogó, ám gyakran

INCIPIT PRÆATIO DIVI HERONIMI SUP DVODECIM PROPHETAS MINORES

IN EXPLANATIO

tribus omnium prophetarum
sancti spiritus in digito adue
niunt eius in scripto scripti ff
revelatione panduntur. & in
y fua figuratum legimus libri
quatuor scribere & pharisei qui le
gis litteras nolle se iactant. no
possunt legere quia signatus e
nullusque mactant porcum nisi
leo de tribu iuda. quam siq
uit deus poterit qui eius po

terant mysteria. quarto magis in explanatione. Osee prophe
te oraculū ē dōmīnū. & eam Petrus dicebat. Et misere i obis
parabolam istam. p̄sentim. cum oblationem volumus. restetur
iple qui scripsit. Quis sapiat & intelligat ista. intelligat & co
gnoscat ea. quod non promissum. sed prodestitū debemus acci
pere. iuxta illud euangelii. Quis parat est semel fidelis et prudēs
quem constituit dominus sui familiam suam. Quis etiam non
stūm in fronte libri scandalizetur et dicat. Osee primus omni
um prophetarum meretricem accipere iubetur uxorem. & nō contri
dict. non solum nolle se simulat. ut non carpen. fuerit videtur in
ritu. sed exequatur. semel imperium quasi operaverit. quasi in illo
tempore cum pudicitie vacasse. feriat. ut honestior & abis. pec
cato laetel. nos renuisse domino legemur. Moyses mittitur ad
Pharaonem. & dux thabernaculi populi constituitur. & rama. nō in
bellitate. sed humilitate respondit. prouidet diu. quem mittas.
Hieremias puerum esse se dicit. ne peccantem arguas. iherusalem.
Hiezechiel iubetur de omni genere legumur. de leu. et. in
labentium panem facere. & coquere illam i haurio stercore
et ait. Nequaquam domine. quia nūq. immundum. extrahit i

11. THEOPHRASTUS *Historia plantarum – De causis plantarum*

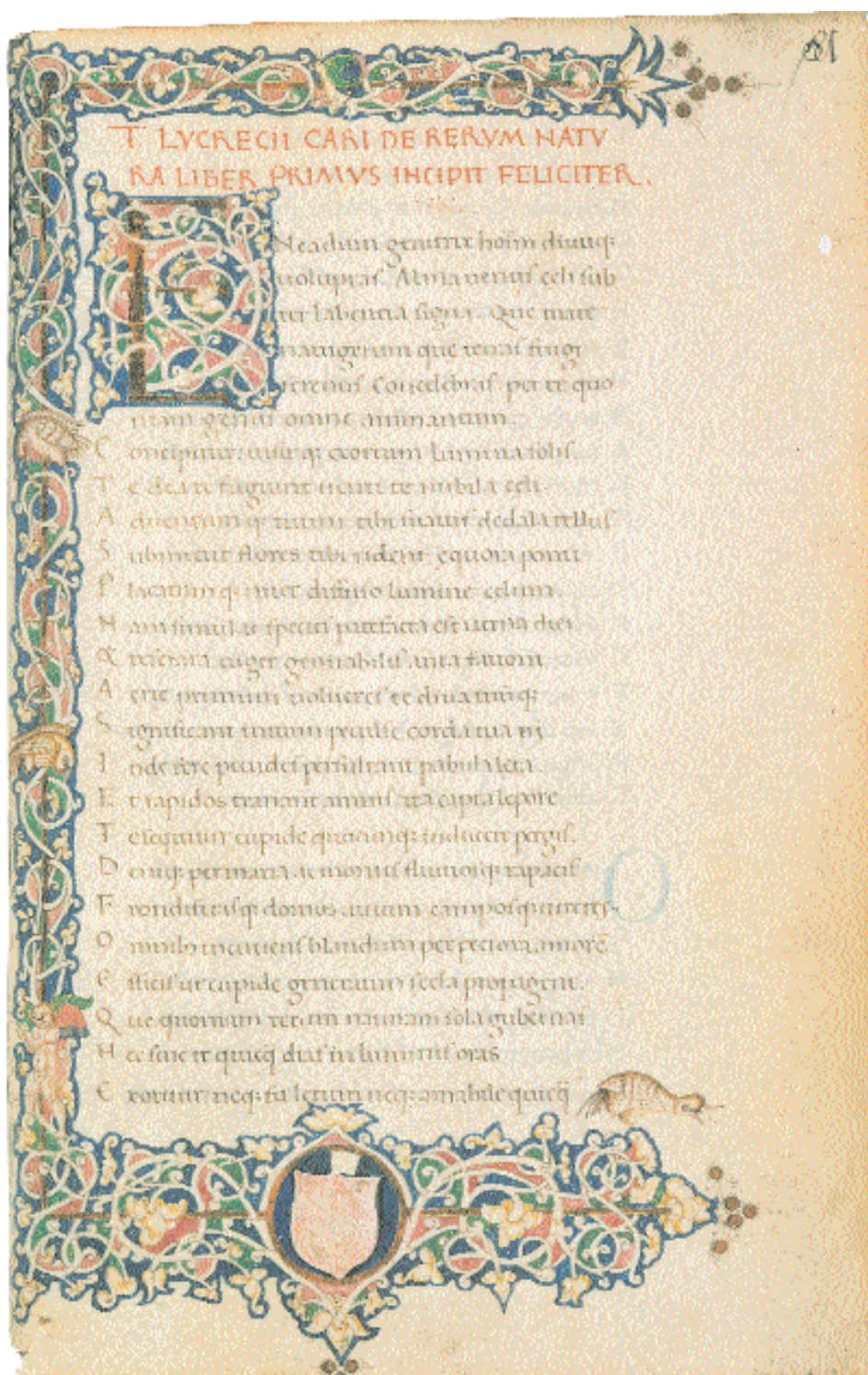
Budapest, Egyetemi Könyvtár
Cod. Lat. 1, f. Iv

A Firenzében, Vespasiano da Bisticci megrendelésére készült kötet Aristotelés tanítványának, Theophrastosnak a növényekről írott két munkáját tartalmazza latin fordításban. Az elegáns kettős címlap bal oldalán, az előzékgamemenen finom vonalú keretben, arany betűkkel írva kezdődik a fordítónak, a Thessalonikéből Itáliába menekült Theodóros Gazésnek V. Miklós pápához írott előszava.

kétes – rangjára emelkedett a „corvina-kutatás”. Bibliográfiájának gyarapodása akár egy tudományág fejlődésének általános paradigmája is lehetne, amely nemzedékről nemzedékre halmozza a tudást, és teszi egyre világosabbá tárgyának hajdani képét – legalábbis a legutóbbi időkig így gondoltuk. Egyre több jel utal azonban arra, hogy elsősorban kimondatlan előfeltevések, üressé vált toposzok, kultikus „ráolvasások” teremtették meg azt az erőteret, amelynek titokzatos vonalai mentén századokon át rendeződtek a ma ismert sorba a források adatai és maguk a kötetek.

Itt van például – hogy látszólag távolról kezdjük – egy all’antica vörösmárvány-faragvány, a „könyvtár oszlopfője”-nek esete. Ma is szerepel a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításán ez az oszlopfő mint emblemikus mű, amelyen akanthusz-levelek között kanyargó szalagon ezt a töredékes feliratot lehet olvasni: „Mathias princ[eps in]victus ingeni[ii v]oluptati opus hoc condidit generosum”.⁶ A faragvány – másodlagosan átfaragott, összetört medenceként – a 18. század végén bukkant fel. A budai régi Városháza mellett találták, közel a Nagyboldogasszony-templomhoz. Első említője, Belnay György Alajos pozsonyi jogászprofesszor 1799-ben meg-

12. TITUS LUCRETIVS CARUS

De rerum natura libri VI.

Bécs, Österreichische

Nationalbibliothek

Cod. 170, f. 1r

Lucretius művének ezt a szerényebben díszített kéziratát is Firenzében illuminálták (1460–1470). A fehér indafonatos corvinákba gyakran festették be utólag Mátyás címerét, de azt, hogy ebben az esetben is így történt-e, nem tudjuk megállapítani, mert a címet később kivakarták. Megőrizte viszont a kódex eredeti, aranyozott corvina-kötését. Erről szintén eltűntették a király címerét, és hamis (1451) dátumot írtak rá.

jelent magyar irodalomtörténetében rögtön Mátyás király elpusztult könyvtárához kapcsolta, egyes-egyedül felirata alapján.⁷ Mintha az „opus generosum” nem is vonatkozhatott volna másra. Ettől kezdve azután nem volt megállás; jellemző, hogy a felirat utóbb „elhagyta” a követ (az hosszú időre el is tűnt a Nemzeti Múzeum sülyesztőjében), önállósodott, s mint a könyvtár kapujának, homlokzatának

13.

Commentaria in Horatium
Milánó, Biblioteca Trivulziana
Ms. 818, f. 2r

A két Horatius-kommentárt – Pomponius Porphyriónak az ódákhoz, ill. Ps.-Acrónak a satírákhoz írott munkáját – tartalmazó kéziratot Attavante műhelyében díszítették az 1480-as évek második felében. A lapszéldíszben látható címerek (Magyarország, Ausztria, Bécs) Mátyásra utalnak, bár családi címerei hiányoznak. A pompázatos corvina-bőrkötés közepén üresen maradt a négyosztatú pajzs, feltehetően a király halála miatt.

monumentális inscriptiója jelent meg a szakirodalomban.⁸ Senkit nem zavart, hogy egyetlen forrás sem említette, hogy oszlop tartotta volna a könyvtárterem boltozatát, s hogy a budai palota feliratait lemásoló utazók sem közölték ezt a szöveget. Amikor a kutatás újra megtalálta és agnoszkálta a faragványt a Nemzeti Múzeumban, rögtön beemelte ezt az ősi ideát a legszigorúbb művészettörténeti diszciplína szabályos keretei közé.⁹ Ma már tudjuk, hogy a budai várban elszórtan felbukkanó reneszánsz kövek nem kapcsolódnak mind eo ipso a királyi palotához.¹⁰ Erről a darabról is nyugodtan bevallhatnánk, hogy nem tudjuk, mihez tartozott eredetileg, s hogy elsősorban a hozzá kapcsolódó, immár kétszáz éves hagyomány az, ami számunkra különösen becsessé teszi.

A tradíció szerepét a könyvtár napjainkig nyúló történetében nem lehet eléggé hangsúlyozni. Már a neve, a „Bibliotheca Corviniana” is

ennek a teremtménye: a korabeli írásos források ugyanis nem illették ezzel a jelzővel. Maga a „Corvinus” név, mint tudjuk, az olasz humanisták találmánya volt, ők is terjesztették el.¹¹ A király illegitim származását takargató irodalmi eszköznek, amely a hivatalos iratokban nem fordult elő, csupán a művészetek játékterében – a miniatúrákon vagy az épületek feliratain – volt jogosultsága.¹²

A könyvtár egykorú, kitüntetett jelzője, a firenzei humanista, Naldo Naldi könyvtárról írott panegyricusának címében – „De laudibus Bibliothecae Augustae” – szereplő „fenséges” szó viszont a 19–20. század folyamán nem keltett reflexiókat; a császári aspirációkat hordozó „Augusta” jelzőt talán nem találták eléggé individuálisnak, ellentétben a jól magyarosítható Corvinussal. Pedig Mátyás „fenséges” könyvtárában éppúgy egyéni politikai szándékok tükröződtek, mint az általa kifejtett művészeti reprezentáció egészében.¹³ A könyvtár elválaszthatatlan volt a Budán működő reprezentációs gépezettől, amely egyfelől Mátyás, másfelől – és 1485 után sokkal inkább – természetes fia, Corvin János, a törvényes utód híján kijelölt trónörökös legitimációs gondjait lett volna hivatalva enyhíteni.

**14–15. GEORGIUS
TRAPEZUNTIUS
*Rhetoricorum libri***

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár
Cod. Lat. 281, f. 1r

A Krétáról Itáliába emigrált görög humanista latinra fordított műve címlapjának C-iniciáléjában idealizált auktorportré látható. Ez és a gazdagon aranyozott lapszéldísz Budán készült az 1480-as években, ugyanabban a miniátorműhelyben, amelyben a Wolfenbüttelben őrzött Tolhopff-corvina címlapja is. Az eredeti kötését elvesztett kódex 1869-ben került vissza Isztambulból, Abdul Aziz szultán adományából.

2. A KÖNYVTÁR ÁLLOMÁNYA ÉS HELYE

A „Bibliotheca Corviniana” egykori állományáról sok használható ismerettel rendelkezünk,¹⁴ jóllehet maga a „corvina”-fogalom pontosan definiálhatatlan (a kutatók gyakorlatilag mindazokat a könyveket „corviná”-nak tekintik, amelyeknek volt valami – szinte bármi – köztük Mátyáshoz, vagy közvetlen utódaihoz). A ma is meglévő kö-

16. AUGUSTINUS AURELIUS Epistolae et epistolae aliorum ad Augustinum CXCI.

Wien, Österreichische
Nationalbibliothek
Cod. 653, f. 1r

A Szent Ágoston leveleit őrző kódex kettős címlapját rendkívül kvalitásos miniatúradísz ékesíti, Mátyás király címereivel, emblémáival, a jobb oldali levél D-iniciáléjában a hippói püspök alakjával. A ragyogó színekkel festett lapszédísz Attavante degli Attavanti saját kezű műve; érzékeny betűkkel írott szignatúrája – Attavantes pinsit – az első címlap túloldalán olvasható.

tetek és az elveszettekről szóló adatok alapján úgy látszik, hogy teljesen korszerű bibliotheca gyűlt össze Budán. A középkori standard művek – enciklopédiák, a skolasztikusok munkái stb. – mellett elsősorban a késő antik egyházatyák írásai voltak jelen, azután az ókori auktorok, közöttük a frissen felfedezett és lefordított görögök is – sőt, ők eredeti nyelven is szerepeltek –, valamint a kortárs humanista irodalom.¹⁵ Ficino és körének műveit különösen szép számban őrizték Budán, nem ritkán magának a királynak szóló ajánlással. Szerencsére ezek közül is fennmaradt több, főleg Wolfenbüttelben.¹⁶ A kéziratok szövege eltérő értékű: a sietős másoltatásnak is volt köszönhető, hogy sok kódex – úgy tűnik föl, a többség – gyengébb minőségű szöveget tartalmazott, vagyis olyat, amely mélyen alatta maradt a 19. századi német filológia elvárásainak.¹⁷ Mégsem volt értéktelen művek halmaza: Héliodóros *Aithiopikája*¹⁸ vagy Kónstantinos Porphyrogennétos *De caerimoniis* című műve¹⁹ a budai királyi könyvtár példányából vált ismertté.

A valódi állomány töredékei mellett rendelkezésünkre áll a könyvtár hivatalos „leírása” is, vagyis a firenzei Naldo Naldi már említett dicsőítő költeménye a könyvtárról, a „De laudibus Bibliothecae Augustae”,²⁰ amelynek megírását Taddeo Ugoletto, a könyvtáros, egyben Corvin János nevelője kezdeményezte. Ez a panegyricus taxatív felsorolta a Naldi szerint fontos műveket (jobbára a szerzők nevét), de inkább a humanista elvárásokat, és nem magát a valóságot tükrözi. Mégis roppant tanulságos, mert kortárs, célzatos humanista olvasatát nyújtja a könyvtárnak.²¹ A meglévő kódexekkel és a forrásokkal összevetve katalógusnak semmiképp nem tekinthető.

Valószínűleg ugyanilyen ideálképét adja, „írja le” a bibliotheca egyetlen helyiségének is. Prózai bevezetőjének és magának a versnek vonatkozó részei egyaránt *ekphrasisként* olvashatók. Egy igazi, all’antica sacellum sapientiae bontakozik ki az olvasó előtt, amelynek díszes berendezéséből – mint Apollón templomában – még a tripuszok sem hiányoztak. A berendezés „thirrén”, vagyis firenzei mesterek műve volt, és a szövegben egy 15. századi fejedelmi studiolo értelmezésének lehetősége is ott rejlik, amelyben a könyveken, képeken kívül még a természeti furcsaságok is megtalálhatók. A könyvtár a budai palota legszebb része volt, mert Naldi szerint így fejezte ki a sapientia – a tudás – magasabb rendűségét.²²

Az egykori valóság – ha ennek a megkülönböztetésnek ebben az esetben egyáltalán értelme volna – nehezen körvonalazódik a későbbi, kevésbé vagy másképp humanista szándékú tudósításokból. Valószínű, hogy nem is egy, hanem két terem volt a könyvek repre-

17–18. DIDYMUS

ALEXANDRINUS

Liber de Spiritu Sancto a Beato Hieronymo translatus etc.

New York, Pierpont Morgan

Library, Morgan

Ms 496, f. 2r és 1v

Az alexandriai teológus, Didymus – és más egyházatyák – munkáit őrző kéziratot a Corvina-könyvtár egyik legszebb kettős címlapja nyitja. Mesterei, a firenzei Gherardo és Monte di Giovanni testvérek kevés számú kódexet festettek ki Mátyás megrendelésére, de valamennyi rendkívül jelentős mű. A nagy miniatúrán trófeákkal díszített pillérek mögül Mátyás és Beatrix térdelő alakja bukkan ki, a középpüth kinyíló, kerek mezőben a Didymus fő művét fordító Szent Jeromos ül írópultja mellett, fölül a Szentlélek galambja lebeg.

zentatív tárháza (legalábbis a szemtanú Oláh Miklós kettőről írt); a falakat (mennyezeteket) freskók díszítették, az ábrázolásokat feliratok értelmezték.²³ A könyvtár a palota ama teremsorához kapcsolódott, amely a legfontosabb reprezentációs tereket foglalta magában: a tróntermet és a kápolnát. Arra ma még nincs lényeges adatunk, hogy Mátyás idején hogyan érvényesült reprezentatív funkciója, de az, hogy a későbbi korszakokban – beleértve ebbe a török időket is – a palota nevezetességei közé tartozott, egyértelműen erre utal.

3. A KÖNYVTÁR TÖRTÉNETE A KÉSŐ KÖZÉPKORBAN

Folytassuk most a legkényesebb kérdéssel, amely remélhetőleg a legtávolabbi is visz: a könyvtár kialakulásának és fénykorának Mátyás kori történetével. A tudomány már vagy százötven éve foglalkozik intenzíven azzal, hogy összegyűjtse az egykori állományt, időről időre kiostálja a „hamis corviná”-kat és kanonizálja az „igaziak”-at. Azzal itt nem foglalkozom, hogy nemzedékről nemzedékre, de szinte kutatóról kutatóra változik a „szabályzat”, és hogy nem lehet és

19. PHILOSTRATUS (II. és III.)

*Heroica, Imagines, De vitis
sophistarum, Epistolae*

Budapest, Széchényi Könyvtár
Cod. Lat. 417, f. 1v és 2r

A Philostratus-kódex írásait Mátyás király parancsára Bonfini fordította le görögből latinra. A díszkéziratot Firenzében illuminálta Boccardino il Vecchio, aranyozott bőrkötését azonban már II. Ulászló számára készítették Budán. A kettős címlap minden részletét festés és aranyozás borítja. Balra Mátyás antikizáló éremportréja együtt szerepel a hellenofil római császárokéval, Neróéval és Hadrianuséval; szemben az N-iniciálében a király bécsújhelyi diadalmenete.

nem is érdemes pontosan definiálni, mit tekintünk „Bibliotheca Corvinianá”-nak. Az alapvető probléma ugyanis az, hogy Mátyás könyvtárának történetéről – akárcsak műpártolásának egészéről – elsősorban uralkodásának utolsó szakaszából ismerünk sok forrást, vagyis humanista korszakából, s a történet első feléről nincs több adatunk, mint amennyi egy magyar királyról általában lenni szokott.²⁴ Nagy a kísértés, hogy visszavetítsük a korai szakaszra a későiről szóló ismereteinket, és a kutatók nehezen állnak ellen az efféle kísértéseknek.

Ha abból az entuziasztikus, végső soron humanista elképzelésből indulunk ki, hogy a „könyvtárat Mátyás kiapadhatatlan tudásszomja hívta életre és fejlesztette naggyá”,²⁵ akkor igen fontossá válik, hogy a könyvek gyűjtésének folyamatosságát kimutassuk uralkodása kezdetétől fogva. Ezt a hallgatólagos feltevést alapul véve a legkülönbözőbb, irodalomra vagy könyvekre vonatkozó adatok egyetlen hézagmentes sorra állnak össze. Néhány példát szeretnék mutatni, hogyan működik ez a módszer.

Antonio Costanzi, a humanista költő 1464-ben írott panegyricusa, amely a „latin múzsák” kultuszáért magasztalja az uralkodót, ebben az összefüggésben válhat fajsúlyos bizonyítékká, jóllehet egyetlen konkrét kódexről, műről nem esik szó a költeményben.²⁶ 1465-ben Sigismondo Malatesta ajándékozott a magyar uralkodónak egy kódexet, de ez a szokásos fejedelmi ajándékok keretein belül is értelmezhető volna, ráadásul a mű egy haditudományi értekezés volt.²⁷ Ugyancsak 1465-ben járt Rómában Janus Pannonius, követként, aki „bizonyára nemcsak saját magának, hanem a királynak is hozott könyveket”.²⁸ Itt már valóban a fantázia birodalmában járunk. Ehhez csak annyit jegyezhetünk meg, hogy Vespasiano da Bisticci, a kor leghíresebb firenzei cartolaiója, Janust és Vitéz Jánost legjobb vevői között tartotta számon, Mátyásról azonban nem emlékezett meg. 1471-ből származik az első súlyosabb adat. Mátyásnak Pomponio Letóhoz írott – a Silius Italicus-kötetet megköszönő – levelében egy bizonyos „Blandius miniator noster”-ről is szó esett, aki Rómából könyveket hozott a királynak.²⁹ Nyilván nem ez volt az első ilyen eset. Az viszont tény, hogy Mátyás éppen 1471-ben ábrándult ki az ellene összeesküvést szövő humanistákból. Tisztázatlan, hogy a magyar humanisták bukása után Janus Pannonius és Vitéz János könyvtárát konfiskálta-e a király. Pro és kontra egyaránt hozhatók fel érvek. Janus, úgy tűnik fel, nem látta el tulajdonjeggyel könyveit (talán, ahogyan írta, csakugyan használni akarta őket, nem pedig birtokolni);³⁰ Vitéz könyvei közül a Mátyástól III. Frigyeshez szökö Beckensloher János esztergomi érsek sokat elvitt magával Salzburgba, viszont a „corvinák” között is van néhány Vitéz János címerével ékesített darab.³¹

Mátyás intellektuális érdeklődésének bizonyítékai között nagy súllyal szerepelt korábban a pozsonyi egyetem alapítása is, ugyanebben az időben. Ám bebizonyosodott, hogy az egyetem-terv spiritus rectora Vitéz János volt, és az intézmény ellehetetlenülését az érsek bukása és halála okozta,³² s ugyanez magyarázza a budai ősnymondász, Andreas Hess vállalkozásának kudarcát is – az ő budai meghívása mö-

20. THEOPHRASTUS *Historia plantarum, De causis plantarum*

Budapest, Egyetemi Könyvtár
Cod. Lat. 1, f. 1r

A kötet – amint az előzőeken olvasható – Vespasiano da Bisticci, a kor leghíresebb firenzei cartolaiójának megrendelésére készült. Mátyás király címere Budán került bele, jóval később, az 1480-as évek második felében. Eredetileg bársonykötés borította, erre utal festett aranymetszése. A kódex 1877-ben került vissza Isztambulból, II. Abdul Hamid szultán ajándékeképp; ezt örökíti meg a lap szélén futó aranybetűs, török bejegyzés.

IN OMNIBUS REBUS TUIS VITIUM ET VITIUM ET VITIUM
SIS AD VITIUM ET VITIUM ET VITIUM ET VITIUM
VITIUM ET VITIUM ET VITIUM ET VITIUM ET VITIUM
VITIUM ET VITIUM ET VITIUM ET VITIUM ET VITIUM

Magna exultare letitia possim homines
nostre civitatis pater sanctissime non absens
nunc ut tempore elapso relatum accipio:
sed iam annuam apud te manens rem ipsam
experimento plene intelligo: Quod cum
solum vetus illi et laudari Platonis sen-
tentia remedio urbibus futuram pericul-
tis ac variis detrimendis laborantibus ad-
ferre noluit his temporibus certe video contigisse. Quod enim
in qua sumus philosophus semper fuit summus princeps ora-
tus est prelatum actionem iam est quod vir doctissimus ille futuri
illuminat cum aut philosophus regnare aut rex philosophari
inceperit. Quippe nunc arma que per Italianam campamque
tam ferociter petrosos conquiescent: et Mars furens ille vi-
culi tue cohercetur prudenter omnique inter se gentes reconci-
liat: pace tranquillum illius et tua opera tamque consilium perfru-
untur et claustrum quietis munera id est studia litterarum que
antiqua et impoerum tuo pontificatu restitueret: pul-
cherrime et bene faciem namque ipsam abire fundationem velis
in qua non plantam solum florere cupis sed et fructus abunde se-
cundantur: quibus italie omnes nunc litterarum ornamentis
exultantur quibus prius orbate diu deformes et vicia in-
qui et quidam veste indute modo viduarum degeant co-
sistunt nunc augenturque maiorem iam modum vetus philo-
sophorum in oratorum poetarum denique professorum omnium
liberalium artium et exercitantur nunc in modum ingen-
ia hominum transcendit: Sine Nicolae qui non solum tua tan-
tera pecunia sic reddidisti nunc tuam cuique loci virtutis labo-
risque iniquis et premia proponis. Non enim in pecunia co-

IOANNI PRESBYTERO DAMASCENI SENTENTIAE
A BVRGVDIONE PISANO TRADVCTE E GRÆCO AD
EUGENIVM PAPA MI TERTIVM INCIPIT

DIGNUM OMNIA INCOMPREHENSIBILE ESSENTIA ET OMNIA
FIAT NON GEORGET A
BERE ET OMNIA ESSENTIA
TABEA IN OMNIA SUT
TRADITA OMNIBUS NOSTRIS
IN OMNIBUS ET APPOS
TOLIS ET ENANGELIS
ITIS CAPITE ET PRINC
IPIT FELICITE
FVM MEMO NOSTRIS

magis et filius qui est in sima patris ipse coarctat mensa
bilis igitur est deus et incomprehensibilis nullus enim cognoscit
patrem nisi filius et filium nisi pater sed et spiritus sanctus non
nostrum ea que sunt in spiritus hominum habet et ipse in ipso
post primam in deo beatam uiam uiam nullus nouit nequam de
um nisi cui ipse uenit non hominum solum sed neque in
per inuentionem in uentum ipsorum inquit cherubim et
seraphim. Non derelinquit tamen nos deus in omnimoda igno
rantia sui omnino enim cognatio exaltandi deum ab ipso natura
liter in se est sed et ipsa exentio et eius permanentia et per
berratio in agnitionem dei non per se dicat nature sed et per
legem et per prophetas et per deum et per unigenitum fi
lium suum dominum uis et deum et saluatorem nostrum et
suis clauis secundum quod possibile nobis sit est ipse et
manifestum cognitionem omnia igitur hec quae tractata sunt
nobis per legem et prophetas et apostolos et euangelistas. Inter
primis et ueneramus et cognoscimus nichil ultra hec inquiren
tes bonum et existeris deus et omnis et a uentum est non inu
diae in passionis alicui suppositus. Longe enim a diuina natura

21. IOANNES DAMASCENUS *Sententiae*

ANSELMUS CANTUARIENSIS
Opera

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár

Cod. Lat. 345, f. 1r

Az Attavante-műhelyben miniált kódex Aranszajú Szent János és Canterbury Szent Anzelm műveit őrzi. A kettős címlap bal oldalán kerek mezőben a tartalommutató olvasható; a jobb oldali lap széldíszében virágos indák, puttók között Mátyás király emblémái és a Hunyadi-család címerállata, a csőrében gyűrűt tartó holló jelenik meg. A kódex aranyozott corvina-kötésben van, amelynek kompozícióját egymásba metsződő körökből alakították ki.

gött is Vitéz állt.³³ Kétségkívül igaz, hogy a „Bibliotheca Corviniana” ma ismert állományának több mint egyharmada 1450 és 1470 között készült, fehér indafonatos díszű firenzei kódex, azt feltételezni azonban, hogy ezeket mind a király rendelte volna meg, vágyálom csupán.

E korai firenzei miniatúrákkal díszített kódexek zöméről egyáltalán nem lehet tudni, hogy mikor került a király tulajdonába, viszont éppen ezeken a könyveken a legszembetűnőbbek az utólagos egységesítés nyomai. A sokszor teljesen dísztelen belsejű kötetek címlapjainak alján látható királyi címerek – amelyekkel gyakorta az előző tulajdonos címerét takarták el – mindössze két miniatör munkájának bizonyultak. Összesen közel hatvan kódexben található meg ma is az általuk festett uralkodói címer. Az egyik, akit a szakirodalom az „első címerfestő” szükségnévvel látott el, ezüst és vörös festéket használt, és a cseh oroszlánnak mindig esetlenül nagy fejet rajzolt. A szintén névtelen másik miniatör, az ún. „második címerfestő” fehér és vörös színeket alkalmazott a címereken, a cseh oroszlán az ő interpretációjában karcsúra sikeredett.³⁴ Ugyanő a pajzs két oldalára egy „M” és egy „A” betűt illesztett, amelyek kétértelmű humanista rébuszként is olvashatók, de a besançoni Pseudo-Dionysius Areopagita-kódex tanúsága szerint, amelyben mindkét betű fölött rövidítésjel látható – „Mathias Augustus”-ként oldhatók fel.³⁵ Az „első címerfestő” egyébként né-

hány kódexben szerény – firenzei stílusú – indadíszeket is festett a címlap szövegtükre köré. Lehetetlen – jelenlegi ismereteink szerint – a két festő működésének relatív kronológiáját felállítani, jóllehet szükségneveik azt sugallják, hogy ez a kérdés megoldott.³⁶ Lehet, hogy egy időben dolgoztak; mindenesetre tevékenységük aligha húzódott sokáig; úgy tűnik fel, hogy kampányszerűen végigfestették a possessor-jel nélküli (vagy inkább a mások címerével megjelölt) kódexeket. Stílári vagy bármiféle „fejlődés”, változás e festők munkáiban nem érhető tetten. Produkciójuk teljesen homogén.

A két címerfestő munkájával párhuzamosan még egy másik egységesítés is lezajlott a könyvállományban: a kódexek jelentős részét új kötéssel látták el. Nem mindegyiket; mert ma is ismerünk itáliai reneszánsz bőrkötéses, belül Mátyás-címeres kódexeket (például a győri Blondus Forliviensis-kódex).³⁷ A könyvek egy része bársonykötést kapott, ötvösművű csatokkal, a másik részük aranyozott bőrkötést. A textilkötések túlnyomórészt elpusztultak, mivel azonban ezeket a köteteket festett aranymetszéssel látták el, az eredeti metszés mindig árulkodik a hajdani borításról (ilyeneket őriz nagyobb számban a budapesti Egyetemi Könyvtár, II. Abdul Hamid szultán ajándékából).³⁸

A másik csoport az aranyozott bőrkötéseké, amelyeket viszont poncolt aranymetszéssel díszítettek. Ezeket a köteteket a szakirodalom is külön kategóriaként kezeli – motívumkincsük, kompozíciójuk egyedi, sehol másutt elő nem forduló. A kompozíció erősen keleties, és az emlékek két nagyobb csoportra oszlanak: az ún. hangsúlyos középdíszűekre és azokra, amelyek ettől eltérnek, vagyis a terülmustrás, a nagyobb körökből alakított, a hurkos vagy az architektonikus díszítésűekre. Osztályozni igen nehéz őket, mert ellenszegülnek a mereven kategorizáló, tudós buzgalomnak, amelynek egyébként a kompozíciós csoportoktól függetlenül jelentkező technikai különlegességek sem felelnek meg. Ez még nem volna baj, csak hogy a bőrkötések – közel negyven ismeretes – roppant nehezen datálhatók. Úgy látszik, hogy e kötések készítése és az „első címerfestő” működése valamiképp összefügg: a köteteknek közel a felében az „első címerfestő” működött.

Miután a bécsi Lucretius-kódexről kiderült, hogy 1451-es (!) évszáma későbbi hamisítvány,³⁹ abszolút pontossággal egyetlen kötet kötését lehet datálni, a bécsi Hieronymus-kódexét, amelyet másolója 1488. október 18-án fejezett be. Festői díszé Firenzében, Gherardo és Monte di Giovanni műhelyében készült, majd Budára került, ahol 1490. április 6. előtt címeres, aranyozott bőrkötést kapott.⁴⁰ A

Theophylactus-kódex kötésén üresen maradt a címerpajzs,⁴¹ akárcsak a Milánóban őrzött Porphyrio-kódex tábláin is,⁴² ezek feltehetőleg munkában voltak Mátyás halálakor. Ez azonban csupán feltevés, mert ismerünk ugyan néhány olyan Ulászló-címeres bőrkötést, amely a corvina-kötéseket utánozza, olyat azonban nem, amelyen a corvina-bélyegzők és Ulászló címere egyszerre jelennének meg. Mivel a bőrkötések kompozíciói egymáshoz képest jelentős alakulásnak nem mutatják a nyomait – bár nincs köztük két egyforma –, valószínű, hogy készítésük időszaka néhány évnél nem tarthatott tovább. A kompozíciók sokfélék, így szinte kínálták magukat arra, hogy a fejlődésközpontú művészettörténet-írás fejlődési sort rakjon ki belőlük, amely során az egyszerűbbektől haladhatunk a bonyolultabbak felé.⁴³ Valójában azonban, nem lévén kronológiai fogódzónk, egy ilyen sor csupán tipológiai sor lehet.

A kötések datálásának sejthető időhatárai mindenesetre nem mondanak ellent annak a kampánynak, amelynek során Mátyás – nagyrészt Taddeo Ugoleto segítségével – nagy mennyiségben rendelt reprezentatív díszkódexeket a legkeresettebb firenzei miniátoroktól. A legtöbbet Attavante degli Attavanti szállította Budára; a ma ismertek közül több mint húsz készült az ő műhelyében. A legjelentősebb a Brüsszelben őrzött Missale Romanum, amelyet – feliratai szerint – 1485-ben kezdett (?) festeni és 1487-ben fejezett be (?) a művész.⁴⁴ A nyolcvanas évek második felében mindvégig dolgozott a budai udvar számára; a Missale párdarabja, egy hatalmas Breviarium Romanum nem is készült el a magyar király haláláig, és még 1492-ben is a műhelyben volt.⁴⁵ Mindkét kódex telve díszlappal, ami ritkán fordul elő az Attavante-műhelyből kikerült budai kódexekben, mert azokban többnyire csak a címlapok illumináltak. Ilyen például az olomouci Alberti-kódex⁴⁶ vagy a bécsi Augustinus-kötet.⁴⁷ Az Attavantéé mellett a másik jelentős művészi produkció a budai könyvtárban a Gherardo és Monte di Giovanni-testvérpáré. Ők, úgy tetszik, kevesebbet dolgoztak Mátyás számára, talán később is kezdtek neki szállítani. Szerényebb – csupán egy-két díszlappal ékes – díszítésű, ám rendkívül magas színvonalon festett kódexek kerültek ki a kezük alól (például a bécsi Hieronymus-⁴⁸ vagy a prágai Szent Tamás-kódex⁴⁹), és közöttük nagyon bonyolult ikonográfiai programúak is akadnak. Ilyen a New York-i Didymus-kódex címlapja,⁵⁰ vagy a befejezetlenül maradt és Firenzében rekedt háromkötetes Biblia Psalterium-része, amely nyílt politikai programot öltöztetett bibliai köntösbe: a francia királlyal kötendő szövetséget és az ellenség – III. Frigyes császár – legyőzését.⁵¹ Attavante tanítványa, a fiatal

22. SYNESIUS PLATONICUS
CYRENEUS

Liber de vaticinio somniorum

MARSILIO FICINO

Epistolarum libri III–IV.

Wolfenbüttel, Herzog August
Bibliothek

Cod. Guelf. 2 Aug. 4°, f. 2r

Kyrénéi Synésios platonikus filozófusnak és egyházatyának az álmokról írott művét Marsilio Ficino fordította görögből latinra, ezt tartalmazza – élén Filippo Valori Mátyásnak szóló ajánlásával – a kódex első része. Második fele Ficino – egyebek között Mátyáshoz írott – leveleit őrzi. A díszkódexet az Attavante-műhelyben illuminálták, Firenzében, az 1480-as évek második felében. A kettős címlap mindkét fele azonos kialakítású.

Boccardino il Vecchio illusztrálta azt a kódexet, amelynek görög szövegét is Mátyás parancsára fordította le Bonfini, a király olasz történetírója, latinra. A kettős címlap a politikai allúziókat – a bécs-újhelyi triumphus képben és szóban is megjelenik – all’antica dekorációval fordította le a képek nyelvére, Mátyás portréját az ókori császárokkal együtt szerepeltetve. Ennek a kódexnek a kötése már II. Ulászló számára készült.⁵²

A nyolcvanas évek óriási mértékű gyarapodásába beletartozott a budai miniátorműhely működése is. Mint ismeretes – s ezt a korabeli írásos források is alátámasztják –, a király könyvmásolókat és festőket is foglalkoztatott udvarában. A mesterek Észak-Itáliából érkeztek ide,⁵³ s a király megbízásából festett munkáik, pontosabban legjelentősebb képviselőjük, az ún. Cassianus-mester műveinek fontos jellemzője, hogy valamennyit II. Ulászlónak fejezték be, illetve alakították át. Mátyás számára ők is ugyanazokat a reprezentációs eszközöket alkalmazták, mint a híres firenzei miniátorok: a címersorokat (köztük a friss hódításokét és a szokásos igénycímereket is), feliratokat és az ún. emblémákat, amelyeket az Aragóniai-ház emblémáinak mintájára alkottak a magyar királynak.⁵⁴ Mátyás utódja, jellemző módon, csak a címereket és a feliratokat alakította át a saját képére, az emblémákkal nem foglalkozott. A könyvtár gyarapodása szempontjából a budai műhely a többi eddig elemzett összetevő szerepét erősíti: annak a hihetetlenül meredek ívű felfutásnak a része volt, amely a nyolcvanas évek második felében zajlott, s amely a király halálával hirtelen megszakadt.

Pontosabban fogalmazva: nem rögtön szakadt meg. A Cassianus-mester ugyanis nemcsak átalakította Ulászló számára a munkában lévő kódexek festett díszét, hanem a legszebb, a névadó kódex címlapját egyenesen számára is tervezte meg.⁵⁵ Készültek olyan aranyozott bőrkötések is, amelyek utánózták a Mátyás koriakat, azok kompozícióit, bélyegzőit, és még az új király címere is a kötésre került (ilyen például a müncheni Beda Venerabilis-⁵⁶ vagy a bécsi Hieronymus-kódex⁵⁷). Ulászlónak arra is gondja volt, hogy a könyvtártermek festett dekorációját kiegészítse saját személyére vonatkozó ábrázolásokkal és feliratokkal.⁵⁸ Az a benyomásunk támadhat, hogy a magyar történetírásban – udvari történetírójától, Bonfinitól kezdve – legendásan együgyűnek tekintett uralkodót ekkor még előrevitte a tehetetlenségi nyomaték.

Míg azonban a Cassianus-kódex maga a megtestesült folyamatosság, a többi kódex sorsa ugyanebben az időben meglehetősen zaklatottan alakult. Mátyás halála (1490. április 6.) után a fia királlyá

választására esküt tevő nagyurak hamarosan kiszorították a herceget a hatalomból. Corvin János váratlanul magához ragadta apja kincstárát, valamint az ország okleveleit, a koronát és a könyvtár köteteit, és seregével az ország déli részei felé vonult. Július 4-én azonban a Tolna megyei Csontmezőnél seregét a főrendek megverték, és a „zsákmányt” visszavitték Budára. Az ezt követően kötött egyezségben a könyvtár a jogbiztosító tárgyak – a korona és a levéltár – társaságában szerepelt. Ilyen szerepe biztosan nem lehetett, szimbolikus jelentősége annál inkább: több volt mint kincs és kevesebb mint jogbiztosíték – az uralkodói legitimáció része volt.

A július 15-i országgyűlés megválasztotta magyar királynak Jagelló Ulászlót. Megválasztását és koronázását követően kerülhetett sor a könyvtár művének folytatására. Ez azonban nem tarthatott sokáig. Nincs semmi nyoma annak, hogy az új király Firenzében továbbra is foglalkoztatta volna a legkeresettebb miniátorokat. Sőt, a városban rekedt, kifizetetlen kódexek után is csak nyolc évvel később érdeklődött.⁵⁹ (Vajon miért éppen akkor?) Gyanítható, hogy még a kész firenzei kódexek egy része sem jutott el Budára 1490-ben.

A 16. század elejétől azután a – talán legfontosabb célját elvesztett – könyvtár sorsa megpecsételődött. Fennmaradása okafogyottá vált a budai udvarban, és a könyvéhes humanisták – főleg a bécsi-ek,⁶⁰ de a budai cseh kancellária tagjai is – sokat elvittek belőlük.⁶¹ A mohácsi csatát követően – amikor is II. Szulejmán kifosztotta a budai palotát, és alkalmasint elvitte Isztambulba a könyvek jelentős részét – a kódexekhez újabb jelentés tapadt: relikviái lettek az egyre erőteljesebben kibontakozó Mátyás-kultusznak is. Ezt követően Mátyás valamennyi utódjának, vagyis a Habsburg-uralkodóknak vagy az erdélyi fejedelmeknek egyaránt céljai között szerepelt a „Bibliotheca Augusta” birtoklása.

A könyvtár egész története, kialakulása és későbbi sorsa egyaránt arra figyelmeztet bennünket, hogy – mint a hatalmi reprezentáció egyik fontos eleme – csupán egyetlen diszciplína szemszögéből már keletkezése korában sem érthető meg a maga teljességében: filológiai, irodalom- és művészettörténeti, köztörténeti, sőt ma már – kikerülhetetlenül – historiográfiai problémák sorának együttes áttekintése kell ahhoz, hogy a budai udvarban egykor betöltött szerepének megértéséhez közelebb kerüljünk. És csak így kerülhetünk közelebb annak megértéséhez is, hogy nekünk magunknak, vagyis saját korunk számára mit jelent Mátyás király könyvtára.

JEGYZETEK

1. Újabb összefoglalások: Jörg K. Hoensch: Matthias Corvinus. Diplomat, Feldherr und Mäzen. Graz–Wien–Köln 1998; Kubinyi András: Mátyás király. Budapest 2001; Engel Pál: Szent István birodalma. A középkori Magyarország története. (*História könyvtár, Monográfiák, 17.*) Budapest 2001, 249–307.
2. Jan Białostocki: The Art of the Renaissance in Eastern Europe. Hungary, Bohemia, Poland. Oxford 1976; Rózsa Feuer-Tóth: Art and Humanism in Hungary in the Age of Matthias Corvinus. (*Studia humanitatis, 8.*) Budapest 1990; Matthias Corvinus and Humanism in Central Europe. Ed. by Tibor Klaniczay – József Jankovics. (*Studia humanitatis, 10.*) Budapest 1994; Thomas DaCosta Kauffmann: Court, Cloister and City. The Art and Culture of Central Europe 1450–1800. London 1995; Ernő Marosi: Die Corvinische Renaissance in Ungarn und ihre Ausstrahlung in Ostmitteleuropa. In: *Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation*. Hrsg. Winfried Eberhard – Alfred A. Strnad. Köln–Weimar–Wien 1996, 173–187.
3. Balogh Jolán: Mátyás király arcképei. In: *Mátyás király emlékkönyv. I–II*. Szerk. Lukinich Imre. Budapest 1940, I, 525.
4. A harmadik kötet címlapjával szemben. L: Jávor Anna: A Donner-évforduló művészettörténeti eseményei (1992–1993). *Művészettörténeti Értesítő* 44 (1995) 308.
5. *Történelem – kép. Múlt és művészet kapcsolata Magyarországon*. Kiállítási katalógus / MNG. Szerk. Mikó Árpád – Sinkó Katalin. Budapest 2000, 40. Vö.: VI–27. (Galavics Géza).
6. Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. I–II. Budapest 1966, I, 110; II, 73.
7. Georgius Belnay: Historia literarum bonarumque artium. Posonii 1799, 50.
8. Fögel József: A könyvtár története az 1471-i összeesküvés után Mátyás király haláláig. In: *Bibliotheca Corvina*. Szerk. Berzeviczy Albert – Kollányi Ferenc – Gerevich Tibor. Budapest 1927, 22.
9. Balogh Jolán: „Bibliotheca Corvina. Mátyás király budai könyvtára. Írták Fraknói Vilmos, Fögel József, Gulyás Pál és Hoffmann Edith” [recenzió] *Magyar Művészet* 6 (1930) 177.
10. Lásd például a Szent György téri ásatások új eredményeit, amelyen egy késő középkori ház törmelékei között sok Jagelló kori all’antica faragványt találtak lehullva, in situ. Egyikük illeszkedik egy már a 19. század végén előkerült fríztöredékhez, amelyet eddig természetesen Mátyás király palotájához kapcsoltak, nyilvánvalóan tévesen (Végh András lelete).
11. Kulcsár Péter: A Corvinus-legenda. In: *Mátyás király. 1458–1490*. Szerk. Barta Gábor. Budapest 1990, 17–40.
12. Mikó Árpád: Mathias Corvinus – Mathias Augustus. L’arte all’antica nel servizio del potere. In: *Cultura e potere nel Rinascimento. Atti del IX. Convegno internazionale* (Chianciano–Pienza 21–24 luglio 1997) a cura di Luisa Secchi Tarugi. Firenze 1999, 209–220.
13. Galavics Géza – Marosi Ernő – Mikó Árpád – Wehli Tünde: Magyarországi művészet a kezdetektől 1800-ig. Budapest 2001, 217–243.
14. Csaba Csapodi: The Corvinian Library. History and Stock. (*Studia humanitatis, 1.*) Budapest 1973. Vö.: Mikó Árpád: A Corvina-könyvtár története. In: *Uralkodók és corvinák / Potentates and Corvinas*. Az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi kiállítása alapításának 200. évfordulóján. / Anniversary Exhibition of the National Széchényi Library. Szerk. / Ed. by Karsay Orsolya. Budapest 2002, 123–138.
15. Karsay Orsolya: A „fenséges könyvtár dicsérete”. *Magyar Könyvszemle* 107 (1991) 316–324, különösen 319–320.
16. Wolfgang Milde: Die Wolfenbütteler Corvinien. (*Aus den Sammlungen der Herzog August Bibliothek, 1.*) Wolfenbüttel 1995.
17. Ábel Jenő: Corvincodexek. (*Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből, VIII/1.*) Budapest 1879.
18. Leipzig, Universitätsbibliothek, Rep. I. Nr. 17. Csapodi i. m. (1973) No. 539.
19. München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Graec. 157. Csapodi i. m. (1973) No. 377.
20. Toruń, Książnica Miejska im. Kopernika, Cod. Lat. R. Fol. 21. 107. Csapodi i. m. (1973) No. 435.
21. Karsay Orsolya i. m. (1991); Mikó Árpád i. m. (2002). Pajorin Klára legutóbb (Az eszményi humanista könyvtár. Angelo Camillo Decembrio könyvtárideálja és Mátyás király könyvtára. *Magyar Könyvszemle* [120] 2004, 1–13.) ismét visszatért ahhoz a régi elképzeléshez, amely Naldus költeményét (a könyvek „listá”-ját, a terem [!] leírását) hitelesnek tekint. Érvelése számomra nem igazán meggyőző; a cikkben felvetett problémákra remélhetőleg még sokszor vissza fog térni a kutatás.
22. Karsay Orsolya: Uralkodók és studioloók. In: *Uralkodók és corvinák* i. m. (2002), 19–35; I. Naldus Naldius: De laudibus Augustae Bibliothecae. In: *Irodalomtörténeti emlékek*. Kiad. Ábel Jenő. Budapest 1890, 267.
23. Balogh Jolán: A művészet Mátyás király udvarában. I–II. Budapest 1966, I, 62–65.
24. Marosi Ernő: Mátyás király udvari művészete: stílus és politika. *Korunk* (3. folyam) (1998/5) 4–11.
25. Balogh Jolán: Mátyás király és a művészet. Budapest 1985, 42.
26. Balogh Jolán i. m. (1966) 634, 638; Balogh Jolán i. m. (1985) 42.
27. Balogh Jolán i. m. (1966) 638; Balogh Jolán i. m. (1985) 42.
28. Balogh Jolán i. m. (1985) 42–43.
29. Balogh Jolán i. m. (1966) 638.

30. Csapodi Csaba: Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára. In: *Janus Pannonius. Tanulmányok*. Szerk. Kardos Tibor – V. Kovács Sándor. (*Memoria saeculorum*, 2.) Budapest 1975, 189–208.
31. Klára Csapodi-Gárdonyi: Die Bibliothek des Johannes Vitéz. (*Studia humanitatis*, 6.) Budapest 1984, 78. A „corvinák” között például: [Pseudo-]Quintilianus-kódex, Párizs, Bibliothèque Nationale, Cod. Lat. 7803. (Csapodi i. m. [1973], No. 1032); Hieronymus-kódex, Wien Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 644. (Csapodi i. m. [1973], No. 328.).
32. Ágnes Ritoók-Szalay: Der Humanismus in Ungarn zur Zeit von Matthias Corvinus. In: *Humanismus und Renaissance in Ostmitteleuropa vor der Reformation*. Hrsg. Winfried Eberhardt – Alfred A. Strnad. Köln–Weimar–Wien 1996, 157–171.
33. Borsa Gedeon: Hess betűöntvényeinek mérete és az ebből levonható következtetések. In: Borsa Gedeon: *Könyvtörténeti írások, I. A hazai nyomdászat 15–17. század*. Budapest 1996, 66–75.
34. Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek. Budapest 1929, 82–84. (Új kiadása, Wehli Tünde szerkesztésében és kiegészítéseivel: Budapest 1992.)
35. [Pseudo-]Dionysius Areopagita: Opera e Graeco in Latinum per Ambrosium Traversari traducta. Besançon, Bibliothèque Municipale, MS 166. Hoffmann Edith i. m. (1929) 87.
36. Hoffmann Edith (i. m. [1929], i. h.) az „első címerfestő” munkáit megpróbálta hosszabb időszakra szétbontva, egységes fejlődési sorba illeszteni. Balogh Jolán pedig megkonstruálta az „első címerfestő” tanítványát, aki a modenai Alberti-kódex címlapját festette volna (Balogh Jolán i. m. [1985] 293–294.).
37. Blondus Forliviensis: Romae instauratae libri III. Győr, Egyházmegyei Könyvtár, Armadio I, No. 1. Csapodi i. m. (1973) No. 118.
38. Ladislaus Mezey: Codices Latini Medii Aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis. Budapest 1961, Cod. Lat. 1, 2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11; Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: Bibliotheca Coviniana. Budapest 1990⁴, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16. számok.
39. Titus Lucretius Carus: De rerum naturae libri VI. Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 170. Rozsondai Marianne: Magyar gótikus és reneszánsz bőrkötések. In: *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541*. Kiállítási katalógus / MNG. Szerk. Mikó Árpád – Takács Imre. Budapest 1994, 455.
40. Hieronymus: Commentaria in Sacram Scripturam. Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 930. Csapodi i. m. (1973) No. 330; Ernst Gamillscheg – Brigitte Mersich: *Matthias Corvinus und die Bildung der Renaissance*. Kiállítási katalógus / ÖNB. Wien 1994, Nr. 52.
41. Theophylactus: Commentaria Athanasii in epistulas Sancti Pauli. Trad. Christophorus Persona. Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 656. Csapodi i. m. (1973) No. 637; Ernst Gamillscheg – Brigitte Mersich i. m. (1994) Nr. 48.
42. Pomponius Porphyrio: Commentaria in odas Horatii, etc. Milano, Biblioteca Trivulziana, Ms. 818. Csapodi i. m. (1973) No. 541.
43. Vö.: Balogh Jolán i. m. (1966) II, 552–567. képek.
44. Missale Romanum. Bruxelles, Bibliothèque Royale, MS 9008. Csapodi i. m. (1973) No. 890.
45. Breviarium Romanum. Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Urb. Lat. 112. Csapodi i. m. (1973) No. 725.
46. Leon Battista Alberti: De re aedificatoria libri X. Olomouc, Státní archiv v Opave, pobočka Olomouc, CO 330. Csapodi i. m. (1973) No. 390. Ivo Hlobil – Eduard Petrů: Humanismus a raná renesance na Moravě. Praha 1992, 122–123.
47. Augustinus Aurelius: Epistolae et epistolae aliorum ad Augustinum CXCI. Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 653. Csapodi i. m. (1973) No. 79.
48. Wien, ÖNB, Cod. 930. Csapodi i. m. (1973) No. 330.
49. Thomas Aquinas: Commentaria in librum De coelo et mundo Aristotelis. Praha, Universitní knihovna, Cod. VIII. H. 73. Csapodi i. m. (1973) No. 640.
50. Didymus Alexandrinus: Liber de Spiritu Sancto, a B. Hieronymo translatus, etc. New York, Pierpont Morgan Library, Morgan MS 496. Csapodi i. m. (1973) No. 224. Dániel Pócs: Holy Spirit in the Library. The Frontispiece of the Didymus Corvina and Neoplatonic Theology at the Court of King Matthias Corvinus. *Acta Historiae Artium* 41 (1999–2000) 63–212.
51. Firenze, Biblioteca Medicea-Laurenziana, Plut. 17. Csapodi i. m. (1973) No. 712. Dániel Pócs: Exemplum és analógia. A firenzei Psaltérium-corvina kettős címlapjának narratív struktúrája. In: *Uralkodók és corvinák* i. m. (2002) 71–80.
52. Flavius Philostratus: Heroica, De vitis sophistarum, Epistolae; Philostratus Lemnius: Imagines. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat 417. Csapodi i. m. (1973) No. 503; Mikó Árpád: Ekphraseis. A budapesti Philostratos-kódex és a Bibliotheca Corvina. In: *Művészettörténeti tanulmányok Mojzer Miklós hatvanadik születésnapjára. A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve*, Budapest 1991, 69–77.
53. A kérdésről legújabban: Wehli Tünde: Influssi lombardi nella miniatura della corte di Mattia Corvino. *Arte Lombarda* 139., 2003/3, 81–86; Mario Marubbi: Miniatura tra Lombardia e Ungheria. Riflessioni su Bartolomeo Gossi, Francesco da Castello e Giovanni Antonio Cattaneo. Uo. 86–99; Luisa Cogliati Arano: Ancora a proposito del Filarete marciano. Uo. 99–100.
54. Zentai Lóránd: A Mátyás-emblémák értelmezéséhez. *Építés-Építészettudomány* 5 (1974) 365–371.
55. A címlapon, amelyen II. Ulászló heraldikus fehér sasmaradai látszanak, valamint koronás monogramja, az alárajzolás is ugyanezeket az ábrákat mutatja. A kódex sok levelén felváltva jelennek meg az átfestetlen Mátyás-emblémák és olykor címerek a II. Ulászló számára átfestett változatokkal. A címlap azonban – és éppen a címlap – semmiféle átalakítás nyomát nem viseli.
56. Beda Venerabilis: De natura rerum capitula I–XLIX;

- Lucius Annaeus Seneca: *Questiones naturales*. München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 175. Csapodi i. m. (1973) No. 108.
57. Hieronymus: *Epistolae ad viros destinatae*, etc. Wien, ÖNB, Cod. 644. Csapodi i. m. (1973) No. 328.
58. Balogh i. m. (1966) I, 62–65.
59. Angela Dillon-Bussi: *Ancora sulla Biblioteca Corviniana e Firenze*. / Még egyszer a Corvina Könyvtár és Firenze kapcsolatáról. In: *Primo incontro italo-ungherese di bibliote-*
- cari*. / Első olasz–magyar könyvtárostálkozó. Szerk. / Red. Maria Rosa Sciglitano. Budapest 2001, 50.
60. Földesi Ferenc: Budától Bécsig. In: *Uralkodók és corvina* i. m. (2002) 91–95.
61. Mikó Árpád: Az olomouci Alberti-corvina – Augustinus Olomucensis könyve. *Művészettörténeti Értesítő* 34 (1985) 65–72; Árpád Mikó: Leon Battista Alberti e la corte di re Mattia Corvino. *Nuova Corvina* 11 (2004) (sajtó alatt).

fur

re

xi et adhuc tecum sum al

teluca posui sti super me

NYITOTT KÉRDÉSEK A BIBLIOTHECA CORVINIANA KORA ÚJKORI TÖRTÉNETÉBEN

Mátyás király könyvtárának közel kortárs historiográfiájával soha sem nézett igazából szembe a szakirodalom. A több tudósgeneráció tagjai által feltárt adatokat Zolnai Klára foglalta össze bibliográfiai kötetében a Mátyás király halálának 450. évfordulóján rendezett ünnepségeket követően.¹ Ez a könyv a Bibliotheca Corviniana kutatástörténetének egyik mérföldköve, de egyben egy új rendszerezés kezdete is. Csapodi Csaba és felesége, Gárdonyi Klára a legtöbb corvinát autopszia alapján is tanulmányozta, számos filológiai kérdésre adtak világos választ, nyomon követve valamennyi kódex, illetve ősnymtatvány történetét, amelyet Mátyás könyvtárával kapcsolatban említettek.² A 16–17. századi utóélettel is több közleményben foglalkoztak,³ összefoglalóan a Budán, a törököt kiűző keresztény csapatok által talált kódexekről szóló kötetben.⁴ Valamennyi szakíró, aki az elmúlt ötven évben a Mátyás halálát követő két évszázadról írt a Corvina kapcsán – így Csapodi is – alapvetően azokat a rövid annotációkat tekintette forrásnak, amelyeket Zolnai Klára írt hivatkozott könyvében. Ezek az annotációk jók, de nem helyettesítik az eredetit. Főként pedig azt nem, hogy az eredeti szövegből kiindulva az egyes említések (naplók, előszavak, levelek) teljes mélységben feltárják az illető szöveg keletkezéstörténetét, pontosabban azt, hogy miként került említésre az elpusztult könyvtár. Ha bármelyik corvina-kötet történetét alaposabban vizsgáljuk, vissza kell nyúlnunk a 16. századi szövegkiadások kísérszövegeihez, illetve a korban kiadott könyvekhez. Fontos célja lehet tehát a magyar könyvtörténeti szakmának egy kritikai igényű szöveggyűjtemény megalkotása, vagyis egy új Zolnai Klára-kötet, akár megtartva annak szerkezetét is.⁵ Mostani

23.

Graduale. II. kötet

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár

Cod. Lat. 424, f. 3r

A Mátyás-graduáleként ismert, különösen gazdagon díszített karkönyv a királyi kápolna használatában lehetett. Csak a húsvét vasárnapkal kezdődő második kötet maradt fenn. A címlap miniatúrája Krisztus feltámadását ábrázolja. A pompás keretdísz sarkában bibliai jelenetek láthatók, az alsó mező közepén Mátyás és Beatrix címerei.

24. QUINTUS SEPTIMUS
FLORENS TERTULLIANUS
Adversus Marcionem

Budapest, Egyetemi Könyvtár
Cod. Lat. 10, f. 1r

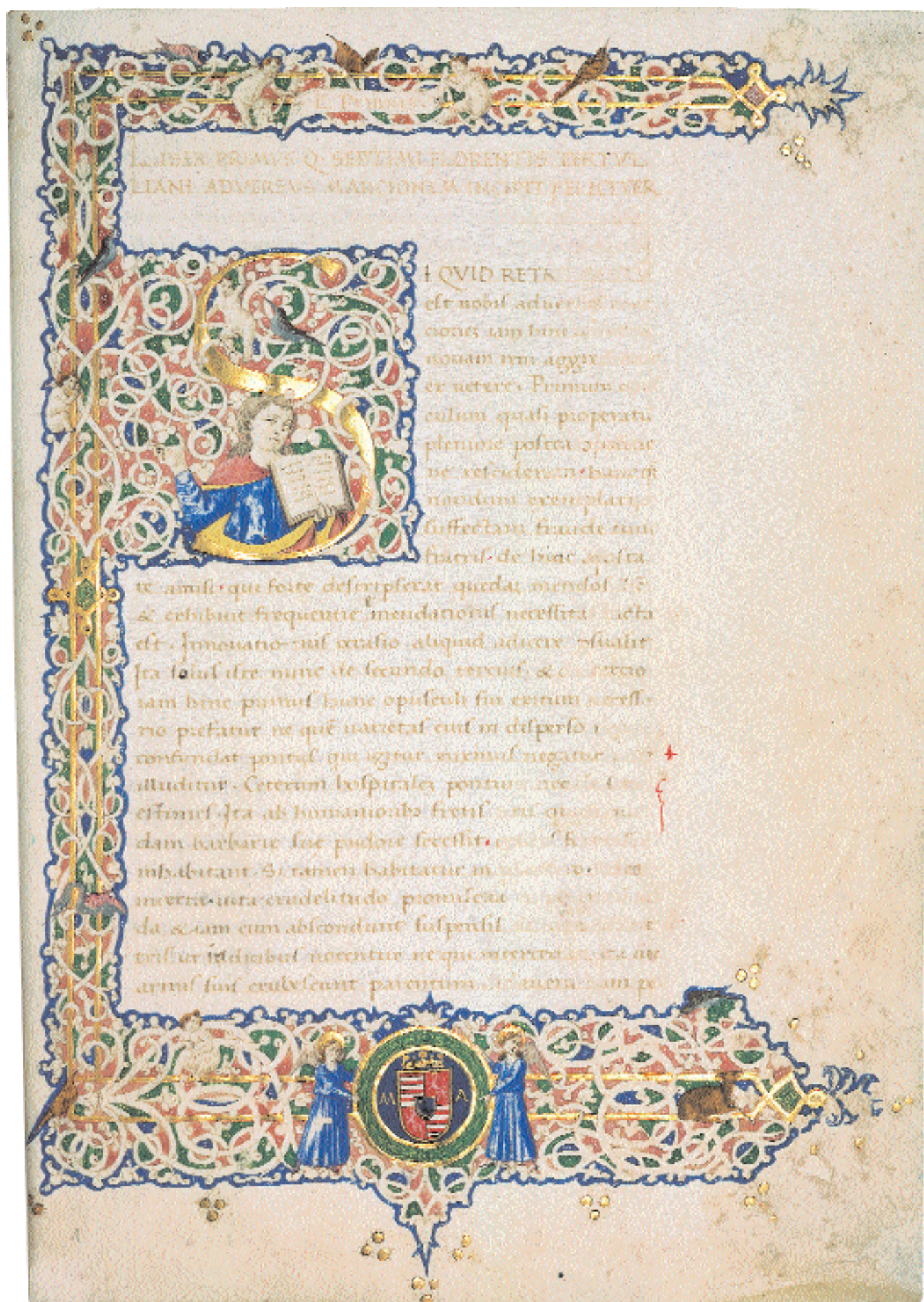
A szerző (kb. 160-220 után) római ügyvéd, aki – bár világi ember volt, mégis – jelentékeny teológiai munkásságot fejtett ki, későbbi műveiben montanista szellemben. Ezt a munkáját az ószövetségi Szentírást elvető Marcio ellen írta. A címlapot három oldalról firenzei fehér indafonatos keretdísz veszi körül. Az alsó lapszéli díszítésben két angyal aranykarikákba foglalt bábérkoszorút tart, amelynek két mezejében Mátyás király magyar és cseh jelvényekből álló szívpajzsos címere látható.

tanulmányunk célja csupán az, hogy két kora újkori, a Corvina történetével kapcsolatos dokumentum bemutatásával példát nyújtsunk az előbbiekben jelzett módszerre, illetve, hogy újabb szempontokat javasolunk megfontolásra a könyvtár kora újkori történetének megrajzolásában. Egy további lehetséges vizsgálati szempont a feltárt dokumentumok tanulságainak összefoglalása abból a szempontból, hogy a kortársak miként szemlélték a már akkor is jelkép értékű gyűjteményt, annak pusztulását. Mikó Árpád a nemzeti könyvtár bicentenáriuma rendezett kiállítás katalógusában „A Corvina-könyvtár történetei”-ről értekezett.⁶ Szándékosan nem foglalkozott a 16–17. századdal. Feltehetően azért, mert alapkutatások hiányoznak, illetve talán azért, mert a Corvina-történet szereplőinek szándékai, politikai kötődései nem annyira közvetlenek, mint a későbbi korokban.

Nem titkolhatom el várakozásomat a francia Centre National de Recherche Scientifique, Institut de Recherche et d’Histoire des Textes „Europa humanistica” vállalkozásával kapcsolatosan. A nemzetközi program elvileg számba vesz minden olyan személyt, aki 1600 előtt született, és 1500 előtt keletkezett szöveget kiadott, fordított, tágabban érte tovább hagyományozott.⁷ A programmal azonos című sorozatban a szövegkiadások előszavait in extenso is kiadják, reményt keltve a Bibliotheca Corviniana 16. századi utóéletének jobb megismerésére is.⁸

Visszatérve a Corvin-könyvtár történetéhez, megfigyelhetjük, hogy Zolnai is, Csapodi is lényegében négy korszakot különít el a 16–17. században: a Buda elfoglalása utáni pusztulás korszaka, a 16. század utolsó harmadában megjelenő nagyobb mennyiségű könyv budai jelenlétét említő megjegyzések kora, a 17. század első felének „visszaszerzési” törekvései, illetve a török kiűzését követően átvizsgált könyvanyaggal való szembesülés kora.

Az első periódusból számos elbeszélő forrás maradt fenn (Ursinus Velinus, Oláh Miklós, Martin Brenner, Johannes Alexander Brasicanus etc.), amelyek a könyvtár pusztulását írják le, a humanista retorika fordulatait sem mellőzve.⁹ A második periódusban, a 16. század végén megsaporodnak az olyan források, amelyek a könyvtár esetleges meglétét, vagy legalábbis nagyobb számú kódexnek Budán való maradását feltételezik (David Ungnad, Stefan Gerlach, Salomon Schweiger, Reinold Libenau etc.)¹⁰ Ehhez a dokumentumkörhöz csatlakozik Szamosközy István feljegyzése is, amelyet Csapodi még nem ismerhetett. Ennek a forrásnak a részletesebb bemutatását kutatómódszertani szempontból is fontosnak tartjuk.

**25. SCRIPTORES HISTORIÆ
AUGUSTÆ – CORNELIUS
NEPOS – SEXTUS AURELIUS
VICTOR**

*De excellentibus ducibus
exterarum gentium, De impe-
ratoribus Romanorum*

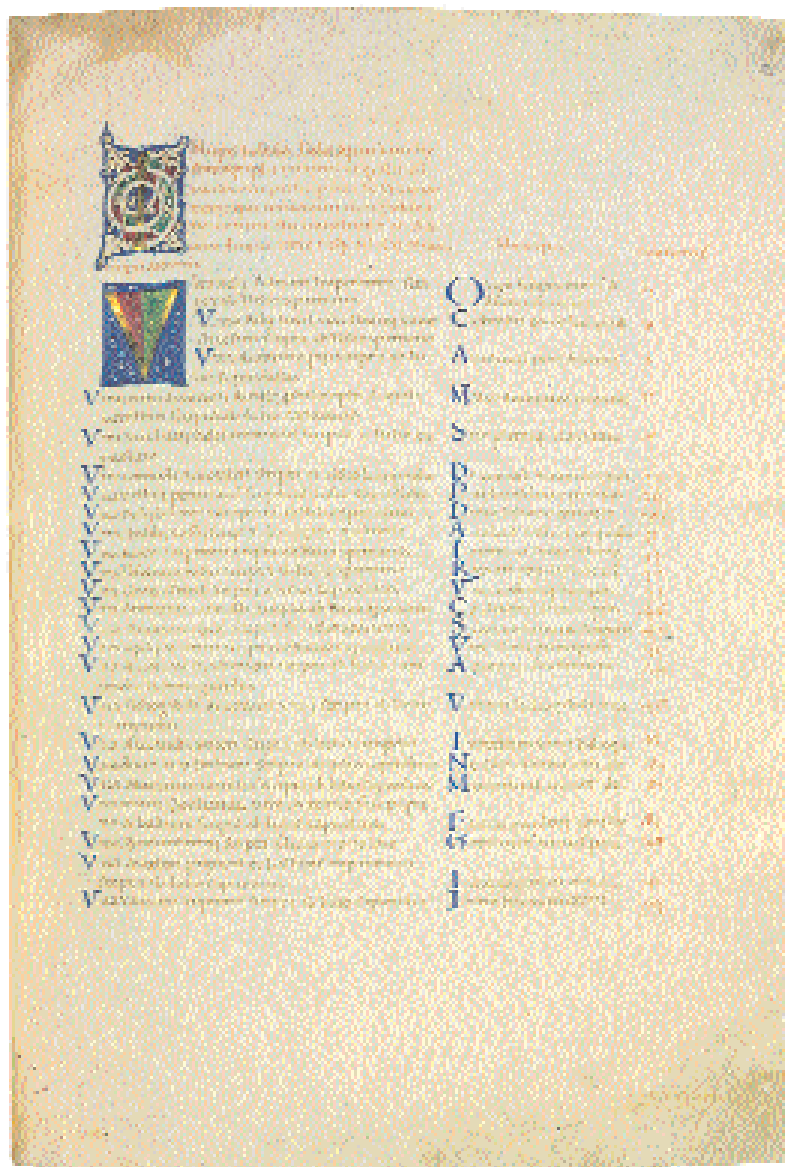
Budapest, Egyetemi Könyvtár
Cod. Lat. 7, f. IIIr

A kódex három önálló munkából áll. Az első rész hat római történetíró munkáinak későbbi egybefoglalása, római császárok élete Hadrianustól Numerianusig (117-283). A következő munka a kötetben Cornelius Nepos római történetíró életrajzgyűjteményének (*De viris illustribus*) fennmaradt töredéke, a nem római hadvezérek életrajza. A kötet utolsó darabja, amelynek szerzője Pannonia 4. századi helytartója, Sextus Aurelius Victor, a római császárokról szól. A kódex firenzei munka, a képen az első mű tartalomjegyzékét látjuk.

**26. NICOLAUS DE LYRA
*Expositio trium librorum
Regum***

Firenze, Biblioteca Medicea
Laurenziana
Plut. 22.3, f. 1r

A ferences szerző a 14. század egyik legjelentősebb bibliakommentátora. A hat kódexből álló sorozat III. kötete a Királyok könyveihez írt magyarázatát tartalmazza. A gazdagon díszített címlapon a Manfredi-család címere látható. A tulajdonos halála után, 1490-ben Mátyás megakarta szerezni a könyvtárat.

Szamosközy István¹¹ és a Bibliotheca Corviniana erdélyi forrásairól rövid közleményben számoltunk be akkor, amikor Szamosközynek eddig ismeretlen történetfilozófiai munkáját sikerült felfedezni.¹² A szerző ebben az ars historica műfajba tartozó írásában összehasonlítja Antonio Bonfini és Giovanni Michaele Bruto magyar történeti munkáit módszertani szempontok szerint.¹³ Szamosközy azért írta ezt a művét, hogy Báthory Zsigmond fejedelemnek rámutasson arra, hogy Bruto kéziratoss történeti munkáját ki kell adni nyomtatásban, másként könnyen elvész, megsemmisül, és az utókor nem tanulhat belőle.¹⁴

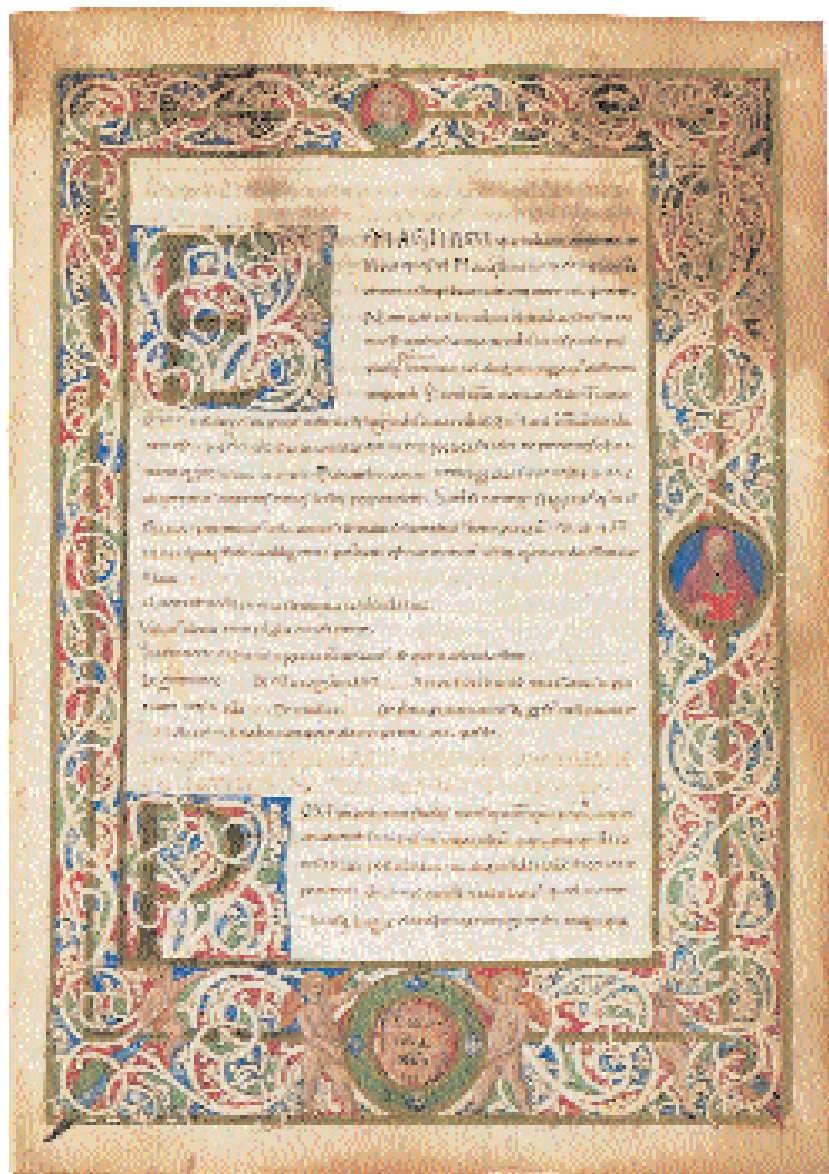
Ez a Corvina történetében eddig figyelemre nem méltatott, Szamosközy István tollából származó ars historica tehát többek között a következőképpen érvel Bruto történeti munkájának kiadása mellett:
„Multa inopinata accidere possunt, quae imbecillo librorum gene-

27. MARCUS FABIVS
QUINTILIANVS
*Institutionum oratoriarum
libri XII*

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár
Cod. Lat. 414, f. 1r

Quintilianus (Kr. u. 1. sz.) volt az első állami retorikatanár Rómában. Munkája a szónoklattan elméleti és gyakorlati kérdéseiről, a szónoki nevelésről szól. Az umbriai fehér indafonatos díszítésű kódexet Brassicanus bécsi humanista vitte el a budai könyvtárból 1525-ban. A Corvinára utaló jeleket valószínűleg ő igyekezett eltüntetni, mert a címlapon Mátyás király címerének (amelyből csak a korona maradt meg) helyére az ő írásával van beírva „Quintilianus”.

ri cladem ab omni aevo intulerunt, et nunc inferre possunt incendia, vastitates, blattae, incuria, rapinae, ac in summa punctum temporum quodlibet, quo vel maximarum rerum momenta vertuntur. Sic perierunt clarissimi librorum thesauri Philadelphi et Pergamenorum Regum: sic interiit nobilis illa et memoratissima Matthiae Regis bibliotheca Budae, multis millibus voluminum referta, ex cuius clade Heliodorus Aethiopicae historiae author, Stephanus Geographus, Polybius, Diodorus Siculus, Titus Alexander Cortesius de laubibus Matthiae Regis, Bonfinius de pudicitia coniugali, Crastonius Gorippus qui libros Joannidos scripsit, et quidam alii, velut ex mortuis redivivi fortuna quapiam conservati nuperrime in lucem prodierunt.”¹⁵

Az idézetünket záró „minap megjelent” (nuperrime in lucem prodierunt) kifejezés egyértelművé teszi: Szamosközy olyan nyom-

tatványokkal találkozott, amelyek corvinák alapján készültek. Ebből kiindulva a Corvina-könyvészetre támaszkodó vizsgálataink a ma is meglevő kódexek esetében az eddigi ismeretekkel harmonizáló eredményre jutottak.

A ma is meglevő kódexek: Heliodóros Aithiopikés *Historias Biblia X*, című művét Vincentius Obsopaeus a Corvinában volt példány alapján adta ki (Bázel, 1534). A kódex possessor-bejegyzéseinek vizsgálata szerint 1577-ben került V. Albrecht bajor herceghez Joachim Camerariustól.¹⁶ Polybios *Historiája* ugyanebben a kötetben maradt fenn görögül, de megvolt Mátyás könyvtárában Nicolaus Perottus latin fordítása is. Ez utóbbit egy bizonyos Ibrahim Machar adományozta szultánjának 1558/59-ben, s csak 1869-ben került vissza Magyarországra.¹⁷ A görög Polybios első kiadásának is (Hagenau, 1530) corvina volt az alapszövege.¹⁸ Diodorus Siculus *Bibliothékéjét* ugyancsak Obsopaeus publikálta először eredeti nyelven, corvina alapján (Bázel, 1539),¹⁹ s ugyancsak ő adta ki Cortesius említett művét másodszor (az elsőről nem tudva: Hagenau, 1531), abból a kéziratból, amelynek útja a Corvinából Corvin Jánoson, annak özvegyén, s ennek második férjén (Brandenburgi Györgyön) át vezetett hozzá.²⁰ Antonio Bonfininek a szüzességről és a házasság tisztaságáról szóló művét Beatrix királyné vihette magával Budáról Nápolyba, ahol Johannes Sambucus megvásárolta, s a mű editio princeps (Bázel, 1572) az ő könyvtárában volt példányról, tehát corvináról készült.²¹

A további két szerző (Corippus és Stephanus Geographus) műveit tartalmazó meglevő corvinákat nem tart számon a Corvina-szaki irodalom. Felidézve azt, hogy az erdélyi humanistának a saját kódexe kapcsán bizonyított kodikológiai érdeklődése is volt²² (figyelte az antik s a humanista szövegkiadások, s az esetleg előkerült kéziratok közti különbségeket,²³ ügyelt a névformákra stb.) nem tartjuk lehetetlennek, hogy a nagy király legendás gyűjteményének darabjaira való hivatkozások megmaradtak fejében, s ezeket alkalmasint fel is sorolta a kötetek elővétele nélkül is.²⁴

Nagyobb fejtörést okozott, de egyúttal érdekesebb eredményeket is ígér annak a két szerzőnek a vizsgálata, akiknek a meglevő műveiről nem tud a Corvina-szaki irodalom: „Crastonus Gorippus (sic!) qui libros Joannidos scripsit” és Stephanus Geographus. E két esetben nem csupán azt rögzíthetjük, hogy Szamosközy jóvoltából újabb darabbal gazdagítottuk a híres gyűjteményt, hanem további problémákkal is szembe kell néznünk.

A Corippus-kérdés: Flavius Cresconius Corippus 6. századi költő, akinek a gyulafehérvári levéltáros említette *Iohannis, seu de bellis*

Lybicus című művén kívül még egyet ismerünk: *De laudibus Iustini Augusti Minoris heroico carmine libri III*. Szamosközy szövegszerűen esetleg az utóbbit ismerhette, mert Michael Ruiz kiadta Antwerpenben 1581-ben.²⁵ Ez azonban nem valószínű, mert akkor nem ilyen hibás névalakot írt volna le. Mielőtt ismertetnénk, hogy mi lehetett a forrása, el kell mondanunk, hogy a Corippus-kérdésnek (corvina-e, vagy nem? hol van ma?) jelentős szakirodalma van, amelynek egy részét összefoglalva Csapodi²⁶ megállapította, hogy a milánói Trivulziana többek által corvinának hitt kódexe nem tartozott Mátyás könyvtárához. E véleményében egyébként a Iohannis szövegkiadóinak állásfoglalását ismétli meg,²⁷ akik valamennyien Johannes Cuspinianus elbeszéléséből tudnak a budai variánsról. Szamosközy is ezt az említést ismerte, de közelebbit is tudunk mondani: a Nicolaus Gerbelius-féle kiadást,²⁸ amelyben Gerbelius a Cuspinianus életrajzon kívül közölt egy katalógust a Cuspinianus említette nevekről. Ebben szerepel szó szerint az, amit Szamosközy említ: „Crastonius Gorippus (!), qui libros Iohannidos scripsit, qui habentur in bibliotheca Budensi.”

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy nem csak Szamosközy ült fel a névtévesztésnek, mert Conrad Gesner közismert *Bibliotheca universalis*ában ugyancsak így szerepel, s nem változott a névalak a Josias Simmler és a Johann Jacob Frisius által készített Gesner-kiadásokban sem.²⁹ Az erdélyi történetíró tehát tőlük is vehette a névformát, de mint említettük, csaknem biztos, hogy ő maga ismerte Gerbelius névsorát.

Stephanus Geographus: Szamosközy minden bizonnyal azért említi így ennek a szerzőnek a nevét, mert kortársainak, s neki is egyértelmű volt, hogy melyik „Stephanus”-t kell érteni. Valószínűnek tartjuk, hogy Stephanus Byzantinusról van szó, aki az 5. században írta meg *Ethnika* (a latin címe: *De urbibus et populis*) című földrajzi lexikonát, amely a humanistáknak is, s napjaink kutatóinak is bőséges forrásnak bizonyult hazájuk földrajzi múltja s története némely epizódjának megismeréséhez.³⁰ A ma már meglehetősen terjedelmes Corvina-szakirodalom azonban nem ismer olyan adatot, hogy ez a híres mű meglett volna a budai gyűjteményben, s arra sem sikerült választ kapni, hogy honnan tudott róla Szamosközy. Igaz ugyan, hogy a műnek három 16. századi kiadása ismert,³¹ de ezekben nem találunk utalást arra, hogy a kiadás alapja corvina lett volna. Nem tudnak erről a későbbi kiadások előszavai,³² s a máig legjobbnak tekintett editio sem.³³

Magával a kódexszel találkozott Szamosközy? Elméletileg nem lehet kizárni ezt a lehetőséget, különösen ha a nagyszámú, Itáliában

**28. IOHANNES
REGIOMONTANUS**
*Epitome Almagesti, seu
Megales syntaxeos Ptolemaei,
cum praefatione ad cardinalem
Bessarionem*

Bécs, Österreichische
Nationalbibliothek
Cod. Lat. 44, f. 1r

Regiomontanus négy évet töltött Magyarországon Vitéz János udvari csillagászként. Az esztergomi vár csillagászati freskói elének varázsolják a környezetet, amelyben dolgozott.

A kódex Ptolemaios görög nyelvű nagy csillagászati munkájának kivonatos latin fordítása, és a csillagászok mindennapi munkáját segítve csillagászati számításokhoz szükséges tudnivalókat tartalmaz. A Firenzében illuminált kötet Beatrix királyné könyvtárába tartozott, a címlapot az ő arcképe és királynéi címere díszíti.

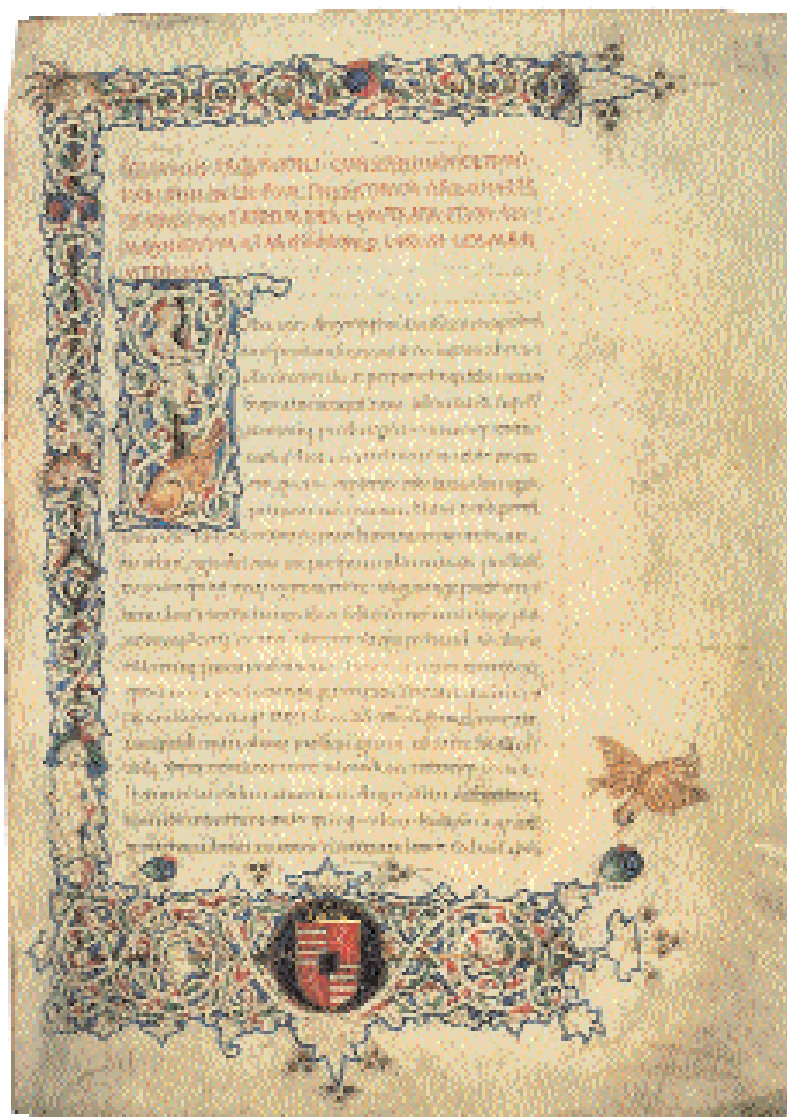

29. ARISTOTELES
*Libri physicorum VIII per
 Iohannem Argyropilum
 in Latinum traducti, cum
 praefatione ad Cosmam
 Medicem*

Göttingen, Niedersächsische
 Staats- und Universitätsbibliothek
 Cod. MS. Phil. 36. f. 3r

Arisztotelész természetbölcseleti-
 természettani munkája, a fizika tu-
 dományának első megalapozása,
 melyet a Konstantinápoly eleste
 után Firenzébe költözött görög
 tudós, Ioannes Argyropoulos
 fordított latinra.

A firenzei indafonatos lapszédí-
 szekkel és iniciálékkal ékesített
 kódexet Szulejmán szultán hur-
 colta el Budáról 1526-ban, végül
 a 18. század folyamán került
 Göttingenbe.

fennmaradt példányra gondolunk: leginkább a Bibliotheca Trivulzi-
 anában őrzöttre.³⁴

Külön érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy az Österreichische
 Nationalbibliothekban őriznek egy olyan másolatot is, amelyet Sebas-
 tian Tegnageltől vásároltak,³⁵ s ilyen provenienciájú köteteket Csapo-
 di repertóriumuk is nyilvántart: igaz mindkettő „kétséges corvina”.³⁶

Ebben a helyzetben hipotézisek megfogalmazására kényszerü-
 lünk. Természetesen a leglogikusabb azt feltennünk, hogy az álta-
 lunk megvizsgált források hallgatása ellenére Szamosközy mégis va-
 lamely nyomtatványból merítette információját, esetleg valamelyik
 korabeli lexikon Stephanus Byzantinus tétele említette meg azt,
 hogy a szóban forgó mű megvolt a Corvinában.

De nem lehet kizárni azt a lehetőséget sem, hogy történetírónk
 már forrásból tudott arról, hogy a kérdéses földrajzi lexikon megvolt

a Corvinában. Így aztán az is elképzelhető, hogy noha a 16. századi és későbbi kiadások valóban nem a Mátyás könyvtára-beli kéziratra támaszkodtak, megjelenésüket Szamosközy „összehozta” azzal, hogy ő tudott a kézirat létezéséről. Ezért is felvethető, hogy az *ars historica* írója találkozott esetleg magával a kódexszel is.

Hét kódexet vettünk sorba, s csupán egy esetben nem tudtunk választ adni arra a kérdésre, hogy Szamosközy honnan vette információját. Ez a negatívum éppen azt mutatja, hogy ha módszeresen végigolvassuk valamennyi olyan antik szöveg kiadásainak előszavait, amelyet kapcsolatba hoztak a Corvinával, akkor pontosabb képet kaphatunk arról, hogy miként gondoltak a 16. század európai humanista generációinak tagjai erre a szétszóródott könyvtárra. Ezek az ismeretek ugyanis azoknak is rendelkezésére álltak, akik valamilyen okból újra akarták élesztetni Mátyás könyvtárát. Ilyen törekvések pedig ismertek a 17. századból.

Külön kiemeljük azokat a dokumentumokat, amelyek a könyveknek a jezsuita rend számára való megszerzésével kapcsolatosak. Michael Rudolf Altham (1574–1638) gróf, osztrák hadvezér, II. Mátyás császár követe a török udvarban, illetve Erdélyben Bethlen Gábor fejedelemnél.³⁷ A gróf 1618. április 8-án írt a pápának, hogy a toszkán hercegi könyvtárban lévő török könyvekért cseréljék el a budai könyvtárát.³⁸ Újabban további levelek tanúsítják, hogy a pápa mellett a jezsuita rendi gépezet is mozgásba lendült ez ügyben. Muzio Vitelleschi jezsuita rendfőnök levelet írt Florianus Avancinusnak, a bécsi jezsuita collegium rektorának (1618. június 8.), amelyben kétségeit fejezte ki az akció sikerét illetően. Kétli, hogy a budai könyvtárát meg lehetne szerezni a toszkán herceg (Cosimo II. Medici 1590–1621) birtokában lévő török könyvekért cserébe. Ha a pápa nem is, ő, Vitelleschi hajlandó írni ez ügyben a hercegnek.³⁹

A következő levelet ugyancsak Vitelleschi írta Caspar Gratianinak, a szultán bécsi követének 1618. június 19-én.⁴⁰ Ebben értesíti a követet, hogy megpróbált közbenjárni a pápánál, de ez utóbbi nem szívesen avatkozna a dologba. Ismeri a nagyhercegnek a régiségek iránti vonzalmát, és így kényelmetlen helyzetbe kerülnének mindketten, ha visszautasítaná a szentatya kérését. Ezzel szemben 1618. szeptember 29-én már arról számol be a követnek, hogy a pápa változtatott álláspontján, és igyekszik előmozdítani a török könyvek ügyét.⁴¹

A magyarországi szakirodalomban ismeretes, hogy Bethlen Gábor, majd I. Rákóczi György is próbálkozott a Budán levő könyvanyag megszerzésével.⁴² A Mátyás könyvtára történetét igen alaposan feltáró Csapodi Csaba ugyanakkor több közleményben is foglalko-

zott azzal a kérdéssel, hogy 1526 után maradtak-e Budán corvinák, s mekkora lehetett az a töredék, amelyet bibliofil humanisták, dúló zsoldosok és a szultáni kincstár tisztviselői otthagytak.⁴³ Kutatásai eredményeképpen úgy látja, hogy nem maradt a királyi palotában említésre méltó könyvanyag.⁴⁴ A fentiek alapján – Csapodi széles körű argumentációja ellenére is – azt javasoljuk, munkahipotézisként ne zárjuk ki ennek lehetőségét sem. Nehéz ugyanis elképzelnünk, hogy a magyar jezsuitáknak vagy az erdélyi fejedelemnek a könyvanyag megszerzésére tett próbálkozásai előtt ne tájékozódtak volna arról, mit is akarnak megszerezni. Annak ellenére is állítjuk ezt, hogy a Buda török megszállás alóli felszabadítása után Luigi Ferdinando Marsigli csak dísztelen papírkódexeket talált a várban.⁴⁵

Tanulmányunk elején utaltunk arra, hogy a Corvina 16–17. századi történetének vannak a filológiai eredményeken túlmutató tanulságai is. Ahogy a 19–20. században minden komolyabb kultúrpolitikai kurzus valamilyen formában állást foglalt ezzel a könyvtárral kapcsolatban, úgy a 16–17. században a gyűjtemény széthullása jelképe volt az ország széthullásának. A Habsburg és a magyar trónutódlási (I. Ferdinánd, illetve Szapolyai János) harcok, Erdélynek a török birodalom vazallus államaként való függetlenedése Magyarországtól, és a török hódítás az ország középső területein szinte pontosan a Corvina széthordási irányait jelölték ki. A kódexek megmentésére, az egyes ókori, vagy középkori szerzők műveinek felkutatására irányuló humanista szándék ebben az analógiában értelmezhető úgy, mint a politikai gondolkodás mögött meghúzódó keresztény összefogási szándék (*unio christiana*) a mohamedán török birodalom visszaszorítására. Ahogy a magyarországi (és erdélyi) politikai gondolkodás központi gondolata az ország újraegyesítése volt (Habsburg párt, törökösök, önálló magyar nemzeti törekvések), úgy a Bibliotheca Corviniana megmentése, újraösszeállítása szimbóluma lett annak, hogy a magyarországi⁴⁶ kultúra önállóan is létezik.

A tanulmányunkban részletesebben idézett forrásokat példának szántuk a három különféle szemléletre. A nyugat-európai humanisták levelei, előszavai a Corvina egy-egy darabjának történetéről az antikvitas szövegeinek elkallódását siratják, és ehhez természetes módon csatlakozik Szamosközy István, az erdélyi magyar humanista történetíró. Számára azonban már nem csupán erről van szó. Az erdélyi fejedelmek Erdélynek a vajdaságból fejedelemséggé válásának kezdetétől (1541) fogva törekedtek arra, hogy a magyarországi (és nem csupán erdélyi) kultúrát a nyugati kereszténység értékrendje alapján támogassák. A gyulafehérvári fejedelmi udvar művelődés-

30. NALDUS NALDIUS
*Epistola de laudibus augustae
bibliothecae atque libri IV,
versibus scripti eodem
argumento ad serenissimum
Matthiam Corvinum Pannoniae
regem*

Toruń, Książnica Miejska Im
M. Kopernika
Cod. Lat. R. f. 2r

Naldo Naldi (1436–1513 után) fi-
renzei humanista a Mátyás király
számára Firenzében dolgozó kó-
dexmásolók ellenőrzésével volt
megbízva. Ez a munkája a Corvi-
na Könyvtár ismertetése és a
benne megtalálható fontosabb
szerzők versbe foglalt katalógusa.
A Corvina történetének egyik leg-
fontosabb forrása, mert Naldus a
Corvina könyvtárosának, Taddeo
Ugoletónak beszámolója és jegy-
zéke alapján írta a munkát. A kó-
dex Firenzében készült, díszítése
Atterante munkája. A C-iniciálé-
ban a szerző fél alakja tűnik fel.

szervező funkciójában méltó örököse a budai udvarnak még akkor is, ha anyagi erejét tekintve nem hasonlítható össze vele. A központi, fejedelmi gyűjtemények (könyvtár, levéltár), iskola (lehetőleg felső-oktatási intézmény) és nyomda alapítása minden fejedelemnek szándéka volt.⁴⁷ Báthory Zsigmondnak is, aki Szamosközy Istvánt levéltárosként foglalkoztatta udvarában. Az ő fejedelemsége alatt jelent meg Baranyai Decsi János Sallustius fordítása is,⁴⁸ amelynek előszavában egy késő humanista fordítási programot olvashatunk. Azokat az antik auktorokat sorolja itt fel Baranyai Decsi, akiket hasznosnak talál magyarra fordítani. Ezt a programot valósítja majd meg Bethlen Gábor (1613–1629) és I. Rákóczi György (1631–1648) fejedelem. A Corvinát, mint a hatalmi reprezentáció eszközt gondosan tárgyalta

31. POLYBIOS

*Historiarum libri I-V. e
Graeco in Latinum per
Nicolaum Perottum traducti,
cum eiusdem introductione*
Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár
Cod. Lat. 234, f. 1r

Polybios (205-124) a legkiválóbb ókori görög történetírók egyike. Negyven könyvből álló világtörténetéből csak az első öt maradt fenn. Ezek a bevezetésen kívül főleg az első és második pun háborút tárgyalják. A többi könyvből csak kivonatok maradtak ránk. A fordító, Perottus (1430-1480) sokoldalú itáliai humanista.

A kódex lapszélein firenzei fehér indafonatos díszítés látható, ugyanilyen stílusban díszítették a képen látható A-iniciálét is.

Mikó Árpád,⁴⁹ a Bethlen Gábor és Rákóczi György idején felélesztett Mátyás-kultusz ugyancsak részleteiben is ismert a magyar szakirodalomban.⁵⁰ Csaknem természetesnek mondható tehát, hogy ezek a fejedelmek, akiknek nagyon jó kapcsolataik voltak a török politikusokkal, komolyan törekedtek a Budán maradt kódexek, illetve a Konstantinápolyba szállított darabok megszerzésére.

A jezsuita törekvések a neves könyvtár maradványának elcserélésére azonban komolyabb magyarázatra szorulnak. A háttérben – megítélésünk szerint – két gondolat húzódik. A két gondolat persze ugyanabban a körben mozog, és ez utóbbi: a jezsuita rend szerepének hangsúlyozása a magyar (értsd magyar királyság-beli) kultúra intézményrendszerének helyreállításában. A Corvina megszerzése szimbolikus eredmény lehetett volna. A 17. század elején energikusan kibontakozó rekatolizációs törekvések alapvetően a magyar arisztokrata családokat célozták, tegyük hozzá, nagy sikerrel. A propaganda szintjén nagyon jól használható eszköz lett volna, ha sikerül a budai könyveket megszerezni: a jezsuiták részt vesznek a török hódoltság lakosságának lelki ápolásában, ugyanakkor „kiszabadítják” a nagy király könyveit fogságukból, részt vesznek az ország kulturális felemelésében stb. Tovább lépve azonban megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy ennél többről is szó lehetett.

Pázmány Péter esztergomi érsek, a magyarországi rekatolizáció motorja, maga is jezsuita. A kálvinista erdélyi fejedelmekkel kialakított kapcsolata ugyanakkor pontosan jelzi, hogy politikai gondolko-

dásában távolról sem elfogultan Habsburg-párti. Ebből fakadóan az ország nádorával, Esterházy Miklóssal komoly vitái is voltak. Pázmány ugyanis nem helyezte az ország egy elméletileg lehetséges olyan egyesítését, amely Erdélynek mint vazallus fejedelemségnek a megszüntetésével kezdődne, és a török ellen fordulással folytatódna. Politikailag és katonailag irreálisnak tartotta, és ugyanakkor Magyarország és a magyar kultúra önállóságát is veszélyeztető megoldásnak. Olyannak, amelyik sok magyar arisztokrata családot az uralkodó ellen fordíthat. A történelem az ő gondolkodását igazolta, hiszen a sikeres törökellenes hadjárat (1664) utáni Habsburg–török békekötést követően a magyar főurak összeesküdtek a császár ellen (1671), majd több függetlenségi harc (Thököly, Rákóczi) zárta le a 17. századot és kezdte meg a 18.-at.

Pázmány Péter és a magyar jezsuiták törekedtek arra, hogy az országot mint önálló keresztény kultúrájú országot mutassák be a világnak, és mint ilyet emeljék fel kulturálisan, katolikusnak természetesen. A jezsuita Melchior Inchofer (1585–1648) meg is írta Magyarország egyháztörténetét,⁵¹ de kiadását az osztrák jezsuiták sokáig megakadályozták. A koncepciója e műnek ugyanis az, hogy a magyar kereszténység nem „filiá”-ja az osztráknak, hanem egy Szent István óta önálló egyház által sikerrel terjesztett hit, kultúra.⁵² A jezsuiták ez után is törekedtek e gondolat propagálására, illetve a Provincia Austriacától független Provincia Hungarica megalapítására (ez

32. IOHANNES

CHRYSOSTOMUS

Homiliae in epistolas Pauli apostoli I. et II. ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, per Ambrosium monachum (Traversari) e Graeco in Latinum translatae. Epistolae I–III. ad Olympiadem matronam

Budapest, Országos Széchényi Könyvtár

Cod. Lat. 346, f. 1r

A szerző, Aranyszájú Szent János (kb. 354–407), konstantinápolyi pátriárka, görög egyházatyja, egyházi szónok. Két itt található műve közül az első Szent Pál egyes leveleihez írt magyarázatokat tartalmaz. A második munka három leveléből áll, amelyekben erkölcsi tanításokat ad egy özvegynek.

A V-iniciálében a szerző képe látható.

utóbbi törekvésük sikertelen maradt).⁵³ Rögtön megjegyeznénk, hogy azok a magyar arisztokraták, akik nem hittek a Habsburg hatalommal szembeni fegyveres konfrontáció sikerében, a 18. században ugyanezt a logikát követve törekedtek olyan mecénatúrát kialakítani, amely egyrészt kulturális intézményeket támogatott, másrészt a kulturálisan elmaradottabb rétegek körében katolikus, de magyar kultuszt terjesztettek el.

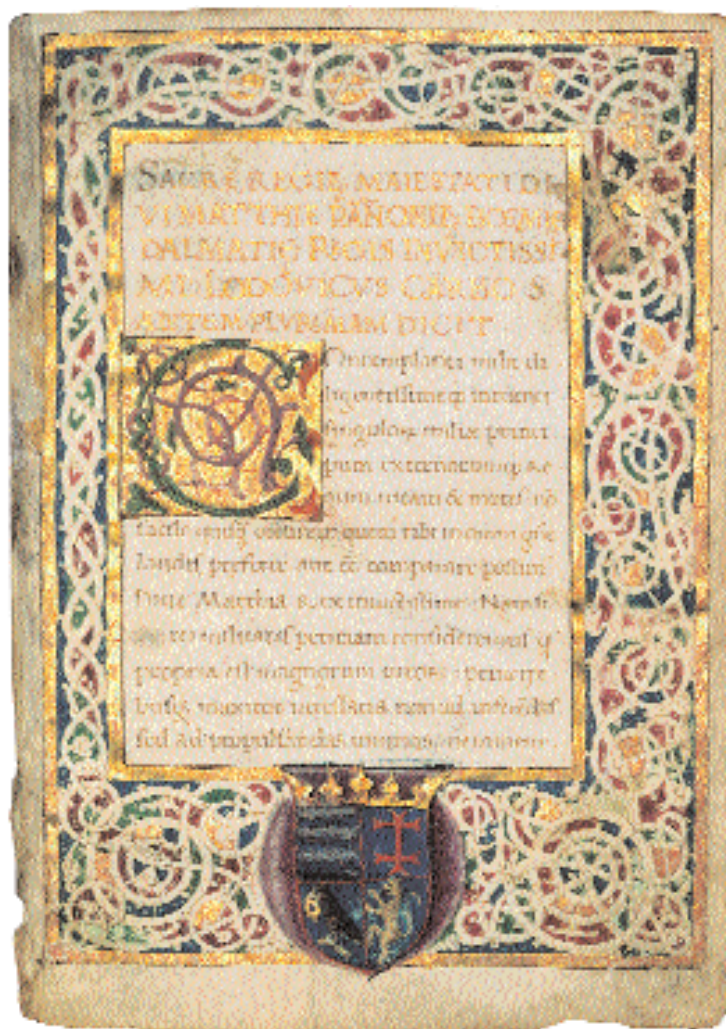
A Bibliotheca Corviniana megszerzésére való törekvés tehát megítélésünk szerint a jezsuita térítő és kulturális politikának egyaránt része volt, és ebből a szempontból az a kérdés, hogy a török időkben Budán valóban corvinák (díszes kódexek Mátyás könyvtárából), vagy az egykori királyi kápolna könyvtárának darabjai (dísztelen teológiai tárgyú papírkódexek és nyomtatványok) voltak, indifferens.

33. LUDOVICUS CARBO *Dialogus de Matthiae regis laudibus*

Budapest, Magyar Tudományos
Akadémia Könyvtára
K 397, f. 1r

A Mátyást dicsőítő dialógus szerzője Ludovicus Carbo (1435–1482), a Ferrarában működő humanista. Feltehető, hogy a mű Ernst Zsigmond pécsi püspök (1473–1505) ösztönzésére született, mivel a párbeszéd Mátyás érdemeiről a szerző és közte folyik. A kódex Ferrarában készült. Teleki József Pozsonyban, 1840. április 8-án kelt levelében jelentette be az Akadémiának a corvina vásárlását, s az ajándékozás tényét.

JEGYZETEK

1. Bibliographia Bibliothecae regis Mathiae Corvini. Mátyás király könyvtárának irodalma. Fitz József közreműködésével összeállította Zolnai Klára. Budapest, 1942 (*Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai. X.*)
2. A legfontosabb összefoglalásai: Csapodi, Csaba: The Corvinian Library. History and Stock. Budapest, 1973, Akadémiai Kiadó (*Studia Humanitatis 1.*) (a továbbiakban: CL); Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára: Bibliotheca Corviniana. 3. bőv. Kiadás. Budapest, 1981.
3. Csapodi Csaba: Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára? *Magyar Könyvszemle*, 1961. 394–421. (önálló füzetben ugyanez: Budapest, 1961, *A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 24.*) (a továbbiakban: Csapodi 1961.); Uő.: Wann wurde die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus vernichtet? *Gutenberg Jahrbuch*, 1971. 384–390. (a továbbiakban: Csapodi 1971).
4. Csapodi Csaba: A budai királyi palotában 1686-ban tált kódexek és nyomtatott könyvek. Budapest, 1984. (*A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának közleményei 15(90) Új sorozat*). (A továbbiakban: Csapodi 1984.)
5. Kiegészítve persze az újabb, főként művészettörténeti, illetve ikonográfiai jellegű megközelítések önálló fejezetben való bibliográfiai számba vételével. L. az 1. jegyzetet, ennek a fejezetei: A Corvina Mátyás idején – A Corvina Mátyás utódai alatt – A Corvina török kézen – A maradványok felkutatása –Történeti analízis –Történeti szintézis – A fennmaradt kötetek – Kétes és elvesztett corvinák.
6. In: *Uralkodók és corvinák*. Az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi kiállítása alapításának 200. évfordulóján. Katalógus. Szerk.: Karsai Orsolya. Budapest, 2002, OSZK.
7. A program vezetője Jean-François Maillard. Elsőként egy, a tárgyalandó személyeket és szövegkiadásokat rögzítő repertórium jelent meg: *L'Europe des humanistes (XIV–XVII. siècles) Répertoire* par Jean-François Maillard, Judit Kecskeméti, Monique Portalier. Paris–Turnhout, 1998, CNRS, Brepols.
8. Az első kötet meg is jelent: *La France des humanistes. Hellénistes I*. Paris–Turnhout, 2001, CNRS, Brepols; a második francia kötetben Henri II. Estienne (réd. par Judit Kecskeméti) előszavai lesznek több magyar vonatkozással.
9. Csapodi Csaba ezeket a véleményeket angol nyelvű monográfiájában is összefoglalta. Vö. CL 72–90.
10. Ibidem, vö. Csapodi 1984. 47–48.
11. Latin neve Stephanus Samosius (1565–1612?), az erdélyi fejedelem levéltárosa Gyulafehérváron, történetíró. Töredékesen fennmaradt történeti munkájában Erdély történetét mondja el.
12. Balázs Mihály – Monok István: Szamosközy István és a Corvina. *Magyar Könyvszemle*, 1986. 215–219.
13. Balázs Mihály – Monok István; Tar Ibolya (ford.): Az első magyar ars historica: Szamosközy István Giovanni Michael Bruto történetírói módszeréről (1594–1598). *Lymbus. Művelődéstörténeti Tár. IV*. Szeged, 1992. 49–86. (a továbbiakban: Ars historica 1992) Klny.: *A Lymbus Füzetek* 27.
14. A Corvina szempontjából érdektelen, hogy ezt a javaslatot persze azért is tette, hogy a Báthory család mellől a Habsburg oldalra pártolt történetírót, Brutót, kényelmetlen helyzetbe hozza, hiszen ez utóbbi a történeti művét még Báthory-párti szemmel írta. A mű végül csak a 19. század második felében jelent meg. Vö. Balázs Mihály – Monok István: Történetírók Báthory Zsigmond udvarában. (Szamosközy István és Baranyai Decsi János kiadatlan műveiről.) In: *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1987. 249–262.
15. Ars historica 1992. 56. (vö. 13. jegyzet)
16. CL 315, 539.
17. CL 540.
18. CL 539; Csapodi itt hivatkozik Mattheus Sebastianus: Oratio de rege Pannoniae Mathia recitata, Wittenberg, 1551 című művére is, mint ami említi Polybios első kiadását. Szamosközy tehát innen is tájékozódhatott.
19. CL 225.
20. CL 206, 207.
21. CL 131, és Antonio Bonfini: Symposion de virginitate et pudicitia coniugali. Ed. Stephanus Apró (*Bibliotheca Scriptorum Mei Recentisque Aevorum*) Budapest, 1943. XVI–XIX.
22. Szamosközy corvinája: Szilágyi Sándor 1877-es Szamosközy kiadása óta tudjuk, (Szamosközy István történeti maradványai. Kiad. Szilágyi Sándor. [*Monumenta Hungariae Historia. Scriptores. XXVIII.*] Budapest, 1877. – a továbbiakban: Szamosközy 1877 – 105–106.) hogy véletlen folytán a történetíróhoz („casu quopiam ad me delatam” sc. manuscriptam) sodródott Marcus Iunianus Iustinus: Epitomen historiarum Philippicarum Trogi Pompei címmel nyilvántartott munkája, melyet Csapodi Csaba is hi- teles, s elvesztett corvinának ismer el (CL 374). Jakó Zsigmond e kódex kapcsán utal a fejedelmi levéltáros kodikológiai érdeklődésére, amely érdeklődés nyilvánvaló Szamosközynek az Antonio Mariettinek kölcsönadott s a kolozsvári jezsuita könyvtár 1603-as feldúlásakor elpusztult kódexről adott leírásából is: „Hunc librum paucis ante mensibus, quam haec clades patriae incumberet, Antonio Marietto erudito Jesuitae, malo codicis genio et meo fato utendum accomodaveram, quod ideo libentius in hac publicae privataeque cladis memoria refero, quod praeclarus auctor praenomine et nomine temporum iniuria amisso atque etiam libri titulo, quem adscripsi, intercepto solo cognomine residuo ex omnibus opinor, typographii Achephalos hactenus prodiit” (Szamosközy 1877. 106–107.) Jakó a továbbiakban felteszi, hogy a corvina Báthory Zsigmond fejedelem feldúlt könyvtárából

- (1598) kerülhetett annak levéltárosához (Jakó Zsigmond: Erdély és a Corvina. In: Jakó Zs: *Írás, könyv, értelmiség*. Bukarest, 1974. [A továbbiakban Jakó 1974] 176.)
23. Római kori felirat-gyűjteménye 1593-ban megjelent Padovában, de a gyűjtést ez után is folytatta. Kéziratban maradt munkájának és a korabeli kiadvány hasonmás kiadását l.: István Szamosközy: *Analecta lapidum* (1593) – *Inscriptiones Romanae Albae Juliae et circa locorum* (1598). Classé pour la publication par Mihály Balázs, István Monok. Szeged, 1992, *Scriptum*.
 24. A kódexeket magukat nem láthatta, hiszen mint tudjuk, az ő életében már Bécsben, illetve német nyelvterületen voltak. Valószínűtlen, hogy akár csak eggyel is találkozott volna itáliai utazása során.
 25. Corippi ... de laudibus Iustini Augusti Minoris heroico carmine libri III ... per Michaellem Ruizium, Antuerpiae, 1581, Plantin.
 26. CL 205; Lásd még P. A. Budik: Entstehung und Verfall der berühmten von König Matthias Corvinus gestifteten Bibliotheken zu Ofen. *Jahrbücher der Literatur*. 1839. Wien, *Anzeige-Blatt*. 37–56.; Fraknói Vilmos: Két hét olaszországi könyv- és levéltárakban. *Magyar Könyvszemle*, 1878. 125–128.; Csontos János: Külföldi mozgalmak a Corvina-irodalom terén. *Magyar Könyvszemle*, 1878. 214–215.; uő.: Latin Corvin-códexek bibliographiai jegyzéke. *Magyar Könyvszemle*, 1881. 165–166; Gustav Loewe: *Rheinisches Museum* 1883. 315–316.; Ábel Jenő: Corippus Joannisáról. *Egyetemes Philologiai Közlemény*, 1883. 948–950.; Csontos János: Hazai vonatkozású kéziratok a Gróf Trivulzio-család milánói könyvtárában. *Magyar Könyvszemle*, 1891. 145–146.; Schönherr Gyula: A milanoi korvin-kódexekről. *Magyar Könyvszemle*, 1896. 161–168.; Max Manitius: *Geschichte der lateinischen Literatur*. Bd. I. München, 1911. 168–170.
 27. A De laudibus Iustini ... 1581-es első kiadása utáni 3 17. századi, 6 18. századi, 4 19. századi és 3 20. századi kiadásával szemben (felsorolásukat lásd: Corippe: *Éloge de l'Empereur Justin, II. Texte établi et traduit par Serge Antés*. Paris, 1981. CVII–CXI.) a Iohannis editio princeps: *Mediolani 1820* (ed. Pietro Mazzuchelli); ugyan-csak az ő kiadását tartalmazza az Immanuel Bekker-féle *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* sorozat 29. kötete: Bonnae, 1936; ezt követte a máig leggyakrabban használt Joseph Partsch kiadás: *Monumenta Germaniae Historia. Auctores Antiquissimi* III/2. Berolini, 1879; majd Michael Petschenig kiadása (Berolini, 1886); ezután jelent meg az egyetlen fordítás (mikrofilmen) G. W. Shea: *The Iohannis of Flavius Cresconius Corippus Prolegomena and translation*. Diss. Columbia Univ. New York, 1966; Petschenig kiadását vette át Adalberto Hamman: *Patrologiae cursus completus. Supplementum*. Vol. IV. Paris, 1968, 998–1127 és végül a kritikai kiadás: J. Diggle–F. R. Goodyear, Cambridge Univ. Press, 1970.
 28. Joannis Cuspiniani ... De Caesaribus atque Imperatoribus Romanis ... Vita Ioannis Cuspiniani et de utilitate huius historiae, per Nicolaum Gerbelium. Strassburg, 1540. 216.
 29. Basileae, 1545, 1574 és 1583.
 30. Végignézve a *L'Année philologique* köteteit nagyjából ilyen szempontú tanulmányokkal találkoztunk.
 31. Peri poleón. De urbibus címen görögül jelentette meg Aldus Manutius: Velence, 1602. (editio princeps); Philippo Junta örökösei: Firenze, 1521; Guilielmus Xylander: Bázél, 1568.
 32. Theodor Pinedo – Jacobus Gronovius: Amsterdam, 1678. (ue. uitt.: 1725); Abraham Berkelius – Jacobus Gronovius: Leyden, 1688. (ue. uitt. 1694); Lucas Holstenius – Theodor Ryck: Leyden, 1684 (ue. uitt. 1692 és Utrecht, 1691); Pinedo, Holstenius és Berkelius jegyzeteivel adta ki Quilhelmus Dindorf: Lipcse, 1825; Antonius Westermann: Lipcse, 1839 (Teubner).
 33. Stephani Byzantini Ethnicorum quae supersunt ex recensione Augusti Meinekii Berolini, 1849; változatlan utánnyomása: Graz, 1958.
 34. Paul Oskar Kristeller: *Iter Italicum*, Vol. I. London – Leiden, 1965. 360. Nr. 737; a többi másolatra uott. Vol. II. London–Leiden, 1967., 335., 442–444., 531. További corvinák egyébként a Trivulzianában: CL 541 és 577.
 35. Petri Lambecii ... *Commentariorum de Augustissima Bibliotheca Caesarea Vindobonensi Liber primus ...* Ed. altera. Opera et studio Adami Francisci Kollarii ... Vindobonae, 1766. 127.
 36. CL 320, 459.
 37. *Allgemeine Deutsche Biographie* I. 366.
 38. Frank (Fraknói) Vilmos: A budai Corvin-könyvtár történetéhez. *Archeológiai Értesítő*, V(1874) 297–299.
 39. Adattár 26.322.: „Alias quoque literas easque paulo recentiores a Reverentia Vestra accepi, quibus studium Illustrissimi Comitis ab Altham, quo ille rem christianam in Hungaria, Transylvania, Wallachia vicinisque regionibus promovere satagit, explicabat; quod ego a me suggeri possit, quo a Magno duce Hetrueriae capsula illa librorum Turcicorum in compensationem Bibliothecae Budensis impetrari possit; quod tamen admodum difficile impetratu fore video. Quod attinet ad literas a Sua Sanctitate ad ipsum Comitem, eae difficulter impetrabuntur. Quod si sine illis meae literae ipsi gratae futurae putentur, libenter eas ad ipsum prima occasione transmittam.”
 40. Adattár 26. 322–323.
 41. Adattár 26. 330.
 42. A több helyen megjelent adatok összefoglalását l.: Harsányi István: A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa. Bp. 1917. 6.; Csapodi 1961.; Csapodi 1971.
 43. Csapodi 1961.; Csapodi 1971.; CL 72–92.; CSAPODI 1984.
 44. Csapodi 1984. 43–51. és 81–82.
 45. A könyvekről jegyzék készült, amelynek ma három kézírásos másolata is ismert. A korban kétszer adták ki: Julius Pflugk: *Epistola ad Vitum a Seckendorf praeter fata Bibliothecae Budensis, librorum quoque ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens*. Jenae, 1688.; De bibliothecis atque archivis virorum clarissimorum libelli et commentationes antediluvianis. Antehac edidit Joachimus Joannes Maderus. Secundam editionem cura-

- vit Ioannes Andreas Schmidt. Helmstadi, 1702. 335–352. (a gyűjtemény első kiadásában a budai könyvek jegyzéke nem volt benne); Modern feldolgozása a jegyzéknek: Csapodi 1984.
46. Fontos hangsúlyozni, hogy nem magyar kultúra, hiszen a korban még nem létezett a nemzeti szempont abban a formájában, ahogy a 18. század közepén már igen. A magyar királyság egységéről volt szó a Habsburg, illetve a török birodalommal szemben, és ennek a magyar királyságnak nagyon sok különböző nemzetiségű lakója volt. Létezett ugyanakkor egy egységnek mondható „Hungarus” tudat. Erről lásd: Klaniczay, Tibor: Die Benennungen „Hungaria” und „Pannonia” als Mittel der Identitätssuche der Ungarn. In: *Antike Rezeption und nationale Identität in der Renaissance insbesondere in Deutschland und in Ungarn*. Hrsg. von Klaniczay, Tibor – Németh, S. Katalin – Schmidt, Paul-Gerhardt. Budapest, Ed. Balassi, 1993. (*Studia Humanitatis Bd. 9.*) S. 83–100.
47. Vö. Klaniczay, Tibor: Die soziale und institutionelle Infrastruktur der ungarischen Renaissance. in: *Die Renaissance im Blick der Nationen Europas*. Hrsg. von Georg Kaufmann. Wiesbaden, 1991. (*Wolfenbütteler Abhandlungen zur Renaissanceforschung. Bd. 9.*) S. 319–338.; Klaniczay, Tibor: Les intellectuels dans un pays sans université (Hongrie: XVIe siècle). in: *Intellectuels français, intellectuels hongrois*. Ed. par Béla Köpeczi. Budapest–Paris, 1985. S. 99–109.
48. Az Caius Crispus Sallustiusnac ket historiaia ... Szebenben, 1596 (RMNy 786) editio facsimile: Az Caius Crispus Sallustiusnac ket historiaia. ... magyarra fordított Baranyai Detsi Janos által, Hasonmás kiad. kísérel. tanulm. Kurcz (Ágnes), szöveggond. Varjas (Béla), Budapest, 1979, (*Bibliotheca Hungarica Antiqua, 10.*)
49. Mikó Árpád: Mathias Corvinus–Mathias Augustus. L’arte all’antica nel servizio del potere. In: *Cultura e potere nel rinascimento*. A cura di Luisa Secchi Tarugi. Firenze, 1999. 209–220.
50. Átfogó nem magyar nyelvű jellemzése: Millénaire de l’histoire de Hongrie. Sous la dir. de Péter Hanák. Budapest, 1986. (László Makkai, 51–63.: La scission du pays en trois parties; Kálmán Benda, pp. 64–88.: La réunification de la Hongrie dans l’Empire des Habsbourg.); Histoire de la Transylvanie. Sous la dir. de Béla Köpeczi. Budapest, 1992., (Gábor Barta, 239–292.: La première période de la Principauté de Transylvanie 1526–1606.; Katalin Péter, 293–345.: L’âge d’or de la Principauté de Transylvanie 1606–1660.); Nemeskürty, István: Nous, les Hongrois. Histoire de Hongrie. Budapest, 1994, 130–207.; Köpeczi Béla: Histoire de l’histoire de la culture hongroise. Budapest, 1994.
51. Annales ecclesiastici Regni Hungariae, Romae, 1644.
52. Dümmerth, Dezső: Inchofer Menyhért küzdelmei és tragédiája Rómában (1641–1648). In: uő: Írástudók küzdelmei. *Magyar művelődéstörténeti tanulmányok*. Budapest, 1987. 155–204.
53. Vö. Lukács, László: A független magyar jezsuita rendtartomány kérdése és az osztrák abszolutizmus (1649–1773). Szeged, JATE, 1989. (*Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. 25.*)

VENI AD TVAM PRAE-
STANTISSIMAM MA-
IESTATEM MATHIA
HUNGARORVM POTETIS
SIMEREX ATQVE AD TE
BEATIX OMNI VIRTVTVM
GENERE ORNATISSIA REGINA

A CORVINA ÚJKORI TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON

A magyarországi könyvtárak ma ötvenhárom corvinát őriznek.¹ A két legnagyobb corvina-gyűjteménye az Országos Széchényi Könyvtárnak (harmincnégy kódex és egy ősnymtatvány) és a Budapesti Egyetemi Könyvtárnak van (tizennégy kódex). Három másik könyvtár két, illetve egy-egy kódexet birtokol. Az Országos Széchényi Könyvtárat kivéve a könyvtárak corvináikhoz általában egyszeri, alkalmi adományként jutottak.² Az Országos Széchényi Könyvtár állománya a könyvtárnak tett ajándékozások³ mellett – mint nemzeti könyvtár – folyamatosan gyarapodott vásárlás útján is,⁴ ide kerültek a „nemzetnek” tett corvina-adományok,⁵ a nemzetközi egyezményben átruházott kódexek,⁶ valamint egy ősnymtatvány az államosított pesti ferences rendházból.⁷ A Magyarországon őrzött corvinákról 1962-ben önálló albumot állított össze Berkovits Ilona művészettörténész,⁸ 1968-ban pedig a teljes anyagot bemutató kiállítást rendezett a Magyar Nemzeti Múzeum.

Corvin Mátyás tudatosan felépített könyvtárából véletlenszerűen maradtak fenn az egyes kötetek, s ugyanilyen véletlenszerű, hogy a szétszóródott kódexek közül az utóbbi kétszáz évben mi került vissza az országba. Az azonban, hogy a ma ismert corvinák egynegyed részét Magyarországon, a hazai anyag kétharmadát pedig ugyanabban az épületegyüttesben őrzik, melyben egykor a Corvina állt, nem a véletlen műve. A nemzeti múlt iránt a 18. század közepén felébredt tudós érdeklődés gyorsan felismerte a tárgyi emlékek és a történeti források jelentőségét. A külföldre került nemzeti relikviák számbavételének és összegyűjtésének igénye mozgatta a corvinák „visszaszerzésére” irányuló törekvéseket is. A politikai hatalom pillanatnyi érdeke ezeket hol előrelendítette, hol akadályozta. Ez a corvinák újkori történetének egyik vonulata.

34. PETRUS RANSANUS

Epitoma rerum Hungaricarum

Budapest, Országos Széchényi Könyvtár

Cod. Lat. 249, f. 17r

Ranzanus lucerei püspök és humanista történetíró követként jött Budára 1488-ban, ahol Beatrix megbízásából megírta Magyarország rövid történetét. Maga a kódex Nápolyban készült. A színes virágokkal, gyümölcsökkel, apró állatokkal és zenélő puttókkal ékesített keretdísz alsó mezében II. Ulászló és Bakócz Tamás címere látható. A miniatúra a trónon ülő királyi párt és a szerzőt ábrázolja.

35. CURTIUS RUFUS

De gestis Alexandri Magni

Budapest, Országos Széchényi

Könyvtár

Cod. Lat. 160, f. 1r

Az ókori történetíró regényes Nagy Sándor-története a 9. században vált ismertté Európában, kedvelt volt az egész középkoron át, és a humanisták számára is gyakran másolták. Kódexünk 1467-ben készült fehér indafonatos díszítésű firenzei munka, a címlapon Mátyás címere.

36. POLYBIOS

Historiarum libri V.

Budapest, Országos Széchényi

Könyvtár

Cod. Lat. 234, f. 1r

A kiváló ókori görög történetíró világtörténetének első öt kötete maradt fenn. A művet az itáliai humanista Perottus latin fordításában 1450 és 1470 között Firenzében másolták. Itt kapta fehér indafonatos díszítését is. A címlapon Mátyás címerét két puttó tartja.

Szorosan kapcsolódik ehhez a Corvina-kutatás tudománytörténeti aspektusa, melyet az újabb és újabb kötetek felfedezése mellett folyamatos szakszerűsödés jellemzett. Ennek záloga a szaktudományok fejlődése, valamint a Corvinára vonatkozó külföldi kutatási eredmények gyors átvétele volt. Amint a 18. század egy korszerű kis Corvina-monográfiával lépett át a 19. századba,⁹ úgy ma egy ugyancsak korszerű nagymonográfia és katalógus foglalja össze az elmúlt kétszáz év eredményeit.¹⁰ A 21. században új eredmények elsősorban több diszciplína összehangolt kutatási programjától, szoros nemzetközi együttműködéstől és a filológiát, paleográfiát, művészettörténeti kutatásokat megújító modern technikai vívmányoktól várhatók.

37. PLAUTUS

Comoediae

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár

Cod. Lat. 241, f. 1r

A Firenzében 1459 előtt másolt és fehér indafonatokkal díszített kódex a római vígjátékíró műveit tartalmazza. Mátyás címere az 1480-as években Budán került a címlap alsó szegélyének közepére.

Egy harmadik mozzanatra is utalnunk kell. Minden corvina-csoport hazaérkezése országos jelentőségű esemény volt, amit a kötetek nyilvános kiállítása követett. A Corvina maradványait így a hazai nagyközönség közvetlenül megismerhette. E viszonylag gyakori kiállítások jelentős kulturális missziót töltek be. Manapság egy-egy fontos évforduló kínál alkalmat az ugyancsak biztos közönségsikerre számító, reprezentatív Corvina-kiállítások számára. Ezek pedig jótékonyan lendítik tovább a kutatást.

A Corvinával kapcsolatban a 18. század közepére gazdag, változatos forrásanyag gyűlt össze. A könyvtár történetének első tudományos feldolgozása, mely a fenti források értékelésén és rendszerezésén alapult, Schier Sixtus (1728–1772) Ágoston-rendi történész érdeme. A

jó szerkesztői érzékkel megáldott szerző, aki nemcsak történész, hanem a bécsi rendház könyvtárosa is volt, 1766-ban jelentette meg *Corvin Mátyás budai királyi könyvtára születéséről, hanyatlásáról, pusztulásáról és maradványairól* írt tanulmányát.¹¹ A mindössze hatvanöt lap terjedelmű dolgozat korabeli sikerét jelzi, hogy Schier halála után, 1799-ben másodszor is megjelent. A mű a 19. század folyamán a Corvina-kutatók számára alapkönyv maradt, melyet rendszeresen idéztek. Schier a könyvecske végén azzal vigasztalja a könyvtár pusztulásán szomorkodókat, hogy míg a Ptolemaioszok alexandriai könyvtárából vagy a bizánci császári könyvtárból egyetlen kötet sem maradt fenn, a Bibliotheca Corviniana egykori hírnevét ma is számos különleges kötésű, csodálatosan kifestett kódex igazolja. S hozzáfűzi még, hogy azon sem kell keseregni, hogy az egykori királyi könyvtár ragyogásának az ő korában egyetlen könyvtár sem ér nyomába Magyarországon, hiszen a magyar könyvtárak napról napra gyarapodnak nemcsak külföldön beszerzett, de hazai földön született, a Corvinához is méltó művekkel. E sorokból a 18. századi tudós optimizmusa szól, aki számára fontos a nemzeti tudományosság szempontja is.

A nemzeti tudomány és irodalom intézményi keretei a 19. század elején jöttek létre. Közülük a legkorábbi a nemzeti könyvtár, melyet gróf Széchényi Ferenc (1754–1820) 1802-ben alapított meg, átengedve e célra 15 000 kötetnyi hungaricumot (magyar nyelvű illetve magyar vonatkozású könyveket) tartalmazó könyvtárát. A honismereti tudományok művelését elősegítő intézmény egyúttal a nemzeti múlt írott forrásainak reprezentatív gyűjtőhelye lett. Szerencsésebb történelmű országokban a királyi, udvari könyvtárak váltak nyilvános, majd nemzeti könyvtárakká. Ez lehetett volna a Corvina sorsa is. Ezzel szemben a nemzeti könyvtár megszületésekor egyetlen Magyarországon őrzött corvináról sem tudtak,¹² sőt, éppen a könyvtár létrejötte adott ösztönzést a Corvina maradványainak felkutatására és összegyűjtésére. Már 1802-ben kérelemmel fordultak a magyar rendek I. Ferenc királyhoz (1792–1835) Bécsbe, hogy tegyen meg mindent a Konstantinápolyba hurcolt corvinák felkutatása és a Magyar Nemzeti Múzeum¹³ számára való megszerzése ügyében.¹⁴ A kérést többször megismételték a másutt őrzött corvinákra is kiterjesztve, a király határozatban jóvá is hagyta azt, de az udvar részéről egyelőre nem történt semmi.

Az Országos Széchényi Könyvtár az első corvináit közvetve vagy közvetlenül a magyar kultúra elkötelezett támogatójának, József főhercegnek (Ferenc király öccsének), az ország nádorának (1796–1847) köszönhette. József nádor a Nemzeti Múzeum fővédnökeként az 1832–36-os országgyűlésen megszavaztatta a híres mű-

38. GEORGIUS

TRAPEZUNTIUS

Rhetorica

Budapest, Országos Széchényi

Könyvtár

Cod. Lat. 281, f. 1r

A krétai származású humanista szónoklattani könyvét Budán másolták és díszítették az 1480-as években. A címlap gazdag keretdíszében puttók, pihenő szarvas és két glóriás férfi mellképe látható, az alsó szegély közepén Mátyás címere. A szövegkezdő C-iniciáléban írópultnál olvasó férfialak, a szerző vagy maga a király.

gyűjtő, Jankovich Miklós (1773–1846) rendkívül értékes könyvgyűjteményének vételárát. A Jankovich-gyűjteménnyel két corvina került a könyvtárba.¹⁵ Ugyanő személyesen vásárolta meg a könyvtár számára egy bécsi árverésen a Thuróczy-krónika feltételezhető corvina-példányát.¹⁶

Végül az 1830-as években kezdődő európai forradalmi megmozdulások ösztönözték arra a bécsi udvart, közelebbről Klemens Metternich kancellárt (1821–1848), hogy a magyar rendek kedvét keresve megbízza Ottenfels bárót, az udvar konstantinápolyi internunciussát, hogy tájékozódjék a corvinák ügyében. A báró 1836-ban kelt jelentésében megállapítja, hogy Konstantinápolyban sem a Szerájban, sem magánkézben nincs nyomuk. Jellemző, hogy ekkor még sem a magyar rendek, sem Metternich herceg nem tudták pontosan, mit is keresnek. A kérvényekben az szerepel, hogy ha eredetiben nem sikerül, legalább másolatban szerezzék meg a corvinák szövegét. (Egy 1847-ben kelt akta utal majd először arra, hogy a corvináknak nem a tartalma, hanem a külső megjelenése biztosít különleges könyvészeti és nemzeti értéket.) Metternich pedig Ottenfels báró jelentésével kapcsolatban jelzi, hogy minden további kutatásnak csak akkor van értelme, ha pontosabb tájékoztatást kap a kódexek tartalmát, küllemét és számát illetően.

Az 1844-ben kelt országgyűlési feljegyzés már konkrétan megjelöl városokat (Bécs, Róma, Firenze, Velence, Berlin stb.), ahol érdemes Mátyás király könyvtárának maradványait keresni. Metternich ekkor az osztrák követeket kérte fel, hogy állomáshelyükön kutassanak corvinák után. (A bécsi Udvari Könyvtár ekkor több mint negyven corvinát őrzött, de ezeket a kancellár szóba hozni sem engedte.) Bár a corvina-akció eredményeként több kötet ismertté vált, átengedni őket egyetlen intézmény sem akarta. Csak V. Ferencet, a modenai Habsburg herceget (1846–1859) sikerült Metternichnek, illetve V. Ferdinánd királynak (1835–1848) rábírnia arra, hogy tizenhét kötetes corvina-gyűjteményéből két kötetről¹⁷ lemondjon a budapesti Nemzeti Múzeum javára.¹⁸ A két corvina 1847 végén el is indult Magyarország felé, de Bécsben fennakadtak, mivel a magyar forradalom kitörése elvette az udvar kedvét a további gesztusoktól. A kódexek a császári és királyi titkos levéltárba, 1868-ban pedig a Hofbibliothek állományába kerültek.

Az 1848-as forradalom és szabadságharc leverése után, az 1860-as évekre konszolidálódott a nemzeti tudományszervezés alapintézménye, a Magyar Tudományos Akadémia,¹⁹ mely ettől kezdve tudományos tekintélyével támogatta a corvina-kutatás ügyét. Rómer Flóris

39. APPIANUS

Historia Romana

Firenze, Biblioteca Medicea

Laurenziana

Plut. 68. 19, f. 7r

A kódex az ókori görög történetíró töredékesen fennmaradt művének latin fordítását és egy névtelen szerző történeti összefoglalását tartalmazza. A firenzei másoló bejegyzése szerint Mátyás volt a megrendelő, mire azonban elkészült a mű, a király elhunyt, s a kézirat a Medicek birtokába került. A C-iniciálében a szerző fél alakja kapott helyet, a felső szegélydísz közepén pedig X. Leó pápa címere.

40. HIERONYMUS

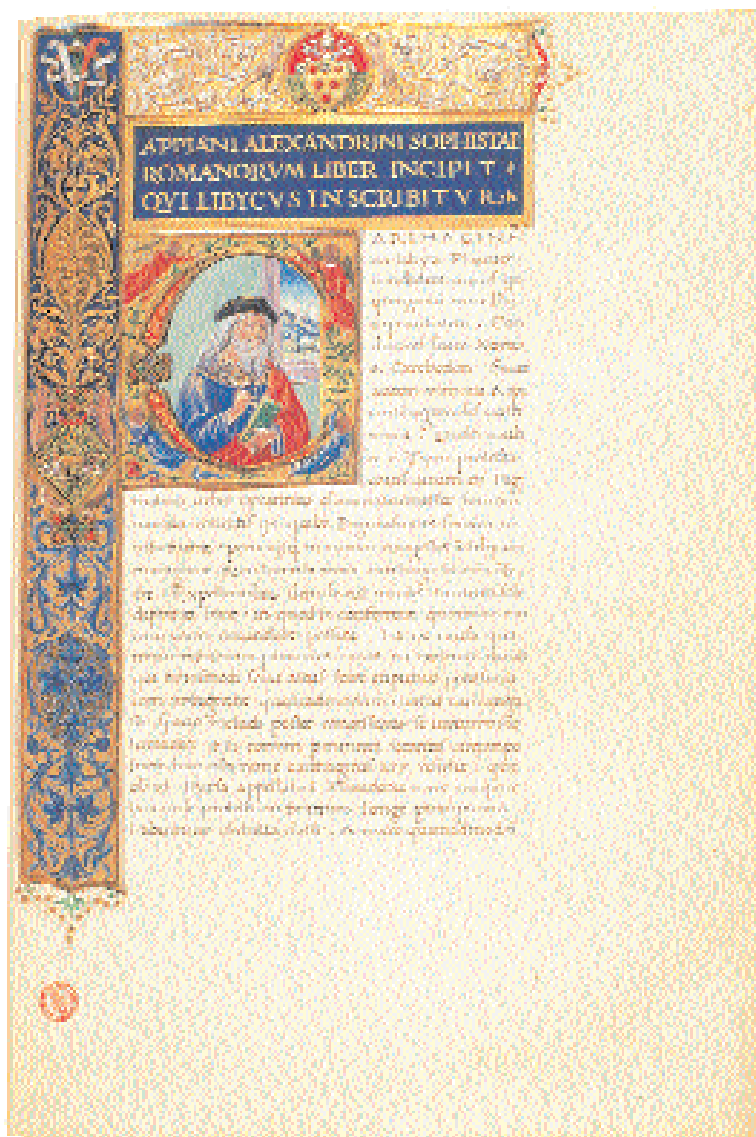
*Commentarii in Epistolas**S. Pauli*

Budapest, Országos Széchényi

Könyvtár

Cod. Lat. 347, f. 1r

Szent Jeromos Szent Pál leveleihez írt magyarázatait 1488 körül másolták és díszítették Firenzében. A címlap keretdíszében alul Mátyás címere, fölül a Hunyadi-címer, a két oldalon pedig Mátyás, illetve Beatrix portréja kapott helyet. Az arany P-iniciálében Szent Pál fél alakja látható.

(1815–1889) bencés tanár, archeológus hosszú börtönének után, 1861-ben az Akadémia kézirattárában kapott állást. Ő volt az első, aki a corvinák számbavételénél elengedhetetlennek tartotta az egyes kötetek konkrét megismerését. Személyes kapcsolatba került Ernst Vogellal, a Corvinára vonatkozó adatgyűjtéséről is híres²⁰ drezdai bibliográfussal, aki minden jegyzetét rendelkezésére bocsátotta. Hasonlóan megkapta a forradalom után emigrációban élő Simonyi Ernő autopszián alapuló szakszerű corvina-leírásait. Ezek birtokában látogatta végig – az Akadémia és a Nemzeti Múzeum támogatásával – a corvinákat őrző külföldi könyvtárakat, és szerzett egyre nagyobb tapasztalatot a corvinák identifikálásában, tudományos leírásában. Az ő publikációinak köszönhető elsősorban, hogy a corvina-kutatás az 1860-as évek végétől a hazafias lelkesedéssel túl valóban tudományos jelleget öltött. Egy tervezett nagy Corvina-monográfia megírásában azonban betegsége megakadályozta.²¹

41. IOHANNES
CHRYSOSTOMUS

Homiliae in epistolas S. Pauli

Budapest, Országos Széchényi

Könyvtár

Cod. Lat. 346, f. 1r

Aranyszájú Szent János Szent Pál leveleihez írt magyarázatait Firenzében másolták az 1480-as évek második felében. A kódexet Attavante degli Attavanti illuminálta. A gazdagon díszített címlap alsó mezéjében középen Mátyás címere kapott helyet, mellette levél- és gyümölcsfüzérek egy-egy virgonc puttó. A V-iniciálében a szerző látható.

A tudósok népesebb csoportja ugyanekkor a törökök által Konstantinápolyba hurcolt corvinák kérdését kívánta végérvényesen tisztázni. Az Akadémia három tagja, Kubinyi Ferenc történész (1796–1874), a folklorista–történész főpap, Ipolyi Arnold (1823–1886) és a régész, művészettörténész Henszlmann Imre (1813–1888) 1862-ben az Akadémia megbízását kérték, hogy „a nemzeti tudomány érdekében” Konstantinápolyba utazhassanak. Az expedícióra májusban került sor, a költségeket Kubinyi fedezte. Megérkezvén számtalan akadályba ütköztek, s amikor már reménytelennek tetszett minden próbálkozásuk, május 21-én a Szerájban kilenc kódexet mutattak nekik, közöttük két kétségbevonhatatlan corvinát. Ez a felfedezés igazolta az évszázados reményeket, hogy nem pusztult el nyomtalanul a Corvina török kézre került része. Öt nap múlva újabb ötven kódexet nézhettek meg, köztük kilenc corvina volt. Abban a tudatban tértek haza, hogy Mátyás könyvtárának jó része a Szeráj könyvtárában van.²² A rendkívüli esemény nagy publicitást kapott. Ipolyi még júliusban beszámolt az Akadémián tapasztalataikról, s nemcsak szakfolyóiratok, hanem a napilapok is részletesen foglalkoztak a konstantinápolyi corvinákkal

(*Magyarország, Pesti Napló, Magyar Sajtó*). Az Akadémia ezután éveken át újabb tudósküldöttségek szervezésén fáradozott, Kubinyiék könyvlistáját újabb listákkal egészítették ki,²³ a politika pedig Konstantinápolyban is felfedezte a corvinák jelentőségét.

Amikor Ferenc József (1848–1916) a szuezi csatorna megnyitása alkalmával, 1869-ben látogatást tett Abdul Aziz szultánnál, az már tudta, hogy becsesebb ajándékot aligha adhatna a magyar királynak, mint négy különlegesen szép darabot Mátyás király könyvtárából. 1867-ben megtörtént az osztrák-magyar kiegyezés, így a király magától értetődő gesztussal adományozta tovább a corvinákat – gróf Andrássy Gyula miniszterelnök közvetítésével – az Országos Széchényi Könyvtárnak.²⁴ A négy kódex kiállítása valódi szenzáció volt. A tudósok jó része és természetesen a nagyközönség is ekkor látott először corvinát.

A következő nagy corvina-adomány keresztezte az Osztrák-Magyar Monarchia politikai érdekeit. 1877-ben az orosz-török viszony kiéleződése kapcsán törökbarát tüntetésekre került sor Pesten, az egyetemi hallgatók pedig egy díszkardot ajándékoztak Abdul Kerim török fővezérnek. Az osztrákok a magyar szabadságharcot orosz segítséggel verték le, most pedig Bosznia és Hercegovina megszerzésének reménye állította a bécsi udvart – és hivatalosan a magyar kormányt is – az oroszok mellé. Az egyetem rektora feljegyzésben róttá meg az ifjúságot, a szultán viszont rendkívüli módon meghálálta a merész hazafias tettet. Harmincöt kódexet ajándékozott a pesti egyetemi ifjúságnak, köztük tizennégy corvinát,²⁵ melyeket utóbb az Egyetemi Könyvtárban helyeztek el. Az átadás körülményei jelezték a helyzet visszasságát. Konstantinápolyban az újrakötött kódexekben aranybetűkkel örökítették meg az ajándékozás tényét, s díszládába helyezve őket egy magasrangú tisztre bízták a küldemény Magyarországra hozatalát. Musztafa Tahir bejt azonban Triesztből Bécsbe irányították. A külsőségek nélküli átadáson, melyre egy hotelban került sor április 23-án, ő maga már részt sem vehetett. A szinte titokban Budapestre szállított ládát egyenesen az Egyetemi Könyvtárba vitték. Itt azonban, a láda felnyitásának hírére, bár szombat este volt, minden érintett tudós rögtön megjelent. A török diplomácia sem hagyta kihasználatlanul a helyzetet. A szultán képviselőjében másnap egy másik magasrangú küldöttség érkezett „magánlátogatásra”, a pesti fiatalok látogatását viszonzandó. Ezt a küldöttséget az ország egy héten át rendkívüli ünneplésben részesítette, s bár a kormány részéről nem fogadták őket, a parlament itt-tartózkodásuk idején szavazta meg a nemzet köszönetét a szultánnak a fejedelmi ajándékért.²⁶ A harmincöt kódexet ismét a Nemzeti Múzeumban állították ki. Pulszky Ferenc

42. AGATHIAS

De bello Gothorum

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár

Cod. Lat. 413, f. 1r

A bizánci történetíró az 550-es években lezajlott gót háború történetét beszéli el, kortársként megértéssel viseltetve az események iránt. A latin fordítást Christophoro Persona olasz humanista készítette, a Beatrixnek dedikált kódex Nápolyban készült 1483 körül: a díszes címlap alsó keretdísze közepén a királyné címere látható, a felső szegélyben portréja.

(1814–1897) régész és politikus, az Akadémia tagja néhány hét múlva az Akadémia előtt tudományos szempontból értékelte a páratlan adományt.²⁷ A nagy öröm mellett ekkor egy illúzióról is le kellett mondani: a Konstantinápolyban készült könyvlisták és a hazaérkezett anyag összehasonlításából kitűnt, hogy a szultán ezúttal minden addig látott corvinát visszaadott. Mátyás király könyvtárának nagyobb részét mégsem őrzik a Szeráj falai. A kódexek szakszerű tudományos leírását az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának vezetője, a kiváló bibliográfus és kodikológus Csontos János (1846–1918) készítette el.²⁸ Az említett kiállításon még egyetemistaként figyelt fel a corvinákra a zseniális klasszika-filológus Ábel Jenő (1858–1889), aki két évvel később, huszonegy éves korában elvégezte – máig érvényesen – a kiállított kódexek szövegkritikai elemzését.²⁹

1891-ben két újabb corvinát vettek leltárba az Országos Széchényi Könyvtárban.³⁰ Rómer Flóris még 1868-ban járt Modenában az Este könyvtárban, ahol közölte vele, hogy tizenhét corvinájuk közül kettő 1847 óta Budapesten van. A hír hallatán Rómer elcsodálkozott, Csontos pedig nyomozni kezdett. Hosszú évek alatt sikerült kiderítenie, hogy a kódexek a Hofbibliothekba kerültek, majd nagy erőfeszítések árán elérte, hogy Ferenc József ajándékként az Országos Széchényi Könyvtár birtokába jussanak.³¹ A történet folytatása ismét nem mentes a politikától. Az első világháborút lezáró béketárgyalások keretében az olasz kormány bejelentette igényét a két kódexre, s még abban az évben vissza is kapta azokat. 1927-ben viszont Mussolini ajándékozta vissza őket a magyar nemzetnek. A politikai érdeklődés bizony a műkincs értékének egyik fokmérője!

A világháborút, illetve a Monarchia szétesését követően a magyar békedelegációnak is sikerült elérnie, hogy a trianoni békeszerződés 177. paragrafusa kötelezze Ausztriát „a magyar szellemi tulajdon alá tartozó tárgyak” kiszolgáltatására. A két állam közötti tárgyalás 1923-ban indult meg, majd nemzetközi perben folytatódott, végül 1932-ben Velencében „a múzeumi és könyvtári állományok tárgyában” megegyezés született. A visszaadott gazdag anyagot – köztük tizenhat corvinát is³² – 1933-ban a Nemzeti Múzeumban kiállították,³³ majd a könyveket a Széchényi Könyvtárban helyezték el. Ezzel a nagy szerzeménnyel le is zárult a corvinák „visszaszerzésére” irányuló, több mint egy évszázados akciósorozat.

Komolyabb lépésekre ezt követően már csak a corvinák tárolásával, konzerválásával kapcsolatban került sor. A Budapesti Egyetemi Könyvtár corvinái, bár II. Abdul Hamid szultán újrakötötte őket, magukon viselték viszontagságos sorsuk nyomait. Az írás sok helyen

AGATHIVS. DE BELLO. GOTTHO
RV. ET. ALIIS. PEREGRINIS HISTORI
IS. PER CHRISTOPHORV. PERSONA. ROMA
NV. E GRECO. IN. LATINV. TRADV. VS

PEREPTETIV

in bello uictorie sunt
et trophæa: urbiumq; ex
edificationes et orname
ta: et cuncta deniq; que
uel magnitudine præ
stent uel digna sint la
ude: hæc ferme et isti
ulmodi cætera: adeptus iam et gloriam asseruit
et uoluptatem: mortuos uero ad uitam aliam
abeyntes: haudquaquam sequi facile uolunt: quin
potius obliuio mox intrinueniens occultando
auertit ueros rerum gestarum euentus: et ubi
e uita excefferunt qui eas nouerunt: abscedit
simul et fugit una oblitterata cognitio: Sic
fit ut nulla recordatio quedam et simplex in
utilis sit et plane inconstans: ita ut nequeat
perius in longum extendi tempus: ipse ue
ro haudquaquam existimauerim ullos hominū
aut pro parua subisse pericula: aut alios

43. AGATHIAS

De bello Gothorum

Budapest, Országos Széchényi

Könyvtár

Cod. Lat. 413, f. 1r (részlet)

A 77. oldalon látható címlap részlete. Az O-iniciálét a keretdíszhez hasonló díszítéssel látták el.

elhalványult, másutt teljes sorok maródtak ki, a penész terjedt, a pergamen elhalt. A levegőtlen pánceszekrény mint biztonságos őrzési hely, csak rontott a helyzeten. Megmentésükre a könyvtár 1982-ben tízéves munkatervet dolgozott ki, megnyerve számos intézmény támogatását és közreműködését. A Corvina-program keretében a magyar restaurátorok jeles külföldi műhelyekben – többek közt Rómában és Firenzében – készültek fel a nagy munkára. 1983-ban elkészült az Országos Széchényi Könyvtárban az új Restauráló Laboratórium, ahol 1992-ig folyt a corvinák s a velük együtt visszakapott kódexek restaurálása.³⁴ A frissen restaurált köteteket a Széchényi Könyvtárban kiállításon mutatták be.

Mivel a magyar corvina-kutatás 20. századi eredményei rögtön megjelentek idegen nyelven is, e kérdéskört most csak érintem. Az első modern, könyvtártörténettel kombinált teljes katalógust és albumot a magyar származású művészettörténész, André de Hevesy adta ki 1923-ban.³⁵ Bár a corvinák művészettörténeti szempontú vizsgálatának fontosságával a század elejétől kezdve mindenki tisztában volt, ez a diszciplína csak az 1920-as évektől társult a történeti, bibliográfiai és

filológiai kutatásokhoz. Hevesy már önálló fejezetet szentelt a corvinák illuminátorainak. A nagytekintélyű történész főpap, Fraknói Vilmos (1843–1924), a művelődéstörténész Fögel József (1884–1941), a bibliográfus és irodalomtörténész Gulyás Pál (1881–1963) és a kitűnő művészettörténész, Hoffmann Edith (1888–1945) együtt írták a következő *Bibliotheca Corvinát*.³⁶ A kötet felépítése hasonló Hevesyéhez, de önállóan tárgyalja a corvina-kötéseket és megadja a címerek pontos listáját is. Hoffmann Edith ekkor különítette el először egy budai kódexfestő műhely működését. A korszakot méltóképpen zárja le Zolnai Klára annotált bibliográfiája.³⁷

A második világháború és az azt követő izoláltság mindenképpen cezúrát jelentett. Berkovits Ilona (1904–1986) pályája a háború előtt kibontakozott, így ő maradt az egyetlen, aki a corvinákkal érdemben tovább foglalkozhatott.³⁸ Az 1960-as évektől Csapodi Csaba (1910–2004) és Csapodiné Gárdonyi Klára (1911–1993) neve fémjelzi a magyar corvina-kutatást. Bár autodidaktaként kezdtek Corvin Mátyás könyvtárával foglalkozni, mindketten más pályára készültek, végül – a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Széchényi Könyvtár kéziratára vezetőiként – ez lett legfőbb hivatásuk. A nagy számú szakeikk mellett a *Bibliotheca Corviniana* egyre bővülő, szépségű, számtalan nyelvre lefordított kiadásai tették a világ minden táján ismertté nevüket, s persze elsősorban a corvinákat.³⁹ Csapodi Csaba 1973-ban megjelent *The Corvinian Library. History and Stock* című monográfiája és hatalmas adattára egy nagy tudománytörténeti korszak összegzése, lezárása.

2002-ben, alapításának kétszázadik évfordulóját reprezentatív corvina-kiállítással ünnepelte az Országos Széchényi Könyvtár. A kiállítás nagy újdonsága, hogy tizenkilenc kódex bemutatásra került azok közül a nemrégiben felfedezett corvinák közül is, amelyek Mátyás király hirtelen halála miatt már nem juthattak el Budára. Angela Dillon Bussi kutatónő érdeme, hogy a firenzei Medicea Laurenziana Könyvtárban nyomára bukkant e különös sorsú könyvegyüttesnek.⁴⁰ Újszerű a kiállítást kísérő katalógus tartalma is: leíró, szintetizáló tanulmányok helyett friss szellemű, problémafelvető írások uralják.⁴¹ A kiállítás előterében a már digitalizált corvinákban számítógépen lehetett lapozgatni. Ezek a 21. század első lépései.

JEGYZETEK

1. Corvinán az egyszerűség kedvéért azokat kódexeket és incunabulumokat értjük, melyek szerepelnek Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára Bibliotheca Corviniana c. katalógusában (Budapest, 1990⁴).
2. Egyetemi Könyvtár: ajándékként 1877-ben II. Abdul Hamid szultántól tizen négy corvina; Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára: adomány 1840-ben (K 397) és 1893-ban (K 465); Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár: adomány a jogelődnek 1558-ban (Inc. I. 1.); Győri Egyházmegyei Kincstár és Könyvtár: hagyaték a jogelődnek (Arm. I. nr. 1.).
3. József nádor ajándéka 1845-ben Thuróczy János *Chornica Hungarorum* (Inc. 1143) és V. Ferenc modenai herceg két corvina-ajándéka 1847-ben. (Utóbbiak 1927-ben nyertek végleges elhelyezést a könyvtárban.)
4. 1832: 2 db, 1873: 1 db, 1886: 1 db, 1897: 1 db, 1905: 1 db, 1908: 1 db, 1924: 1 db, 1936: 1 db, 1938: 1 db, 1964: 1 db.
5. 1869-ben Abdul Aziz szultán, illetve II. József ajándékként 4 db corvina.
6. 1934-ben a Velencei egyezmény keretében tizenhat corvina került a bécsi Hofbibliothekból az Országos Széchényi Könyvtárba.
7. Nicolaus de Ausmo *Supplementum Summae Pisanellae* c. műve (Inc. 197) 1951-ben.
8. Berkovits Ilona: Magyarországi corvinák. Budapest, 1962. Csapodiék idézett katalógusával szemben Berkovits nem szerepeltette kötetében az MTA Könyvtárának Bellifortis-töredékét és az Országos Széchényi Könyvtár Bonfini-töredékét, Petantius Ragusinus-kódexét és Thuróczy-kötetét. A Cyprianus-corvina csak Berkovits könyvének megjelenése után került az Országos Széchényi Könyvtár tulajdonába.
9. S[chier] F. X.: *Dissertatio de regiae Budensis Bibliothecae Mathiae ortu, lapsu, interitu et reliquiis*. Vindobonae, 1766.
10. Csapodi, Csaba: *The Corvinian Library. History and Stock*. Budapest, 1973. (*Studia Humanitatis* 1.)
11. L. a 9. jegyzet.
12. Egy valódi és három tágabban értelmezett corvina vészelte át a történelem viharait Magyarországon. A *Blondus Romae instauratae libri III*-corvina a 16. század során kerülhetett Budáról az erdélyi (gyulafehérvári) fejedelmi könyvtárba, ahonnan Náprágyi Demeter püspök († 1619) vihette magával Győrbe, s talán az ő hagyatékával került a 17. század elején a káptalani könyvtár tulajdonába. (L. a 2. sz. jegyzet és Jakó Zsigmond: Erdély és a Corvina. In: Uő.: *Írás, könyv, értelmiség*. Bukarest, 1977. 169–179.) 1861-ben fedezte fel Rómer Flóris. – Nem tudjuk biztosan, hogy Nicolaus de Ausmo: *Supplementum Summae Pisanellae* (l. a 7. jegyzet) c. művét IV. Sixtus pápa Mátyás királynak, vagy közvetlenül a pozsonyi egyetemnek ajándékozta-e. A kötetet a pozsonyi ferences kolostorban fedezte fel Csontos János 1878-ban. – Rainerus de Pisis *Pantheologiáját* (Nürnberg 1477) Mátyás 1480-ban bekötetlenül adományozta a lövöldi kartauzi kolostornak, nem szoros értelemben vett corvina tehát. 1588-ban Csergő Miklós kanonok adta a könyvet az akkor a törökök miatt Nagyszombatban székelő esztergomi káptalannak (ld. a 2. sz. jegyzet). – Széles értelemben vett corvina az a Ranzanus-kódex is, mely Mátyás halála után készült el, s amit a szerző Bakócz Tamás érseknek ajándékozott. Sorsa nyomon követhető Magyarországon egészen az Országos Széchényi Könyvtárig (Cod. Lat. 249).
13. 1949-ig ennek szervezeti keretében működött az Országos Széchényi Könyvtár.
14. V. Waldapfel Eszter: Rendi kísérletek a külföldre került corvinák visszaszerzésére a XIX. század első felében. A két modenai kódex további sorsa. *Magyar Könyvszemle* 83 (1967), 113–125; Csontos János: Emlékirat a müncheni Hunyadi-levéltár visszaszerzése tárgyában. *Magyar Könyvszemle* 14 (1889), 252–310.
15. Curtius Rufus: *De gestis Alexandri Magni* (Cod. Lat. 160), Ranzanus: *Epitome rerum Hungaricarum* (Cod. Lat. 249).
16. L. a 3. jegyzet.
17. Chrysostomus: *Homiliae in Epistolas S. Pauli* (Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 346), Hieronymus: *Commentarii in Epistolas S. Pauli* (Cod. Lat. 347).
18. Waldapfel Eszter i.m. (14. j.); Ernesto Milano: Codici conservati alla Bibliotheca Estense Universitaria di Modena e prospettive di digitalizzazione e/o riproduzione in facsimile. In: *Primo incontro Italo-Ungherese di bibliotecari*. Red. Mariarosa Sciglitano. Budapest, 2001. 222–261. (Olaszul és magyarul.); Árpád Mikó: Stories of the Corvinian Library. In: *Uralkodók és corvinák*. Az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi kiállítása. Szerk.: Karsay Orsolya. Budapest, 139–155.
19. A Magyar Tudós Társaságot a könyvtáralapító Széchényi Ferenc fia, gróf Széchényi István (1791–1860) alapította 1825-ben. A Társaság az 1830-as években kezdte meg működését, de 1849-től szüneteltetnie kellett tevékenységét.
20. Ernst G. Vogel: Verzeichnis Corvinischer Handschriften in öffentlichen Bibliotheken. *Serapaeum* 9 (1849), 275–285, 380–381.
21. Csontos János: Rómer Flóris és Ábel Jenő emlékezete. *Magyar Könyvszemle* 14 (1889), 321–326.
22. Ipolyi Arnold: Gr. Prokesch-Osten Antal emlékezete és Mátyás király könyvtára maradványainak fölfedezése. Budapest 1878. (*Értekezések a történelmi tudományok köréből*, VII. köt. 6. sz.)
23. Henszlmann Imre: A sztambuli szerialban európaiak által látott nyugati nyelveken írt kódexek. *Magyar Könyvszemle* 2 (1877), 153–157.
24. Augustinus: *De civitate Dei* (Cod. Lat. 121), Polybios: *Historiarum libri V*. (Cod. Lat. 234), Plautus: *Comoediae* (Cod. Lat. 241), Trapezuntius: *Rhetoricorum libri* (Cod. Lat. 281).

25. Budapesti Egyetemi Könyvtár, Cod. Lat. 1-től 14-ig.
26. Erődi Béla: Csok Jása! A török küldöttség látogatásának emlékkönyve. Budapest, 1877. A kötet új kiadásban, török fordítással kísérve 2001-ben ismét megjelent az oszmán birodalom megalakulásának 700. és a magyar államalapítás 1000. évfordulójára. Ugyanekkor a Budapesti Egyetemi Könyvtárban ismét kiállították a 35 kódexet.
27. Pulszky Ferenc: A Corvina maradványai. *Magyar Könyvszemle* 2 (1977), 145–152.
28. Csontos János: A Konstantinápolyból érkezett Corvina bibliographiai ismertetése. *Magyar Könyvszemle* 2 (1877), 157–218.
29. Ábel Jenő: Corvincodexek. Bp. 1879. (*Értekezések a Nyelv- és Széptudományok köréből*) Bp. 1879.; Csontos János: Rómer Flóris és Ábel Jenő emlékezete. *Magyar Könyvszemle* 14 (1889), 326–339.
30. L. a 18. számú jegyzetet.
31. Csontos János: A két modenai Corvin-Codex története. Budapest, 1893.
32. Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 412–415, 417–418, 421–430.
33. A bécsi gyűjteményekből Magyarországnak juttatott tárgyak kiállítása a Magyar Nemzeti Múzeumban. Budapest, 1933.
34. Szlabey Györgyi: A Bibliotheca Corviniana "maradványainak" megmentése. Kutatói és restaurátori tevékenység. In: *Az Egyetemi Könyvtár évkönyvei, VII–VIII*, 1995–1997. Budapest, 1997. 257–282.
35. André de Hevesy: La bibliothèque du roi Matthias Corvin. Paris 1923.
36. Olasz nyelvű változata: Guglielmo Fraknoi – Giuseppe Fögel – Paolo Gulyás – Edith Hoffmann: Bibliotheca Corvina. La biblioteca di Mattia Corvino re d'Ungheria. Bp. 1927.
37. Bibliographia Bibliothecae regis Mathiae Corvini. Mátyás Király könyvtárának irodalma. Fitz József közreműködésével összeállította Zolnai Klára. Budapest, 1942. (*Az Országos Széchényi Könyvtár Kiadványai X.*)
38. L. a 8. sz. jegyzetet.
39. Az 1. sz. jegyzetben leírt – s a korábbiakhoz hasonlóan felépített – kötet 1967-ben jelent meg először, amit 17 változat követett. Az 1990-ben megjelent negyedik magyar nyelvű kiadás a legbővebb. A kétszáztizennyhat corvina mindegyikéről készült illusztráció.
40. Angela Dillon Bussi: Ancora sulla Biblioteca Corviniana e Firenze. In: *Uralkodók és corvinák. Potestates and Corvinas. Anniversary Exhibition of the National Széchényi Library*. Red.: Orsolya Karsay. Budapest, 2002. 63–70.
41. A kétnyelvű katalógus adatait l. az előző jegyzetben.

AZ OLASZ KÖNYVTÁRAKBAN ŐRZÖTT CORVINÁK

A 2000 novemberében a budapesti Olasz Kulturális Intézetben tartott első,¹ illetve a 2001 októberében a római Magyar Akadémián tartott második olasz-magyar könyvtárostalálkozó és a modenai Biblioteca Estense Universitaria által rendezett kiállítás nyomán a tudósok érdeklődése a Mátyás könyvtárához tartozó vagy legalábbis oda szánt értékes kéziratok felé fordult, ezért sor került az Olaszország állami és nem állami könyvtáraiban őrzött² corvinák újabb, pontos és rendszeres áttekintésére. A nagy értékű ritkaságok körültekintő vizsgálata ugyan nem sokat vesz el vagy tesz hozzá a bizonyosan corvinának tartott, és mára a világ legkülönbözőbb könyvtáraiba került kétszázöt kódex mibenlétéről való ismereteinkhez, de a könyvtárosok figyelmét ráirányítja az általuk őrzött kéziratokra, s alkalmat teremt azok elmélyült tanulmányozására mind a szövegek, mind a miniatúrák szempontjából. Ezen túl ismét igen hasznos lehetőséget nyújt a ma ismert corvinák mintegy felének összegyűjtésére; a felmerülő új megközelítési és összehasonlítási szempontok pedig olyan új, eredeti tudományos eredményeket hozhatnak, amelyek hozzájárulhatnak az egyik legszebb és leggazdagabb reneszánsz könyvtár többször megkísérelt, még le nem zárult, sőt további előremutató felfedezéseket tartogató virtuális rekonstrukciójához.

A nemrég véget ért évszázad során jóval pontosabbak lettek a Mátyás könyvtárához tartozó vagy legalábbis az ő megrendelésére készült kódexekkel kapcsolatos ismereteink, és további corvinák azonosítására került sor. Jól mutatja ezt André de Hevesy összefoglalása; ő ugyanis 1923-ban százötvenhat kódexet sorolt fel,³ de Fraknói Vilmos, Főgel József, Gulyás Pál és Hoffmann Edith 1927-es művében⁴ már kissé magasabb a latin (százötvenkét) és a görög (nyolc) kódexek

44. AMBROSIVS

Opera

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria
Cod. Lat. 439, f. 2r

Szent Ambrus püspök ószövegségi magyarázatait Attavante illuminálta Firenzében 1485 és 1490 között. A címlap gazdag keretdíszét ószövegségi alakok mellképe, puttók, kandelábertek ékesítik. Az alsó mezőben Mátyás címerét két angyal tartja. A T-iniciálében Szent Ambrus püspöki ornatibusban trónoló egész alakos képe látható.

száma, ami összesen százhatvan azonosított kéziratot jelent, ha eltekintünk a négy ősnymtatványtól.

A corvinák száma Csapodi Csaba több mint negyven évvel később elvégzett számvetésével jelentősen megnő;⁵ Csapodi száznyolcvan kódexet azonosított európai és Európán kívüli könyvtárakban folytatott sokéves kutatása során, s így a Bibliotheca Corviniana legutóbbi kiadása kétszázötven kéziratról és hat ősnymtatványról tesz említést.⁶

A jelenleg azonosított kéziratok közül olaszországi könyvtárakban negyvennégy kódexet őriznek (ezúttal az olasz könyvtárak közé soroljuk a Vatikáni Könyvtárat is). Ez a rendkívüli történeti és művészi értéket képviselő csoport kétségkívül kiemelkedő szerepet játszik a magyar uralkodó könyvtárának virtuális rekonstrukciójában; e nagy humanista alakja ugyanis – akit az itáliai kultúrát magukba szívó tudós emberek neveltek – óhatatlanul feltűnik, amikor az általa megálmodott könyvgyűjtemény maradványairól esik szó.

Közismert, hogy Mátyás – aki a reneszánsz fejedelem mintaképe,⁷ igen nagy tudású ember volt, jól ismerte a latin, görög, török, német és más nyugati nyelveket, élénken érdeklődött a természettudományok iránt, és olyan hadi eseményekkel foglalkozó történészek és írók műveinek olvasásával múlatta az időt, mint Titus Livius, Quintus Curtius, Frontinus, Vegetius – különösen kedvelte az itáliai kultúrát. Olyan tollforgatókat csábított Magyarországra, mint Galeotto Marzio, a Narniba való rétor és orvos, aki Janus Pannonius barátja és diáktársa volt Guarinónál, a firenzei Bartolomeo Fonzio, Francesco Bandini és Filippo Valori vagy az Ascoliból származó Antonio Bonfini, akit 1484-ben Recanatiból hívtak el, ahol tanárként működött, s 1494-ig megírta Magyarország történetét, illetve a parmai Taddeo Ugoletto, akit a király törvénytelen fia, János nevelésével bíztak meg. Nem engedett viszont a királyi hívásnak Marsilio Ficino, Giovanni Argiropulo vagy Angelo Poliziano, ez utóbbi azonban levelezésben állt az uralkodóval, és ő intézte irodalmi ügyeit. Egy Mátyásnak szóló levelében így ír: „Possumus multa si rex postulat, e greco in latinum vertere tibi multaque rursus quasi nova cudere, quae nec ab eruditibus respuantur”.

Mátyás Itáliához fűződő kapcsolata azonban nem korlátozódott a levelezésre, hiszen a művészeteket már az ő uralkodása előtt is csodálat övezte Magyarországon (amint a Zsigmond és Itália közt fennálló számos kapcsolat is mutatja); ez többek között 1425 körül Masolino da Panicali és más, Magyarországra utazó vagy ott megbízásokhoz jutó művészek festményein nyilvánult meg, amelyről Vasari tudósít.⁸ Igaz ez Clemente (Chimenti) Camiciára is, akiről az arezzói életrajz-

**45. IOHANNES
CHRYSOStOMUS – PSEUDO-
DIONYSIOS AREOPAGITA ETC.**

Opera

Modena, Biblioteca Estense

Universitaria

Cod. Lat. 391, f. 2r

A teológiai tartalmú kódexet Firenzeben másolták 1487-ben, és ugyanebben az évben illuminálta Attavante. A címlapon a szöveget négy oldalról keretdísz veszi körül, amelyen mellképek, puttók, Mátyás-emblémák váltakoznak. Az alsó szegélyben Mátyás címerét bőségszaruk veszik körül, ezeket négy puttó tartja. A C-iniciálében a kötet első részének szerzője, Pseudo-Dionysius Areopagita fél alakja tűnik fel.

író tudatja, hogy műhelyeket létesített Mátyás megbízásából; illetve Andrea del Verrocchióra, akivel kapcsolatban meg kell említenünk a két bronz mellszobrot, amelyeket Lorenzo de' Medici ajándékozott a magyar királynak, továbbá Filippino Lippire, aki két táblaképet küldött neki. Verrocchio szökőkútja ékesítette a budai vár egyik udvarát; felirata Angelo Poliziano nevéhez fűződik: „Usque florentino vectum est hoc marmor ab urbe Matthiae ut Regi largior unda fluat”.⁹ Fontos a bolognai építésszel, az „Arisztotelész”-nek nevezett Aristotele Fioravantival fenntartott kapcsolat is; az építész 1468-ban Mátyás hívására jött Magyarországra, s itt is maradt 1478-ig; a török elleni erődítményeknél alkalmazott, tudományos igényű technikai

megoldásai ugyanis felkeltették a király érdeklődését. Egy bizonyos pillanatban szinte úgy tetszik, hogy az olasz kultúra elterjedt Magyarországon is, és a 15. század második felében a művészetek fontos szerepe révén Buda szinte kiérdemli a második Firenze nevet.¹⁰

Ezenkívül Mátyás számos technikai témájú művet másoltatott le, ezeket ugyanis lelkesen gyűjtötte; közülük kettő viseli a címerét: Roberto Valturio hadi értekezése (amely már nyomtatásban is megjelent) és a Filarete néven ismert Antonio Francesco Averlino építészeti munkája, amelyet lefordítottatott latinra. Érdeklődést mutatott Verrocchio tevékenysége és technikai írásai, de méginkább Leonardo da Vinci munkássága iránt, aki megrendeléseket is kapott tőle.

Az itáliai kultúra iránt ily élenként érdeklődő Mátyás figyelmét nem kerülhette el az Aragóniaiak, a Mediciek, a Sforzák, az Esték, a Montefeltrók és más bibliofil reneszánsz nagyurak által létrehozott könyvgyűjtemények példája. Magyarországon éppen ebben az idő-

46. AURELIUS AUGUSTINUS
Contra Faustum Manichaeum,
Contra Iulianum Pelagium
Modena, Biblioteca Estense
Universitaria
Cod. Lat. 436, f. 2r

Szent Ágoston két különböző eretnkség ellen írt műveit Attavante illuminálta Firenzében 1485 és 1490 között. A címlap keretdíszének sarkaiban a négy evangélista félalakja látható, az oldalmezőket két próféta, puttók és Mátyás-emblémák díszítik, alul Mátyás címere bőségszarukkal, puttókkal. Az E-iniciálében Szent Ágoston teljes alakú képe, püspöki ornátusban trónol, kezében könyvet tartva.

ben az ízlés gyors fejlődésének lehetünk tanúi, noha még mindig meghatározó a gótikus kultúra.

Ekkor merül fel egy nagy könyvtár létrehozásának ötlete Budán,¹¹ s e célra nemcsak itáliai könyvárusok szolgálatait veszik igénybe, amint Vespasiano da Bisticci (a Mediciek és az Esték hivatalos könyv-szállítója, akinek a műhelye jelentős kulturális központ szerepét töltötte be) tudósít róla, ha csak egy megjegyzés erejéig is, hanem Itáliából származó vagy Mátyásnak Itáliában dolgozó másolókat, miniátorokat, könyvkötőket is megbíznak.

A király nagy figyelmet szentel a könyvtár létrehozásának, és bőséges forrásokat bocsát rendelkezésre. Itáliában neki dolgozik a firenzei Antonio Sinibaldi, Aragóniai Ferrante király kalligráfusa és miniátora, Pietro és Sebastiano Cennini, Martino, Antonio és Bernardo firenzei szerzetes, a ferrarai Sigismondo de' Sigismondi, Giovan Francesco da San Gemignano és a faenzai Niccolò barát.

Több corvinában is fennmaradt a másoló neve; egyes másolók Budán végezték munkájukat, volt, hogy egyszerre harmincan is, a dalmát (ragusai) Felice Petanzio vezetése alatt, akit 1489-ben, egy évvel a király halála előtt neveztek ki a könyvtár prefektusává; emellett egy miniátorműhely is működött Budán.¹²

Azok közül a miniátorok közül, akik Itáliában dolgoztak a magyar királynak, a legismertebb és leghíresebb a firenzei Attavante degli Attavanti, akiről Vasari is szól *A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete* című művében; de Magyarországon is alkottak Mátyás szolgálatában olasz miniátorok: Francesco Castello, Giovanni Antonio Cattaneo, Francesco Rosselli és Giulio Clovio, akik mellett négy magyar könyvfestő működött.

E buzgó, szenvedélyes tevékenység, amelynek eredményeként létrejött a nagyszerű Corvina-könyvtár, a korabeli humanista Itália felé forduló kultúrpolitika gyümölcse, s célja, hogy modernizálja Magyarországot, amely ekkor még erősen kötődik a gótikus világ kánonjaihoz.

Már fiatal korától kezdve nagy hatással volt Mátyásra két művelt, bibliofil főpap: Vitéz János püspök és unokaöccse, az írói nevén Janus Pannoniusként ismertté vált Csezmicei János pécsi püspök. Ők nyitják meg Mátyás előtt az itáliai kultúra kapuját, s a félszigetre tett gyakori utazásaikkal előkészítik a magyar udvar és a firenzei humanisták, különösképpen a firenzei neoplatonikus kör közti kapcsolatokat.

Vitéz és Janus Pannonius¹³ szorgosan fonták a kötelékeket, s ők hozták el Magyarországra az első itáliai humanistákat, Taddeo Ugolettót és Galeotto Marziót, akik később a királyi könyvtárban dolgoztak. Körültekintő vásárlásaikkal mindketten nagy könyvtárat hoztak létre,

ám 1471-ben, miután belekeveredtek a Jagellók összeesküvésébe, és elérte őket a tragikus vég, könyvtáruk feltehetően királyi tulajdonba került. 1471-től kezdve Mátyás maga veszi kezébe a kultúrpolitika irányítását; Galeottót és Ugoletót is szolgálatába fogadja.

Az uralkodó kulturális tevékenysége már 1458-ban elkezdődött, amikor V. László halála után magyar királlyá választották, majd az évek során egyre erősödött, s még intenzívebbé vált a nagy műveltségű Aragóniai Beatrix – Ferrante nápolyi király lánya – hatására, akit 1476-ban vett feleségül. A házasság következtében intenzívebbé váltak az Itáliához és főképp Ferrarához¹⁴ fűződő kapcsolatok, mivel a művelt és határozott nápolyi királylány hamar irányítása alá vonta a budai udvart, és jelentős hatással volt nála jóval idősebb férjére. Magyarországra hívta rokonait, családtagjait, fivérének, Giovanni d’Aragóniának megszerezte az esztergomi érsekséget, amely János halála után Beatrix kedvenc unokaöccsére, Ippolito d’Estére szállt. Emlékeztetnünk kell rá, hogy Beatrix testvére, Eleonóra, Ercole d’Estéhez ment feleségül, így ferrarai hercegné lett. Az új rokonok, az Aragóniaiak és az Esték segítségével Mátyás megszilárdította a nápolyi, ferrarai, firenzei, milánói udvarhoz fűződő kapcsolatait, és hívására Budára érkeztek a legjobb mesterek, a legkiválóbb művészek, a korabeli itáliai kultúra legismertebb személyiségei. Ezáltal növekedett az olasz befolyás Budán, noha lényegében felszíni maradt, s nem érintette mélyebben a magyar szellemet.

Hála Beatrix elkötelezettségének, a „pro decore regni instructa” Corvina-könyvtár gyorsan gyarapszik, többek között a parmai Taddeo Ugoletónak köszönhetően, akit Itáliába küldenek kódexekért. A könyvtárat egy gyönyörű épületben helyezik el, amelyet kimondottan erre a célra épített a budai várban a bolognai Aristotele Fioravanti.

A firenzei Naldo Naldi, akinek irányításával Firenzében négy másoló dolgozik megállás nélkül, hogy Mátyás megrendeléseit teljesítse, *De laudibus Augustae Bibliothecae* című, négy énekből álló elbeszélő költeményében írja le a könyvtárat, s a művet el is küldi a magyar királynak; Giorgio Ungherese, a római Monte Celiön álló Santo Stefano Rotondo-templom perjele pedig ezt írja róla egy barátjának: „Omnia quae vidi in admirationem me adripuerunt”.

Miután Mátyás meghódítja Bécset, és felveszi a „dux Austriae” címet, ismét a Corvina-könyvtár felé fordul a figyelme, s szorosabbra fűzi kapcsolatait Firenzével és a platóni akadémiával. A firenzei humanisták nagyban hozzájárulnak a könyvgyűjtemény gyarapításához; a könyvtár számára, költséget és fáradságot nem kímélve, immár legalább négy firenzei könyvtáros dolgozik Vespasiano da Bisticcin kívül.

A grandiózus könyvgyűjtemény, amelynek alapjául a tudás felosztásának Tommaso da Sarzana, a későbbi V. Miklós pápa által kidolgozott elmélet szolgált, több mint ötszáz kötetet foglalt magában, ami a kor viszonylatában jelentős szám. 1490-ban Mátyás váratlanul meghalt, s e lázas tevékenységnek vége szakadt. Lorenzo il Magnifico így ír fiának: „Meghalt a magyar király, most bővében leszünk a másolóknak”, ami arról árulkodik: Lorenzót zavarta, hogy a firenzei könyvpiac felett a gazdag magyar uralkodó rendelkezett. A százötven kódex közül, amelyeket még Mátyás rendelt – de halála után nem fizettek értük – a legtöbb Firenzében maradt.

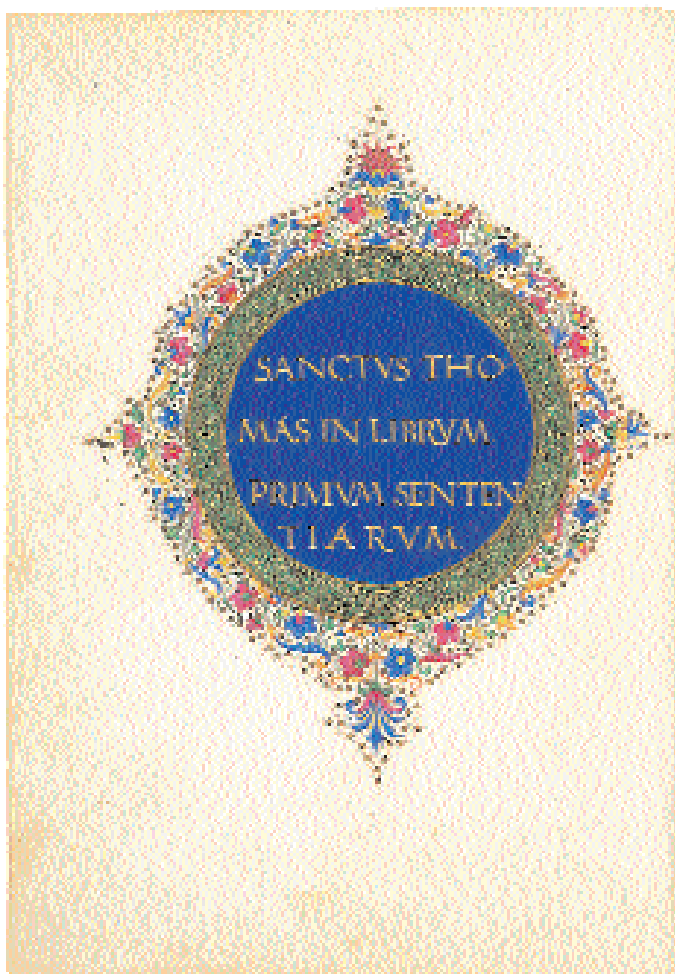
A szerencsétlen sorsú Corvina-könyvtárnak a szétszórás jutott osztályrészül, aminek oka részben Mátyás utódának, Jagelló Ulászlónak a nemtörődömsége és hanyagsága, részben pedig a folyamatos fosztogatás. Maga Beatrix is, amikor 1501-ban visszatért Nápolyba, jó néhány értékes kéziratot visz magával; a budai udvar szisztematikusan elajándékozza a kódexeket különböző követeknek és uralkodóknak, sok könyvet pedig kölcsönadtak, s ezek soha többé nem

47. THOMAS AQUINAS *Commentarium in librum I Sententiarum*

Modena, Biblioteca Estense Universitaria

Cod. Lat. 432, ff. 5v–6r

Aquinói Szent Tamás, a kiváló 13. századi domonkos teológus *Sententia*-kommentárját Attavante illuminálta Firenzében 1485 és 1490 között. A kettős címlapból a bal oldalin a szerző neve és a mű címe olvasható, a jobb oldali címlapon gazdag keretdísz fut körül, amelyet Mátyás-emblémák és két fél alak díszít. Az első mezőben Mátyás címerét két angyal tartja. Az E-iniciáléban Szent Tamás könyvet olvasó fél alakja látható domonkos habitusban.

48. GREGORIUS MAGNUS
Homiliae in Ezechielem
prophetam

Modena, Biblioteca Estense
 Universitaria
 Cod. Lat. 448, ff. 1v–2r

„E kötet Szent Gergely pápa Ezechiél próféta könyvét magyarázó beszédeit tartalmazza.” Ez olvasható latinul az 1485-1490 között Attavante által illuminált kódex kettős címlapjából a bal oldalin. A különleges szépségű jobb oldali címlap lapszéldíszének alsó mezejében Mátyás címere látható, a felső mezőben holló aranygyűrűvel a csőrében, az oldalsókat Mátyás emblémái, puttók, kandeláberek és két mellkép díszíti. A D-iniciálében a szerző tűnik föl pápai tiarával a fején, kezében a művel, tájképi háttér előtt.

kerültek vissza. 1520-ban, hat évvel Buda bevétele előtt a városban tartózkodó Francesco Massaro, a velencei követ, Lorenzo Orio titkára így ír barátjának, Gian Battista Ramusiónak, a dózse titkárának: „Ami a könyvtárat illeti, elmondhatom, hogy jártam benne és egyetlen jó könyvet sem találtam. A jó könyveket mind ellopták”. Talán kissé túlzó a velencei megállapítása, aki kétségkívül tanult ember volt, de mint ő maga is elismeri: „a görög nyelvhez egyáltalán nem konyítok”.

Miután 1526-ban Budát elfoglalták Nagy Szulejmán törökjei,¹⁵ sok megmaradt kódex Konstantinápolyba, a Szeráj könyvtárába került; 1686-ban pedig, amikor Lotharingiai Károly herceg, Lipót császár sógora visszahódítja Magyarországot és beveszi Budát, a könyvtár maradékát Bécsbe szállítják, ahol a császári könyvtár gyűjteményébe kerül. Tudomásunk van róla, hogy ez alkalommal nem kevesebb, mint kétszázhetvenegy kötetet vittek Bécsbe, de azt nem tudjuk, ezek közül mennyi volt ténylegesen a Corvina-könyvtár része. Sok más kódex is Bécsben kötött ki, abban a városban, amely akkoriban való-

di világgazdasági központnak számított, s onnan azután különféle úton-módon elkerülve a kor jó néhány, nagy hagyományokkal büszkélkedő könyvtárát gazdagították.

Mindezt annak megértéséért szükséges előrebocsátanunk, hogyan keveredett annyi értékes kódex a Corvina-gyűjteményből olasz könyvtárakba; bár e könyvek sorsa mindig egyedi, sajátos eseményekhez kötődik, amelyeket minden esetben egyenként próbálunk megvizsgálni.

A Biblioteca Estensébe került nagyszámú corvinát illetően a legvalószínűbb feltételezés – amely létező, bár hiányos dokumentáción alapszik – az, hogy e kéziratokat II. Alfonso Este vásárolta 1561 körül.

Ez cáfolni látszik azt a Girolamo Tiraboschi (a Biblioteca Estense könyvtárosa 1770 és 1794 között) nevéhez fűződő, úgyszintén vonzó hipotézist, mely szerint a kódexeket Ippolito d'Este esztergomi érsek szerezte volna meg, közvetlenül Mátyás halála után.

Ippolito akkor még csak tizenegy éves lehetett, s nem valószínű, hogy Ulászló – bármilyen csekély érdeklődést mutatott is az elődje ál-

tal alapított könyvtár iránt – megengedte volna, hogy valaki nyugodtan rendelkezzen a Mátyás által összegyűjtött irodalmi kincsek felett. Ezért arra kell következtetnünk, hogy az Esték bizonyosan későbbi időszakban vásárolták meg a könyveket, egész pontosan akkor, amikor II. Alfonsóban, aki 1559-ben lett II. Ercole utódja a ferrarai és modenai hercegség élén, feltámadt az érdeklődés az Este-ház régi könyvtára iránt. Szenvedélyes bibliofil lévén arra törekszik, hogy a könyvtár méltó legyen egy nagy udvarhoz, s e célból régi könyvek, görög kódexek és művészi könyvkötések gyűjtésébe kezd.

Terve megvalósításában szerencséjére olyan nagy kultúrájú, széleskörű irodalmi műveltséggel rendelkező munkatársak segítségére számíthatott, mint Gian Battista Pigna, a hercegi tikár, aki jeles költő és történetíró, az 1570-ben Ferrarában kiadott *Historia dei Principi d'Este* szerzője és Gerolamo Faletti, az Esték velencei követe,¹⁶ aki ugyancsak nagyra tartott literátor és író, az *Annales Estensium gentis* szerzője. A mű ajánlásában Faletti ki is emeli, milyen érdemeket szerzett II. Alfonso a Biblioteca Estense létrehozásában és a kultúra elterjesztésében Ferrarában.

Faletti Velencében, a – főképp görög – könyvek és kéziratok kereskedelmének központjában (ahová egyes könyvek hajóval érkeznek Keletről) 1560–1561 körül megkezdí a nyomtatott könyvek és kódexek összegyűjtését, amelyeket vagy megvásárol, vagy lemásoltat a ferrarai herceg számára.

A lagúnák városában akad egy jelentős számú kéziratból álló gyűjtemény is, amelynek tulajdonosa bizonyos Nicolò Zeni vagy Zeno. Faletti hozzá fordul, hogy megvegye, vagy lemásoltassa a könyveit. 1560. november 23-án¹⁷ így ír II. Alfonsónak a küldetése sikerét illető kétségeiről, bizonytalankodásairól, várakozásairól: „(...) Annak, akié ez az Arisztotelész, sok olyan kézzel írott könyve van, melyek Mátyás királyéi voltak. Akadnak köztük latinok is, görögök is, ám tőle ezeket magasabb ár felajánlásával sem lehet megvásárolni, minekutána gazdag és hatalmas úrról van szó. Mindazonáltal kiügyeskedem majd, hogyan szerezzem meg tőle lassanként a javát, s Excellenciád biztos lehet benne, hogy rövid időn belül birtokomban lesz, és a nagy részét kényelmesen lemásoltathatom.”

Húsz nappal később a követ ismét levelet ír a hercegnek:¹⁸ „Itt küldök négy könyvet, amelyek Mátyás királyéi voltak, hogy Fenséged láthassa, milyen lehet a többi, melyek összesen száz példányt tesznek ki, és a kiváló Nicolò Zeni úrnál vannak. Még ha ő nem akarja is, hogy kitudódjon, hogy nála vannak és szeretné eladni őket – bár legutóbb azt mondta nekem, hogy ötven darabnál többet nem kíván

eladni –, de talán csak azért, hogy ezáltal nagyobb becsben tartsák őket. Mindazonáltal ezzel reményem nyílt arra, hogy mindet megszerzzem, feltéve, hogy – miként remélem – elnyerik Excellenciád tettségét, mert noha az itt lévő könyvek nagy részét kinyomtatták már azóta, ámde ezek itt kézzel írott könyvek, gyönyörűséges papíron, miniatúrákkal, régi kötésben.”

Ezekből az iratokból világosan kitűnik, honnan származik a Biblioteca Estense Corvina-gyűjteménye, még ha dokumentáció híján nem tudjuk is pontosan megállapítani, a száz könyvből mennyi juthatott el Ferrarába, majd onnan Modenába 1598-ban, miután az Esték városa a Szentszék uralma alá került. Ha figyelembe vesszük, milyen veszteségek érték a Biblioteca Estensét az átköltöztetés során, valamint a következő évszázadban, a Zeni-gyűjteményből megvásárolt corvinák számát akár többre is becsülhetjük.

Tiraboschi¹⁹ megállapítása is kétségeket hagy: „Valószínű, hogy Mátyás király könyveinek tulajdonosa hajlott a szóra, és végül eladta a hercegnek azokat a kódexeket, amelyek még ma is a hercegi könyvtárban vannak, s magukon viselik ama uralkodó címerét...”.

Biztosan tudjuk viszont, hogy 1847-ben tizenhét ilyen könyv volt; ekkor számuk – a Madas Edit cikkében említett események folytán – tizenötre csökkent, majd 1923-ban ismét tizenhét, 1927-ben pedig megint csak tizenöt lett.

Carlo Frati 1895-ben ezt írja a szóban forgó kódexekről:²⁰ „Azok a kódexek, amelyek régen Corvin Mátyás könyvtárához tartoztak, és

49. AMMIANUS

MARCELLINUS

Rerum gestarum libri

Modena, Biblioteca Estense

Universitaria

Cod. Lat. 425, f. 2r

(részletek)

A rómaiak történetét 378-ig tárgyaló művet 1488-ban illuminálta Firenzében Attavante. A címlapot négy oldalról keretező lapszéldíszben a római történelem hat alakjának mellképe látható. Ezek közül két császár képét szemlélhetjük itt felnagyítva.

most az Estensében találhatók, miután 1560 körül II. Alfonso herceg megvásárolta őket, gyakran hibásan ugyan, de szerepelnek a kódexek jelzetei között, a Biblioteca Estense történeti adattárában;²¹ [VI. F. 6; VI. G. 3, 4, 5, 7, 9, 17 és 21; VI. H. 2 és 16]. Ezeken kívül még kettő volt előzőleg a könyvtár birtokában, amelyek Szent Jeromos és Aranyszájú Szent János műveit tartalmazták, Attavante és Francesco Antonio Cherico miniatúráival, ám e kódexeket a modenai herceg 1847. október 8-án Bécsbe küldte a budapesti Nemzeti Múzeum részére...”

Ebből a csoportból csak két kódexről vélhető, hogy máshonnan származik: az egyik egy Ammianus Marcellinus, (Lat.425=alfa.Q.4.17), amely a régi katalógusok alapján feltehetőleg Ippolito bíborosé lehetett. Ő – mint említettük – esztergomi érsek volt, s így lehetősége volt rá, hogy gyűjteményében elhelyezze a budai könyvtár néhány kódexét. A másik egy Dionysios Areopagita, (Lat.1039=alfa.U.5.24), amely a modenai S. Pietro-monostor könyvtárából származik, és – amint az ex librisből kitűnik – Benedetto Bacchini atya tulajdona volt.

Annyi bizonyos, hogy a kódexek ott voltak a Biblioteca Estensében Tiraboschi idejében, aki 1779. március 8-án ezt írta Ireneo Affò atyának:²² „A Mátyás király könyvtárának szánt kódexeket, melyek itt vannak nálunk, nemrégiben megvizsgáltam, és véleményemet *Storia* című könyvemben írtam le (VI. kötet, II. rész, 408. oldaltól). De egyikben sincs semmiféle bejegyzés, kivéve a miniátor Attavante ne-

50. GREGORIUS MAGNUS *Dialogorum libri IV*

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria

Cod. Lat. 449, f. 2r (részlet)

A Nagy Szent Gergely pápa „*Dialógusai*”-t tartalmazó kódex 1488 és 1490 között Firenzében készült. A címlap keretdíszének felső mezejében Mátyás mellképét két angyal tartja.

vét, amely feltűnik némelyik kódexben; azzal kapcsolatban, kinek a használatára készültek, az egyetlen nyom a király címere, amely a kódexek elején található”.

A tizenhét kódex tehát ott van a Biblioteca Estensében, és fel is tüntetik őket a leltárakban, mígnem az osztrák császár az 1848-as forradalmakat megelőző forrongások hírére – talán azért, hogy a magyarok kedvében járjon, s Mátyás király rövid és meg nem értett humanista országlásának pompáját feltámasztva történelmi emlékezetüknek áldozzon –, megtudván, hogy az Este-házból származó, lojális V. Ferenc által kormányzott Modenában több olyan kéziratot őriznek, amely egykor a magyar király könyvtárában volt, 1847. szeptember 2-án toscanai követe, Carlo Schnitzer Meeran által közli a modenai herceggel, hogy „au moyen d’achat, on bien d’un échange envers d’autres objets littéraires également précieux” szeretné visszakapni és Magyarországnak ajándékozni az összes corvinát, amelyet a Biblioteca Estensében őriznek.

V. Ferenc nem teheti meg, hogy határozottan visszautasítsa nagy hatalmú osztrák pártfogóját, ezért Giovanni Galvani gróf tanácsára a közvetítés útját választja, s úgy dönt, hogy csak két kódexet ad át a császárnak, olyanokat, amelyekben nincs Attavantéra utaló jelzés. Külügyminisztere, Giuseppe Molza révén oda is adja Schnitzernek a két ritkaságot, egy „confidentiel” levéllel együtt, amelyben erőtlenül felpanaszolja, „qu’il ne seroit guère possible d’épriver la Bibliothèque de ce précieux”, és félénken utal a csere lehetőségére: „il lui sera agréable d’avoir en échange des Chroniques Modénaises du même Alphonse et l’Arciduc Ferdinand son beau Frère, lesquels étaient à Innsbruck”.

A két kéziratnak, amelyekről a német jogászok úgy tartották, hogy a visszaszolgáltatásuk iránti igény jogos követelés, mivel a ferrarai hercegek jogtalanul szerezték meg azokat, egy időre nyoma veszett; annyi bizonyos, hogy nem az lett a sorsuk, amiért visszakérték őket, hanem a bécsi Hofburgban maradtak. Az osztrák császár csak 1891-ben, Csáky Albin gróf, vallás- és közoktatásügyi miniszter közbenjárása nyomán küldi el a két kódexet Budapestre (ekkor ismét fel támad az a régi szándék, amely a Modenához intézett kérés mögött állt, s a császár figyelmességét kívánja bizonyítani a magyar nép iránt, amely nemrég nyitotta meg történelmi emlékeinek múzeumát), mint a közös állam bőkezűségének, valamint az irodalom és a művészetek iránti szeretetének jelét.

A két értékes kézirat 1920-ig a budapesti Nemzeti Múzeumban maradt, ahol, mint rendkívüli jelentőségű kódexeket, nagy becsben tartották őket.

Megint csak Frati²³ emlékeztet arra, hogy „a Metternich által visszatartott kódexeket nem szállították át Budapestre, hanem a bécsi Palotában helyezték el, ahol a latin kódexek katalógusában a 13697–98.²⁴ számon tartották őket nyilván. Most viszont az Osztrák–Magyar Monarchia császáranak parancsára Budapestre küldték őket, ahol a múzeumban Corvin Mátyás tizenkét kódexét őrzik: vagyis kevesebbet, mint a Biblioteca Estensében, ahol még egy Mátyás címerével ellátott könyvkötés is található [cod.est. X. E. 33]”.²⁵

A Biblioteca Estensében őrzött, egykor Mátyás tulajdonában lévő, Attavante-féle kódexekről 1885-ben Adolfo Venturitól,²⁶ 1886-ban pedig Csontos Jánostól²⁷ hallhatunk újra.

Harminchárom évvel később, 1919-ben, amikor az I. világháború után felmerült igények érvényesítésére olasz küldöttek utaznak Ausztriába, hogy visszaköveteljék az olasz művészeti és könyvtári kincseket, a Biblioteca Estense igazgatójának, Domenico Favának eszébe jut a két kódex, amelyet 1904-ben módjában állt megtekinteni a budapesti múzeumban, s amelyről időközben kiderítette, hogy a modenai archívumok iratainak tanúsága szerint II. Alfonso 1560-ban jogosan szerezte meg őket, így Olaszország joggal követeli visszaadásukat.

Magyarország ellenáll; többek között érzelmi okokból sem akarja visszaadni a két kódexet, s végső próbálkozásként felajánlja helyettük az *Isteni színjáték* 1472-es kiadását, de Olaszország ragaszkodik követeléséhez. 1920-ban, a trianoni szerződésnek megfelelően, a magyar múzeum igazgatója megindultan adja át a kódexeket; még meg is siratja, hogy utoljára tarthatja a kezében őket.

Hiábavaló, hogy a magyar újságok elvakultság nélkül, kiegyensúlyozottan és tárgyilagosan kezelik az ügyet: „Nagyon is érthető, hogy az olaszok melegen érdeklődnek a corvinák iránt, amelyek kultúrájuk, művészi múltjuk és alkotóerejük ékesszóló bizonyítékai. Mi, magyarok is tiszteletben akarjuk tartani az érzékenységet, és szeretnénk kimutatni hálánkat az olaszok jóindulatáért. De reménykedünk abban, hogy megtarthatjuk a kódexeket, amelyek számunkra sokkal értékesebbek, mint az olaszok számára. Nekik tíz másik corvinájuk is van, és mi cserében egy rendkívül ritka, 1472-es Dante-kiadást ajánlottunk fel, amelyből csupán két példány létezik. A tárgyalások még folynak, és a jól ismert olasz udvariasság megerősíti reményeinket, hogy kimenetelük kedvező lesz számunkra.”

A két kódexet Olaszországba szállítják, és a milánói képtár igazgatóságán helyezik el. Onnan Rómába kerülnek, ahol a Palazzo Veneziaában állítják ki őket, az Ausztriától visszaszerzett többi kódex-

szel és egyéb kincssel együtt. Azután „a modenai Biblioteca Estense két pompás kódexe – amint Mario Salmi írja²⁸ –, amelyeket Firenzében készítettek egy külföldi, de a mi reneszánszunkért rajongó fejedelem, Corvin Mátyás számára”, 1923-ban hivatalosan visszatér korábbi helyére.

Amikor André de Hevesy²⁹ felsorolja az akkor ismert százötvenhat corvinát és az azokat őrző könyvtárakat, a Biblioteca Estense tizenhét kódexe között megemlíti Szent Jeromos Szent Pál leveleihez írt kommentárjait (Lat.440) és Aranyszájú Szent János homíliáit (Lat. 434), s a jegyzetekben röviden ismerteti viszontagságos sorsukat is.

A visszaszerzés okozta örömujjongásnak hamar végeszakad, amikor elterjed a váratlan hír, hogy a két csodálatos kézirat, amelyeket Domenico Fava igazgató az illuminált kódexek 1925. április 19-én megnyitott állandó kiállításán is szerepeltetett, visszatér Magyarországra. Az olasz kormánynak ezekre esett a választása, hogy kézzelfogható ajándékkal fejezze ki – az 1915–1918-as háború után elsőként – Magyarország iránti barátságát.

A két értékes kézirat, amelyek sorsa, úgy tetszik, az örökös vándorlás, ismét Róma, majd Budapest felé veszi útját. A „visszaszolgáltatást” (e kifejezés a történelmi események ismeretében korántsem helyénvaló) az 1927. január 13-án született törvényerejű rendelet szentesíti, amelyet a minisztertanács fogadott el, majd 1927. július 14-én vált törvénné és november 28-án jelent meg a Hivatalos Közlönyben: „Felhatalmazzuk őfelsége Kormányát, hogy engedje át Magyarországnak azt a két, Attavante miniatúráival díszített kódexet, amelyek a Biblioteca Estensében találhatók, és Aranyszájú Szent János Homíliáit, illetve Szent Jeromos Kommentárjait tartalmazzák”.

Az Aranyszájú Szent János-kódex kezdőlapján, vagyis azon a lapon, ahol a miniátor rendszerint tudása legjavát adja, a szöveget szimmetrikusan elhelyezett virágokkal díszített keret veszi körül, puttókkal, szentek képmását tartalmazó medaillonokkal, Corvin-jelvényekkel és -címerekkel. Az iniciáléban Aranyszájú Szent János látható, leomló, fehér szakállal, kezében könyvvel. A Szent Jeromos-kódex tartalmát egy nagy tondóban jelenítik meg, vörös alapon, amelyet levelekből, gyümölcsökből és színes virágokból álló füzér vesz körül, arany pontocskákkal. A kezdőlapon gazdagon díszített keretet láthatunk, kandeláberekkel, tarka virágdíszekkel, emblémákkal és puttókkal. A lap alján Mátyás címere tűnik fel. Az iniciálé, amelyet virágfüzér fon körbe és négy puttó tart, Szent Jeromost ábrázolja könyvvel a kezében. A szöveg explicitjében ez olvasható: *Anno Salutis M.CCCC.LXXXVIII*, majd a kalligráfus monogramja:

M. L. P. Mindkét példány díszítése ritka finomságú, és teljes mértékben illeszkedik a szöveghez, a rajz tökéletes, a színek harmonikusak, az alakok finomak.

Az Aranyszájú Szent János-kódex, noha semmilyen jelzés nem utal a művész személyére, Attavante degli Attavanti műve, aki 1485 és 1490 között illuminálta, míg a Szent Jeromos nagy valószínűséggel Gherardo és Monte del Favillának tulajdonítható, akik Firenzében díszítették 1489 és 1490 között.

Térjünk most át arra a tizenöt kéziraatra, amelyeket ma is Modenában őriznek. Hangsúlyoznunk kell, hogy ezek közül hét az Attavante degli Attavanti néven ismertté vált Vante di Gabriello di Vante Attavante műve, aki a Firenzében Mátyás megrendelésére dolgozó miniátorok legjobbika volt. Kifinomult díszítőművészetének köszönhetően a leghíresebb firenzei reneszánsz miniátorok egyike; a miniatúra fejlődésének tetőpontján keletkezett keretdíszai a műfaj legnagyobb szerűbb alkotásai közé tartoznak. Attavante 1452-ben született, 1520 és 1525 között működött a városban; az utóbbi évszámot tekinthetjük halála évének.

Öt kézirat bizonyosan tőle származik, mivel megtaláljuk bennük a korabeli bejegyzést: „Attavantes pinxit”. A következő latin kódexekről van szó: Johannes Chrisostomus – Dionysios Aeropagita – Ambrosius Monachus – Basilius Magnus: *Scripta nonnulla*; S. Thomas de Aquino: *Super librum primum Sententiarum*; S. Augustinus: *Contra Faustum Manicheum*; S. Ambrosius: *Opuscola varia*; S. Gregorius Magnus: *Homiliae in Ezechielem prophetam*. Ezek a címéliumok – amelyekben a miniátor személyén kívül az a jellegzetesség is közös, hogy két címlapjuk van, Mátyás emblémáival (a címere a második címlapon jelenik meg) – a többi, dokumentált és a fent említett jelöléssel ellátott kódexhez hasonlóan abban is segítenek, hogy pontosan azonosítsuk a firenzei miniátor stílusát. Vagyis attribúciós paraméterként is szolgálnak az Attavante műhelyéből kikerült többi – a harmincegyből tizenhárom – aláírás nélküli kódex számára.

A Biblioteca Estensében őrzött kódexek³⁰ jól mutatják, milyen mesterien tudta elhelyezni ez a kivételes művész a változatosan színezett, harmonikus ellentéteket alkotó alapokon az akantuszleveleket, gyöngyöket, kámeákat, antik érmeket, puttókat. Művészien tudta ezekhez illeszteni a címereket és arányosan elosztani a Corvin-emblémákat: a szorgalmat jelképező méhkast, az elmélyülést képviselő csigas kutat, a bőkezű adományokat szimbolizáló kazlat, a fukarság jelképéül szolgáló hordót, a homokórát, a hűség szimbólumának számító gyémántgyűrűt, a taplót és a kovakövet, amelyek az erő és a

lélekjelenlét jelképei, továbbá az armilláris gömböt és a farkába harapó sárkányt.

A modenai kódexekben Attavante mindössze a címet feltüntető lap keretét készítette el, vele szemben pedig egy nagy, színes tondót vagy címerpajzsot helyezett el a mű címével, amelyet csak nagy, színezett iniciálék díszítenek. Más miniátorokkal ellentétben Attavanténak nem erős oldala a figurák ábrázolása; az alakok, amelyek időnként feltűnnek nála a keretekben vagy az iniciálékban, kétségtelenül kevésbé sikerültek, mint dekoratív jellegű miniatúrái.

Az Ammianus Marcellinus: *Rerum gestarum libri* és a Halikarnasszoszi Dionüsziosz: *Libri de Originibus* kötetből hiányzik a miniátor aláírása; a kódexek Attavante stílusát tükrözik, de szinte biztos, hogy a műhelyében dolgozó tanítványainak munkái. Ezt igazolni látszik az a tény is, hogy – az első öt, Attavante által szignált kódexhez hasonlóan – ezeknek is két címlapjuk van, amelyeken Mátyás emblémái láthatók, a másodikon pedig ott van a király címere.

Egy másik, Mátyásnak dolgozó kiváló firenzei művésznek, Antonio del Chericónak tulajdonítható az a nagy miniatúra, amely az Órigenész homíliáit tartalmazó kódex első lapját díszíti: a lap virágokkal teleszórt szegélyein tizenhárom medaillon van, amelyek a Teremtés

51. ORIGINES

Homiliae in Genesim, in Exodum, in Leviticum

Modena, Biblioteca Estense Universitaria

Cod. Lat. 458, f. 1r (részletek)

Órigenész Mózes könyveit magyarázó beszédeit Firenzében illuminálta 1476 és 1490 között Antonio del Cherico. A címlap keretdíszében tizenkét medaillonban a Teremtés könyvének jelenetei kaptak helyet. A két kiemelt miniatúra a második és a negyedik nap eseményeiből a szárazföld és a tengerek szétválasztását, illetve az állatok teremtését jeleníti meg.

jeleneteit idézik. Mind a figurák, mind a tájak ábrázolása bájos és tökéletes. A címlap alján, a keret alsó részének közepén Corvin Mátyás és hitvese, Aragóniai Beatrix egyesített címere látható.

A Sztrabón *Geographiáját* tartalmazó kódex is Del Chericónak tulajdonítható; a címlapon Mátyás címerét látjuk, alatta még kivehetők egy előző címer keresztirányú sávjai.

A Gregorius Magnus: *Dialogi et Vita* kódex viszont a Favillák modorát idézi: a virágos elemek, az érmék, az emblémák, a kámek és a puttók kellemes, könnyed, harmonikus egészet alkotnak. Az M. T. rövidítést megpróbálták „Magister Tavantes”-ként feloldani, de a miniatúrák stílusa ezt nem támasztja alá. A gazdag díszítés elemei között helyezték el Mátyás emblémáit: Beatrixéval egyesített címerét, valamint egy ágon ülő, szájában aranygyűrűt tartó hollót; a második címlapon a király portréja látható. Nem vezethető vissza az imént említett három miniátor stílusára, hanem inkább egy általánosabb firenzei stílust tükröz a Leon Battista Alberti: *De re Aedificatoria*, amelynek címlapján Mátyás címere, a lap szegélydíszében pedig emblémái láthatók, valamint az Aemilius Paulus: *De Excellentibus Ducibus Exsterarum Gentium* kódex címlapján Mátyás nyomott címerével.

Másféle, humanista természetű stíuselemeket fedezhetünk fel három kéziratban: Georgius Merula Alexandrinus: *Operájában*, amelynek két címlapján Mátyás emblémái láthatók, míg a címere csak a másodikon jelenik meg; a Valturius: *De Re Militari*, amelyben a Corvin-címer van a címlapon; valamint Dionysius Aeropagita: *Operájában*. Mátyás címere a címlapon és a két kötéstábla közepén jelenik meg. Ez a kézirat a Biblioteca Estense többi kódexénél értékesebb, mert megőrizte az eredeti, sötétvörös szattyánbőr kötést, amelyet kifejezetten Mátyás számára készítettek Budán, egy olyan műhelyben, ahol a Corvina-könyvtár különleges kötéseit állították elő. Fent és lent két, bélyegzővel nyomott, kis pálcákkal és ívekkel díszített, bárzdált derékszögek zárják be a központi négyszöget, amelyet aranyozott, virágmintás, keleties stílusú keret vesz körül, közepén pedig egy ugyancsak virágos, hasonló stílusú tábla látható, amelynek közepén Magyarország koronás címere van. Az egész tükröt finom, aranyozott vagy nyomott kis korongok díszítik: némelyiken színezés nyoma látszik. A gerincen nyomott minták láthatók. A metszés aranyozott és poncolt. A kötéstábla hátán, az elsőhöz hasonlóan, fent nagy betűkkel ez olvasható: „AMBROSIUS MONACHUS” (a kamalduli rendhez tartozó Ambrogio Traversari, Dionysius Areopagita művének fordítója). A kódex a modenai S. Pietro-monostorból származik.

52. STRABO
*Geographia a Guarino
translata*
Modena, Biblioteca Estense
Universitaria
Cod. Lat. 472, f. 1r

A legnagyobb görög földrajz-
tudós „Geográfiá”-ját 1460 és
1480 között Firenzében másolták
és illuminálták. A címlapot három
oldalról rózsaszín és kék virágok-
ból álló keretdísz fogja körül. Az
alsó mezőben Mátyás címerén
átút a korábbi tulajdonos, Fran-
cesco Sassetti címere. Az S-iniciá-
lában a szerző mellképe látható.

A pergamen előzők első lapjára a tudós parmai Benedetto Bacchini atya a következőt jegyezte be: „S. Petri Mutine ad usum R.mi P. D. Benedicti Bacchinij Cass.” E bencés kolostor könyvei az egyházi kö-
zösségek 1798-ban, a napóleoni korban történt feloszlatása után ke-
rültek a Biblioteca Estensébe.

A Plutarkhosz életrajzeit tartalmazó, Aragóniai Beatrix címerét
viselő kódexszel kapcsolatban is kétségek merültek fel, hogy a cor-
vinák közé tartozott-e. A kézirat a fent tárgyaltakhoz hasonlóan fi-
renzei másolók munkája, s a miniátor csak az első oldalt díszítette.
Mindazonáltal ez az attribúció egyelőre túl merésznek tetszik, és mi-
előtt ilyen következtetésre jutnánk, további elmélyült vizsgálatokra
van szükség.

53. LEON BATTISTA

ALBERTI

De re aedificatoria

Modena, Biblioteca Estense

Universitaria

Cod. Lat. 419, f. 1r

A kiváló olasz építész építészeti tankönyvét 1485 és 1490 között másolták és díszítették Firenzében vagy talán Budán. A címlapon a szöveget négy oldalról körülfogó keretdíszben Mátyás címereinek részletei kaptak helyet, köztük Ausztria címere is (piros alapon középen ezüst pólya). Az M-iniciáléban a szerző, Alberti, kezében művével.

A corvinák számát illetően a modenai Biblioteca Estense az első helyen áll az olasz könyvtárak között, de más jelentős – állami és nem állami – könyvtárak is őriznek huszonkét további könyvet Mátyás király szétszóródott gyűjteményéből: a firenzei Medicea Laurenziana kilencet, a milánói Trivulziana kettőt, a nápolyi II. Viktor Emánuel Nemzeti Könyvtár egyet, a parmai Palatina egyet, a római Casanatense egyet, a velencei Nazionale Marciana négyet, a veronai Capitolare hármat és a volterrai Comunale Guarnacci egyet.

E huszonkét kéziratához hozzátehetjük azt a tizenkettőt, amelyeket a Biblioteca Apostolica Vaticanában őriznek, amely ugyan saját jogi-igazgatási hatáskörrel bír, de Rómában, olasz területen található. Ezt a harmincnégy kódexet a modenai Biblioteca Estense kódexeivel összeadva negyvenkilencet kapunk, ami meglehetősen tekintélyes szám.

Ha megkíséreljük – akár csak nagy vonalakban is – felvázolni, hogyan jutottak el ezek a kódexek azokba az intézményekbe, ahol ma őrzik őket, megértjük, milyen sokféle szóródott szét Mátyás grandiózus könyvtára, s hogyan érte el e becses kincseket – értéküktől függetlenül – az ember által alkotott dolgok sorsa. Már annak is örülnünk kell, hogy legalább ennyi fennmaradt, és olyan közgyűjteményekbe került, ahol megfelelően védik, és a tudományos világ rendelkezésére bocsátják őket, amint az szükséges is ilyen nagy kulturális értéket képviselő kéziratok esetében.

A fenti sorrendben haladva, először is azt állapíthatjuk meg, hogy a firenzei Medicea Laurenziana (Firenze, mint láttuk, a legfontosabb miniaturakészítő központ volt, amely részt vett Mátyás kódexeinek elkészítésében) kilenc kódexe nem is a Corvina-gyűjtemény széthullása miatt került a könyvtárba, hanem azért, mert sok kézirat, amely a magyar uralkodónak készült, a jól ismert okok miatt ott maradt Firenzében, s nem is jutott el soha Magyarországra.

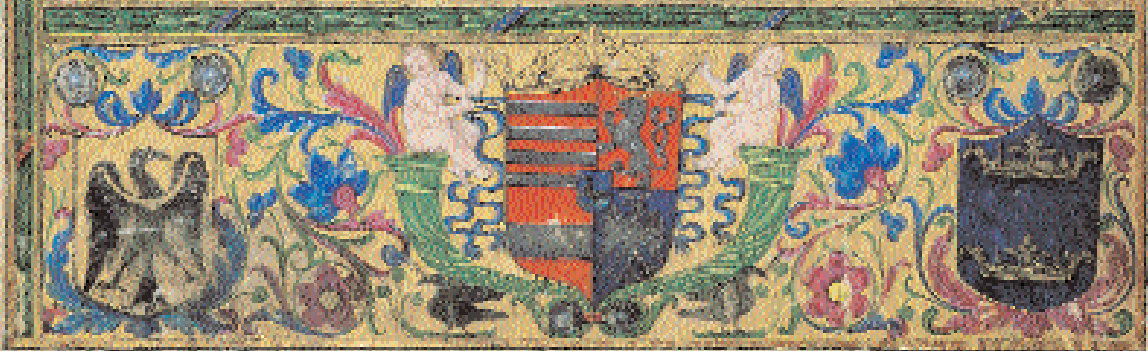
Ezt az állítást igazolja a Plut. 15–17, Pars I–III³¹ számú Biblia, amelynek első része, mint a Bibliotheca Corviniana³² megállapítja, „igen gazdagon díszített lehetett, de a munkát megszakították. Az ugyancsak befejezetlen címlapon Mátyás címerének és koronájának rajza látható. A kódexet Mátyás rendelte.” A második kötetről ezt írja: „Igen gazdag díszítése lehetett, de ezt éppen csak elkezdték”; a harmadikról pedig: „Igen gazdag, de befejezetlenül maradt díszítés. Az első címlapon, egy nagy miniaturán belül, Mátyás arcképe... A második címlapon Mátyás emblémái és a jogara alá tartozó országok címerei”. A mű, amely 1485 és 1490 között készült Mátyás könyvtárosa, Taddeo Ugoletto megrendelésére, és – az első két részét – Atta-

LEONIS BAPTISTE ALBERTI DE RE AEDIFICATORIA
INCIPIT LEGE FELICITER

ULTAS ET VARI
AS ARTES QVE AD
VITAM BENE
BEATEQVE AGE
DAM FACIANT
SUMMA INDV
STRIA ET DILIGE
TIA CONQVISI
TAS NOBIS MA
IORES NOSTRI
TRADIDERE.

Quæ omnes et si ferant præ se: quasi certati huc
tendere ut plurimum generi hominū possint:
tamen habere innatum atq. insitum eis intelligen
tius quippe: quo singula singulos præterens directorque
polliceri fructus indicantur: Namq. artes quidem
alias necessitate sectamur: alias probamus utilitate.
Aliæ vero quod tantum circa res cognitum gratissi
mas uelentur in pretio sunt: quales autē hæc sunt
artes. nō est ut prosequar: ipsæ enim sunt:
uenim si repetas ex omni maximam animi numero et
nullam penitus inuenies: quæ nō spiritus reliquis
suis quædam et proprios fines petat et contemple
tur. Aut si tandem comperias ullam: quæ cū hu
iusmodi sit: ut ea cante nullo pacto possis: tum.

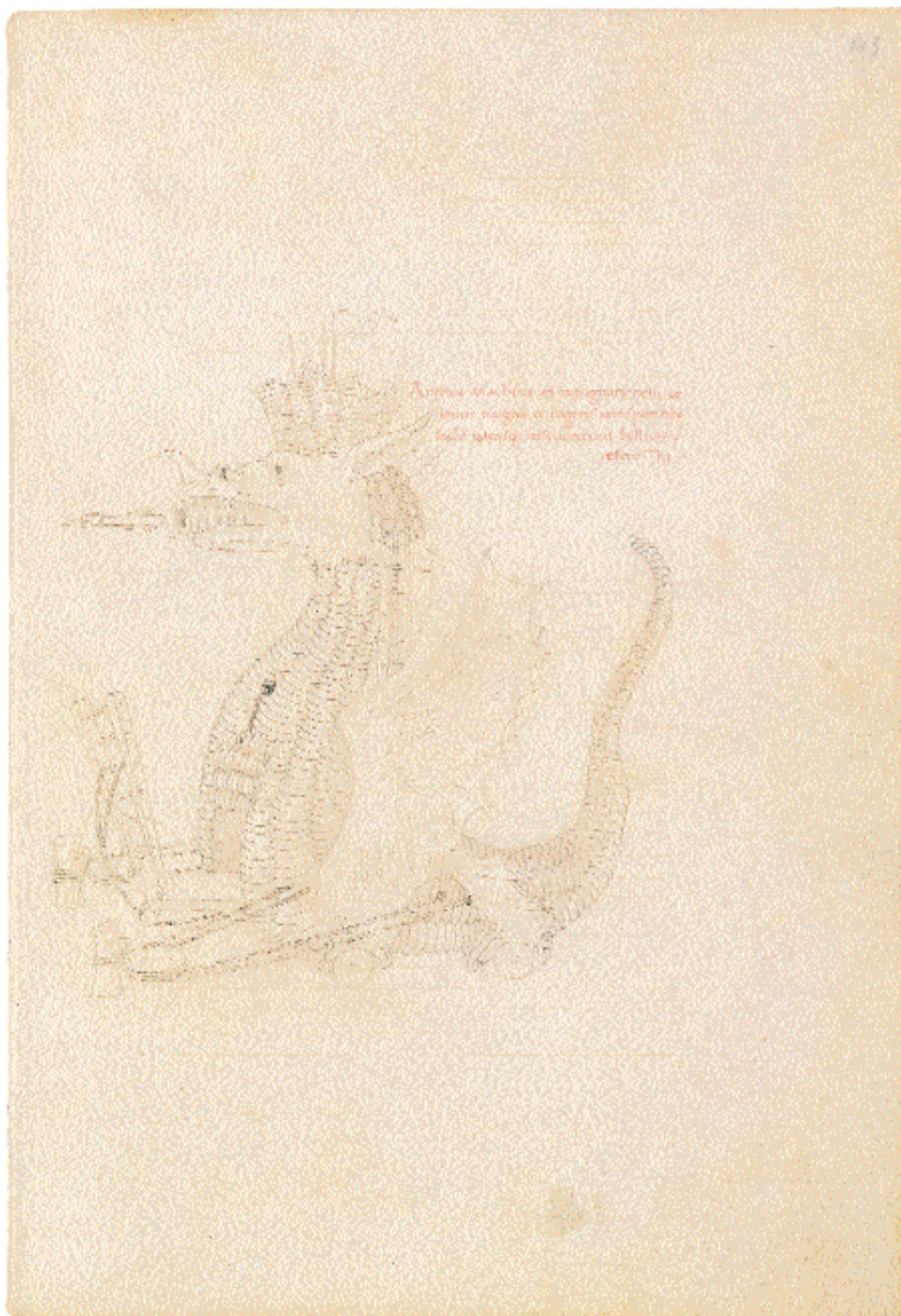

54. ROBERTO VALTURIO
De re militari

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria

Cod. Lat. 447, f. 148v, f. 149r

A 15. századi Valturio *hadtudományi művének* ez a példánya Velencében készült, több mint száz tollrajz illusztrálja, amelyeknek forrásai általában ókori leírások. A bemutatott lapokon egy bástya megostromlásához konstruált szerkezet látható, illetve egy sárkányt imitáló, kerekeken guruló hadi gépezet.

simo Mathia Rege Ungariae”. A magyar király számára másolt könyv „[Mátyás] halála után a Mediciekhez került, s a díszítést ők rendelték meg”.³⁴ A címlapon valóban az 1513-ban pápává választott X. Leó címere látható, valamint a Medici-ház emblémái, amelyek Attavante degli Attavanti néhány évvel későbbi beavatkozásának tulajdoníthatók. Ugyanez a címer és ugyanezek az emblémák vannak a Plut. 21 Cod. 18 számú vegyes kódexben is, amely Taio zaragozai püspök *Sententiarum*³⁵ libri V című művét tartalmazza, ezt követi

Quiricusnak a püspökhöz írt levele, majd Sevvillai Izidor egy műve. A kolofonban a 307. lapon a másoló neve – a Kármel-hegyi Boldogságos Szűz Mária rendjéhez tartozó „Frater Jacobus Johannis Alar-nanus Crucemacensis” – és a másolás befejezésének dátuma, 1490. április calendae-je mellett ez olvasható: „Exemplaribus satis fidis Mathiae incliti regis Ungariae et Bohemiae Sancti Isidori episcopi de expositione historiae sacrae legis”. Paolo D’Ancona szerint³⁶ ezt a kódexet is, akárcsak az előzőt, Attavante degli Attavanti illuminálta, az 1513 utáni években.

Ugyanez vonatkozik a Plut. 14 Cod. 22-re is (S. Ambrosii de Vir-ginibus et alia quaedam) ahol a 224v lapon ez olvasható: „... Exemp-laribus satis fidis Matthiae incliti Regis Ungariae et Bohemiae Sancti Ambrosii codices ego Martinus Antonius presbiter Dei Gratia faustis-sime manu propria scripsi, opus obsoletum III Idus Octobris Anno Sa-lutis MCCCCLXXXIX”.³⁷ Mátyás címere nem fordul elő a könyv-ben, és „a kódex díszítése a Mediciek megrendelésére készült”.³⁸

A fentieket elmondhatjuk a Plut. 68 Cod. 19-ről is, amely két művet tartalmaz: *Appiani Alexandrini historia Publio Candido interprete* és *Abbreviato supra Decades Blondi ab inclinatione Romani imperii usque ad tempora Johannis vigesimi tertii pontificis maximi*. Az első 1488-ban írták „... ad laudem et gloriam Regis Ungariae... per me Carolum Hila-rij fatarium geminianem notarium publicum florentinum”, amint a 151r lapon olvasható az első mű kolofonjában. A másodikat 1490. jú-nius 26-án fejezték be, vagyis kevéssel Mátyás halála (április 4.) után, amint a 314r lapon olvasható, ahol ugyanaz a scriptor ezt írja a máso-lásról: „... ad laudem et gloriam felicissime [sic] memoriae regis Un-gariae de proximo defuncti cuius generosa anima apud deum requi-escat in pace”.

A címlapon X. (Medici) Leó pápa címere látható, ami arra utal, hogy a kódexet Mátyás halála után kiegészítették az egyházfő címe-rével, hogy ezzel jelezzék: a Medici-gyűjteményhez tartozik.³⁹

Mátyásnak szóló ajánlást találunk a Plut. 73 Cod. 39-ben (*Marsilii Ficini de triplici vita*): „Prohemium Marsilii Ficini florentini in librum De vita celitus comparanda ad serenissimum Panoniae Regem Mat-hiam semper invictum”. A III. könyv bevezetőjének alsó margóján, a 80r lapon a Medici-címer alatt még látszanak Magyarország címe-rének sávjai, Csehország villás farkú oroszlánja és a díszes keretben Mátyás emblémái.⁴⁰

A kódex, amelyet – mint a 174v lapon olvasható – 1488. szeptem-ber 16-án fejeztek be, a Mátyás életének utolsó két évében készült többi könyvhöz hasonlóan soha nem jutott el a budai könyvtárba, ha-

55.

Miscellanea

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria
Cod. Lat. 437, f. 1r

A történelmi tárgyú, vegyes tar-talmú kódex Firenzében készült 1460 és 1480 között. A címlapot három oldalán tarka virágokból, levelekből, őzekből, madarakból, puttókból álló keret díszíti. Az al-só mező közepén gyümölcs- és levélkoszorúban Mátyás címere látható, amelyet három puttó és egy kerub tart.

nem a Mediciek gyűjteményébe került, és az ő címerüket tüntették fel benne.

Csapodi Csaba⁴¹ is ezen a véleményen van: „A kéziratban a Medici-címert festették Mátyás királyé fölé, ezért nem kizárt, hogy a kézirat az uralkodó halálakor befejezetlen volt. Firenzében maradt, és a Mediciek tulajdonába került.”

A magyar király halála után Filippo Valori (ekkor még nála van a kézirat) kikapartatta a 3r lapról a Mátyásnak szóló ajánlást és az 1489. december 3-i dátumot, majd Lorenzo de' Medicinek ajándékozta egy levél kíséretében, melyben mentegetőzik, amiért a kézirat nem elég pompás.⁴²

Van három olyan kódex a Biblioteca Laurenzianában, amelyeknek az előbbieknél jóval viszontagságosabb sors jutott osztályrészül, ezek ugyanis valóban Mátyás király könyvtárába tartoztak.

Az első Ambrosius Aurelius Teodosius Macrobius *Saturnaliorum libri VII* című műve (Plut. 65 Cod. 36), amelyet talán Pietro Cennini másolt a XV. század második felében, és Francesco d'Antonio del Chierico illuminált 1460 körül; ez utóbbit a budai könyvtár alapításában is fontos szerepet játszó magyar humanista és könyvgyűjtő, Vitéz János ajánlotta Mátyás figyelmébe (helyenként Vitéz bejegyzései is megtalálhatók a könyv margóin). A 117r lapon Pierfrancesco Riccio bejegyzését találjuk: „Ez a könyv a magyar Mátyás királyé volt, Konstantinápolyban vásárolta meg a francia követ, és elküldte Antonio Bruciolo úrnak, aki 1544. február 29. napján elküldte nekem, Pier Francesco Ricciónak”.

Vagyis Riccio, aki előbb nevelőként, majd titkárként és főudvarmesterként szolgált I. Cosimo mellett, 1544-ben kapta meg a kéziratot a firenzei literátortól, Antonio Bruciolitól, aki 1529-től politikai száműzöttként Velencében élt, és szerette volna elnyerni I. Cosimo kegyeit, hogy visszatérhessen Firenzébe. Megbízta hát a konstantinápolyi francia követet, hogy szerezzen meg neki két könyvet, melyek közül egyik éppen a „pergamenre írt” Macrobius (1541 után ugyanis, amikor a törökök kifosztották Budát, a magyar király számos könyve Konstantinápolyba került), majd Benedetto Varchi tanácsára a könyveket elküldte Ricciónak, azzal, hogy adja át azokat a firenzei hercegnek.⁴³

A kódex 1589-ben került a Biblioteca Laurenzianába, amint a Giovanni Bandinelli és Baccio Valori által összeállított leltárjegyzékből kitűnik, amelyben a desco 65, n. 34 (65. pult, 34. sz.) jelzettel szerepel.

Az első lap alsó margóját egy füzér díszíti, amelyben üresen maradt

a címer helye (talán Vitéz⁴⁴ vagy Mátyás címere került volna oda). A kézirat Bandini katalógusában⁴⁵ is megtalálható, hiányzik viszont Fraknói *Bibliotheca Corvinájából* és Hevesy *La Bibliothèque du Roi Mathias Corvin* című művéből, de Csapodi Csaba később azonosította.⁴⁶

A Mátyás könyvtárából származó második ritkaság (Plut. 73 Cod. 4) Aulus Cornelius Celsus *De medicina libri octo* című művét tartalmazza, 1470 után másolták Bartolomeo Fonzio megrendelésére, és valószínűleg Francesco Sassettié volt (ezt feltételezi Albinia C. De la Mare⁴⁷). Paolo D’Ancona szerint⁴⁸ Firenzében illuminálták; amint Csapodi Csaba és Csapodiné Gárdonyi Klára feltételezi,⁴⁹ a miniátor Rosselli egyik követője lehetett.

Az első tulajdonostól, Sassettitől Bartolomeo Fonzió, a Corvina-gyűjtemény könyvtárosán keresztül⁵⁰ juthatott a könyv Mátyás könyvtárába; a király címere felismerhető a 16v lapon, Sassetti kikapart címere helyén.

A Mediciek feltehetőleg a könyvtár szétszóródása után vásárolhatták meg, majd ezután kerülhetett a Biblioteca Laurenzianába; Bandini katalógusában a III. kötet 24. oszlopában szerepel.

A harmadik, Mátyás könyvtárából származó kézirat az Acquisti e doni 233 számú, amely a veronai humanista, Domizio Calderini egyes latin nyelvű műveit tartalmazza: a *Commentarii in satiras Juvenalis* című írását (1r–127r), továbbá négy fejezetet retorikai előadásaiból. A másolást Bartolomeo Fonzio végezte, de aláírásával nem látta el a kötetet. A gazdag miniatúradíszítés Firenzében készült, Angela Dillon Bussi⁵¹ szerint „Attavante degli Attavanti egyik munkatársának” alkotása. A kézirat a 19. század végén a régiségkereskedő Stefano Bordininél bukkant fel, akitől az Osztrák–Magyar Monarchia kormánya megvásárolta, de az olasz állam, megakadályozandó a kódex kivitelét, élt elővásárlási jogával, és a pisai Állami Levéltárban helyezte el a könyvet, ahonnan a firenzei Állami Levéltárba, majd a Biblioteca Medicea Laurenzianába került, ahol a „Megvásárolt és ajándékba kapott könyvek gyűjteményében” nyert elhelyezést.⁵² Csapodi Csaba azt állítja, hogy „a kézirat a pisai Monti családtól került a firenzei könyvtár tulajdonába”.⁵³

Két corvina található a Biblioteca Trivulzianában: a Cod. 817 és 818: az egyik Diogenes Laertius *De viris illustribus* című művét és klasszikus latin auktorok írásait vagy azok kivonatait tartalmazza, a másik pedig Porphyrio Pomponius és Ps. Acro grammatikusok Horatius ódáihoz és leveleihez írt kommentárjait. A Cod. 817⁵⁴ illuminálását 1475 és 1480 között végezte egy olyan mester, akinek a stílusa Francesco d’Antonióéra emlékeztet. A megrendelő a Mediciek

bankára, Francesco Sassetti volt; a kódexben címere mellett ott van az ex librise és a jelmondata is: „Franciscus Sassetus Thomae filius Florentinus civis faciundum curavit. Mitia fata mihi”.⁵⁵ A másolás a bankár könyvtárát gondozó Bartolomeo Fonzio munkája.

Amikor Sassetlinek anyagi nehézségei támadtak, a Francesco d’Antonio Del Chierico stílusához közelálló mester⁵⁶ által illuminált kéziratot más, értékes kódexekkel együtt eladta Taddeo Ugoletónak, aki azzal a megbízással érkezett Itáliába, hogy könyveket vásároljon Mátyás könyvtára számára.

Mátyás címere a klasszikus, aranyágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó hollóval, nemcsak az 1r lapon látható, Sassetti címere helyén, hanem a pompás, máig fennmaradt eredeti aranyozott kötésen is, a két kötéstábla közepén. Nem tudjuk, hogyan került a kódex Itáliába a Corvina-könyvtár széthullása után; a Trivulzio hercegek könyvtárának katalógusában először 1883-ban jelenik meg.⁵⁷ Milánó városa 1935-ben megvásárolta a gyűjteményt és egyesítette a Városi Történeti Levéltárral; az így létrejött intézmény hivatalos neve: Archivio Storico Civico e Biblioteca Trivulziana (Városi Történeti Levéltár és Trivulzio-könyvtár).

A Cod. 818 számú kéziratot Bartolomeo Fonzio másolta, aki 1489-től Taddeo Ugoletto munkatársa volt Budán; a magyar király számára illuminálták, s mind a szövegben, mind a „bőrből készült, aranyozott, Magyarország címerével díszített” kötésen⁵⁸ megtaláljuk Mátyás jelvényeit és címerét, melyek Attavante degli Attavanti műhelyében készülhettek⁵⁹ 1485 és 1490 között. Hogyan került a kódex Itáliába s ezen belül a Biblioteca Trivulzianába, egyelőre nem tudjuk, de feltételezhető, hogy ugyanaz volt a sorsa, mint a Cod. 817-nek.

A parmai Biblioteca Palatinában Ms. Parm. 1654 jelzetten nyilván tartott, Diomedes Carafa *De institutione vivendi* című művét tartalmazó kódexet csak közvetve tekinthetjük corvinának, mivel a 4r lapon feltűnik ugyan Mátyás címere, de Aragóniai Beatrix címerével egyesítve, s az ajánlás is Beatrixnak szól, a magyar királlyal 1476-ban kötött házassága alkalmából.

A pompás, latin nyelvű kódexet Nápolyban másolta sötétzöld és lila pergamenre arany- és ezüstbetűkkel a királyi írnok, Giovan Marco Ciriaco, amint az kitűnik a 38v lapon található aláírásból, és ugyancsak Nápolyban illuminálta Carlo Rapicano.⁶⁰ A második címlap miniatúrája Beatrixet ábrázolja, amint átveszi az előtte térdelő szerzőtől, Diomedes Carafától a neki ajánlott könyvet.⁶¹

A Biblioteca Palatinába érkezése, amint az 1v lapon látható 166-

56. GIORGIO MERULA

Opera varia

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria

Cod. Lat. 441, f. 2r

Az itáliai humanista részben ókori szerzők műveit kommentálta, részben kortárs művekkel vitatkozott. Műveinek ez a példánya Firenzében készült s Attavante illuminálta. A címlapot négy oldalról pazar keretdísz veszi körül, két mellképpel, puttókkal, madarakkal, Mátyás emblémaival. Az alsó mezőben Mátyás címerét ugyancsak két puttó tartja. A V-iniciáléban a szerzőt látjuk nyitott könyvvel a kezében.

os szám mutatja, amely egy 18. századi, *Manoscritti della Real Biblioteca* (A Királyi Könyvtár kéziratai) című katalógusra utal, 1780 környékére tehető, tekintve, hogy Antonio Paciaudi, aki 1785-ben halt meg, saját kezű leírást készített róla az 53r és 54v lapokon.

A nápolyi király, I. Ferdinánd leánya, Aragóniai Beatrix 1476-ban kötött házasságot Mátyással, s e kapcsolat szoros köteléket teremtett a két uralkodócsalád között a török elleni harc terén. A nápolyi II. Viktor Emánuel Nemzeti Könyvtárban (Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele II) őrzött, Ms.VI.E.40 jelzetű, *Corale 6 messe sopra l'Homme armé* címet viselő kódexet is Beatrixnak ajánlották.

A kézirat, amelyet a 15. század második felében állítottak össze, és úgy jellemezték, mint „a korai reneszánsz egyik legjelentősebb kódexét”,⁶² „egy sor filológiai, valamint zenei paleográfiai kutatás”⁶³

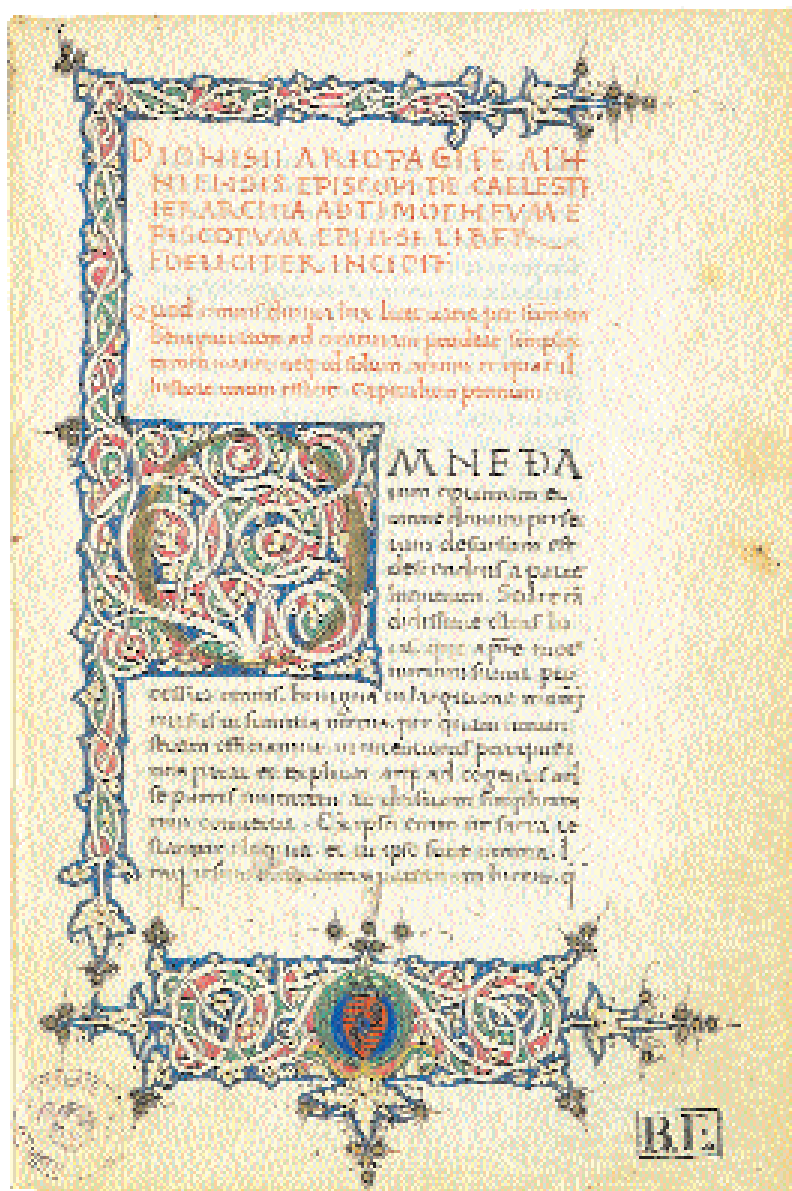
57. PSEUDO-DIONYSOS
AREOPAGITA

Opera

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria

Cod. Lat. 1039, f. 1r

A Szent Pál tanítványának, Dénesnek tulajdonított teológiai művek csak az 5. században készültek, de az egész középkoron át nagy megbecsülésben volt részük. A jelen példány Firenzében készült 1460 és 1470 között. A címlap három oldalát fehér indafonatos keret díszíti, és ugyanez tölti ki az arany O-iniciálét. Az alsó mező közepén zöld levélkoszorúban Mátyás címere látható.

tárgyát, a nápolyi palota könyvtárából, a Biblioteca di Santa Crocéból került a Biblioteca Nazionaleba (a Santa Croce a 14. században Sancha de Mallorca által alapított régi ferences kolostorhoz tartozó templom volt). IV. Bourbon Ferdinánd visszatérésével a templomot 1811-től kezdve ismét kultikus célokra használták, így a könyvtár gyűjteménye – melynek egyik legértékesebb darabja volt az 1400-as évekből származó *Corale* – 1815-ben a Belügyminisztériumhoz került, s e gyűjtemény alapozta meg a nápolyi Igazságügy- és Belügyminisztérium könyvtárát. „Romanelli apát lett a prefektusa, Sanchez pedig átkerült a Borbonicába, ahol a Croce di Palazzo kéziratait elhelyezték.”⁶⁴

Giuseppe Sanchez állította össze, Romanellivel együtt, azokat a leltárkönyveket, amelyek a kéziratokkal együtt a Biblioteca Naziona-

léba kerültek. A harmadik kötet végén ezt olvashatjuk: „Giuseppe Sanchez, könyvtáros a minisztériumok Kir. Könyvtárában, amely a királyi palota egykori Croce-templomában található”.

A római Biblioteca Casanatense Mss.459=A.1.20 jelzetű *Historia Plantarum* valódi középkori *Tacuinum Sanitatis*. Másolója ismeretlen, gazdag miniatúradíszítését Lombardiában készítette Giovannino de' Grassi és iskolája⁶⁵ a cseh Vencel király megrendelésére a 15. század vége felé, amit igazol az 1r lapon látható Luxemburgi-címer és a 21r lapon a luxemburgi oroszlán. Miután a kódex Mátyás könyvtárába került, az „első címerfestő” néven ismert miniátor, aki a budai miniatúraműhelyben működött 1480 vége felé, Vencel címere helyére a magyar királyét festette, amint az világosan látszik a 32v és a 219r lapokon is, és a kézirat közvetlenül ezután bizonyosan bekerült a magyar király gyűjteményébe. Efelől nem hagynak kétséget a kódex belsőjében látható, egyértelmű nyomok, valamint az arany metszés, az egyedüli, ami megmaradt a Budán a 15. század vége felé készült eredeti Corvina-kötésből.

Ezután a könyvnek évszázadokra nyoma vész. Legközelebb 1744-ben tűnik fel a Casanatense *Régi kéziratok jegyzékében*, noha itt más címmel szerepel. Feltehetőleg Casanate bíboros vásárolta meg, de erre nincs bizonyíték.⁶⁶

A velencei Biblioteca Nazionale Marcianában őrzött négy kézirat közül háromnak a történetében közös vonás, hogy mindhárom közvetlenül a velencei Santi Giovanni e Paolo Domonkos-rendi könyvtárából került mai helyére.

A Lat. VIII, 2=2796 a Filaretének nevezett Antonio Averulino *De Architectura libri XXV* című, Francesco Sforzának, majd Piero de' Medicinek ajánlott munkája, melyet 1484 után fordított szabadon latinra Antonio Bonfini udvari történész Mátyás megbízásából; a király ugyanis, amikor tudomására jutott, milyen széles körben terjedt el ez a jelentős értekezés, azt akarta, hogy az ő könyvtárában is legyen belőle egy példány. Ismeretlen másoló jegyezte le 1489-ben elegáns humanista írással (az évszám a 95r lapon látható), és egy lombard művész – talán Francesco Castello⁶⁷ – illuminálta, akinek a munkájában ferrai és velencei hatásokat lehet kimutatni; a kódex tartalmazza Filaretének a Sforzinda nevű ideális városhoz készített különös terveit. Bonfini Mátyásnak ajánlotta a művet; az ajánlás a címlapon olvasható egy gyöngyökkel, bőségszarukkal, csatajelenetekkel, magyar és nyugati címerekkel díszített, pompás keretbe zárva. Fent Mátyás címere látható, lent pedig virágfüzérben a király diadalszekéren, körülötte rab-szolgák; a felirat szövege: MA[THIAE] C[ORVINI] TRO[PHEA].

A második oldalon a király címere látható, melynek két római katonát támaszkodnak, jobbra és balra pedig félig kész épületeket figyelhetünk meg: talán a király által építtetett visegrádi palota ábrázolásai.⁶⁸

Nem tudjuk pontosan, hogyan került vissza Itáliába az Averulino, de mindenesetre már tíz évvel Mátyás halála után, 1500-ban feltűnik a domonkos rendfőnök, Gioachino della Torre⁶⁹ könyvtárának leltárkönyvében. Miután a rendfőnök megvásárolta a könyvet, otthagyta a Santi Giovanni e Paolo-kolostor könyvtárában, ahonnan az állami inkvizítorok rendeletére a kolostori gyűjtemény legjobb darabjaival együtt 1789-ben átszállították a Serenissima Közkönyvtárba.⁷⁰ Ugyanezt az utat járta be két másik, ma a Biblioteca Nazionale Marcianában őrzött Corvina is.

Az egyik a Lat. X, 31=3585 számú vegyes kézirat, amely Suetonius Tranquillus *De XII Caesaribus* című munkáján kívül klasszikus és más szerzők nyolc kisebb művéből származó szövegeket tartalmaz; a másik a Lat. XIV, 35=4054, Martianus Capella *De nuptiis Philologiae et Mercurii* című munkája öt kiegészítéssel.⁷¹

Az első Francesco Sassetti⁷² számára készítette a Suetonius szövegéhez jegyzeteket fűző tudós Bartolomeo Fonzio. A többihez hasonlóan ezt is a híres Hubertus másolta, aki Vespasiano da Bisticcinek dolgozott, és Antonio Del Chierico (vagy műhelyének valamely művésze) illuminálta. Amikor a firenzei bankár nehéz anyagi helyzetbe került, eladta a kódexet Taddeo Ugoletónak, aki Mátyás megbízásából kódexeket keresett Firenzében. A magyar király címere „az első címlapon fakó, és ha a pergament fény felé tartjuk, egy másik címer keresztirányú sávjai látszanak alatta. A 95. lap rectóján is ott van Mátyás kifakult címere, de a címerpajzs fölötti korona sértetlen, és alul ugyancsak az első címlap keresztirányú sávja címere látható.”⁷³ Susy Marcon szerint „kérdés, hogy a Corvin-címer soha nem készült el teljesen, vagy eltávolították”.⁷⁴

Nem tudjuk, hogyan került vissza a kézirat olasz földre. Mindenesetre tény, hogy a 3585. számú kódexet, akárcsak a 2796-ost, Gioachino Torriano domonkos rendfőnök vette meg, 1500-ban már ott szerepel könyveinek leltárjegyzékében (amelyet először 1487-ben állítottak össze⁷⁵), s 1789-ben került a Biblioteca di San Marcóba.⁷⁶

A másodikat, amelyet Alexander Verazanus másolt (aláírása a 204r lapon található) és Attavante illuminált („Attavantes Florent. pinxit”), Mátyás rendelte könyvtára számára. A király címerei és koronás hollói több helyen is feltűnnek a keretekben és a két címlap lombdíszítésében, de többnyire halványak, kivéve a 47r és 113v lapokon, ahol a címer jól kivehető. A kódex a király korai halála miatt valószínűleg

soha nem jutott el Magyarországra. Az át nem vett kéziratokat Lorenzo de' Medici és mások vásárolták meg; köztük volt Gioachino Torriano, aki valószínűleg a két másik, ugyancsak a Biblioteca Marcianába került kódexszel,⁷⁷ az Averulinóval és a Suetoniusszal együtt vette meg a szóban forgó kéziratot.

A Marciana negyedik corvinája a Lat. X, 235=3850 jelzeten nyilvántartott *Libellus Augustalis*, amelyet az imolai Benvenuto de Romaldi írt, amikor az Esték szolgálatában állt Ferrarában, majd egy évszázaddal később a ferrarai költő, Antonio Tebaldeo⁷⁸ dolgozta át, aki – miután járt Magyarországon – jó kapcsolatban volt a magyar humanistákkal, és munkáját egy episztolában Mátyásnak ajánlotta. A címlapon a király címere látható.

A kódex csaknem bizonyosan bekerült a budai Corvina-gyűjteménybe, majd a város lerombolása után Konstantinápolyba vitték, és velencei nemes utazók vásárolhatták meg Törökországban. Miután a kódex – nem tudjuk, milyen úton-módon – Velencébe került, Jacopo Morelli apáté, a San Marco könyvtárosáé lett, aki 1819-ben bekövetkezett halálakor a könyvtárra hagyta kéziratot könyveit. Ő maga szerkesztette azt a katalógust, amelyben a 289. szám alatt szerepel az imolai Benvenuto *Libellus Augustalis*. A kódex megvásárlásának körülményeiről azonban semmit sem közölt.⁷⁹

Ami a veronai Biblioteca Capitolareban őrzött három kódexet illeti, ezek mind Titus Livius *Ab urbe condita* című művének egyes részeit tartalmazzák: a Cod. CXXXV (123) a *Decas primát*, a Cod. CXXXVI (124) a *Decas tertiát* (*De secundo bello punico*), a Cod. CXXXVII (125) a *Decas quartát* (*De bello macedonio*). Ez utóbbi kódexben egy másik mű is van, Lucius Florus *Historiarum epitomae* című munkája.

Míg a második és a harmadik kódex egyértelműen Mátyás könyvtárába tartozott, amint kitűnik az eredeti kötésből, amelyen a magyar király címere látható, az első kézirat corvina mivolta némileg kétséges, bár sok tudós továbbra is a másik két kódexhez társítja. Ez mondható el André de Hevesyről,⁸⁰ aki szerint „Reliure aux armes de Hongrie et de Bohème”, Csapodi Csabáról,⁸¹ Giovanni Battista Carlo Giuliariról⁸² és Antonio Spagnolóról,⁸³ de Claudia Adaminak⁸⁴ kétségei vannak, mivel a kódex története különbözik a többiétől, s ezért feltételezi, hogy „noha egykorú a többi idézett kódexszel, Rómában másolták és illuminálták az Orsini család egyik jeles tagja számára, amint a hátsó kötéstáblán látható ajánlás mutatja”.

A hátsó kötéstábla előzéklapján egy másik tulajdonosváltásnak is nyoma van, a könyvet ugyanis 1580. május 29-én egy bizonyos Mario Bevilacquaának ajándékozták.

A kódex a 17. század végén Scipione Maffei könyvei között tűnik fel, majd miután a székesegyház kanonokjának, Francesco Musellinek ajándékozták, a Biblioteca Capitolareba kerül, s mindvégig ott is marad, kivéve egy rövid időszakot, amikor is a franciák elrekvirálják; Párizsból 1816-ban tér vissza. A másik két kódexet ugyancsak elviszik Franciaországba, és csak a restauráció után adják vissza, de ezekről egyöntetűen az a vélemény alakult ki, hogy bizonyosan Mátyás könyvtárába tartoztak.

A két kódex, melyeket szinte biztosan Firenzében, Vespasiano da Bisticci műhelyében illumináltak, a Corvina-könyvtár más könyveihez hasonlóan Budán tett szert értékes, mindkét tábláján gazdagon díszített kötésére 1470 után, amikor elterjedt a mór hatás.

Miután Mátyás könyvtára szétszóródott és sok kéziratot Törökországba vittek, mindkét kódexet Nicolò Zeno velencei kereskedő vette meg apja közvetítésével, aki követként szolgált Szulejmán mellett. Mario Bevilacqua gróf 1579-ben vásárolta meg őket Zenótól saját könyvtára számára. A 17. század vége felé Scipione Maffei könyvei között találhatók, majd monsignor Francesco Musellinek ajándékozzák őket, s tőle 1756 körül mindkettő a Biblioteca Capitolareba kerül, a *Decas primát* tartalmazó kötettel együtt.⁸⁵

A volterrai Biblioteca Guarnacciban őrzött Cod. Lat. 5518.IV.49.3.7 jelzetű kéziratot (Giovanni Francesco Morliano: *Epitalamium in nuptiis Blancae Mariae Sfortiae et Johannis Corvini*) 1488. január calendaején ajánlotta a szerző Mátyásnak, abból az alkalomból, hogy az uralkodó fia, János házasságot kötött Bianca Maria Sforzával. A kódex miniatúráit Lombardiában készítette Ambrogio De Predis.⁸⁶

A 2v lapon a Sforza- és a Corvin-címer látható, az 5r lap alját pedig a magyar király babérkoszorúban elhelyezett címere és arcképe uralja, ezzel a felirattal: „Mathias Rex Ungariae Bohemiae Dalmatiae”. A kódex hamar visszakerült Itáliába, olyannyira, hogy már „1592-ben [...] a volterrai Pino Liscie volt”.⁸⁷

Ezután az ismeretlen kézirat évszázadokra feledésbe merül. 1888-ban töri meg a csendet Ábel Jenő,⁸⁸ aki rövid tanulmányt jelentet meg róla. 1892-ben pedig az *Inventari dei manoscritti delle Biblioteche d'Italia* (Az olasz könyvtárak kéziratainak jegyzékei) II. köteteként nyomtatásban is megjelenik a Biblioteca Guarnacci kéziratainak jegyzéke Giuseppe Mazzatinti⁸⁹ szerkesztésében, s ebben idézik Francesco Marliano ajánlását: „... Mathiae felicissimo et invictissimo Pannoniae regi [...] Christiani nominis decus et praesidium”, valamint közlik a miniatúrák aprólékos leírását.

1910-ben megjelenik Igino Fumaioli műve⁹⁰ a Biblioteca Guarnacci kódexeiről, amelyben megtalálható a Cod. 5518 és miniatúrái

58. ANTONIUS AVERUNIUS
De architectura libri XXV

Velence, Biblioteca Nazionale Marciana

Cod. Marc. Lat. VIII, 2, f. 5r

A 15. századi firenzei építész és szobrász olasz nyelvű építészeti munkáját Bonfini fordította le latinra Mátyás számára. A kódexet 1489-ben másolták, s egy lombard művész illuminálta talán Budán. Az illusztráción a második címlap látható, amelynek szöveg-tükrét négy oldalról rendkívül gazdag keretdísz veszi körül. Az alsó mezőben hatalmas búza- és gyümölcskoszorúban két római harcos támaszkodik Mátyás címerére, a címer két oldalán egy palota építési munkálatai láthatók sok közreműködővel.

részletes leírása, azzal a megállapítással, hogy Mátyás arcképe „az egyik legjobb; reprodukcióját Csontos János közölte az Archeológiai Értesítőben, VIII., 318. (Budapest 1888)”.

A Biblioteca Apostolica Vaticanában, amely olasz területen található, de jogilag az önálló államként elismert Szentszékhez tartozik, tizenkét értékes corvinát őriznek.⁹¹ Közülük itt két felbecsülhetetlen értékű kéziratról van szó; mindkettő a könyvtár latin gyűjteményének része⁹²: a Cod. Vat. Lat. 1951⁹³ és a Cod. Vat. Lat. 3186.⁹⁴

Az első, kétkötetes mű az idősebb Plinius *Historiae naturalis libri XXXVII* és Suetonius Tranquillus *Vita Plinii ex cathalogo virorum illustrium* című művét tartalmazza.

A másoló személyét nem ismerjük, a miniatúrák Firenzében készültek 1450–1470 körül, de Mátyás címerét valószínűleg Budán alkotta az a művész, aki az idő tájt a magyar királynak dolgozott, s akit a „Mátyás első címerfestője” néven szoktak emlegetni. A kódexet valószínűleg Mátyás valamelyik megbízottja vásárolta Firenzében, akinek az volt a feladata, hogy könyveket szerezzen a budai könyvtár számára.

A tudósok által kevésbé ismert kéziratról 1912-ben tesz említést Bartolomeo Nogara,⁹⁵ de a Biblioteca Vaticana kódexeinek Hevesy, Fogel, Hoffmann, illetve Fraknoi által készített leírásában nem szerepel. Csapodi Csaba⁹⁶ röviden bemutatja, és egy illusztrációs táblát is szentel neki.

A második kódex az Andreas Pannonius által összeállított *Libellus de regiis virtutibus*, amely Mátyás erényeit magasztalja, s a szerző neki is ajánlotta művét; ez világosan kitűnik a címlap miniatúrájából, mely éppen azt ábrázolja, hogy a szerző felajánlja a könyvet az uralkodónak.

A művet Ferrarában másolta egy ismeretlen másoló, amint a 107r lapon olvasható: „Scripta in cenobio beati Christophori prope Ferrariam sacri ordinis Carthusiensis die primo Septembris. Anno domini Millesimo Quadringentesimo Sexagesimo septimo”, és ugyancsak Ferrarában, 1476-ban illuminálták. A későbbi, kézzel díszített és aranyozott szelű kötés Budán készült.

A kódex bizonyosan a Corvina-könyvtár része volt, majd a becses gyűjtemény széthullása után – nem tudjuk, milyen események következtében – egy főpap tulajdonába került. Ennek a címere, egy bíbrosi kalappal és „egy vízszintesen kettévágott címerpajzzsal: a felső arany mezőben fél fekete sas, az alsó, égszínkék mezőben arany nap három természetes színű körtével”⁹⁷ a címlap alsó margóján látható Mátyás kikapart címerének helyén; erre Fraknoi Vilmos már 1879-ben felhívta a figyelmet,⁹⁸ és azóta is többen foglalkoztak a kérdéssel.⁹⁹

A teljesség kedvéért ebben a rövid összefoglalóban utalnunk kell a további tíz vatikáni kéziraatra is, mivel ezek is rendkívüli jelentőségűek, és különféle utakon kerültek a Biblioteca Apostolica Vaticanába.

A csoport első tagja szintén a latin kódexek közé tartozik; ez a Cod. Vat. Lat. 5268, Flavius Arrianus *De expeditione Alexandri Magni* című műve, amelyet görögből fordított Zsigmond császárnak a humanista Pier Paolo Vergerio, aki élete nagy részét Magyarországon töltötte és Budán halt meg.

Ez az ismeretlen másoló által humanista rotundával írt kézirat, amelyet Cristoforo Majorana illuminált Nápolyban 1480 körül, Vergerio fordításának javított változatát tartalmazza, amelyet 1455-ben kapott meg Alfonz nápolyi király, aki megbízta Bartolomeo Faciót,

59. DOMIZIO CALDERINI *Opera*

Firenze, Biblioteca Medicea
Laurenziana
Aquisti e doni 233, f. 2r

Az itáliai humanista ókori költők munkáihoz írt magyarázatait Firenzében másolták és illuminálták 1485 és 1490 között. A címlap szövegtükrét négy oldalról Attavante stílusában készült keretdísz veszi körül puttókkal, Mátyás emblémáival és címerének részleteivel, illetve mellképekkel ékesítve. Mátyás címerét az alsó mezőben négy delfin fogja közre. Az E-iniciáléban fiatal humanista mellképe látható.

hogy egy itáliai és két görög tudós segítségével dolgozza át a művet.¹⁰⁰ Mátyás oldalnézetű arcképe a 3r oldal közepén lévő iniciálében látható, címere pedig a keret alsó részének közepén található.

A csoport második tagja az Urbinate-gyűjtemény része,¹⁰¹ amely 1658-ban került a könyvtárba; ekkor vásárolta meg Fabio Chigi VII. Sándor pápa rendkívül gazdag gyűjteményét, amely egykor az 1482-ben elhunyt urbinói hercegé, Federico da Montefeltróé volt. A Cod. Urb. Lat. 110 számú *Missale Romanum*ról van szó, amely egy budai műhelyben készült Mátyás király számára 1488 és 1498 között. A csodálatos miniatúrák – valószínűleg a milánói Francesco da Castello alkotásai – lombard és flamand hatást tükröznek.

Különösen érdekes a címlap egész oldalt betöltő miniatúrája (lent Mátyás arannyal összekapcsolt gyöngysorba foglalt címere látható), amely a keresztrefeszítést ábrázolja; ugyancsak megjelenik a lapon Magyarország és Csehország címere, valamint Magyarország keresztje. A 105r lapon Mátyás idealizált, oldalnézetű arcképe látható, babérokoszorúval övezve.

A kézirat a budai könyvtár széthullása után került Federico da Montefeltro könyvtárába, valószínűleg Trivulzio bíboros révén, majd 1658-ban az Urbinate-gyűjteményből átkerült a Biblioteca Vaticanába.¹⁰²

Ugyancsak az említett gyűjteményhez tartozik a Cod. Urb. Lat. 112 (*Breviarium secundum consuetudinem Romanae Curiae*), melynek kolofoonjában ez olvasható: „Exemplaribus satis fidei Mathie incltyti regis hungarie et boemmie breuiarij codicem ego martinus antonius presbyter dei gratia faustissime manu propria scripsi. Opus absolutum pridie k[a][end]ae nouembris Anno salutis MCCCCLXXXVII”.

A befejezetlen és valószínűleg Itáliában maradt kódex ragyogó miniatúráit 1487 és 1492 között alkotta Attavante degli Attavanti. Mátyás emblémái és címerai több helyen is feltűnnek a könyvben. A második címlapon (8r) Mátyás és Beatrix arcképét láthatjuk.

Mátyás címerére ráfestették XIV. Benedekét; a kötés első tábláján XVI. Gergely címere látható, a hátsón pedig Albani bíborosé. Ezek a változtatások nyilvánvalóan az Urbinate-gyűjtemény megvásárlása (1658) után következtek be.¹⁰³

A negyedik kéziratot – Cod. Barb. Lat. 168, Titus Livius: *Historiae Romanae decas I* – humanista rotundával másolta egy ismeretlen másoló; miniatúrái talán Budán készültek 1469 és 1485 között.¹⁰⁴ Az aranyozott eredeti corvina-kötés első táblájának közepén Mátyás kisméretű címerét fedezhetjük fel. A második, szintén Corvin-emblémákat hordozó címlapot kitepték.¹⁰⁵

A budai könyvtár lerombolása után a kézirat VIII. Orbán pápa

unokaöccse, Francesco Barberini nagyszabású könyvgyűjteményébe került. Könyvtárosai – Leone Allacci és Hostenius – és kiváló kutatók, többek között egy firenzei Strozzi és a salentói Arcudik segítségével Francesco Barberini a 17. század elején rengeteg kéziratot és nyomtatott könyvet szedett össze; ezek közé tartozhatott ez a Magyarországról származó Titus Livius-kódex is.

A Barberini-könyvtár, amelyet már 1642-ben leírtak (akkor még a pompás Palazzo Barberiniben volt) 1902-ben XII. Leó utasítására megvásárolta a Biblioteca Vaticana, így jött létre a könyvtár egyik legnagyobb és legértékesebb gyűjteménye, a Barberini-gyűjtemény.¹⁰⁶

Az ötödik kézirat a Cod. Regin. Lat. 1715, mely egy bizonyos „Pseudo-Quintilianus”-nak tulajdonított, *Declamationes* című művet tartalmaz (a szónoklatok ugyanis valójában nem e szerző művei).

Az ismeretlen másoló által gót betűvel és antikvával írt kézirat miniatűrái – akárcsak az előbb említett Titus Livius esetében – valószínűleg Budán készültek 1469 és 1485 között.¹⁰⁷

A hatodik kódex, a Rossiana 1164 (*Missale fratrum minorum secundum consuetudinem Romanae curiae*) 1469-ben keletkezett. Gót betűkkel írták Bécsben, amint az incipitben olvasható: „Anno domini Millesimoquadringentesimo Sexagesimo nono finitus est praesens Liber per manus Georgij Kathedralis et Institoris in Wyenna”, s ugyanott készültek a miniatűrök is.

A kézirat a szó szoros értelmében nem tekinthető corvinának, mivel soha nem képezte Mátyás könyvtárának részét, de a király rendelte meg egy miniatörtől – feltehetőleg egy bécsi művésztől –, hogy egy Thomas nevű magyar ferences szerzetesnek adományozza, aki külföldön, talán Bécsben működött. A kódexben láthatjuk a Krisztus lába előtt térdelő Mátyást. Előtte egy címerpajzs van, Corvin-jelvényekkel. Az arca magasságában elhelyezett papírcsíkon ez olvasható: „pie Jesu miserere mei”. A lap alján a következő gót betűs felirat látható: „Ego Matthias Rex Hungarie concessi hoc missale fratri Thome de Hungaria post cuius abitum maneat praesens liber in provincia, qua claudit diem extremum”.

A kódex Gian Francesco de’ Rossi – a másoló Gian Gerardo Rossi fia – gyűjteményéhez tartozott, ezért kapta a „Rossiana” nevet. A 19. században többször is gazdát váltott: előbb a jezsuiták római rendházába került, majd a kolostor megszüntetése után, 1868-ban Fraknói Vilmos¹⁰⁸ Wien-Lainzba vitte,¹⁰⁹ és ott a jezsuitáknál helyezte el. Innen az első világháború után visszatért Olaszországba, és 1921–1922-ben a Biblioteca Vaticanába került.¹¹⁰ Kincstári birtokba vétele után Carlos Da Silva Tarouca¹¹¹ készítette el a leírását.

60. AURELIUS AUGUSTINUS *Opera*

Firenze, Biblioteca Medicea
Laurenziana
Plut. 12.10, f. 1r

A kódexet, amely Szent Ágostonnak az Ószövetség első könyveihez írt magyarázatait és néhány teológiai értekezését tartalmazza, 1489-ben Firenzében Mátyás számára másolták. A király halála után azonban díszítetlenül Firenzében maradt, s csak az új tulajdonos illumináltatta 1513-ban. A címlapot Medici-emblémák és mottók díszítik, a felső lapszél-díszben X. Leó pápa (Giovanni de' Medici) címere.

Vegyes tartalmú kódex a Pal. Lat. 1587: tartalmazza Sidonius Apollinaris *Carmina*, Quintus Serenus *Liber medicinalis* című művét és a *Carmen medicinalét*, amelyet Franz Brunhölzl¹¹² tévesen Crispus Benedictus (682–732) milánói érseknek tulajdonított. A kódex másolását 1468. október 20-án végezte el Firenzében Pietro Cennini.¹¹³ Az 1r lap miniatúrája Mátyás koronás címerét ábrázolta (mára teljesen kikaparták), amelyet Csapodiné Gárdonyi Klára szerint¹¹⁴ a budai címerfestő alkotott.

A kódexben több helyen is feltűnnek Vitéz János esztergomi érsek piros tintával írt jegyzetei (az érseknek jelentős gyűjteménye volt latin klasszikusokból). A kézirat 1623-ban került a Biblioteca Vaticanába, a heidelbergi Bibliotheca Palatina kódexeivel együtt; akkoriban e könyvtár rendelkezett a keleti, görög, latin, belga és francia kéziratok leggazdagabb gyűjteményével, s e művek szolgáltak a tulajdonképpeni vatikáni gyűjtemény alapjául. A gazdag könyvtár, amelyet Ottó Henrik választófejedelem hozott létre 1558-ban a heidelbergi egyetemen belül, a város 1622-es elfoglalása után I. Miksa bajor uralkodó hadizsákmánya lett, ő pedig XV. Gergely pápának ajándékozta, mivel a pápa anyagilag támogatta az V. Frigyes választófejedelem elleni harcát. A kötetek Rómába szállítását Leone Allacci felügyelte. A gyűjtemény 1623 augusztusában, VIII. Orbán (XV. Gergely utóda)¹¹⁵ pápasága idején érkezett a Vatikáni Könyvtárba.

A kéziratot, amelyet már Angelo Mai¹¹⁶ is ismert, elsőként Csapodi Csaba¹¹⁷ mutatta be, majd Csapodiné Gárdonyi Klárával együtt szintén ő adott róla leírást 1990-ben.¹¹⁸

Három vatikáni corvina tartozik az Ottoboni-gyűjteménybe,¹¹⁹ melynek neve onnan ered, hogy Pietro Ottoboni – VIII. Sándor pápa – vásárolta meg. A könyvgyűjtemény magját annak a montepulcianói Marcello Cervini bíborosnak a kéziratgyűjteménye alkotja, aki 1555-ben II. Marcell néven mindössze 22 napig volt pápa. Könyvei Guglielmo Sirleto bíboros – 1553-tól a Biblioteca Vaticana őre – tulajdonába kerültek,¹²⁰ s ő tovább gyarapította a gyűjteményt. Halála után, 1558-ban Ascanio Colonna bíboros vette meg a könyveket, majd 1611-ben Giovan Angelo, Altemps hercege vásárolta meg őket,¹²¹ aki anyai ágon IV. Pius pápa rokona volt.

A herceg 1620-ban bekövetkezett halála után a könyvtár számos darabja elveszett. A megmaradt gyűjteményt azután megvásárolta Pietro Ottoboni (aki 1689-ben lett pápa és 1691-ben halt meg), és kiegészítették olyan könyvekkel, amelyek korábban a svédországi Krisztina királynő tulajdonát képezték. A 3394 latin és 473 görög kéziratot tartalmazó könyvgyűjteményt végül 1748-ban szerezte meg

a Biblioteca Vaticana XIV. Benedek parancsára Pietro Ottoboni bíboros örököseitől.

A három kódex, mely egykor Mátyás könyvtárának részét képezte, nyilvánvalóan a Corvina-gyűjtemény széthullása után került az Ottoboni-gyűjteménybe,¹²² Itáliában vagy külföldön.

Az első kódex, az Ottob. Lat. 80 az egyháztanító Ciprianus műveit és episztoláit tartalmazza. Az ismeretlen másoló által antikvával írt szöveget Firenzében készült miniaturák díszítik, de legjelentősebb a kötés, amely a Mátyás megrendeléseit teljesítő budai műhelyben készült. A magyar és keleti motívumokkal díszített kötéstáblák közepén a Corvin-címer látható, fölötte koronával.¹²³ Nem tudjuk, hogyan és mikor került a kézirat az Ottoboni-gyűjteménybe.

A második kódex, az Ottob. Lat. 501 egy *Pontificalét*¹²⁴ tartalmaz. Gót betűkkel írta egy ismeretlen másoló; a miniatúrákat Lombardiában alkotta Giovanni Pietro Birago, aki kb. 1489-ig működött – ekkor meg is szakadt munkája a kódex 89. lapján. A kódexet ifj. Vitéz János szerémi püspök rendelte Mátyás király számára, de soha nem készült el teljesen. Hiányzik róla a király címere, de a lapszélek dekorációjában kilencszer tűnik fel a csőrében gyűrűt tartó holló (például a 6v, 11r, 89r lapon).

A csoport harmadik tagja az Ottob. Lat. 1562 (Suetonius: *Vitae Caesarum*), melyet humanista kurzív írással másolt Itáliában az ismeretlen másoló, és valószínűleg Nápolyban illuminálták, amint az illusztrációk stílusából kitűnik. A kötés 18. századi. A 2r lap alján látható címer Olmützi Ágoston kéziratára emlékeztet, ahol Mátyás Leon Battista Alberti által illuminált címere helyére Szapolyai János (1526-tól 1541-ig Magyarország királya) címerét festették. Csapodi Csaba azt feltételezi, hogy a kódex a Corvina-gyűjteményből származik, amit Fonzio bejegyzése is valószínűsít.¹²⁵

A 2r lapon, egy korábbi, kikapart ex libris helyén az alábbi szövegű 17. századi ex libris látható: „ex Biblioth. Cath. Eccl[esi]ae Olom”. Adriana Marucchi¹²⁶ felhívja a figyelmet, hogy a királynő gyűjteményéből származó kéziratok közül sok viseli ennek a könyvtárnak a jelzését. Ez a kódex Krisztina királynő gyűjteményének része lehetett, amelynek egyes darabjaival kiegészítették az Ottoboni-gyűjteményt. Az antwerpeni könyvtáros 1656-ban be is jegyezte az 1v lapra: „n. 204 non P[etauium] 1656”, a 2r lap aljára pedig ezt írta: „Volumen CCIV non Petauianum”.

Amint a Modenában és más olasz könyvtárakban, továbbá a Budapesten és egyéb, európai és Európán kívüli könyvtárakban őrzött corvinákról szóló rövid összefoglalóból is kitűnik, valóban rendkívü-

61.

Biblia (tom. III.)

Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana

Plut. 15.17, f. 2v

A Zsoltárok könyvét és az Újtestamentumot tartalmazza a Mátyás által megrendelt Biblia harmadik kötete. A páratlan szépségű kódexet Gherardo és Monte di Giovanni firenzei miniátorok illuminálták. A kettős címlap bal oldali képének előterében a zsoltárok szerzője, az idős Dávid király térdel. Hátrább hárman szemlélik Dávid és Góliát küzdelmét, a középső alak Mátyás. A háttérben a mennyei Jeruzsálemet szimbolizáló Firenze képe. A Biblia illuminálása Mátyás halála miatt megszakadt, a kötetek Firenzében maradtak.

62.

Biblia (tom. III.)

Firenze, Biblioteca Medicea

Laurenziana

Plut. 15.17, f. 3r

A kódex kettős címlapjából a jobb oldali levélen ismét megjelelik Dávid története: itt Dávid és a filiszteusok csapatai állnak egymással szemben. A címfelirat alatt a koronás Dávid hadi öltözékben trónon ül, és hárfáján játszik. Itt kezdődik az első zsoltár szövege. A keretdísz címrészek és bibliai alakok ékesítik, az alsó mező címere Mátvás halála miatt üresen maradt.

li kéziratokról van szó: ezt bizonyítják a felhasznált anyagok (a legfinomabb, uralkodókhoz méltó pergamen), a kiváló másolók és a nagyszerű miniátorok munkája, valamint – egyes szerencsés esetekben – a fennmaradt pompás eredeti kötések. Ezt a kivételes értékű könyvtárat, amely szinte teljes egészében szétszóródott Európa legkülönbözőbb városaiba, eddig csak olyan módszerekkel tudtuk számba venni és virtuálisan rekonstruálni, amelyek ma már elavultnak és bizonyos értelemben elégtelennek tetszenek.

A modern informatika által kínált, igen fejlett reprodukciós technológia segítségével – ha megvan hozzá az akarat és rendelkezésre állnak az együttműködéshez szükséges anyagi eszközök – ma, az új évezred hajnalán már képesek vagyunk megalkotni a felbecsülhetetlen értékű Corvina-könyvtár szinte teljesnek mondható virtuális rekonstrukcióját, amelyet minden intézményünkben hozzáférhetővé tehetünk – jóval könnyebben, mint ahogy az eddigi, papír alapú összeállítások esetében történt. Az első Olasz–Magyar Könyvtárostálkozó után, amelyet további tudományos ülések követtek, minden előfeltétele létrejött annak a kulturális csereprogramnak, amelyet egy olyan baráti országgal folytathatunk, amely az olasz kultúrát – igen bölcsen – megkerülhetetlen viszonyítási pontként kezeli.

Úgy hiszem, azok az erőfeszítések, amelyeket könyvtárainkban tettünk az utóbbi években e rendkívüli jelentőségű kéziratok facsimile reprodukciójára, s melyeknek végső célja az eredeti példányok védelme (oly módon, hogy megismerésüket szinte tökéletes reprodukcióik révén teszi lehetővé), valamint egyes esetekben a különböző intézményekben őrzött, szétszakított, de összetartozó kódexrészek összerakása,¹²⁷ igen figyelemreméltó példának és ugyanakkor kiváló ösztönzésnek is tekinthetők.

Ezek az eljárások azonban, éppen magas technikai színvonaluk miatt, igen költségesek, s épp ezért – még akkor is, ha valamely európai vagy csak olasz–magyar projektbe illeszkednek – nehéz lesz az összes corvinával kapcsolatban alkalmazni őket, és talán aránytalannak is tűnnek majd a kódexekben található miniatúrák viszonylag csekély számához képest.

A facsimile készítésen belül arra is gondolnunk kell, hogy a lehető legteljesebb összehasonlítási lehetőséget teremtsük meg az Európa különféle részeire elkerült corvinák miniátorok és hatásterületek szerint csoportosított miniatúráival kapcsolatban. Ha ezt CD-rom formájában terjesztenénk, nagyszerű alapot biztosítana a miniatúrák elmélyült tanulmányozásához és összevetéséhez a világ legkülönbözőbb részein élő szakértők számára.

A magas színvonalú reprodukciós programra vonatkozó első javaslat az Országos Széchényi Könyvtár részéről vetődött fel Rómában, a 2. Olasz–Magyar Könyvtárostalálkozón 2001 októberében,¹²⁸ ahol nagy vonalakban össze is számolták az Olaszországban (kivéve a Vatikánban) őrzött corvinákban található miniatúrákat, s a végeredmény 1239 lett; ha megkülönböztetjük egymástól az illuminált oldalakat és az egyszerű iniciálékat, a reprodukálendő miniatúrák száma hatszázra csökken. Az Európa más könyvtáraiban, illetve a tengerentúlon őrzött kódexek miniatúráinak összeszámolása még várat magára, pedig nagy szükség volna rá, hogy pontos képünk legyen arról, hány illuminált oldalt kellene reprodukálni.

Teljesen egyértelmű, hogy szükség van egyes kódexek teljes körű, elfogadható felbontású digitalizálására is. E digitalizált példányokat el lehetne küldeni mindazokba a magyar, olasz és más európai könyvtárakba, amelyek corvinákat őriznek, s ily módon szeretnék gyűjteményüket virtuálisan kiegészíteni, ami hozzájárulhatna a reneszánsz egyik legnagyobb könyvtárával kapcsolatos ismeretek teljesebbé tételéhez.

A corvinák szépsége, ritkasága, eleganciája és kifinomultsága, amit megcsodálhatunk ebben a kötetben, éppen az egykori olasz–magyar együttműködés gyümölcse. Most, századokkal később, e példa is arra ösztönöz minket, hogy fogjunk össze e fontos és nagyra törő terv megvalósítása érdekében, melynek kiindulópontja a két ország közti kapcsolatokra jellemző, alapvető és nélkülözhetetlen egységes szándék, s amely végre elvezethet majd ahhoz, hogy teljes körűen megismerjük s ily módon globálisan hozzáférhetővé tegyük az emberiség e nagy értékű, egyedi kincseit.

JEGYZETEK

1. Lásd a találkozón elhangzott előadások 2001-ben kiadott szövegét: *Primo incontro italo-ungherese di bibliotecari. – Első olasz–magyar könyvtárostálkozó, Budapest, 2000. november 9–10. Az olaszországi hungarika- és a magyarországi italika-kutatás lehetőségei és nehézségei. Problematiche e prospettive della ricerca sul materiale librario ungherese in Italia e sul materiale librario italiano presente in Ungheria.* Szerk.: Mariarosaria Sciglitano. Budapest, 2001 (a továbbiakban: Primo incontro 2001)
2. Ernesto Milano: Codici corviniani conservati alla Biblioteca Estense Universitaria di Modena e prospettive di digitalizzazione e/o riproduzioni in facsimile. In: *Primo incontro 2001.* 222–261. (a továbbiakban: Milano 2001)
3. André de Hevesy: *La Bibliothèque du roi Matthias Corvin.* Paris, 1923 (a továbbiakban: Hevesy 1923)
4. Fraknói Vilmos – Fögel József – Gulyás Pál – Hoffmann Edit: *Bibliotheca Corvina. La Biblioteca di Mattia Corvino Re d'Ungheria.* Budapest, 1927, 63–85. (a továbbiakban: Bibliotheca Corvina 1927.)
5. Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Corviniana. The Library of King Matthias Corvinus of Hungary.* New York–Washington, 1969 (a továbbiakban: Csapodi–Csapodiné 1969)
6. Csapodi Csaba–Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Corviniana.* Budapest, 1990 (a továbbiakban: Csapodi–Csapodiné 1990), 49–51., 89–103. sz.
7. Elena Berkovits: *Mattia Corvino e la cultura rinascimentale.* In: *Miniature del Rinascimento nella Biblioteca di Mattia Corvino.* Milano, 1964 (a továbbiakban: Berkovits 1964), 7–18.; Matthias Corvinus, Patron címszó az *A dictionary of Miniaturists, illuminators, calligraphers, and copyists.* London, 1888, II. kötetében: 276–282.
8. Giorgio Vasari: *Le vite de' più eccellenti pittori, scultori ed architetti.* Firenze, 1878–1885, I–IX.; Magyarul: Giorgio Vasari: A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete. Bp., 1983.
9. Uo., 361.; Carlo Carnesecchi: La fonte del Verrocchio per Mattia Corvino. In: *Miscellanea d'Arte*, I (1903), 143.
10. Albert de Berzeviczy: *Art et artistes italiens à l'époque de Mathias Corvin.* In: *Revue de Hongrie*, 6 (1908), 28.
11. Mátyás könyvtáráról és annak kialakulásáról lásd Alfredo Reumont: La Biblioteca Corvina. In: *Archivio Storico Italiano*, Quarta Serie, t. IV (1879), 59–72.
12. Csaba Csapodi: *Quando cessò l'attività della bottega di miniatura di Mattia?* In: *Acta Historiae Artium Academiae Scientiarum Hungaricae*, t. XIV (1968) 3–4., 223–233.
13. Ianus Pannonius. *Poesia umanistica e cultura rinascimentale tra Ferrara e Ungheria nel Quattrocento.* Nemzetközi konferencia, Ferrara, 2002. október 17–19.
14. A Ferrarához fűződő kapcsolatokról lásd: Anna Rosa Venturi: Testimonianze dei rapporti Ungheria-Stato Estense dalle fonti manoscritte conservate presso la Biblioteca Estense e l'Archivio di Stato di Modena. In: *Nel segno del corvo. Libri e miniature della biblioteca di Mattia Corvino re d'Ungheria (1443–1490).* A cura di Ernesto Milano. Modena, 2002, Il Bulino (Il giardino delle Esperidi, 16) (a továbbiakban: Nel segno del corvo 2002) 117–130.
15. László Nyerges: Le vicende dell'Ungheria all'epoca dell'espansione turca riflesse nell'opera di Pietro Bembo. In: *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, a cura di Vittore Branca. Firenze. 1973, 101–118.
16. Klára Csapodi–Gárdonyi: Rapporti fra la Biblioteca di Mattia Corvino e Venezia. In: *Venezia e Ungheria nel Rinascimento*, a cura di Vittore Branca. Firenze. Firenze, 1973, 215–226.
17. Girolamo Faletti: Lettera ad Alfonso d'Este, Venezia, 23 novembre 1560. In: Girolamo Tiraboschi: *Storia della letteratura italiana.* Venezia, 1795–1796, VII. kötet, 210.
18. Uő.: Lettera ad Alfonso d'Este, Venezia, 13 dicembre 1560. In: Domenico Fava: *La Biblioteca Estense nel suo sviluppo storico.* Modena, 1925, 141.
19. Girolamo Tiraboschi: *Storia della letteratura italiana...* (17. jegyzet), 210–211. jegyzet.
20. *Lettere di Girolamo Tiraboschi al padre Ireneo Affò...* a cura di Carlo Frati. Modena, 1895, 133., 1. jegyzet.
21. Luigi Carbonieri: *Cenni storici della R. Biblioteca Estense in Modena.* Modena, 1873, 39–48.
22. Girolamo Tiraboschi: Lettera al padre Ireneo Affò, Modena, 8 marzo 1779. In: *Lettere di Girolamo Tiraboschi al padre Ireneo Affò...* (20. jegyzet), 132–133.
23. *Lettere di Girolamo Tiraboschi al padre Ireneo Affò...* (20. jegyzet), 133.
24. *Tabulae codd. mss. praeter graecos et orientales quae in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservantur.* Vindobonae, 1875, vol. VII. 251.
25. Vö. *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, Bd. IX. (1892), 43.
26. Adolfo Venturi: Ueber einige Miniaturen von Attavante. In: *Kunstfreund*, Berlin, 20 (1885), 310–313.
27. Csontos János: Corvinische Handschriften von Attavantes. In: *Zentralblatt für Bibliothekswesen*, Bd. III. (1886), 209–217.
28. Domenico Fava: Citazione sulle tracce di un articolo illustrato di Mario Salmi. Codici e cimeli restituiti all'Austria. In: *La Bibliofilia*, XXV, 1923, 41–42.
29. Hevesy 1923. 68–70.
30. Hevesy 1923. 68–70., 52–68. sz., amely tehát magában foglalja a Magyar Nemzeti Múzeumból származó két kódexet is (60. és 61.), amelyek az összeírás idején a könyvtárban voltak; Bibliotheca Corvina 1927. 72–73., 54–68. sz., amelyből hiányzik a 434. és 440. sz. kódex, melyek már visszakérültek Magyarországra; Csapodi–Csapodiné 1969. 56–59., 73–87. sz.; Domenico Fava–Mario Salmi: *I manoscritti miniati della Biblioteca Estense di Modena.* Milano, 1973, 71–87., 138–140, 143–145, 147–154, 156. sz.; lásd továbbá Milano 2001.

- 254–261., ahol az Este-könyvtár corvinái a miniátor személye szerint kerülnek felsorolásra; az egyes kódexekkel kapcsolatban lásd a Paola di Pietro Lombardi és Milena Ricci által készített kódex-leírásokat a modenai kiállítás katalógusában: *Nel segno del corvo* 2002.
31. *Biblioteca Medicea Laurenziana*. Firenze, 1986, 192., CXLII–CXLIII–CXLIIA tábla.
 32. Angelo Maria Bandini: *Catalogus codicum latinorum Medicee Laurentianae sub auspiciis Petri Leopoldi [...]*. Firenze, 1774 (a továbbiakban: Bandini 1774), I., 13–14. oszl.; *Bibliotheca Corvina* 1927. 69–70., 38, 39, 40. sz.
 33. Albinia C. de la Mare: New Research on Humanistic Scribes in Florence. In: *Miniatura fiorentina del Rinascimento 1440–1525. Un primo censimento ...* a cura di A. Garzelli). Firenze, 1985, 414, 467–470.; lásd továbbá Ida Giovanna Rao leírását és a vonatkozó bibliográfiát: *Nel segno del corvo* 2002.
 34. Bandini 1774. 14–15. oszl.; *Bibliotheca Corvina* 1927. 69, 36. sz.; lásd továbbá Elisabetta Alfaniotti leírását és a vonatkozó bibliográfiát: *Nel segno del corvo* 2002.
 35. Így jelenik meg Bandini 1774, I., 695–696. hasáb.
 36. Paolo d’Ancona: *La miniatura fiorentina (Secoli XI–XVI)*. Firenze, 1914 (a továbbiakban: Ancona 1914), II., 732–733., 1490. sz. A kódexről lásd Laura Alidori leírását és a vonatkozó bibliográfiát: *Nel segno del corvo* 2002.
 37. Albinia C. de la Mare: *New Research on Humanistic Scribes in Florence...* (33. jegyzet) I., 393–574. (A 474. és 513. oldalon található idézetek.)
 38. Uo., 69., 37. sz.; lásd jelen kötetben Angela Dillon Bussi leírását a vonatkozó bibliográfiával; Dillon Bussi azt állítja, hogy a miniátor Matteo da Milano volt, megbízza valószínűleg Giulio de’ Medici, és a kódex azon öt kézirat egyike volt, amelyeket X. Leó pápának kívántak ajándékozni megválasztása alkalmából. Lásd még *Biblioteca Medicea Laurenziana*. (31. jegyzet) 246., CLXXXII. tábla.
 39. Lásd Sabina Magri kódex-leírását: *Nel segno del corvo* 2002, aki támogatja ezt a tézist. A kódexszel kapcsolatban lásd: Ancona 1914. 743., 1514. sz.; *Bibliotheca Corvina* 1927. 70., 42. sz.; Csaba Csapodi: *The Corvinian Library. History and Stock*. Budapest, 1973 (*Studia Humanitatis* 1), (a továbbiakban: Csapodi 1973.) 134., 50. sz.
 40. *Bibliotheca Corvina* 1927. 70., 43. sz.; *Biblioteca Medicea Laurenziana*. (31. jegyzet) 248., CLXXXIV. tábla; Csapodi 1973. 218., 260. sz.; Angela Dillon Bussi: *Ancora sulla Biblioteca Corviniana e Firenze*. In: *Primo incontro* 2001. 72.; lásd még Ida Giovanna Rao leírását: *Nel segno del corvo* 2002.
 41. Csapodi–Csapodiné 1969. 53., 61. sz.; lásd még Ancona 1914. II. kötet, 745., 1518. sz.
 42. Lásd Ida Giovanna Rao leírását: *Nel segno del corvo* 2002; Csaba Csapodi 1973. 218., 260. sz.; Csapodi–Csapodiné 1990. 46., 71. sz.; Angela Dillon Bussi: *Ancora sulla Biblioteca Corviniana e Firenze*. In: *Primo incontro* 2001. 72.
 43. Edoardo Barbieri: *Tre schede per Antonio Brucioli e alcuni suoi libri*. *Aevum*, 74 (2000) 711.
 44. Klára Csapodiné Gárdonyi: *Die Bibliothek des Johannes Vitéz*. Budapest, 1984 (*Studia Humanitatis*, 6) 117–118.
 45. Bandini 1774. II., 759–60. oszl.
 46. Csapodi 1973. 281.; Csapodi–Csapodiné 1969. 45., 68. sz.; lásd Eugenia Antonucci leírását: *Nel segno del corvo* 2002.
 47. Albinia C. de la Mare: The library of Francesco Sasseti (1421–1490). In: *Cultural Aspects of the Italian Renaissance. Essay in honour of Paul Oskar Kristeller*. Manchester, 1976, 188., 78. sz. *passim*.
 48. Ancona 1914. II. kötet, 452–453., 887.
 49. Csapodi–Csapodiné 1969. 46., 70. sz. és 240., LXXVI–II. tábla.
 50. Stefano Caroti–Stefano Zamponi: *Lo scrittoio di Bartolomeo Fonzio umanista fiorentino*. Milano, 1974, 101., 54. sz.
 51. Lásd jelen kötetben Angela Dillon Bussi leírását és a vonatkozó bibliográfiát.
 52. Hevesy 1923. 65., 37. sz.; *Bibliotheca Corvina* 1927. 70., 44. sz.
 53. Csapodi–Csapodiné 1969. 53., 62. sz.
 54. *Bibliotheca Corvina* 1927. 71., 52. sz.; Caterina Santoro: *I codici miniati della Biblioteca Trivulziana*. (introd.: Mario Salmi.) Milano, 1958 (a továbbiakban: Santoro 1958), 82–83., 58. sz.; Csapodi–Csapodiné 1969. 56., 71. sz., XXV. tábla; *Biblioteca Trivulziana di Milano*. Firenze, 1995, 170.
 55. Hevesy 1923. 67., 50. sz. (*Bibliothèque des Princes Trivulzi*.)
 56. Ancona 1914. II. kötet, 563., 1105. sz.
 57. Giulio Porro: *Catalogo dei codici manoscritti della Trivulziana*. Torino, 1884.
 58. Hevesy 1923. 67., 51. sz.; *Bibliotheca Corvina* 1927. 71., 53. sz.; Csapodi–Csapodiné 1969. 56., 72. sz., XXVI. tábla; Santoro 1958. 83–84.; *Biblioteca Trivulziana*. Milano. I. h. (54. jegyzet), 136., 87. sz.
 59. Ancona 1914. II. kötet, 765., 1556. sz.; Albinia C. de la Mare: *New Research on Humanistic Scribes in Florence*. (33. jegyzet) 393–600.
 60. Tommaso de Marinis: *La biblioteca napoletana dei Re d’Aragona*. Milano, 1947, I., 50., 149. és 5. tábla; továbbá a mű kiegészítése, Verona–Firenze, 1969, I., 31.; II., 183 a–b tábla.
 61. Csontos János: A pármái Corvin–Codex. *Magyar Könyvszemle*, 3 (1878) 319–328.; Uő.: Domedis Carafa: „De institutione vivendi”. A pármái Corvin–Codexből. *Magyar Könyvszemle*, 25 (1890) 54–86.; Hevesy 1923. 73–74., 86. sz.; *Bibliotheca Corvina* 1927. 74–75., 82. sz.; Erzsébet Mayer: *Un opuscolo dedicato a Beatrice d’Aragona Regina d’Ungheria*. Roma, 1937, 5–6.; Angelo Ciavarella: *Codici miniati della Biblioteca Palatina di Parma*. 1964, 33–34., 10. tábla; Csapodi–Csapodiné 1969. 64., 113. sz., LXIV. tábla; lásd Silvia Scipioni leírását: *Nel segno del corvo* 2002.; hasonmás kiadása: *De institutione vivendi*. Il memoriale di Diomede Caraf per Beatrice d’Aragona, sposa di

- Mattia Corvina, re d'Ungheria. 2004, Biblioteca Palatina di Parma.
62. Raffaele Arnese: *Un corale del secolo XV in notazione mensurale appartenente alla Biblioteca Nazionale di Napoli*. In: *Asprenas*, VII. (1960) 3.
 63. Lásd Vincenzo Boni leírását: Nel segno del corvo 2002.
 64. Emilia Ambra–Fabiana Cacciapuoti: *Il fondo manoscritto della Biblioteca della Santa Croce di Palazzo*. In: *Rendiconti dell'Accademia di Archeologia Lettere e Belle Arti*. N. S., LX. (1983–1986), 203–208., idézetek a 204. és 206.; Guerriera Guerrieri: *La Biblioteca Nazionale Vittorio Emanuele III*. Milano, 1974, 100–110.; Raffaele Arnese: *I codici notati della Biblioteca Nazionale di Napoli*. Firenze, 1967, 109–111.
 65. Ancona 1914. 24. (a francia kiadásból); Mario Salmi: *La miniatura italiana*. Milano, 1954, 28.
 66. Lásd Isabella Ceccopieri leírását és a vonatkozó bibliográfiát: Nel segno del corvo 2002. A kéziratról lásd még: Schönherr Gyula: *A római Casanate-könyvtár Korvin-kódexe*. Magyar Könyvszemle, 27 (1904) 435–469.; Hevesy 1923. 74., 89. sz.; Bibliotheca Corvina 1927. 75., 85. sz.; Csapodi–Csapodiné 1969. 65., 115. sz., LXV. és LXVI. tábla; Bibliotheca Corvina 1927. 75.
 67. Daneu Lattanzi: *Di alcuni miniatori lombardi della seconda metà del sec. XV*. In: *Commentari*, N. S. XXIII. (1972) 247–254.; Berkovits 1964. 48.; Bernhard Degenhart–Annegrit Schmitt: *Corpus der italienischen Zeichnungen 1300–1450*. I/2., Katalog 168–635. Berlin, 1968, 569.
 68. A kódexről lásd Susy Marcon kimerítő leírását: Nel segno del corvo 2002; Hevesy 1923. 77., 97. sz.; Bibliotheca Corvina 1927. 76., 93. sz.
 69. Susy Marcon: *I libri del generale domenicano Gioachino Torriano († 1500) nel convento veneziano di San Zanipolo*. In: *Miscellanea Marciana*, 2–4 (1987–1989), 81–116.; Domenico Maria Berardelli: *Codicum omnium latinorum et italicorum qui manuscripti in Bibliotheca SS. Joannis et Pauli Venetiarum apud patres Praedicatorum asservantur catalogus*, IV/1. In: *Nuova raccolta d'opuscoli scientifici e filologici*. XXXVII (1782), 23–28., 424. sz.
 70. Giuseppe Valentinelli: *Bibliotheca manuscripta ad Sancti Marci Venetiarum*. Venetiis, 1872. 183–188.
 71. Claudio Leonardi: *I codici di Marziano Capella*. In: *Aevum*, 33. (1959), 477., 480–481. és *Aevum*, 34. (1960), 480–481.
 72. Albinia C. de la Mare: *The library of Francesco Sassetti (1421–90)*. (47. jegyzet) 168–170., 180., 187., 73., 194–200. sz.
 73. Bibliotheca Corvina 1927. 76., 94. sz.
 74. Lásd a Susy Marcon által összeállított leírást: Nel segno del corvo 2002
 75. Domenico Maria Berardelli: *Codicum omnium latinorum et italicorum qui manuscripti in Bibliotheca SS. Joannis et Pauli Venetiarum apud patres Praedicatorum asservantur catalogus*. V/II, In: *Nuova raccolta d'opuscoli scientifici e filologici*. XL (1784), 34–35., 629. sz.
 76. Giuseppe Valentinelli: *Bibliotheca manuscripta ad Sancti Marci Venetiarum*. I. h. (70. jegyzet), 40–42.
 77. Domenico Maria Berardelli: *Codicum omnium latinorum et italicorum qui manuscripti in Bibliotheca SS. Joannis et Pauli Venetiarum apud patres Praedicatorum asservantur catalogus*. In: *Nuova raccolta d'opuscoli scientifici e filologici*. XXXVIII (1783), 102–105., 496. sz.; Hevesy 1923. 77., 98.; Bibliotheca Corvina 1927. 76., 96. sz.; Csapodi–Csapodiné 1969. 68., 132. sz.; lásd a Susy Marcon által készített leírást: Nel segno del corvo 2002.
 78. Giuseppe Huszti: *Le relazioni di Antonio Tebaldeo colla corte di Mattia Corvino*. In: *Archivum Romanicum*, 11 (1927), 223–229.
 79. Iacopo Morelli: *Bibliotheca manuscripta graeca et latina*. Bassano, 1802, 417–418.; Giuseppe Valentinelli: *Bibliotheca manuscripta ad Sancti Marci Venetiarum*. I. h. (72. jegyzet) 47–48.; Hevesy 1923. 77., 99. sz.; Bibliotheca Corvina 1927. 76., 95. sz.; Csapodi–Csapodiné 1969. 68., 131. sz.; lásd a Susy Marcon által készített leírást: Nel segno del corvo 2002.
 80. Hevesy 1923. 78., 100. sz.
 81. Csapodi–Csapodiné 1990. 61., 162. sz., CLXXXIV. tábla.
 82. Giovanni Battista Carlo Giuliani: *La Capitolare Biblioteca di Verona*. Verona, 1993, 330.
 83. Antonio Spagnolo: *I manoscritti della Biblioteca Capitolare di Verona*. Verona, 1996, 220.
 84. Lásd a Claudia Adami által összeállított leírást: Nel segno del corvo 2002.
 85. Hevesy 1923. 78., 101–102. sz.; Bibliotheca Corvina 1927. 76–77., 97–98. sz.; *Biblioteca Capitolare di Verona*. Firenze, 1994. 170., CXVI. tábla; Csapodi–Csapodiné 1969. 69., 133–134. sz.; Csapodi–Csapodiné 1990. 61., 163. sz., CLXXXV. tábla; Antonio Spagnolo: *I manoscritti della Biblioteca Capitolare di Verona*. I. h. (85. jegyzet), 220.
 86. Mario Salmi: *La miniatura italiana*. I. h. (67. jegyzet), 71., 74. sz.
 87. Bibliotheca Corvina 1927. 82., 141. sz.
 88. Ábel Jenő: *Két ismeretlen Corvin kódexről*. Magyar Könyvszemle, 13 (1888) 140–156., két táblával.
 89. Giovanni Giannini: *Inventario dei manoscritti della Biblioteca Guarnacci di Volterra*. In: *Inventari dei manoscritti delle Biblioteche d'Italia* (szerk. G. Mazzatinti). Forlì, 1892, 94–95.
 90. Igino Fumaioli: *Index codicum latinorum qui Volaterris in Bibliotheca Guarnacciana adservantur*. In: *Studi Italiani di Filologia Classica*, XVIII (1910), 42–43.; a kódexről lásd még Hevesy 1923. 84., 146. sz.; Bibliotheca Corvina 1927. 82., 141. sz.; Csapodi–Csapodiné 1969. 69., 135. sz., 284., XCVII. tábla.
 91. Marco Buonocuore: *Bibliografia dei fondi manoscritti della Biblioteca Vaticana (1968–1980)*. I., Città del Vaticano, 1986; Uo.: *Bibliografia retrospettiva dei fondi manoscritti della Biblioteca Vaticana*. Città del Vaticano, 1994; José Ruysschaert: *Les manuscrits corviniens de la Vati-*

- cane. In: *Revue française d'histoire du livre*, 36 (1982), 291–292.
92. A vatikáni latin kéziratok katalógusa (6 leíró kötet és kétkötet általános mutató) 1620-ban készült el; a leírás és az újrendezés a Rainaldi testvérek munkája.
93. *Les manuscrits classiques latins de la Bibliothèque Vaticane*. Catalogue établi par Elisabetta Pellegrin et alii. Paris, 1991, vol. III. pars 1. 494–495. és a vonatkozó bibliográfiája.
94. Lásd a két kódex leírásait, amelyeket Massimo Ceresa készített: *Nel segno del corvo* 2002.
95. Bartolomeo Nogara: *Codices Vaticani latini*. Róma, 1912, vol. III.
96. Csapodi–Csapodiné 1969. 65. 116. sz., LXVII. tábla.
97. *Bibliotheca Corvina* 1927. 75., 88. sz.
98. Fraknói Vilmos: *Andreas Pannonius*. *Magyar Könyvszemle*, 4 (1879) 117–118.
99. Hoffmann Edith: *Andreas Pannonius De regis virtutibus címmű munkájáról*. *Magyar Könyvszemle*, 40 (1926) 433–434.; Csapodi–Csapodiné 1969. 65., 117. sz.
100. David John Athole Ross: A Corvinus Manuscript Recovered. In: *Scriptorium*, 1957, 104–108.; Csapodiné Gárdonyi Klára: Korvinaként felismert kódex a Vatikáni Könyvtárban. *Magyar Könyvszemle*, 74 (1958) 161.; Tammara de Marinis: *La Biblioteca Napoletana dei re d'Aragona*. Napoli–Milano, 1947–1952, vol. I. 153., vol. III. 88. tábla; Csapodi–Csapodiné 1969. 65., 118. sz., LXIX. tábla.
101. Az Urbinate-gyűjteményről lásd *Codice Urbinate Graeci Bibliothecae Vaticanae descripti praeside Alfonso Cardinali Capececelatro*. Roma, 1895, X–XI.; Yves François RIOU: *Fonds Urbinate*. In: *Les manuscrits classiques latins de la Bibliothèque Vaticane*. Paris, 1982, vol. II. pars 2. 518–521.
102. Hevesy 1923. 75–76., 91. sz.; Csapodi–Csapodiné 1969. 65–66., 119. sz., LXX–LXXII. tábla; Cosimo Stornajolo: *Codices Urbinate latini*. Romae, 1902 137., 533.
103. Cosimo Stornajolo: *Codices Urbinate latini*. I. h. (102. jegyzet), 140., 537.; Hevesy 1923. 74., 90. sz.; *Bibliotheca Corvina* 1927. 75., 87. sz.; Florio Banfi: *Il Breviario di Mattia Corvino nella Biblioteca Apostolica Vaticana*. In: *Corvina*, 1943, 561–582.; Ancona 1914. I. kötet, 96., XCIV–XCV. tábla; II. kötet, 784–791.; Csapodi–Csapodiné 1969. 66., 120. sz.
104. Csapodi–Csapodiné 1969. 66., 121. sz., LXXXI. tábla.
105. Adriana Marucchi: *Stemmi di possessori di manoscritti conservati nella Biblioteca Vaticana*. In: *Mélanges Eugène Tisserant*, VII. kötet, *Bibliothèque Vaticane*, 2, Città del Vaticano, 1964, 29–96. (Idézet a 35. oldalon), 1–15. tábla.
106. J. Vincent Rosivach: Manuscripts of Matthias Corvinus in the Barberini collection. In: *Manuscripta*, 15 (1971), 178–183.; *Les manuscrits classiques latins de la Bibliothèque Vaticane*. Paris, 1975, vol. I. 198–199.; *Bibliotheca Apostolica Vaticana*. Firenze, 1985.
107. Adriana Marucchi: *Stemmi di possessori di manoscritti conservati nella Biblioteca Vaticana*. I. h. (105. jegyzet), 29., 95.; Csapodi Csaba: A Vatikáni Könyvtár Quintilianus-korvinája. *Magyar Könyvszemle*, 81 (1965) 219–221.; Csapodi–Csapodiné 1969. 66., 122. sz., LXXXII. tábla; *Les manuscrits classiques latins de la Bibliothèque Vaticane*. Paris, 1978, vol. II., pars 1.: *Fonds de la Reine*, 23–26. és 387–388.
108. Frankl Fraknói Vilmos: Egy ismeretlen Corvin-codex Rómában. *Századok*, 1868. 445–447.
109. Hans Tietze: *Die illuminierten Handschriften der Rossiana in Wien-Lainz*. Leipzig, 1911. 31. sz.
110. Hevesy 1923. 76., 92. sz.; *Bibliotheca Corvina* 1927. 75–76., 89. sz.; Csapodi–Csapodiné 1969. 66., 122. sz., LXXXIII–LXXXV. tábla.
111. Carlos da Silva Tarouca: *Descriptio codicum graecorum nec non latinorum e codd. ms. Rossianis 1–1193, ms. Sec. XX; Uő.: La Biblioteca Rossiana*. In: *Civiltà Cattolica*, 73. (1922), vol. I. 320–335.; Pierre Kehr: *Aus der Bibliotheca Rossiana*. In: *Neues Archiv*, 45 (1924), 102–112.; Jeannine Fohlen: *Fonds Rossi*. In: *Les manuscrits classiques latins de la Bibliothèque Vaticane*. I. h. (103. jegyzet), vol. II. pars 2. 417–419.
112. Franz Brunhölzl: *Benedetto di Milano ed il „carmen medicinale” di Crispo*. In: *Aevum*, 33 (1959), 28., 48.
113. Paul Oskar Kristeller: A New Work on the Origin and Development of Humanistic Script. In: *Manuscripta*, 5. (1961), 35–40.
114. Csapodi Gárdonyi Klára: Ismeretlen Korvina a Vatikáni Könyvtárban. *Magyar Könyvszemle*, 90 (1974) 217–218., 220.; Uő.: Ein als Corvine entdeckter Codex in der Vaticana. In: *Gutenberg Jahrbuch*, 1975, 27–30. és az első lapot ábrázoló tábla a 28. oldalon.
115. Colette Jeudy: *Fonds Palatin és a kódex leírása*. In: *Les manuscrits classiques latins de la Bibliothèque Vaticane*. Paris, 1982, vol. II. pars 2. 9–17., 244–245.
116. Angelo Mai: *Classicorum auctorum e Vaticanis codicibus...* Roma, 1833, vol. V. 391.
117. Csapodi 1973. 464., 1036. sz.
118. Csapodi–Csapodiné 1990. 58., 147. sz., CLIX. tábla (403.).
119. Jeanne Bignami Odier: Premières recherches sur les fonds Ottoboni. In: *Studi e Testi*, 245. (1966).
120. Leon Dorez: Recherches et documents sur la bibliothèque du cardinal Sirleto. In: *Mélanges. Archeologie et histoire. École française de Rome*, 11 (1891), 475–491.
121. Gregorio Andrés Martínez: Gestiones de Felipe II en torno a la compra de la biblioteca del Cardenal Sirleto para el Escorial. In: *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 67 (1959), 635–660.
122. Teoli Domenico–Pier Luigi Galetti: *Inventarium Codicum manuscriptorum latinorum Bibliothecae Vaticanae Ottoboniana 1748–1760*, vol. 2.; Giovanni Mercati: *Codici latini Pico Grimani Pio e di altra biblioteca ignota del secolo 16. esistenti nell'Ottoboniana e i codici greci Pio di Modena con una digressione per la storia dei codici di S. Pietro in Vaticano*. Città del Vaticano, 1938.
123. Csapodi–Csapodiné 1990. 57., 143. sz., CLIII. tábla.
124. Hoffmann Edith: *Régi magyar bibliofilek*. Budapest,

- 1929, 136–169.; José Ruyschaert: *Les manuscrits corviniens de la Vaticane*. I. h. (91. jegyzet), 290–291.; Cosimo Stornajolo: *Le miniature del Pontificale Ottoboniano* (fotótípiá), Roma, 1903; Csapodi 1973. 937.; Pierre Salamon: *Les manuscrits liturgiques latins de la Biblioteca Vaticana*. Città del Vaticano, 1968–1972, vol. I–V.; Marc Dykmans: *Le Pontifical Romain, révisé au XV siècle*. In: *Studi e Testi*, 311 (1985), 125–126.; Giordana Mariani Canova: *La miniatura veneta del Rinascimento*. Venezia, 1969, 138.; Csapodi–Csapodiné 1990. 57–58., 144. sz., CLIV–CLVI. tábla.
125. Csapodi–Csapodiné 1990. 58., CLVIII. tábla; a kódexről lásd még Clemens Lawrence Smith: *A preliminary study of certain manuscripts of Suetonius' Lives of the Caesars*. In: *Harvard Studies in classical philology*, 12 (1901), 21., 39., 54.; Leo Preud'Homme: *Troisième étude sur l'histoire du texte de Suétone De Vita Caesarum. Classification des manuscrits*. In: *Memoires publiés par l'Académie royale de Belgique*, 63 (1903–1904), 74.; Christian Callmer: *Catalogus codicum manu scriptorum Bibliothecae Regiae Holmensis c. annum MDCL ductu et auspicio Isaac Vossii conscriptus*. In: *Acta Bibliothecae Regiae Stockholmensis*, XI. (1971), 197.; Csapodiné Gárdonyi Klára: *Ismeretlen korvina-össnyomtatvány Uppsalában*. *Magyar Könyvszemle*, 96 (1980) 280–282.; Christian Callmer: *Königin Christina, ihre Bibliothekare und ihre Handschriften*. Stockholm, 1977. cf. *Magyar Könyvszemle*, 91 (1975) 392–394.
126. Adriana Marucchi: *Stemmi di possessori di manoscritti conservati nella Biblioteca Vaticana*. I. h. (105. jegyzet), 29–96.
127. Elég, ha a nagy értékű Officiolo Alfonsino facsimile reprodukciójának példájára gondolunk; a művet 1859-ben vitte el Modenából V. (Este) Ferenc, majd különféle okok miatt kettéválasztották, s egy részét a lisszaboni Caluoste Gulbenkian Múzeumban, másik részét pedig a zágrábi Strossmayer Galériában helyezték el. Hasonmás kiadása: *Offiziolo Alfonsino: libro d'ore di Alfonso I d'Este ... ralizzata da Roberto Bini*. Modena, 2003, Il Bulino.
128. Ernesto Milano: *Programmi espositivi e di riproduzione del patrimonio italo-ungherese* (megjelenése folyamatban, a találkozó dokumentumai között).

MÁTYÁS ÉS A MINIATÚRÁK

*Bizonyosságok és problémák,
különös tekintettel a firenzei miniatúrákra,
Bartolomeo di Domenico di Guido
és Mariano del Buono műveire*

A Corvina-gyűjtemény, bármennyire szétzilálta, megrongálta is a történelem, máig megőrizte azt a nimbuszát, amely létrehozása idején körülvette. A róla kialakult kép tehát nem szenvedett súlyos károkat, s ezt a számos, máig fennmaradt kötet alátámasztja, amelyek minőségi szempontból olyan magas színvonalat képviselnek, amelyből ma is érzékelhető a terv nagyszerűsége, a végrehajtására szánt eszközök bőssége és a megvalósítására irányuló erős akarat. A vállalkozás történelmi értékét csak akkor foghatjuk fel a maga teljességében, ha egyesével, majd összességében megvizsgáljuk a fennmaradt kéziratok kodikológiai elemeit.

A múlt tanújaként a könyv különösen fontos, ami éppen megformálásának tudható be: zártságának és az erőteljes védelmet jelentő kötésnek köszönhetően ugyanis megőrzi eredeti külsejét. Amikor kinyitjuk, gyakorta az az érzésünk támad, hogy szinte érintetlenül fennmaradt világba lépünk. A lap fehérsége, az írás tisztasága, a színek ragyogása mit sem változott, noha több évszázad telt el azóta, hogy ezekből az elemekből összeállították az értékes kéziratot. Ami a színeket illeti, többen megjegyezték, hogy azoknak a festékeknek az eredeti árnyalatait, amelyeket a miniátorok, sőt a táblaképek festői használtak, éppen a könyvekben kell keresni.

A legtöbb – kevés kivétellel a 15. században keletkezett¹ – corvina oldalai és főképp miniatúrái ebben az értelemben fontos próbakövei mindannak, amit az előzőekben megállapítottunk. Elegendő bizonyíték erre a magas rangú megrendelő számára készült luxuscikk mivoltuk. De ez az önmagában véve optimális feltétel főként azokra a corvinákra vonatkozik, amelyek a 15. század nyolcvanas éveitől kezdve jöttek létre, ezeket ugyanis a legkiválóbb mesterek alkották a legjobb technikákkal, mivel e köteteket kifejezetten a magyar király-

63. AULUS GELLIUS

Noctes Atticae

Manchester, Chetham's Library
Cod. No. 27 900, f. 17r

A kódexet Mariano del Buono illuminálta Firenzében Francesco Sassetti firenzei bankár részére, aki később eladni kényszerült a kötetet, s az így került a Corvina-könyvtárba. A címer melletti puttók Sassetti emblémáját, egy-egy parittyát tartanak jobb kezükben.

nak szánták. A korábbi keletkezésű kéziratok csoportja – amelyeket a 15. század hatvanas éveitől kezdve másoltak, és számítások szerint a fennmaradt Corvina-gyűjteménynek körülbelül egyharmadát teszi ki – éppolyan fényűző, de ez inkább más oknak tudható be: tudniillik megalkotásuk időszaka kedvezett a humanizmuson belül és annak ösztönzésére felvirágzó könyvdíszítésnek. Tehát a két csoport együttesen a 15. századi miniatúra egyik legszélesebb és legteljesebb panorámáját nyújtja.

A miniatúrák stílusa alapján a ma corvináknak tekintett kódexek eredete különböző földrajzi területekre vezethető vissza, az Alpokon túli országoktól Itáliáig. Az utóbbin belül egyedi, regionális stílusokat különböztethetünk meg, amelyek egymástól eltérő jellegzetességeket mutattak, noha térben és időben közel voltak egymáshoz. Rómában,² Nápolyban, Ferrarában, sőt talán Reginiben³ és Venetóban⁴ is keletkeztek corvinák. Csekély számban, s ezek – főként a Nápolyban, Ferrarában és Reginiben másoltak – voltaképpen nem is tekinthetők a Corvina-gyűjtemény teljes jogú tagjainak, mivel elsősorban Aragóniai Beatrix tulajdonában voltak, amint azt az ő személyes címerének (házassága előtti és utáni formájában való) jelenléte is igazolja;⁵ vagy pedig olyan könyvekről van szó, amelyeket a szerzők ajándékoztak a királynak, s ilyenformán a kivitelezés nem az ő igényei szerint történt.⁶

Milánó és a lombard miniatúraművészet a Corvina-könyvtár egyik kiindulópontja, akár közvetlen értelemben,⁷ akár mint modell egy olyan, igen aktív miniátor számára, aki – véleményem szerint – nem volt olasz, és Budán működött⁸.

A lombard művészek – s közülük is a legkeresettebb, a Filarete mestere, valamint talán magyar követője – által készített alkotások nagy száma kétségtelenné teszi, hogy e stílus igen kedveltnek számított Mátyás udvarában, s minden jel szerint a király személyes ízlésével is találkozott, hiszen e művek azokban az években keletkeztek, amikor Mátyás bizonyíthatóan élénk érdeklődéssel fordult a könyvek felé, és a művek másolása is bizonyosan az ő környezetében zajlott.

De kétségtelen, hogy a Corvina-gyűjtemény könyveinek díszítése túlnyomórészt – különféle okok miatt – Firenzéhez kötődik. A város szerepe meghatározó, és részletesebb vizsgálatot igényel. Az itt következő megállapítások sorozata nem szisztematikus jellegű; csupán a kutatás kezdeti eredményeiről szól. A kisszámú bizonyosság mellett számos problémát tártunk fel, amelyeket csak feltevésekre alapozott formában fejezünk ki, s épp ezért óvatosan kezelendők, de ugyanakkor új utakat jelölhetnek ki a kutatásban. Az anyag bemuta-

64. PLINIUS SECUNDUS
Historiae naturalis libri XXXVII.

Vatikán, Biblioteca Apostolica Vaticana

Cod. Vat. Lat. 1951, 24r
(részlet)

A kódex 24r lapján a Tomacelli család címere látható. Az M-iniciálét Plinius profilképe díszíti, akinek arcvonásait a miniátor Marino Tomacellitől kölcsönözhetette.

tásának módszerül – műveiken keresztül – az alkotók személyéből való kiindulást választottuk. Egyes művészeket azért mutatunk be részletesebben, mert ők a corvinák szempontjából különös jelentőséggel bírnak.

A Corvina-gyűjtemény számára dolgozó firenzei művészek között találjuk Bartolomeo di Domenico di Guidót (1430–1521). Életrajzát Levi d’Ancona⁹ írta meg nagy részletességgel; művészi pályáját Garzelli¹⁰ vázolta fel attribúciók során keresztül, amelyek alapján megállapítható, hogy kezdetben Del Chierico modorában alkotott, majd később Mariano del Buonóra emlékeztető stílusjegyek jelentek meg nála: tipikusan ilyen a naturalisztikus epizódok pontosságra törekvő ábrázolása vagy a puttóknál alkalmazott sfumato. A fenti jellemzési kísérletet és az általa felvetett koordinátákat elfogadva, ám függőben hagyva azt a kritikai vizsgálatot, amelyet az összegyűjtött anyag igényelne, úgy gondolom, Bartolomeo di Domenico di Guidónak tulajdonítható a legjelentősebb illusztrációk egyike. Plinius *Historiae naturalis* című műve egyik vatikáni példányának (Ms Vat. Lat. 1951) egy illuminált oldaláról van szó (24r). A könyv Marino Tomacelli¹¹ címerét viseli, aki 1465-től kezdve hosszú időn át a nápolyi király követeként működött Firenzében, és Vespasiano da Bisticci¹² ügyfele volt. A szép, oldalnézetű arckép – széles karimájú, fekete kalapot és elegáns, fekete ruhát viselő férfi: a kép elhelyezéséből adódóan a szerző (ez esetben az idősebb Plinius) képzeletbeli portréja – feltehetőleg a megrendelő valós arcvonásait tükrözi. A jóvágású, büszke arcot ábrázoló képmás értelmezésének kulcsa valószínűleg Tomacelli jelmondatában – „Fata secutus data” – rejlik. Ezen attribúció alapja főként a Biblioteca Medicea Laurenziana Plut. 23.21-ének (Paolo Attavante firenzei szervita *Dialogus de origine ordinis Servorum* című, a hatvanas évek kö-

zepére datálható műve) kis arcképeivel való egybevetés. Ezt a könyvet feltehetőleg a szerző adta Piero de' Medicinek; a képen Piero de' Medici – a cím alapján – Mariano Salvinio szervita szerzetessel¹³ beszélget. Igen erős hasonlóság mutatkozik a színek, a színkezelés terén (különösen feltűnő a fekete mindig problémás használatában), a Morelli-stílusú részletekben, az arckép ábrázolásmódjának stilisztikai jellegzetességeiben. Különös, igen elegáns ikonográfiai betéttel is találkozhatunk itt – két hal aranykagylóban, ebből virágos indák indulnak ki –, amely szinte elűt az oldal többi részétől, s talán a miniátor titkos ambícióinak megnyilvánulásaként foghatjuk fel.¹⁴

A vatikáni kéziratban – a szóban forgó Pliniusban – azonban az egész oldal rendkívül figyelemreméltó, rajzolata a maga egészében egyedülálló a firenzei díszítőművészetben, s ez nem csupán a korabeli művészetre vonatkozik; színvilága ugyancsak kivételes, színválasztása és -párosítása egyszerű, de olyan kifinomult, hogy már arisztokratikusnak mondható.

Ezek a megállapítások és más pozitív értékelések, amelyeket egy hosszabb vizsgálat igazolhat, véleményem szerint azt jelzik, hogy ebben az alkotásban a megrendelő akarata és talán ízlése is fontos szerepet játszott, így jöhetett létre ez a különösen eredeti és szokatlan eredmény. De szinte fölösleges is hozzátenni, hogy a Mátyáshoz fűződő kapcsolat jóval kevésbé bizalmas, és talán alkalminak is tekinthető. Bartolomeo di Domenico di Guido, ha valóban ő volt a Plinius (és ebből következően a Plut. 23.21) miniátora, ebben az esetben nem magyar megrendelésre alkotott, akárcsak a neki tulajdonított többi corvina illusztrálása esetében sem.

Három olyan kódexről van itt szó, amelyek Francesco Sassetti részére készültek; a firenzei bankár később, a nyolcvanas évek végén (1488 körül) eladta a könyveket Taddeo Ugoletónak, Mátyás könyvtárosának, amikor belekeveredett a Medici-hitel megszervezésének gazdasági válságába, amely nem sokkal később tönkre is tette.¹⁵ A könyvek díszítései – a három kódex közül kettőben megtaláljuk a köveket és a Sassetták parittyáit – teljesen egységesek, következésképpen ugyanabban az időben készültek. Alkotójuk, Bartolomeo azonosítása jóval kevésbé problematikus, mint a Plinius esetében, mivel jelentős stílusbeli hasonlóságot mutatnak néhány olyan kódexszel, amelyeket a firenzei apátság számára illumináltak (ma a Biblioteca Medicea Laurenziana tulajdonában vannak), s amelyek a máig fennmaradt dokumentációnak köszönhetően szilárd alapul szolgálnak Bartolomeo életművének rekonstrukciójához.

Ugyanebből a forrásból (Sassettitől) származik még legalább két

corvina,¹⁶ amelyeket az egyik legnagyobb firenzei mester, Mariano del Buono (1433–1504) látott el illusztrációkkal. Alkotói pályájának kezdeti időszakát máig homály fedi; csak a hatvanas évek végétől ismerünk olyan munkákat, amelyek bizonyosan neki tulajdoníthatóak. Mariano kedvenc díszítőeleme ebben az időszakban a divatos fehér indafonat. A két említett kódex közül az első¹⁷ jól példázza ezt: megfigyelhetjük benne annak a repertoárnak a használatát, amely az 1430-as évektől kezdve terjedt el a firenzei miniátorok között. Ennek lényege, hogy a keretet különféle állatokkal – dámszarvasokkal, madarakkal, lepkékkel – és puttókkal díszítik; ezeket az elemeket rendkívüli ügyességgel használja ki, amikor a narratív epizódokat többnyire dekoratív célra használt elemekből építi fel, mint a címer két oldalán látható vadászó puttók esetében, akik egyik kezükben a fegyvert – a Sassetti-féle parittyát – tartják, a másokban pedig a zsákmányt, a megölt madarakat. A művész fejlődéséhez és a szóban forgó kódex meseteri kivitelezéséhez talán az is hozzájárult, hogy Mariano olyan nagyszerű alkotóval állt kapcsolatban, mint Ricciardo di Nanni (tevékenysége legkésőbb a negyvenes évek közepén indult, 1480 után halt meg), akivel együtt készítette Vitéz János (1408–1472)¹⁸ három csodálatos Titus Livius-kötetét.

Mariano nyitott volt más mesterek tanításaira, ezt – a kifizetések tanúsága szerint Mariano által kezdeményezett és megvalósított – együttműködés is mutatja és bizonyítja, amelyre évekkel később, 1474 körül került sor egy kiváló észak-itáliai miniátorral, Girolamo da Cremonával (1435 körül – 1483-ig), aki először 1466-ban tűnt fel Firenzében, szinte bizonyosan Andrea Mantegna kísérőjeként és társaként. Tehát Mariano olyan ember lehetett, aki felismerte a minőséget, csodálta is, de nem utánozta szolgálai. Az eredeti elképzelésekkel bíró művész ihletettsége és nyugtalansága nyilvánvalóan megmutatkozik a másik említett kódexben (gyűjteményes kötet, főképp klasszikus auktorok életrajzaival, ma a milánói Biblioteca Trivulzianában található, Cod. 817), amelynek keletkezése a hetvenes évek második felének végére tehető:¹⁹ a Sassetti-féle parittyá, amely itt értékes aranytárgy képében jelenik meg, a külső és belső lapszélkerekek egyetlen ismétlődő motívuma. Az iniciáléban feltűnő arany filigránok a kis parittyákhoz hasonlóan arra utalnak, hogy a művész kapcsolatban állt Francesco Rossellivel (akinek miniátori tevékenysége bizonyíthatóan az 1470 és 1485 közötti időszakra tehető), azzal a firenzei miniátorral, aki az ötvösséget és annak elemeit átemelte a könyvfestészetbe. A szöveg elején látható pompás V meglepően emlékeztet egy Sforza-jelvényre, arra, amely néhány, Ippolita Sforza

65. PLUTARCHOS

Vitae parallelae

Bécs, Österreichische
Nationalbibliothek

Cod. 23, f. 1r (részlet)

A „Párhuzamos életrajzok”-at
Mariano del Buono illuminálta
Firenzében. A mozgalmas alsó
szegély közepéről Mátyás címe-
rét kivakarták.

mesterének tulajdonított kódexben jelenik meg, mint Francesco Sforza egyik jelvényének, a „zablának”²⁰ az ábrázolása. Ezek az egyezések semmiképpen sem tekinthetők véletlenszerűeknek, de az általuk felvetett kérdések megválaszolása még várat magára; ám addig is megerősítik, milyen élénk, fáradhatatlan figyelemmel követte Mariano mindazt, ami körülvette, s bizonyos értelemben a művész formálhatóságát, érzékenységét is bizonyítják.

De a vadászó puttók epizódjából kiindulva azt mondhatjuk, hogy Mariano legjellegzetesebb vonása, ihletének legfőbb forrása a külső világ, amelyet gondosan megfigyel. Az utóbbi kódex lapján található tájkép (1r) például realisztikusabb, mint első látásra vélnénk, mert az ott látható mocsár kiterjedését akkoriban még nem csökkentették a lecsapolási munkálatok, s ebből adódóan a háttér homályossága nem az álomszerűséget hivatott hangsúlyozni, hanem a természetes kigőzölgések okozta ködöt jeleníti meg. A táj egyedüli lakói az állatok és bizalmas társaik, a puttók, ám ez utóbbiak tréfás viselkedése arra utal, hogy hajlamosak a csintalankodásra. Az előkelő férfiak és nők, akik az epikus költészet világából jönnek, mely épp olyan kedves Marianónak, mint a mitológia, elszigetelten, védetten jelennek meg ugyanazon az oldalon, mintha kristálygömbben élnének. Jelenlétük nem áll közvetlen kapcsolatban a szöveggel, amelyet kísérnek.

Ugyancsak Mariano tehetségét bizonyítja egy másik, szintén a Corvina-gyűjteménybe került kódex, a ma Bécsben őrzött Plutarkhosz (Österreichische Nationalbibliothek, cod. 23, a címlap). Jelenlétüket a két tondo adja, amelyekben Faustina és Alkibiadész képzeletbeli, féldomborművet utánzó profilképe látható (keletkezése 1471 előttre tehető, mivel a kódexben megtalálhatók Vitéz bejegyzései) – a páros összehozása több mint nyilvánvaló kronológiai okokból nem Plutarkhosz érdeme; jelenlétük, főleg ami a nőt illeti, inkább az egyéniség felmagasztalásának a humanizmus számára oly kedves irányzatára vezethető vissza.²¹ A rajz finomsága és a mesteri kivitelezés mesteri a tökéletességre törekvés feszültségét hordozza, az exp-

resszív stílus a Pó-vidék, főképp Mantova és Ferrara korabeli miniatúraművészetének ragyogó eredményeit idézi, vagyis megint csak idegen attól a környezettől, amelyben született.

Mariano del Buono pályaképét azzal kell kiegészítenünk, hogy a firenzei miniatúrorok közül ő az, aki a leginkább részt vesz a klasszikus világ újrafelfedezésében; gyakran folyamodik az antikvitás emlékeihez, legyen szó akár történeti epizódokról, amelyek ábrázolásánál a környezet rekonstruálására törekszik, akár a klasszikus kézművesség alkotásairól. Livius három könyve egyik kötetének fő díszítménye például megint csak a szerző képzeletbeli arcképe, egyik esetben háromnegyed profilban (New York, Public Library, Spencer Coll. 27,²²), másik esetben profilban (Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 12758, reprodukciója); de az itt alkalmazott technika újdonságot jelent: a monokróm ábrázolásban az arany használata a sötétkék alapon másféle megjelenítési formára utal. Az éremről van szó, arról a tárgyról, amelynek közvetítésével tovább élt az ókori világ, s amelyet a humanisták azonnal utánozni kezdenek; kifejezetten ilyen ábrázolással csak a második esetben találkozunk, ahol a portré egy kis gyűrűn lóg, az hozzákapcsolja az iniciáléhoz.

A Mariano del Buonónak és a Corvina-gyűjteményben elfoglalt helyének szentelt fejezet további művek hiányában ezzel véget is érhetne, de egy összefoglaló megállapításban ki kell emelnünk, hogy Mariano alkotásai legalább három esetben nem a magyar király megrendelésére készültek. A tizenkét, Francesco Sassetti számára készített kódexen kívül (Sassetti hűséges volt a művészhez) egyharmaduk a fáradhatatlan Vitéz János bejegyzéseit hordozza (Vitéz a legszorgalmasabb és leglelkesebb humanisták egyike volt, legyen szó akár az olvasásról, akár a filológiáról vagy más izgalmas kutatásokról). Ezen bejegyzések az említett kódexekben, akárcsak a nem 1472 – a nagy hatalmú püspök halála – után készült corvina-kéziratokban, véleményem szerint annak bizonyítéka, hogy ezek a könyvek Vitéz János

66.

Miscellania

Milano, Biblioteca Trivulziana
Cod. No. 817, f. 1r
(részlet)

Az ókori auktorok életrajzát tartalmazó gyűjteményes kötetet Mariano del Buono illuminálta Firenzében az 1470-es évek végén Francesco Sassetti firenzei bankár számára, tőle került a Corvina-könyvtárba. A címlap pompás keretdíszén puttók, állatok, gyömolcsők és medaillonokba foglalt fél alakok láthatók. A vadászó puttókat megjelenítő alsó mezőben Mátyás címerét utóbb átfestették.

tulajdonában voltak. Vitéz, továbbá szeretett unokaöccse, Janus Pannonius tragikus halála és a Shakespeare-drámához méltó, viharos körülmények, amelyek a püspök végleges legyőztetését és eltávolítását kísérték, nagyban alátámasztják azt az elképzelést, hogy javaikat – akár csak részben – elkobozták,²³ s ezt igazolják olyan explicit jelek is, mint az időnként előforduló felülcímerezés, vagyis a király címerének elhelyezése a püspök címere felett. Feltételezésünket az sem cáfolja, hogy Vitéz olyan, később a király kezére jutott kódexeket is ellátott jegyzetekkel, amelyek semmiféle címert nem viseltek.²⁴ A tulajdonjelzés hiánya tökéletesen illeszkedik a dokumentált történelmi körülményekhez, s egyes esetekben arra vezethető vissza, hogy nagy mennyiségben, gyorsan vásároltak eladásra kínált példányokat – talán mindazokat, amelyeket az adott időpontban meg lehetett szerezni –, mint például a Vespasiano da Bisticci²⁵ által leírt, egyedinek korántsem tekinthető esetben. Nagyobb bizonytalanságot kelt az említett Livius három kötete közül kettő, melyekben nincsenek sem olyan jegyzetek, amelyek Vitézhez kötnék őket, sem más, korábbi tulajdonosra utaló nyomok. Az azonban, hogy stilisztikai alapon az 1470-es évek elejére datálhatók (ugyanúgy, mint a fentebb említett csodálatos bécsi Plutarkhosz), arra enged következtetni, hogy ezeknek is inkább lehet közülük Vitézhez, illetve Janus Pannoniushoz, mint Mátyáshoz, aki ezekben az években még csekély érdeklődést mutatott a könyvek és a könyvtár iránt.

A Livius-példányok magas száma a magyar gyűjteményekben arra utalhat, hogy Vitéz nagyon vágyott egy remek Liviust birtokolni; erre vall a ma Bécsben található, Vitéz címerét viselő nagyszerű, teljes és egyöntetű példány, amely minden jel szerint specifikus megrendelés eredményeként, folyamatosan jött létre. A Livius-kéziratok helyzete a két könyvtárban – Vitézében és Mátyásében –, amint napjainkban rekonstruálható (vagyis az alapján, ami fennmaradt a jócskán megfogyatkozott, eredeti pompájuktól megfosztott gyűjteményekből), ugyanakkor a munka átmeneti megszakadásáról tanúskodik, és az is megfigyelhető, hogy egyes könyvek két példányban találhatók meg. Mindez azt tükrözi, hogy a könyvek megszerzése nehézségekbe ütközött, vagy a másolóknak nem állt rendelkezésükre másolandó példány, de jelezhet egyéb gyakorlati nehézségeket és akadályokat, amelyek elhárítása az első évtizedek „heroikus”, de erősen üzleties jellegű humanizmusának szerves része volt. Érdemes felidézni a ma Veronában található Livius-mű példáját, amely az egymást követő tulajdonosok – Vitéz, Mátyás és egy harmadik, lilios-mos-koronás címerrel jelzett tulajdonos²⁶ – jelzéseit viseli magán.

67.

Orationes ex historiis Titi Livii, Sallustii, Curtii

Berlin, Staatsbibliothek,
Preussischer Kulturbesitz
MS Lat. Fol. 99. B. 1, f. 1r
(részlet)

A kódex 1450 körülre datálható
firenzei munka, a címlapot gaz-
dag fehér indafonatos keretdísz
fogja körül négy oldalról.

A másolás, valamint a díszítés több kéz munkája, sőt, egymástól távol eső helyeken készült, feltéve, hogy – amint gondolom – az egyik kötet egy olyan miniátornak, Nicolò Polaninak²⁷ tulajdonítható, aki főképp Rómában működött; továbbá talán bebizonyítható – ám egyelőre csupán feltételezésről van szó –, hogy a harmadik rész Rosselli stílusát képviselő miniátornak (talán magának Francesco Rosselli-

68. AMBROSIUS, MAXIMUS
TAURINENSIS, BASILIUS
MAGNUS

Sermones

Párizs, Bibliothèque Nationale
Cod. Lat. 1767, f. 1r

A prédikációkat tartalmazó kódex Firenzében készült 1488-89-ben. A négy oldalról gazdag lapszéldísszel ellátott címlapon az Aragón címer látható Máttyás sárkány-emblémájába foglalva. Az O-iniciálében Szent Ambrus püspök fél alakja tűnik föl püspöki ornátusban.

nek) élénk színvilága Magyarországon, minden valószínűség szerint a budai udvarban jött létre, a helyi címerfestészet ragyogó, erős színeinek hatására.

Stílusbeli hasonlóságuk alapján Mariano környezetétől nem messze keletkezhetett két további Corvina-kódex: az első (Berlin, Staatsbibliothek, Cod. 99), amely az 1450-es évekre datálható, és jellegzetes vonásai részben összhangban vannak egy olyan kódexével, amelyet az Annarosa Garzelli²⁸ által azonosított „Sassetti-féle Thuküdidész mesteré”-nek tulajdonítanak; de az attribúció bizonytalan, és véleményem szerint a mű inkább Mariano del Buonónak tulajdonít-

ható, aki fiatal korában, egyelőre ismeretlen korszakában alkothatta.²⁹ A másik (Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 224) bizonyosan későbbi; figuráinak elnagyoltabb ábrázolása és a részei közt fennálló aránytalanság arról tanúskodik, hogy a mester egyik közepes tehetségű tanítványa készíthette.

A Corvina-gyűjteménybe került Sassetti-kódexek közé nemrég vettek fel egy Tacitust, amelynek miniatúráit Gioachino de' Giganti alkotta (Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. 9).³⁰ A miniátor közreműködött egy másik kódexben is, amely valószínűleg a szerző, Agathias ajándéka volt, következésképpen nem keletkezhetett 1481-nél korábban, ugyanis ekkor készült el a kódexben található írásmű (München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Lat. 294). Az összehasonlításból nyilvánvalóan kitűnik, hogy ez a német származású miniátor (1448–1485 között működött) termékeny és olykor nem kellőképpen megbecsült alkotótevékenysége során lényegében hű maradt önmagához. Az első kódex jó néhány évvel a második előtt keletkezhetett; bizonyosan nem 1467 után, Vitéz jegyzetei ugyanis ebből az évből származnak. Ez a pontos kronológiai elem, valamint az a megfigyelés, hogy Domenico di Cassio da Narni másoló azokban az években folyamatosan dolgozott Firenzében, a Vespasiano megbízásait teljesítő csapatban,³¹ továbbá az a tény, hogy firenzei megrendelésről van szó, mind azt az eddig fel nem vetett hipotézist³² támasztja alá, hogy mielőtt de' Giganti letelepedett Rómában, a toszkán városban tartózkodhatott, s ott leste el az általa kedvelt fehér indafonatokat.

A Vitéz és Pannonius gyűjtőtevékenységének végét jelző dátum, amely a korábban említett okok miatt 1471-re tehető, a két humanista könyvgyűjtés iránti lelkesedése, valamint kézirateik beszerzési helye (noha meg kell jegyeznünk, hogy Firenzére főképp a város vállalkozó szelleme³³ miatt esett a választás, amely Vespasiano tevékenységében jutott el csúcspontjára) részben megmagyarázza, miért találhatjuk meg oly nagy számban a corvinák között a firenzei miniaturaművészet mestereinek alkotásait. Filippo di Matteo Torelli,³⁴ a fiesolei mester, más néven a Farsaglia trivulziana mestere³⁵, Francesco d'Antonio del Chierico³⁶ jelen van és felel a hívásra; műveik azonban tekintélyes külsejűek ugyan, de eléggé általános jellegűek, ami arra utal, hogy megalkotásukat nem a díszített könyvhöz különösen kötődő megrendelő ösztönözte. Olyan mesterekről van szó, akiket az évszázadokkal későbbi kritika helyezett előtérbe, elismerően eredeti vonásaikat és megkülönböztető jegyeiket, de mégsem mondhatók mindig a szó igazi értelmében művészeknek. Csak a harmadik, Francesco d'Antonio del Chierico bizonyul olyan ötletgaz-

dag mesternek, aki képes ideges, szinte türelmetlen, de lendületes vonásokkal megvalósítani emelkedett elképzeléseit; ám a corvinákat illetően még ő is csak egyszerű könyvdíszítést alkalmaz, ami új és lelkesítő, sok munkatárs és segítő máris ismétli és utánozza. Az első kétőnél, Torellinél és a fiesolei mesternél a kritika által elvégzett azonosítás alapja főként a rajz erőteljessége, melynek alapján munkáik könnyen és biztosan felismerhetők. Rajtuk kívül még számos olyan névtelenül maradt illuminátorral találkozhatunk Mátyás könyvtárában, aki fehér indafonatokat alkotott.³⁷ Az a tény, hogy e motívumok oly nagy számban vannak jelen a hatvanas–hetvenes évek corvináiban, éppen fenti megállapításunkat támasztja alá, miszerint ekkoriban a díszítés iránti érdeklődés szerény és nem túlságosan mély. Vitézt és Janust elsősorban a kéziratok szövege foglalkoztatja; a kódexek szépsége bizonyosan nincs ellenükre, de talán kevésbé pontosan fogalmazza meg kívánságaikat, hiszen amúgy is benne foglaltatnak abban a szélesebb és általánosabb igényben, amely arra irányul, hogy szépséggel vegyék körül magukat; jellemző ez a humanista utópiára, amelynek a két, Itáliáért és kultúrájáért rajongó magyar teljes jogú polgára.

Ahhoz, hogy a corvinákkal kapcsolatban valódi bibliofiliáról beszélhessünk (aminek eddig még nem találtuk nyomát), véleményem szerint el kell jutnunk a nyolcvanas évekig. Az események ismertek, s közülük az egyik legfontosabb Mátyás házassága a könyvkedvelő Aragóniai Beatrixszal (1476), akinek ízlése hasonlít a családjáéhoz. Rajta keresztül az aragóniai királyok évről évre bővülő könyvtára valamiképpen a magyar könyvgyűjtemény mintájául szolgált. Taddeo Ugoletto könyvtárossá kinevezése döntő lépés volt, és kézzelfoghatóan jelzi, mikor kezdődött meg a tervek végrehajtása. A könyvek elkészíttetésénél ezúttal is – sőt, még világosabban, mint a Vitéz és Janus Pannonius által fémjelzett időszakban – nagyrészt Firenzére esett a választás. Vespasiano da Bisticci bebizonyította, hogy rövid idő alatt teljes könyvtárakat lehet felépíteni, és a könyvek sorozatgyártásával ki lehet elégíteni a türelmetlen mecénások igényeit. E mecénások között a magyar királyt nem találjuk meg, püspökeit viszont igen. Némi kitéréssel azt is el kell mondanunk, hogy éppen Vespasiano *Vite* című művében rejlik cáfolhatatlan bizonyítéka annak a fentebbi állításnak, miszerint Mátyás kezdetben csekély érdeklődést mutatott a könyvek iránt. A firenzei könyvárus szívesen szentelte volna szellemes életrajzainak egyikét egy ilyen rangos ügyfélnek; de a történelmi hűség tisztelete, amelyet a klasszikusoktól tanult, és humanista barátaival – többek között a becsületes Giannozzo Ma-

69. TITUS LIVIUS

Historiarum decas I.

Verona, Biblioteca Capitolare
Cod. Lat. CXXXV (123), f. 1r

A Veronában őrzött háromköte-
tes Livius több kéz írta, és töb-
ben illuminálták, de feltehetően
mindhármát Vitéz János emen-
dálta. Az első kötet gazdagon dí-
szített címlapján az Orsini-család
címere látható, az F-iniciáléban a
szerző írópultnál dolgozik.

nettivel – való mindennapi érintkezés során sajátította el, ezt nem en-
gedte, mert nem felelt meg a valóságnak. Vespasiano 1478 körül vo-
nult vissza, ezért nem élhette át a századvég két utolsó nagy könyves
kalandját, amelyek a magyar királyi palotából, illetve a Medici-ház-
ból indultak el. De tanítása nem veszett kárba, és amint az utóbbi
években De la Mare rámutatott, hamarosan egy újabb vállalkozó,
Attavante lépett a színre. A híres miniáornak, a hatalmon lévő Me-
diciek bizalmi emberének kulcsszerepe volt a Biblioteca Medicea
századvégi létrehozásában.³⁸ Ezt bizonyítják a kéziratok, amelyek –

70. TITUS LIVIUS
Historiarum decas III.
 New York, Public Library
 Spencer Coll. 27, f. 1r

Livius történeti művét Mariano del Buono illuminálta. A gazdagon díszített indafonatos címlap I-iniciáléjában a szerző képzeletbeli monokróm portréja látható.

ha nem is mindig ő állította össze és díszítette őket – összetéveszthetetlen stílusát tükrözik, amelyhez a vállalkozás másik résztvevője, Boccardino³⁹ is szigorúan ragaszkodott.

Mátyás könyvtára esetében Attavante szervezői szerepe kisebb volt, mert más megbízottak is teret kaptak: Ugoletón kívül Naldo Naldi és talán Bartolomeo Fonzio. Erre utalnak a kor legkiválóbb firenzei miniátorai, Gherardo és Monte⁴⁰ keze alól kikerült kódexek csodás lapjai; e két mester még Attavanténál is jelentősebb művészi képességekkel bírt,⁴¹ termékeny alkotóerő és szabadon szárnyaló

képzelet jellemezte őket. Természetesen ez az utókor megítélése. Az adott korban, főként a magyar királlyal kapcsolatban álló firenzei könyvszakmában, mondhatni, Attavantét és a Del Forákat egyforma megbecsülés övezte. Ezt bizonyítja két kódex azon ambíciózus alkotások közül, amelyek díszítése éppen folyamatban volt, amikor Mátyás váratlanul meghalt (1490): a *Breviárium*, amely ma a vatikáni gyűjtemény része (Urb. Lat. 112) és a háromkötetes *Biblia*, amelyet a Laurenziana könyvtárban őriznek (Plut. 15.15–15.17).⁴² Közös nevezőjük a miniatúra-program grandiózus volta; megkülönböztető elemük, hogy alkotóik nem azonosak.

Mivel a mecénási tevékenység mögött igen komplex dinamika rejlik (és alapjában véve a magyar királyt is mecénásnak tekinthetjük), mind a mai napig nem tudhatjuk: az elért eredményekből, vagyis az előttünk lévő kéziratokból mi az, ami a megrendelő akaratának és ízlésének gyümölcse, és mi az, ami a megbízottak választását tükrözi. Ezt a kérdést csak igen nehezen tisztázhatjuk. Mindazonáltal biztos, hogy a Biblia egyik kötetének egész oldalas miniatúrái (melyeket Mátyás minden bizonnyal nem láthatott, noha lehet, hogy tudomása volt róluk) – természetesen ószövetségi jelenetek – a magyar uralkodó egyfajta apoteózisát jelenítik meg, melynek létrejöttéhez hozzájárulnak az egy irányba tartó, a múltból merített, emelkedett jellegű szembeállítások és összehasonlítások: egyszerre van jelen a narráció, valamint a narrátor által legalább annyira csodált mátyási politika felmagasztalása. E nehéz feladat végrehajtására Montét kérték fel.⁴³

Bármilyen röviden tekintjük is át a Mátyás számára dolgozó firenzei miniátorokat, nem feledkezhetünk meg Littifredi Corbiziról, aki Attavante mellett dolgozott, s mindig is az ő hatása alatt állt, de bizonyos értelemben nagyobb ambíciói voltak; ezek főként arcképeiben fejeződtek ki, amelyek szöges ellentétben állnak Attavante monoton, komor emberábrázolásaival.

Stílusa alapján firenzeinek tetszik az ún. „első címerfestő” is, aki egy sor címert alkotott a királyi könyvtárba került kódexekben, valószínűleg akkor, amikor megkezdődött az a szisztematikus munka, amely már nem egy közönséges könyvgyűjtemény, hanem egy összetett, előre körvonalazott könyvtár létrehozására irányult.⁴⁴ Ennek a mesternek – akiről úgy gondolom, hogy Budán tevékenykedett, mivel egyidejűleg több kódexet kellett ellátnia címerekkel – sok olyan corvina díszítése tulajdonítható, amelyek másolási idejének megállapítása jelentősen bővíteni fogja e nagy jelentőségű bibliofil intézmény történetével kapcsolatos ismereteinket. A szóban forgó

díszítések többnyire egyszerű, azonos elemekből álló virágfüzerek.⁴⁵ Ez a névtelen miniátor csak néhány esetben valósított meg nagyratörőbb terveket, de az eredmények képességeinek szerény voltáról tanúskodnak.⁴⁶

Korábban kisebb ízlés- és megvalósításbeli analógiák alapján felvettem,⁴⁷ nem lehetséges-e, hogy a fenti mester azonos a fiatal Littifredi Corbizivel, aki sok más firenzeihez és itáliaihoz hasonlóan a magyar király szolgálatába állt. Noha ez a probléma teljességgel megoldatlan maradt, most úgy látom, hogy a felvetést erősen kétségesse teszi a mester két legambíciózusabb munkájában, a modenai *Albertiben* (Biblioteca Estense Universitaria, Ms. Lat. 419) és a párizsi *Ambrosiusban* (Bibliothèque Nationale, Cod. Lat. 1767) elért eredmények: ha az e kódexekben lévő miniatúrákat összevetjük azokkal, amelyek bizonyosan Littifreditől származnak (a wolfenbütteli kódexek), sutának tetszenek, és olyan dilettantizmusról árulkodnak, amelyet mégoly sokévi gyakorlással és tanulással is nehéz lenne áthidalni.

A firenzeiek rövid áttekintéséből nem hagyhatjuk ki Francesco Rossellit, akinek modorára és stílselemeire jó néhány corvina visszavezethető. Sokoldalú művész: miniátor, kartográfus, előzőleg pedig minden bizonnyal ötvösként is működött; erről árulkodik, hogy gyakran alkalmazza a filigránt díszítőelemként. Körülbelül két évet töltött Budán; talán Milánóban is megfordult, a város levéltárából ugyanis nemrégiben egy olyan pergamen került elő, amelynek miniatúrái az ő stílusát idézik. De a vele kapcsolatos kutatás jelenlegi állásának megfelelően csupán óvatos utalást tehetünk a kódexekre, amelyek között a kétségtelen közös nevező ellenére jelentős különbségek figyelhetők meg, ami igaz a többi, eddig neki tulajdonított műre is.⁴⁸

Ha a Mátyás könyvtárával foglalkozó tanulmányoknak (ennek és a továbbiaknak) van és a jövőben is lesz létalapjuk – megannyi komoly, gyümölcsöző kutatás után, amelyet évtizedek óta folytatnak (túlnyomórészt magyar) tudósok –, az nem csak azért van, mert a kutatómunka önmagából táplálkozik, és előrehaladásával az új ismereteken kívül új problémákat is termel. Ha tehát úgy képzeljük, hogy a jövőben mind pontosabb lesz a tudásunk, és mindinkább középpontba kerülnek ennek a nagyszerű könyves vállalkozásnak a létrehozói, akkor jövődőlésünk korántsem meggondolatlan, épp ellenkezőleg, igen megalapozott.

Ezen alapvető érv mellett szeretnék megemlíteni egy másikat, amely nem kevésbé jelentős, s amelynek lényegét körülbelül így fejezhetnénk ki: bármilyen specifikus témára korlátozódik is egy kuta-

71. CATULLUS, TIBULLUS, PROPERTIUS

Carmina

Bécs, Österreichische Nationalbibliothek
Cod. 224, f. 1r

A kötetet Firenzében illuminálták 1450 és 1475 között. A címlapot fehér indás keretdísz fogja körül három oldalról, amelyet állatok és madarak tesznek még eleve-nebbé. A C-iniciálében Catullust látjuk, a koszorús költőt.

Cassili neronensis poete illustris ad cornelium
liber incipit

Vi dono lepideum meum libellum
Arido modo pumice expositum
Corneli: Tibi namq; tu solebas
Me esse aliquid putare magis.

Iam tamen cum ausus est unus italose

O mne eum tribus expletis chartis

Doctis iupiter & laboribus.

Quare tibi habe quicquid hoc libelli

Qualcumq; quod patrona uirgo

Plus imo maneat perenne solo

P Fletus passeris Lesbie

Affer delitæ mee puellæ

Qui cum ludere quæcumq; uisum tenere

Qui primum dignum dare ac petenti

Et tacitis solet incitare morsus

Cum desiderio meo nutant

Carum nescio quid libet iocari

Et solatiolum sui doloris

Crede ut cum grauis acquiescet arder

Tecum ludere sicut ipsa possim

Et tristis animi lenare curas

Tam gratum est mihi q; ferunt puellæ

tás, olyan ismeretekhez vezet, amelyek túlmutatnak a kitűzött célokon. A konkrét esetről szólva: ha az ember Mátyással kapcsolatos kutatásokat végez Firenzében, számít rá, hogy a Medici-család története is szóba kerül. Az azonban már jóval váratlanabbul éri, hogy Lorenzo titkos, ám dokumentumokkal igazolt törekvésének, mely arra irányult, hogy „rex”-nek nevezzék⁴⁹ – szinte eltévelyedésnek számító illúzió egy mindig is harcosan republikánus városban –, az erős magyar befolyás lehetett az alapja, amely áthatotta a két hasonló könyvtár párhuzamos létrehozása által teremtett mindennapi, hosszas versengést. Ha Bartolomeo Fonzi egyik levelében nem hazudott, hogy ezzel hízelegjen egy hozzá igen jóindulatú, nagy hatalmú embernek, hanem egy valóban megtörtént eseménynek akart emléket állítani,⁵⁰ vagyis elhihetjük állítását, miszerint a Mediciekben azért merült fel egy új könyvtár létrehozásának ötlete, mert utánozni kívánták mindazt, amire a Firenze felé tekintő magyar király vállalkozott e területen, jelentős adattal leszünk gazdagabbak a versengés mi-benlétével és következményeivel kapcsolatban.

Mátyásnak egyébként – akárcsak Lorenzónak – a könyvtár létrehozása nem csupán kulturális tevékenységet jelentett. A módszerek ugyanazok voltak: jelentős anyagi források rendelkezésre bocsátása egy nagyra törő, de világosan körülhatárolt, rövid idő alatt megvalósítandó terv céljaira. Hatalmuk csúcsán – Mátyás elsősorban mint kiváló kül- és belpolitikai stratégia szerezte hírnevét, Lorenzót az itáliai urak pártolták, akik halálakor a felülmúlhatatlan békítő és közvetítő elvesztését siratták⁵¹ – mindkettejüknel politikai propagandáról is szó volt.⁵²

Befejezésképpen szeretném felhívni az olvasó figyelmét, hogy a jegyzetekben megjelölt hivatkozások, noha tükrözik elképzeléseimet, még alapos vizsgálatra szorulnak; bizonytalanabb esetekben jobbnak láttam, ha inkább nem hivatkozom olyan kódexekre, amelyek pedig valószínűleg beleillenenek az adott kategóriákba.

JEGYZETEK

1. A két jelentős 14. századi kódexszel kapcsolatban vö. Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Corviniana*. Budapest, 1990, 124. tábla, 147–148. Az átfogó (236 színes táblával ellátott) művet e tanulmány hivatkozási repertóriumaként használtuk. A továbbiakban: Csapodi – Csapodiné 1990, a táblák jelzését pedig – a könyvtől eltérően – római szám helyett arab számmal adjuk meg.
2. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 38–39. (Jacopo Raval-di köre), 227. tábla (Petrus).
3. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 104. tábla.
4. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 130. tábla (a másoló).
5. Aragóniai Beatrix 1476-ban ment feleségül Mátyáshoz; könyvtárára vonatkozóan lásd Csapodi Csaba: *The Corvinian Library. History and Stock*. Budapest, 1973 (a továbbiakban: Csapodi 1973), 93–95. A Beatrix címerét viselő kódexek a miniatúrák stílusa alapján Nápolyból (Csapodi – Csapodiné 1990. 11., 51., 144. tábla), Ferrarából (uo., 92. tábla), Rómából (uo., 38–39. tábla, talán Jacopo Raval-di műhelyéből) származnak. A többi kódex (uo., 191., 234. tábla) talán Budán készült, miniatúráikat ugyanaz a firenzei művész alkotta, akit Francesco Rossellivel azonosíthatunk, ő ugyanis két évet töltött a magyar városban, a hetvenes–nyolcvanas évek fordulója körül. Szinte mindegyik kódex ajándékként kerülhetett Beatrix tulajdonába, közülük néhány az esküvő alkalmából.
6. Pl. vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 6., 104., 151. tábla: az első és a harmadikat Ferrarában, a másodikat talán Reginiben illuminálták.
7. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 68., 126–128., 178–179., 190. tábla; mind a Filarete mesterének és munkatársainak műve; 115., 117., 146., 187.
8. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 26., 83., 112., 116., 122., 142., 163., 226. tábla.
9. Vö. Mirella Levi d'Ancona: *Miniatura e miniatori a Firenze dal XIV al XVI secolo*. Firenze, 1962. 39–41.
10. Vö. Annarosa Garzelli: *Le immagini, gli autori, i destinatari*. In: *Miniatura fiorentina del Rinascimento 1440–1525. Un primo censimento*. Vol. I. Firenze, 1985 (a továbbiakban: Garzelli 1985), 164–170.
11. Vö. Vespasiano da Bisticci: *Le vite*. Kritikai kiadás Aulo Greco bevezetőjével és jegyzeteivel. Firenze, 1976 ad indicem és különösen: 2., 70.
12. Vö. Albinia de la Mare: New research on humanistic scribes in Florence. In: *Miniatura fiorentina del Rinascimento 1440–1525*. I., Firenze, 1985 (a továbbiakban: de la Mare 1985). 456–457. A kódexet egy bizonyos „Angelus” írta; ez a másoló Nápolyból került Firenzébe, minden bizonnyal Tomacelli kíséretében. A Pliniuson kívül egy Caesart is másolt ugyanannak a megrendelőnek (Budapest, Egyetemi Könyvtár, Cod. Lat. 11, reprodukciója pl. Csapodi – Csapodiné 1990. 18. tábla), amelynek Vitéz János kezétől származó bejegyzései hitelesebben igazolják, hogy a kódexet Mátyás vásárolta, mint a Plinius esetében, amelyben nincsenek bejegyzések; de más útvonalat nehéz lenne elképzelni (vö. *Les manuscrits classiques latins de la Bibliothèque Vaticane*. 3, 1, Paris, 1991. 494–495.).
13. Vö. Lamberto Crociani: Per una lettura della mostra. In *I codici della basilica della Ss. Annunziata in Firenze nella biblioteca Medicea Laurenziana*. A cura di Lamberto Crociani, Maria Grazia Ciardi Dupre dal Poggetto, Dorra Liscia Bemporad. Firenze, 1983, 11.; Garzelli 1985. vol. I. Firenze, 1985, 170.; vol. 2., ibidem, 591. ábra.
14. Vö. Lamberto Crociani: a Plut. 23,21 ismertetése In: *I codici della basilica della Ss. Annunziata...* (előző jegyzetben) 67–68., 34., ahol felvetődik, hogy a díszítmények két alkotótól származnak. Csak Bartolomeo munkásságának teljes körű megismerése vezethet egyértelmű következtetésekhez. Mindazonáltal pontosítani kell, hogy a két hal nem lett átfestve, és a kagyló aranya minimális mértékben jelen van a frízben is.
15. Vö. Albinia de la Mare: The library of Francesco Sassetti (1421–1490). In: *Cultural Aspects of the Italian Renaissance. Essay in honour of Paul Oskar Kristeller*. Ed. by Cecil H. Clough. Manchester, 1976. 160–201.; az itt említett három kódex leírása a 186–188. oldalon található, 68., 70. és 73. szám alatt, Benedetto di Silvestro-nak tulajdonítva, mely attribúciót később maga a szerző is elvetette (de la Mare 1985). Az illuminált címlapok reprodukciója megtalálható pl. Csapodi – Csapodiné 1990. 101., 121., 180. tábla. Az attribúcióval kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy a modenai kódexben (Csapodi – Csapodiné 1990. 101. tábla) és a Pliniusban erős hasonlóság mutatkozik a címert körülvevő, bogycából, szamócából és citromokból álló koszorúk között. E híres gyűjtővel kapcsolatban lásd még: Stefano Caroti–Stefano Zamponi: *Lo scrittoio di Bartolomeo Fonzio*. Milano, 1974.
16. A két kódex reprodukciója: Csapodi – Csapodiné 1990. 91. és 95. tábla. de la Mare 1985 csak feltételezésként említi meg, hogy egy, Celsus műveit tartalmazó kódex, a Biblioteca Medicea Laurenziana Plut. 73.4 számon nyilvántartott példánya (Csapodi – Csapodiné 1990. 78. tábla) is Sassettihez köthető.
17. Aulus Gellius *Attikai éjszakák* című művének egy példánya, ma a manchesteri Chetham's Library tulajdona (ms 27900). de la Mare 1985 szerint ennek keletkezése talán az 1470-es évek elejére tehető
18. Vö. Csapodiné Gárdonyi Klára: *Die Bibliothek des Johannes Vitéz*. Budapest, 1984. 115–117., 62–64. sz., reprodukciókkal.
19. Vö. Garzelli 1985. vol. 2. 203–205.
20. Vö. pl. Guglielmo da Pesaro jól ismert művét, a *Trattato di danzával* (Ms. ital. 973 a párizsi Bibliothèque Nationale-ban, a másolás 1463-ban készült el, reprodukciója: Elisabeth Péllegrin: *La bibliothèque des Visconti*

- et des Sforza. Firenze, 1969. 124. tábla). Ez a megállapítás nem az egyetlen, amelyet a Mariano és a korabeli lombard miniatúraművészet közti kapcsolatáról tehetünk. Különösen jelentősek a vadállatok ábrázolása terén fennálló egyezések.
21. E személyiséggel és utóéletével kapcsolatban, feltéve, hogy Faustina maiorral azonosítható, lásd pl. M. Medica: 49. lap in *Le muse e il principe. Arte di corte nel Rinascimento padano*. Catalogo a cura di Giovambattista Marino. Modena, 1992: 190–193.
 22. Ennek a kódexnek a reprodukcióján a lenti címer melletti puttóknál szitázás nyomai vehetők észre, mivel a kis puttók szabályosan betöltik a rajzolt vonalakat. Ha ez igaz, arra következtethetünk – mint minden ilyen esetben –, hogy a segédek sablonokat használtak.
 23. Másfelől köztudomású, hogy Vitéz János kódexeinek egy része soha nem került Mátyás könyvtárába. A vagyonekbezés intézménye minden korban létezett. Emlékeztünk rá, hogy a nápolyi király, aki szenvedélyes könyvgyűjtő volt, éppen ekkoriban alkalmazta egy lázadó bárral, Antonello Petruccival szemben.
 24. Olyan kódexekről van szó, amelyek első címere a Mátyás-címer, de nem azért, mintha Mátyás lett volna a megrendelőjük, hanem azért, mert feltehetőleg befejezetlen állapotban, a tulajdonjelző elem nélkül kerültek hozzá. Erre enged következtetni az említettek túl az is, hogy egyes ilyen kódexek Vitéz keze nyomát viselik magukon, továbbá a Janus Pannonius által vásárolt kódexek közismert esete (1465, mely év egyes corvinák esetében *ante quem* dátumnak tekinthető); Janus Pannonius egy levelében leírja, hogy nagybátyja és Galeotto Marzio elvették tőle azon kódexek nagy részét, melyeket Itáliából hozott (vö. Csapodi 1973. 41–42.).
 25. Vö. Vespasiano da Bisticci op. cit. (11. jegyzet). 327–335.
 26. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 184–186. tábla. A címet máig nem azonosították, de de la Mare 1985 listáit lapozgatva egyéb, az ő tulajdonában állt kódexekkel is találkozhatunk.
 27. E miniátorral kapcsolatban lásd Angela Dillon Bussi: *Miniature laurenziane rinascimentali*. Firenze, 1991. 14–15.
 28. Vö. Garzelli 1985. vol. 2. 774. ábra, különös tekintettel a címertartó füzérre és a bagolyra.
 29. Garzelli 1985 vol. 2. 676. ábra, különös tekintettel a bal oldali dámszarvasra. Sok Sassetti-kódex e mester alkotása; ezek közül megemlíthetjük Livius három könyvét (Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Plut. 63.7, Plut. 63.8, Plut. 63.9), melynek keletkezését de la Mare a hetvenes évek legelejére teszi (Albinia de la Mare: *Florentine manuscripts of Livy in the fifteenth century*. In: *Livy*, ed by. Thomas Alan Dorey, 1971. 185.; Uő.: *The library of Francesco Sassetti...* (15. jegyzet), 181–182.).
 30. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 35., 14., ahol azt állapítják meg, hogy a Mátyás-címer alatt Sassetti címe volt.
 31. Vö. de la Mare 1985. 433., 491–492.
 32. Lásd az A. Ugguccioni által összeállított életrajzát: *Dizionario biografico degli Italiani*, LV. Róma, 2000, 66–68., a megfelelő címszónál.
 33. Firenze kalmárszelleme mindig is olyan erős volt, hogy a város minden tevékenységére kihatott. Ebben a városban jellemezték leginkább a humanizmus kialakulását és fejlődését a kifejezetten gazdasági jellegű megnyilvánulások. A humanizmus kulturális mozgalmával összefüggő haszonszerző tevékenységek körébe tartozik a kéziratok sorozatgyártása is.
 34. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 81., 196. tábla.
 35. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 2., 8., 22., 23. tábla.
 36. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 10., 17., 76., 185., 236. tábla.
 37. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 19., 21., 27., 41., 50., 58., 82., 110., 114., 159., 193., 206., 209., 215., 217., 235. tábla.
 38. Angela Dillon Bussi – A. Fantoni: *La Biblioteca medicea laurenziana negli ultimi anni del Quattrocento*. In *All'ombra del lauro. Documenti librari della cultura in età laurenziana*. A cura di Anna Lenzuni. Milano, 1992. 135–147.; Angela Dillon Bussi: *Aspetti della miniatura ai tempi di Lorenzo il Magnifico*, *ibidem*, 147–160.
 39. Ez a művész egy színes táblákban rendkívül gazdag kódexet készített Mátyás számára (vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 42–49. tábla); egyedülálló pompája, illetve kronológiai okok miatt úgy tűnik, a Breviárium és a Biblia mellé helyezhetjük; ez utóbbiakkal mint az egyre ambiciózusabb könyvpolitika kifejezőjével kapcsolatban lásd a következő jegyzetet. Mivel a kötés Ulászló idejében készült (vö. Csapodi 1973. 503. sz., 516–517.), felmerül a kérdés, mikor érkezett ténylegesen a kézirat Budára (Ulászlónak a megrendelő – Mátyás király – váratlan halála miatt Firenzében maradt kódexek visszaszerzésére irányuló törekvéseiről lásd Angela Dillon Bussi: *Ancora sulla Biblioteca Corviniana e Firenze*. In *Primo incontro italo-ungherese di bibliotecari*. A cura di Mariarosalba Sciglitano. Budapest, 2001, 47–79., újabb kiadása: In: *Uralkodók és Corvinák. Potentates and Corvinas. Anniversary Exhibition of the National Széchényi Library*. Ed. by Orsolya Karsay. Budapest, 2002, 63–70. Itt érdemes megjegyezni, hogy amennyiben más, Mátyás számára készült kódexek is ilyen helyzetbe kerültek, vagyis kötésük elismerten Ulászlóra vezethető vissza, ugyanaz a kérdés vetődik fel; továbbá esetleg olyan kódexekről lehet szó, amelyeket Mátyás utódának sikerült visszaszereznie a Firenzi Köztársaságtól.
 40. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 32–33., 73–74., 107., 119–120., 145., 207–208. tábla.
 41. Azt, hogy Attavante miniátorként közreműködött a Corvina-gyűjtemény kódexeinek elkészítésében, több fennmaradt kódex is igazolja (vö. Csapodi – Csapodiné 1990). A stílusára, illetve az együttműködésre – amelyben nem egyszerű segédek, hanem rangos miniátorok vettek részt – vonatkozóan arra az ismertetőre hivatkozom, amelyet a firenzei Biblioteca Medicea Laurenziana *Acquisti e doni 233* számon nyilvántartott kéziratáról írtam ugyanebben a katalógusban. Azokról a kéziratok-

- ról, amelyek stílus alapján hozzá köthetők, de felvetik a régebbi, nem szükségképpen autográf írás hitelességének problémáját, lásd Angela Dillon Bussi: *Ancora sulla Biblioteca Corviniana e Firenze...* (39. jegyzet) 68–70. és *Uralkodók és Corvinák. Potentates and Corvinas...* (39. jegyzet) 63–70.
42. Angela Dillon Bussi: *Ancora sulla Biblioteca Corviniana e Firenze...* (39. jegyzet) 52., 70. és *Uralkodók és Corvinák. Potentates and Corvinas...* (39. jegyzet) 64., 69.
 43. Részletes leírását és értelmezését lásd Dániel Pócs: Exemplum and analogy. The narrative structure of the Florentine Psalterium Corvina's double front page. In *Uralkodók és Corvinák. Potentates and Corvinas...* (39. jegyzet) 81–89.
 44. A változás a nyolcvanas években zajlott le, és a fő megbízott Taddeo Ugoletto volt (vö. Csapodi 1973. 48–50.).
 45. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990.
 46. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990. 125. tábla.
 47. Vö. Angela Dillon Bussi: Alcune novità sulla miniatura in età laurenziana (A proposito di Littifredi Corbizi e di un nuovo codice per Lorenzo). In: *Rara Volumina I* (1994), 13–19.
 48. Vö. Csapodi – Csapodiné 1990.
 49. Vö. *All'ombra del lauro...* (38. jegyzet) 16.
 50. Vö. Angela Dillon Bussi: Ancora sulla Biblioteca Corviniana e Firenze. In: *Primo incontro italo-ungherese di biblioteccari...* (39. jegyzet), *Uralkodók és Corvinák. Potentates and Corvinas...* (39. jegyzet) 63–70.
 51. A békítés és egyetértés témájával kapcsolatban Pico della Mirandola utalunk, akinek Lorenzo lelkes védelmezője volt (vö. pl. Angela Dillon Bussi: 43. számú ismertető In: *Pulchritudo, Amor, Voluptas. Pico della Mirandola alla corte del Magnifico*. A cura di Mauro Scalini. Firenze, 2001. 162.)
 52. Úgy vélem, a tanulmány zárásaként meg kell említenem, hogy a hivatkozási repertórium egyik legfontosabb illuminált kódexe (Csapodi – Csapodiné 1990. 133–141. tábla) soha nem volt Mátyás tulajdonában (vö. M. P. Laffitte: Il codice italiano 548 della Biblioteca nazionale di Parigi. In *All'ombra del lauro. Documenti librari della cultura in età laurenziana*. Milano, 1992, 161–165.). Szinte bizonyosan ugyanez mondható el a Francesco d'Antonio del Chierico miniatúráival díszített szép Ptolemaioszról is (Csapodi – Csapodiné 1990. 84. tábla) (vö. S. Gentile: *Firenze e la scoperta dell'America*. Firenze, 1992, 205.). Kétségesebb a Csapodi – Csapodiné 1990. 154–156. táblán bemutatott, Francesco Birago által illuminált kódex, befejezetlensége és az egyik keretben látható holló miatt; a corvinák sorából való kizárásáról lásd Csapodi 1973. 937. sz., 444. A holló több corvinában is megjelenik a címer helyén (pl. Csapodi – Csapodiné 1990. 27., 228. tábla).

IN HOC VOLV
MINE SVNT
DIALOGI SANCTI
GREGORII PAPAE
VITAE IVSDEM PER
IOANNE DE LICO
NVM

MÁTYÁS EMBLÉMÁI

Amikor *De re aedificatoria* című értekezésében Leon Battista Alberti¹ arra hivatkozik, hogy az egyiptomi nép képek gyakorta rejtélyes jelképrendszerével fejezte ki magát, azt a jellegzetes reneszánsz felfogást tárja elénk, hogy a magasrendű dolgokat csakis az arra méltó, tudós emberekkel szabad közölni. A szerző tökéletes képviselője kora kultúrájának, amely előszeretettel alkalmazta a rejtett kifejezésmódot. A ferrarai humanista, Celio Calcagnini, aki szintén kifinomult mestere volt e témának, azt hirdette, hogy a titkokat nem csupán távol kell tartani a profán fülektől, hanem kincsként kell őrizni őket.² Ezért a szónak igen nagy értéket tulajdonított, az ember rendelkezésére álló legfőbb jónak tekintette, amit csak a megfelelő mértékben szabad osztogatni. A bölcs embernek, a reneszánsz fejedelemnek épp ezért óvatosnak kell lennie, okosan kell váltogatnia a szót és a hallgatást, enigmákban kell beszélnie, és csak azokkal szabad szóba elegyednie, akik értékelni tudják beszédét, mert szakralitását távol kell tartania a köznéptől és meg kell őriznie önmaga körül a misztérium auráját. A reneszánsz meghatározó filozófiája, a platonizmus homályos és érthetetlen fogalmakat egyesített, ezért szükségképpen nehezen megfejthető formulákhoz folyamodott, melyeket gyakran klasszikus szerzőktől kölcsönöztek; e szerzők egyike volt például Aulus Gellius, akinek *Noctes Atticae* című művében olvasható Augustus jelmondata: „festina lente”, amely két ellentét, a gyorsaság és a türelem, a csüggedés és az önfegyelem egyesítéséből származik, és amely később a reneszánsz kor legkedveltebb mondása lett, a fejedelem bölcsességének és elővigyázatának emblematisztikus kifejezője.

Mindezeknek megfelelően az Esték, a Mediciek, a Gonzagák, a Sforzák, a Malatesták megkülönböztető jegyeiket szimbolikus képek formájában alkották meg. Mátyás királyt, aki kora ifjúságától kezdve

72. GREGORIUS MAGNUS *Dialogorum libri IV*

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria
Cod. Lat. 449, f. 1v

A Nagy Szent Gergely pápa „*Dialógusai*”-t tartalmazó kódex 1488 és 1490 között Firenzében készült. A kettős címlapból a bal oldali fólión levél- és gyümölcskoszorúban a szerző neve és a mű szerzője és címe olvasható.

73. DIONNYSOS
HALICARNASSEUS
*Originum sive antiquitatum
Romanarum libri XI.*
Modena, Biblioteca Estense
Universitaria
Cod. Lat. 435, f 4r (részlet)

A C-iniciálében az ókori szerző
humanista íffúként jelenik meg.
A miniatúra sarkában Mátyás-
emlélmák.

a klasszikus kultúrát szívta magába, és gyakran tanácskozott az udvarába hívott itáliai tudósokkal és humanistákkal, ugyancsak magával ragadta e titokzatos – klasszikus és aulikus – világ varázsa, és gazdag könyvtárában őrzött kódexeinek díszítését itáliai miniátorokra bízta. A kor legkiválóbb művészei, Attavante degli Attavanti, Francesco d'Antonio del Cherico, Gherardo és Monte di Giovanni, Francesco Rosselli és más műhelyek tagjai alkották meg a corvinák virág- és gyümölcs-, gyöngy- és drágakő-motívumokban, arcképekben, antik stílusú motívumokban, címerekben és emblémákban gazdag miniatúráit, amelyeket a valódi művészi kifejezés szintjére emeltek.

A pompás Corvina-gyűjtemény máig fennmaradt 216 kódexe közül most csak tizenötöt vizsgálunk meg; ezeket mind a modenai Bib-

lioteca Estense Universitaria Régi Este-gyűjteményében őrzik. II. Este Alfonso vásárolta őket 1561-ben a velencei régiségpiacon, követte, Girolamo Falletti közvetítésével, hogy a hercegi könyvtárat gazdagítsa mindazzal, amit akkoriban meg tudott szerezni az egykor híres, de időközben szétszóródott Corvina-gyűjteményből. A szerzeményekhez tartozott még két kézirat, amelyeket azonban az 1927. július 4-i törvény értelmében az olasz kormány átadott Magyarországnak.³ Ez a tizenöt kódex mindazonáltal eléggé összetett képet ad Mátyás emblémáiról, noha a gyűjtemény összes darabján elvégzett szisztematikus vizsgálat természetesen további jelentős részleteket tárhatna fel.

Amint a függelékben közölt táblázatokból kitűnik, tizenkét különböző fajta emblémát és tizenegyféle címert különböztettünk meg.

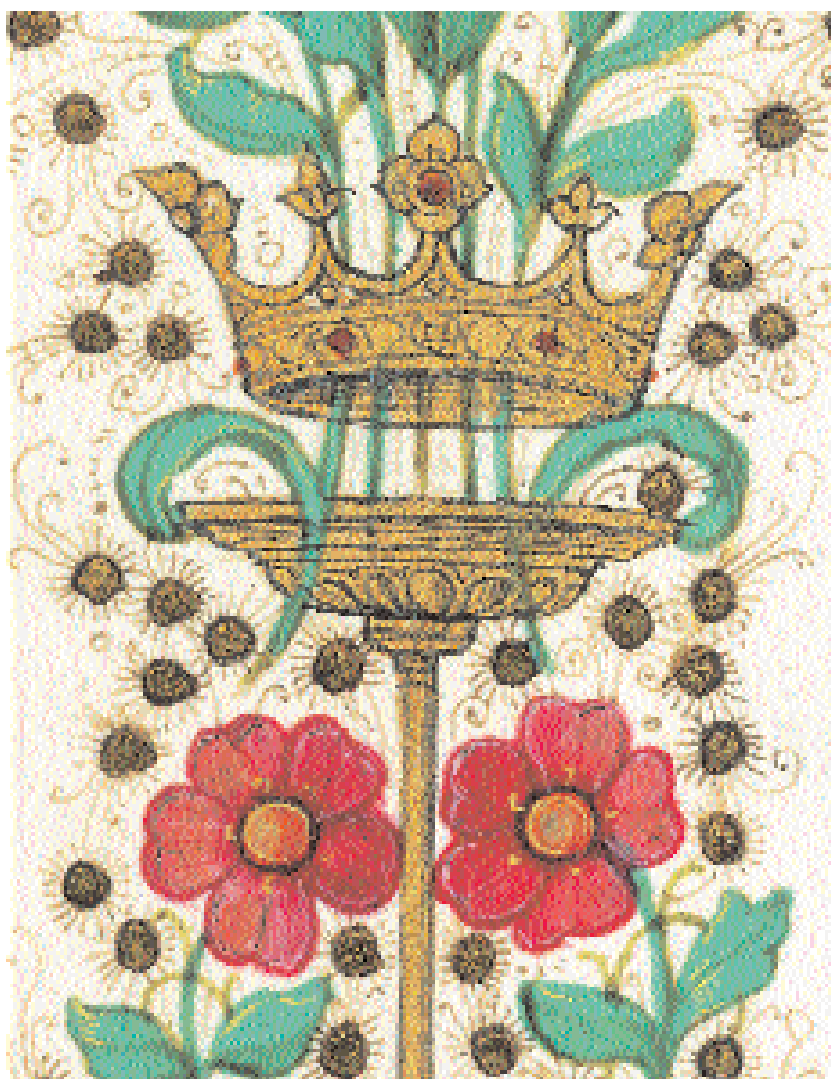
A corvinák magas művészi értéke a legnagyobb itáliai reneszánsz műhelyek érdeme; Mátyás akaratából e műhelyek alkotói egy olyan gazdag, fényűző könyvtár létrejöttéhez járultak hozzá, amely kiállta az összehasonlítást az itáliai fejedelmek tartalom és díszítés tekintetében egyaránt pompás könyvtáraival. A magyar király szívesen használta a holló, a kaptár, a hordó, a homokóra, a kovakő és a sárkány emblémáját, amelyek a kor más udvari könyvtáraiban nem találhatók meg, noha kétségkívül a leghíresebb itáliai uralkodócsaládok kéziratos könyveiben látható díszítések szolgáltak mintául. Kivételt képez a gyémántgyűrű és az armilláris gömb, amelyet az Esték, a Sforzák és a Malatesták is használtak. Mátyás azt kívánta, hogy a könyvtárában összegyűjtött művek az olasz ízlést tükrözzék, mindenáron státuszszimbólummá akarta tenni őket, olyan eszközzé, melynek segítségével pompa és gazdagság tekintetében felsorakozhat a többi humanista fejedelem mellé.

Antonio Bonfini udvari történetíró⁴ nagyszabású történeti munkájában azt állítja, hogy Mátyás saját személyisége hangsúlyozása végett egyes jelvényeit a királyi palota kapuira és bizonyos termek boltozatára is ráfestette. Mátyásnak már a neve is emblematisztikus. Bonfini kezdte újra használni a Corvinus melléknevet (amelyet Pietro Ranzano⁵ adott a királynak); a történetíró merész történelmi rekonstrukcióval nem csupán azt próbálta hangsúlyozni, hogy Mátyás a Hunyadi-családból ered, megerősítendő ezáltal magyar származását, hanem kapcsolatot keresett az ókorral, a római világgal is, a *gens Valeriával*. Ez a római család ugyanis szintén a Corvinus melléknevet viselte, amely onnan ered, hogy Marcus Valeriusnak holló szállt a sisakjára, amikor egy gall harcossal tusakodott. A madár csőrével és karmaival csapásokat mért az ellenségre, s a győzelem így természetesen a rómaié lett. Bonfini már a *De Corvinae domus origine libellusban* is (amely

nem maradt fenn, de idézi *Tíz könyvében*⁶⁾ hangsúlyozta a magyar király római eredetét abban a *captatio benevolentiae*-féleségben, amely a mecénásnak szól, aki a szerzőt udvarába fogadta. E műben humanista módra hízelgett a királynak, fényes ősökre vezette vissza családfáját. Tommaso Alessandro Cortesi⁷ *De laudibus Matthiae Corvini* című panegyricusában szintén magasztalja Mátyás hadi vállalkozásait és békés tevékenységét, dicséri a királyt, aki képes volt kiűzni a törököket Európából, és azt állítja, hogy Mátyás az ókori rómaiaktól származik. 1490. május 5-én Francesco Pucci⁸ firenzei humanista – Nápolyban az ékesszólás tanára és az Aragóniai-házból való király könyvtárosa – is ünnepélyesen emlékezik meg az Aragóniai-udvarban az elhunyt uralkodóról, s kijelenti: azt, hogy Mátyás a Corvinusok családjából származott, éppen a holló mutatja, amely másoknak baljós jel volt, neki azonban mindig szerencsét hozott; ezért lett a holló a Hunyadiak szimbóluma, ezért tűnt fel nemesi fegyverzetükön és ezért festették mindenhová, ahol az uralkodó dicsőségét teljes pompájában kellett kinyilvánítani – többek között a könyvtárában található kódexek lapjaira. A királyról a közelmúltban írt monográfiájában E. Kovács Péter⁹ azt állítja, hogy a Mátyás római származásáról szóló legenda, amelyet Bonfini dolgozott ki ex novo, a tudós Pietro Ranzano nyomán, igen elterjedt volt a humanisták körében, akik Marcus Valerius hollóját azonosnak tartották a Hunyadiak címerében látható hollóval.¹⁰ A New York-i¹¹ Didimus-kódexben a csőrében gyűrűt tartó, kiterjesztett szárnyú holló egy sisakon áll, amely a Messalla által legyőzött gallra emlékeztet.

A hollót ábrázolhatják összezárt vagy kitárt szárnyakkal, zöld vagy aranyágon ülve, aranygyűrűvel a csőrében, kék háttér előtt. Mellette előfordulhat – például a Cod. Lat. 419 kódex (155v)¹² esetében – egy félhold, amely a feltételezések szerint azonos lehet a török félholddal, és Mátyásnak az örökös ellenségén aratott győzelmeire utalhat. A holló néha a sárkánymotívumba illeszkedik (Cod. Lat. 419, 1r) és címerpajzson megjelenítve az uralkodóház címerét is szolgál a szép frízekkel – Francesco Antonio del Cherico alkotásaival – díszített *bas de page*-on (Cod. Lat. 437, 33r és 69r).¹³ A holló csőrében tartott gyűrű ismét a legendák világába vezet minket: Mátyás apja, Hunyadi János állítólag Zsigmond magyar király és egy Morzsina családbeli leány alkalmi kapcsolatából származott; a Morzsina nemzetség a 14. századtól kezdve élt Erdélyben, Hunyad megyében. A történet szerint a leány zálogként egy levelet és egy gyűrűt kapott; ezek azután fontosak lehettek Jankula, a későbbi magyar király elismertetéséhez.

A holló csőrében tartott gyűrű emlékeztet a gyémántgyűrű emb-

74. GREGORIUS MAGNUS
Dialogorum libri IV
 Modena, Biblioteca Estense
 Universitaria
 Cod. Lat. 449, f. 195v
 (részlet)

Mátyás egyik emblémája, az uralkodói hatalomra utaló korona.

lémára, amely gyakran előfordul a corvinákban, és más korabeli családoknál is kimutatható. Használták például a ferrarai Esték, különösen I. Ercole,¹⁴ a firenzei Mediciek, a mantovai Gonzagák, a milánói Sforzák és a rimini Malatesták¹⁵ is. Az emblémák általában egy bizonyos fejedelem jellemzésére és azonosítására szolgáltak, de az is előfordult, hogy az egyik családból átkerültek egy másik, ugyanolyan rangos vagy akár kisebb jelentőségű családhoz. Egy-egy embléma átengedése igen gyakran bizonyos különleges érdemek elismerését jelentette. Mátyáshoz a gyémántgyűrű csaknem bizonyosan az Estékkal és Ferrarával fennálló kulturális kapcsolatok, s különösen az I. Ercolehez fűződő rokonság révén jutott el.

Mátyás gyakran használta ezt az emblémát; mindig gyémánttal díszített aranygyűrűről van szó, kék alapon, a keret indás díszítményeibe foglalva vagy egy aranykarikával körbevéve. Időnként más Mátyás-jelvények vagy címerek is megjelennek a belsejében. Előfordul a

75. THOMAS AQUINAS
*Commentarium in librum I
Sententiarum*

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria

Cod. Lat. 432, f. 6r (részlet)

Mátyás egyik emblémája a méh-
kas.

csiszolatlan, gyűrűbe nem foglalt gyémánt¹⁶ is, mert a reneszánsz korában a drágaköveknek különleges varázserőt tulajdonítottak, s ezért a szerencsét vagy szerencsétlenséget hozó köveket betegség elleni amulettként használták. A gyűrű – a kör, amelynek nincs kezdete és nincs vége – szimbolikus értelemben az örökkévalóságra és a tökéletességre utal, a becsületet és a lelkierőt, ugyanakkor a hűséget és a hatalmat is jelképezi. Lehet belőle jegygyűrű, de a hódolat és a hatalom elismerése jegyében meg is csókolhatják.

A kaptár vagy méhkas is mindig aranszínű, kék alapon, általában aranykarikába, esetenként arany oválisba vagy a gyémántgyűrűbe foglalva. Úgy is ábrázolhatják, hogy szorgos méhek veszik körül. Ez a kép meglehetősen elterjedt, és egy Este-kódexben,¹⁷ az *Herboltaire*-ben is megtalálható, ahol a mézről és annak gyógyító hatásáról szóló rövid értekezés mellett látható miniatura egy kaptárt ábrázol, mely körül tömérdek méh röpköd. A kaptár ikonográfiája hasonló a Mátyás-emblémához: szalmából készült, harang alakú, feltehetőleg fából ácsolt alapzaton elhelyezkedő, lábakon álló építmény. A corvinák közül egy budapesti *Gradual*ban is megtalálható a szorgoskodó méhekkal körülvelt méhkas.¹⁸ Emblémaként a kaptárt stilizált, díszes formában jelenítik meg, méhek nélkül, szalmaharangként, amelyet egy lebegő szalag tart a magasban, és öt láb támaszt alá. Ezt a képet szénakazalként is szokták értelmezni, amit nem igazol az alapzat jelenléte, viszont kapcsolatba hozható a magyar föld ősi termékenységevel – Ber-

kovits Ilona¹⁹ az adományosztás jelképének tartja –, a képek összevetése azonban, úgy tetszik, kizárja ezt a lehetőséget, s inkább a tudás édessége és a méz édessége, vagy Mátyás buzgósa és a méhek szorgalma közti kapcsolatot valószínűsíti.

A hordó Berkovits szerint a kapzsiságot jelképezi, de utalhat Magyarország finom boraira is, amelyeket Mátyás sem vetett meg. A miniatúrákon a hordó aranyszínű, mindig kék háttérben jelenik meg, hol aranykarika, hol arany ovális veszi körül, esetleg a keret díszítésébe vagy a gyűrűbe²⁰ illeszkedik.

Az idő gyors múlása bizonyára nyugtalanította a mindig nagy vállalkozásokra készülő Mátyást, aki mintha megéreztette volna, hogy fiatalon éri a halál, s így nem lesz képes véghez vinni megvalósításra váró politikai terveit. A homokóra tehát nem egyszerűen az idő múlását jelezte, hanem állandóan cselekvésre hívott fel. Az aranyszínű, kék vagy piros háttérben álló, ezüst – egy esetben vörös – port pergető homokórát aranykarika veszi körül vagy a keretben jelenik meg.

A korona jelentése pontosan meghatározható: a király uralkodói hatalmára utal. A keretbe foglalva jelenik meg, vörös drágakövekkel díszítve. A kódexekben való feltűnése feltehetőleg kapcsolatba hozható Mátyás ünnepélyes megkoronázásával. Ezt a gondolatot támasztja alá, hogy a két, egymásra helyezett korona, amelyeket Mátyás nemcsak címerként, de emblémaként is használt, a Galícia feletti uralomra utal.

76. AMMIANUS

MARCELLINUS

Regum gestarum libri

Modena, Biblioteca Estense

Universitaria

Cod. Lat. 425, f. 2r (részlet)

Mátyás csillagászati érdeklődésére utal az éggömb-embléma.

1. FÜGGELEK *Corvin-emblémák*

Kép	Gyűjtemény, szám, hely		Lapszám	Leírás
GYÉMÁNTGYŰRŰ	Lat. 419	α.O.3.8	102v	Gyémántos aranygyűrű, a keret indái közé illesztve. Tartalmazza a magyar kettős keresztet.
	Lat. 448	α.U.4.9	1v	Gyémántos aranygyűrű, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 449	α.G.3.1	1v, 2r	Négy gyémántos aranygyűrű, a keret indái közé szőve. Ugyanez a 2r lapon.
	Lat. 435	α.Q.4.4	4r	Öt gyémántos aranygyűrű, kék alapon, tartalmazzák Magyarország vörös sávos címerét, a homokórát, a morva sast, két koronát, a kovakövet.
	Lat. 425	α.Q.4.17	2r, 44v, 113r, 138v	Gyémántos aranygyűrű, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 391	α.G.4.22	2r, 44v, 113r, 138v	Gyémántos aranygyűrű, kék alapon, a keret indái között (2r) és aranykarikában (44v, 113r, 138v).
	Lat 439	α.S.4.18	2r	Gyémántos aranygyűrű, kék alapon, egy puttó által tartott címerpajzsban.
	Lat. 436	α.Q.4.19	1v	Két nagy, gyémántos aranygyűrű, kék alapon, a kódex által tartalmazott művek címével.
MÉHKAS	Lat. 448	α.U.4.9	2r	Öt lábon álló, aranszínű kaptár szalmából, lebegő szalaggal, kék alapon, arany oválisban.
	Lat. 435	α.Q.4.4	4r	Öt lábon álló, aranszínű kaptár szalmából, lebegő szalaggal, kék alapon, gyémántgyűrűben.
	Lat. 425	α.Q.4.17	1v, 93v, 166r, 234r	Öt lábon álló, aranszínű kaptár szalmából, lebegő szalaggal, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 391	α.G.4.22	144r	Öt lábon álló, aranszínű kaptár szalmából, lebegő szalaggal, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 436	α.Q.4.19	2r	Öt lábon álló, aranszínű kaptár szalmából, lebegő szalaggal, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 432	α.W.1.8	6r	Öt lábon álló, aranszínű kaptár szalmából, lebegő szalaggal, kék alapon, aranykarikában.
HORDÓ	Lat. 448	α.U.4.9	2r	Aranyhordó, kék alapon, arany oválisban.
	Lat. 449	α.G.3.1	152r	Aranyhordó a keret indái közé fonva.
	Lat. 435	α.Q.4.4	4r	Aranyhordó, kék alapon, a gyémántgyűrűben.
	Lat. 425	α.Q.4.17	2r, 107v, 125v, 192r	Aranyhordó, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 391	α.G.4.22	35v, 44v, 221r	Aranyhordó, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 436	α.Q.4.19	1v, 2r	Aranyhordó, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 432	α.W.1.8	6r	Aranyhordó, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 441	α.S.4.2	2r	Aranyhordó, kék alapon, aranykarikában.
HOMOKÓRA	Lat. 448	α.U.4.9	1v	Arany homokóra ezüstporral, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 449	α.G.3.1	195v	Vörös homokóra ezüstporral a keret indái között.
	Lat. 435	α.Q.4.4	3v, 4r	Arany homokóra ezüstporral, kék alapon, aranykarikában (3v), a gyémántgyűrűben (4r).
	Lat. 425	α.Q.4.17	2r	Arany homokóra ezüstporral, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 439	α.S.4.18	1v	Arany homokóra ezüstporral, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 439	α.S.4.18	2r	Arany homokóra ezüstporral, vörös alapon, aranykarikában.
	Lat. 391	α.G.4.22	2r, 132v	Arany homokóra ezüstporral, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 436	α.Q.4.19	2r	Arany homokóra ezüstporral, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 432	α.W.1.8	6r	Arany homokóra ezüstporral, kék alapon, aranykarikában.
EGYSZERŰ KORONA	Lat. 449	α.G.3.1	2r, 195v, 230r	Aranykorona vörös drágakövekkel, a keret indái közé fonva (2r, 195v). Ugyanez drágakövek nélkül (230r).
	Lat. 435	α.Q.4.4	4r	Két egymásra helyezett aranykorona, Galícia jelképe, kék alapon, a gyémántgyűrűben.
KETTŐS KORONA	Lat. 425	α.Q.4.17	139v, 222r	Két egymásra helyezett aranykorona, Galícia jelképe, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 391	α.G.4.22	126v, 220r	Két egymásra helyezett aranykorona, Galícia jelképe, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 419	α.O.3.8	1r, 54r, 155v, 187v	Négy kitárt szárnyú, zöld ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló a keretben és aranyágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló kék alapon a sárkányemlémben (1r). Kitárt szárnyú, zöld ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló a keret indái között (54r). Aranyágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló kék alapon. Fölötte a török félhold (155v). Kitárt szárnyú, zöld ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló a keret indái között (187v).

Kép	Gyűjtemény, szám, hely		Lapszám	Leírás
HOLLÓ	Lat. 448	α.U.4.9	2r	Kitárt szárnyú, zöld ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló, fekete alapon, a keret virágai között.
	Lat. 449	α.G.3.1	2r, 167v, 195v, 230r	Zöld ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló, kék alapon, egy puttó által tartott címerpajzsban (2r). Zöld ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló, kék alapon, a kerethez tartozó címerpajzsban (167r, 195v). Kitárt szárnyú, zöld ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló, a keret indái között (230r).
	Lat. 437	α.Q.4.15	33r, 69r	Aranyágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló, kék alapon, a lap aljának közepén lévő címerpajzsban (33r, 69r).
	Lat. 391	α.G.4.22	2r	Két kitárt szárnyú, zöld ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló, ezüst alapon.
	Lat. 436	α.Q.4.19	2r	Két kitárt szárnyú, zöld ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló, ezüst alapon.
	Lat. 432	α.W.1.8	6r	Két kitárt szárnyú, zöld ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó holló, a keret indái között.
SÁRKÁNY	Lat. 419	α.O.3.8	1r	Kék alapon balra forduló, farkát a nyaka köré tekerő aranysárkány, nyitott szájából lángnyelvek csapnak ki. Karmában egy hollós címerpajzsot tart (1r). Kék alapon jobbra forduló, farkát a nyaka köré tekerő aranysárkány, szája nyitva, nyelve nem látszik. Karmában címerpajzsot tart a Báthory-család címerével (világos alapon három ezüst ék) (209v).
	Lat. 448	α.U.4.9	1v	Jobbra forduló, csukott szájú, farkát a nyaka köré tekerő aranysárkány, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 435	α.Q.4.4	3v	Jobbra forduló, csukott szájú, farkát a nyaka köré tekerő aranysárkány, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 432	α.W.1.8	6r	Jobbra forduló, nyitott szájú, arany nyelvű, farkát a nyaka köré tekerő aranysárkány, kék alapon, aranykarikában.
KOVAKŐ	Lat. 448	α.U.4.9	1v	Arany kovakő és tapló, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 435	α.Q.4.4	3v, 4r	Arany kovakő és tapló, kék alapon, aranykarikában (3v), gyémántgyűrűben (4r).
	Lat. 425	α.Q.4.17	18v, 32v, 81r, 206r	Arany kovakő és tapló, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 391	α.G.4.22	2r, 35v, 108v, 113r, 145r	Arany kovakő és tapló, kék alapon, aranykarikában (2r, 35v, 108v, 113r). A 113r lapon a kő csak részben látható.
	Lat. 439	α.S.4.18	2r	Arany kovakő és tapló, kék alapon, egy puttó által tartott címerpajzsban.
KÚT	Lat. 448	α.U.4.9	2r	Aranykút csigával és vödörrel, arabeszkekkel díszített vörös alapon, arany mandorlában.
	Lat. 435	α.Q.4.4	4r	Aranykút csigával és vödörrel, kék alapon, gyémántgyűrűben.
	Lat. 425	α.Q.4.17	1v, 2r, 47v, 59v, 69v, 179r	Aranykút csigával és vödörrel, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 439	α.S.4.18	2r	Aranykút csigával és vödörrel, vörös alapon, aranykarikában.
	Lat. 391	α.G.4.22	2r, 150r	Aranykút csigával és vödörrel, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 436	α.Q.4.19	1v	Aranykút csigával és vödörrel, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 432	α.W.1.8	6r	Aranykút csigával és vödörrel, kék alapon, aranykarikában.
	Lat. 441	α.S.4.2	2r	Aranykút csigával és vödörrel, kék alapon, aranykarikában. Armilláris gömb.
	Lat. 448	α.U.4.9	1v, 2r	Arany armilláris gömb, kék alapon, aranykarikában, zodiákus jelek nélkül (1r). Arany armilláris gömb, arabeszkekkel díszített vörös alapon, arany oválisban, látható zodiákus jelekkel (2r).
	Lat. 449	α.G.3.1	152r, 167v	Arany armilláris gömb, a keret indái közé szöve, látható zodiákus jelek nélkül.
	Lat. 435	α.Q.4.4	4r	Arany armilláris gömb, kék alapon, gyémántgyűrűben, látható zodiákus jelekkel.
	Lat. 425	α.Q.4.17	2r	Arany armilláris gömb, kék alapon, aranykarikában, látható zodiákus jelekkel.
	Lat. 439	α.S.4.18	1v	Arany armilláris gömb, kék alapon, aranykarikában, látható zodiákus jelekkel.
	Lat. 391	α.G.4.22	103r	Arany armilláris gömb, kék alapon, aranykarikában, zodiákus jelek nélkül.
	Lat. 436	α.Q.4.19	2r	Arany armilláris gömb, kék alapon, aranykarikában, látható zodiákus jelekkel.
	Lat. 441	α.S.4.2	2r	Arany armilláris gömb, kék alapon, aranykarikában, látható zodiákus jelekkel.
BIKA VAGY ÖKÖR	Lat. 435	α.Q.4.4	3v	Arany bika vagy ökör, vörös alapon, aranykarikában.

2. FÜGGELÉK *Corvin-címerek*

<i>Kép</i>	<i>Gyűjtemény, szám, hely</i>		<i>Lapszám</i>	<i>Leírás</i>	<i>Megjegyzés</i>
MELLÉN ARANYSZALAGOT VISELŐ SAS	Lat. 419	α.O.3.8	1r	Címerpajzs, mellén aranyszalagot viselő fekete sassal.	Szilézia címere.
	Lat. 435	α.Q.4.4	4r	Tondo, mellén aranyszalagot viselő fekete sassal.	Szilézia címere.
SAS SAKKTÁBLÁVAL	Lat. 435	α.Q.4.4	4r	Fekete sasos címer vörös–ezüst sakktablával, gyémántgyűrűbe illesztve, mintha embléma volna.	Morvaország címere.
KETTŐS KERESZT	Lat. 419	α.O.3.8	102v, 1r	Három zöld dombból kinyúló ezüst kettős kereszt vörös alapon.	Magyarország címere.
	Lat. 435	α.Q.4.4	4r	Két egymásra helyezett aranykorona, Galícia jelképe, gyémántgyűrűben elhelyezve, mintha embléma volna.	Galícia címere.
	Lat. 419	α.O.3.8	1r	Címerpajzs, két egymásra helyezett, kék alapon elhelyezkedő koronával.	Galícia címere.
FEKETE ÉS ARANY SÁVOK	Lat. 419	α.Q.3.8	1r	Kétosztatú címerpajzs, balra fekete és arany sávok, jobbra tiszta arany.	Nem azonosított címer.
VÖRÖS ÉS EZÜST SÁVOK	Lat. 419	α.O.3.8	4r	Vörös és ezüst sávok címerpajzs.	Magyarország címere.
	Lat. 425	α.Q.4.17	2r	Vörös és ezüst sávok, koronás címerpajzs.	Magyarország címere.
VÖRÖS ALAPON EZÜST SÁV	Lat. 419	α.O.3.8	1r	Címerpajzs vörös alapon ezüst sávval.	Ausztria címere.
VÖRÖS, ÁGASKODÓ OROSZLÁN	Lat. 419	α.O.3.8	1r	Balra forduló, vörös, ágaskodó oroszlán, bal mancsában aranykoronával, ezüst alapon.	Beszterce címere.
	Lat. 419	α.O.3.8	1r	Jobbra forduló, vörös, ágaskodó oroszlán, fején aranykoronával, ezüst alapon.	Csehország címere.
EZÜST ÉKEK	Lat. 419	α.O.3.8	209v	Világos alapon három ezüst ék, sárkányemlémben.	A Báthory-család címere.
VÖRÖS–EZÜST SÁVOS CÍMER	Lat. 435	α.Q.4.4	4r	Vörös–ezüst sávok címer, gyémántgyűrűben.	Magyarország címere.
	Lat. 441	α.S.4.2	4r	Vörös–ezüst sávok címer.	Magyarország címere.
MÁTYÁS–CÍMER	Lat. 419	α.O.3.8	1r	Koronás, négyosztatú címer, vörös–ezüst sávokkal (Magyarország), koronás, ágaskodó oroszlánnal (Csehország), vörös alapon ezüst sávval (Ausztria), vörös–ezüst sakktablamintás, koronás sassal (Morvaország), gyémántgyűrűs hollóval.	Hunyadi Mátyás címere.
	Lat. 448	α.U.4.9	2r	Koronás, négyosztatú címer, vörös–ezüst sávokkal (Magyarország), kettős kereszttel (Magyarország), koronás, ágaskodó oroszlánnal (Csehország), három leopárdfejjel (Dalmácia), gyémántgyűrűs hollóval.	Hunyadi Mátyás címere.
	Lat. 425	α.Q.4.17		Koronás, négyosztatú címer, vörös–ezüst sávokkal (Magyarország), kettős kereszttel (Magyarország), vörös alapon ágaskodó ezüst oroszlánnal (Csehország), három leopárdfejjel (Dalmácia), csőrében aranygyűrűt tartó hollóval.	Hunyadi Mátyás címere.

Kép	Gyűjtemény, szám, hely		Lapszám	Leírás	Megjegyzés
MÁTYÁS-CÍMER	Lat. 447	α.S.4.17	6r	Koronás, négyosztatú címer a magyar vörös–ezüst sávos címerrel (kétszer) és a cseh, vörös alapon fehér, koronás, ágaskodó oroszlánnal (kétszer), ágon ülő, csőrében gyűrűt tartó hollóval.	Hunyadi Mátyás címere. A címerpajzs két oldalán arany alapon vörös, illetve zöld M és A betű („Matthias Augustus”).
	Lat. 472	α.X.1.10	1r	Koronás, négyosztatú címer a magyar vörös–ezüst sávos címerrel (kétszer) és a cseh, vörös alapon ezüst, koronás, ágaskodó oroszlánnal (kétszer), ágon ülő, csőrében gyűrűt tartó fekete hollóval.	Hunyadi Mátyás címere, alatta Francesco Sassetinek, a kódex előző megrendelőjének címere volt.
	Lat. 437	α.Q.4.15	1r	Koronás, négyosztatú címer a magyar vörös–ezüst sávos címerrel (kétszer) és a cseh, vörös alapon ezüst, koronás, ágaskodó oroszlánnal (kétszer), ágon ülő, csőrében gyűrűt tartó hollóval.	Hunyadi Mátyás címere.
	Lat. 439	α.S.4.18	2r	Koronás, négyosztatú címerpajzs, vörös–ezüst sávokkal (Magyarország), kettős kereszttel (Magyarország), vörös alapon ágaskodó, ezüst oroszlánnal (Csehország), három leopárdfejjel (Dalmácia), gyűrűs hollóval.	Hunyadi Mátyás címere.
	Lat. 391	α.G.4.22		Koronás, négyosztatú címer, vörös–ezüst sávokkal (Magyarország), kettős kereszttel (Magyarország), vörös alapon ágaskodó, ezüst oroszlánnal (Csehország), három leopárdfejjel (Dalmácia), csőrében aranygyűrűt tartó hollóval.	Hunyadi Mátyás címere.
	Lat. 1039	α.U.5.24	1r	Koronás, négyosztatú címerpajzs vörös–ezüst sávos címerrel (kétszer) és a cseh, vörös alapon ezüst, ágaskodó oroszlánnal (kétszer), gyűrűs hollóval.	Hunyadi Mátyás címere.
	Lat. 432	α.W.1.8	6r	Koronás, négyosztatú címer, vörös–ezüst sávokkal (Magyarország), kettős kereszttel (Magyarország), vörös alapon ágaskodó, ezüst oroszlánnal (Csehország), három leopárdfejjel (Dalmácia), csőrében aranygyűrűt tartó hollóval.	Hunyadi Mátyás címere.
	Lat. 441	α.S.4.2	2r	Koronás, négyosztatú címer, vörös–ezüst sávokkal (Magyarország), kettős kereszttel (Magyarország), vörös alapon ágaskodó, ezüst oroszlánnal (Csehország), három leopárdfejjel (Dalmácia), csőrében aranygyűrűt tartó hollóval.	Hunyadi Mátyás címere.
	Lat. 449	α.G.3.1	2r	Koronás címer sávos címerrel (Magyarország), kettős kereszttel (Magyarország), három leopárdfejjel (Dalmácia), ágaskodó oroszlánnal (Csehország), csőrében gyűrűt tartó hollóval, liliomokkal.	Hunyadi Mátyás és az Aragóniai-ház címere.
KORONÁS LEOPÁRDFEJEK (HÁROM)	Lat. 419	α.O.3.8	1r	Címerpajzs kék alapon három koronás, arany leopárdfejjel.	Dalmácia címere.
	Lat. 449	α.G.3.1	152r	Címerpajzs kék alapon három koronás, arany leopárdfejjel.	Dalmácia címere.

77. LEON BATTISTA

ALBERTI

*De re aedificatoria*Modena, Biblioteca Estense
Universitaria

Cod. Lat. 419, f. 1r

(részlet)

Mátyás egyik emblémája a hol-
lós címerpajzs, amelyet egy far-
kát a nyaka köré tekerő sárkány
ölel körül.

Berkovits²¹ szerint a tettekben megmutatkozó bátorságot jelképezi a sárkány is, amelyet pikkelyes bőrrel ábrázolnak, szájából több nyelv lóg ki, melyek tüzet okádnak, farkát a nyaka köré fonja. A sárkány emblémája a magyar Sárkányrendben gyökerezik, amelyet 1408-ban alapított Zsigmond király a törökök – a hit ellenségei – elleni harc céljaira; 1433-ban maga Zsigmond, magyar király és német-római császár avatta a lovagrend tagjává az ifjú Sigismondo Pandolfo Malatestát.²² Ruscelli²³ megjegyzi, hogy már az ókori egyiptomiak haddi jelvényei között is előfordultak különféle állatok, például a kígyó vagy a sárkány; ezeket abban a reményben imádták, hogy konkrét segítséget kapnak tőlük. Akár az orvoslás istene, Aesculapius kígyójáról, akár a Hercules által legyőzött hidráról van szó, ezek az állatfigurák minden esetben azt az elővigyázatosságot, óvatosságot és ravaszságot jelképezik, amelyre a katonának a győzelem kivívásához szüksége van ahhoz. A kék háttér előtt álló aranyszínű sárkányt hol jobbra, hol balra fordított pozával ábrázolják, néha csukott szájjal, de gyakoribb,

hogy szája nyitva van és aranynyelv látszik benne, vagy fenyegető, vörös lángnyelvek törnek elő belőle. Gyűrűbe csavart farkában gyakran más szimbólumok jelennek meg, például a holló vagy a Báthory-család címere.²⁴

A fizikai és lelkierő fogalmát jeleníti meg a kék alapon aranykariában elhelyezett arany kovakő emblémája is. Ezt tévesen parittyaként is értelmezték. A parittyá embléma valóban feltűnik a corvinákban, de csakis azon kódexek egyikében, amelyeket a Mediciek firenzei bankára, Francesco Sassetti számára illumináltak. A „sassi” (‘kövek’) szó és a Sassetti név analógiájával játszva a parittyá már Nicolò Sassetti (1360)²⁵ idejében a család tagjainak jelképévé vált; az ábrázolásokon kőhajításra készülődő puttók tartják a kezükben.²⁶ A bankárnak készített kódexek a megrendelő korai halála után más vásárlókhoz, többek között Mátyáshoz kerültek. Azt a feltételezést, hogy kovakőről van szó, az egyik New Yorkban őrzött corvina is alátámasztja, amelyben világosan láthatók azok a szikrák, amelyek a kovakőnek a taplóval történő összedörzsölésekor keletkeznek,²⁷ míg más megvizsgált kódexekben a kő és a tapló egymástól elkülönítve jelenik meg. A kovakő nem volt új embléma; Ruscelli azt állítja, hogy 1429-re vezethető vissza, és Károly burgundiai herceg is használta, „aki igen harcias vitéz volt, és a kovakővel, a puskával és a két farrönkkel azt kívánta jelezni, hogy módjában áll nagy háborús tüzet gerjeszteni”.²⁸ A kő összedörzsölése a vassal és az ennek következtében megjelenő szikrák talán két uralkodó vagy két, egymással hadban álló ország közti ellentétre utalnak.

Mátyás tudásának, gondolkodásának mélységét, bölcs munkálkodását fogja össze egy jelképben a csigás kút. Ruscelli²⁹ művében olyan kutat jelenít meg, amely pontosan megegyezik a Mátyás kódexeinek miniatúráin látható kúttal. Giovanni Battista Zanchi pesarói zsoldosvezér (1515–1586) ugyanilyen jelképet használt, kiegészítve a „Motu clarior” („mozogva tisztul”) jelmonddal. A vödörrel felhúzott, felkavart víz ugyanis nem poshad meg, sőt megtisztul, és így még jobbá válik. Ruscelli is azt állítja, hogy Zanchi mindig is fegyverforgatással foglalkozott, és emblémájával jelet akart hagyni, arra kívánta felhívni a figyelmet, hogy minél aktívabban él az ember, annál közelebb kerül a tökéletességhez és a dicsőséghez.

A reneszánsz emberének képzeletében igen fontos helyet töltött be az ég tanulmányozása, de a csillagászatnak nem voltak pontosan megvont határai, és gyakran keveredett az asztrológiával. Mátyás is hitt a csillagokban, és szerette, ha udvarában olyan tudósok veszik körül, akik jártasak e tudományban; az 1459-ben Budára hívott

Giovanni Gazuli ragusai asztrológust arra kérte, hogy lássa el ezzel a témával foglalkozó könyvekkel. A királyi palota egyes termeinek mennyezetét az égitestek és az égbolt ábrázolásai díszítették; ezek közé tartozott a könyvtár előcsarnoka is, ahol a freskók a Mátyás születése, illetve cseh királlyá koronázása (1469) napjára vonatkozó horoszkópot jelenítették meg. A király csillagászati obszervatóriumában³⁰ homokórákat és asztrolábokat tartott, ami azt bizonyítja, hogy szenvedélyesen érdeklődött a csillagászat iránt, akárcsak nevele, Vitéz János, aki termékeny kapcsolatban állt kora legjelesebb matematikusaival és csillagászaival, s könyvtárában matematikai, csillagászati, geometriai és asztrológiai műveket őrzött. Galeotto Marzio ezért nevezte így Mátyást: „rex et astrologus”. Az asztrológiai kultúra, valamint a mágikus és hermetikus hagyomány iránti érdeklődés nagyrészt Filarete munkássága, illetve a magyar kapcsolatokkal rendelkező Francesco Filelfo – a keleti mágikus tradíció ismerője – révén jutott el Budára. Nem véletlen, hogy Mátyás gyűjteményében több olyan kódex is volt, amely Ptolemaiosz műveit tartalmazta; ezek egyikét a cseh Vencel örökölte, s ma Bécsben őrzik (Ms. 2271). Nem tudjuk, hogy Mátyás a budai könyvtárban találta vagy Csehországban vásárolta; mindenesetre Vencel címerének helyébe a magáét tetette. A könyvet nagy gonddal őrizte és pompásan bekötötte. Két másik kötet ma a bécsi Nationalbibliothek kézirategyűjteményében található (Hist. Gr. I; Cod. 24), egy pedig a párizsi Bibliothèque Nationale-ban (Cod. Lat. 834). A Corvina-gyűjtemény Ptolemaiosz-kódexei Mátyás halála után is nagy érdeklődést váltottak ki a tudósok körében. 1519-ben Ippolito d’Este egri érsek Celio Calcagninivel együtt kölcsön akarta venni az egyik ilyen kódexet, mely iránt Giacomo Ziegler asztrológus és humanista keltette fel az érdeklődését. A korszak összes uralkodóját lenyűgözte a csillagászat, illetve az asztrológia, így az Estéket és a Sforzákat is. Az armilláris gömb is ennek az élénk érdeklődésnek a jele volt. I. Ercole d’Este *Breviáriumában*³¹ is található egy arany armilláris gömb. Ez a nagy gonddal megjelenített Mátyás-embléma általában aranyszínű; a zodiákus sávja gyakran olyan részletekbe menő pontossággal ábrázolja a konstellációkat, hogy azok szinte mindig felismerhetők és azonosíthatóak.³² Mátyás armilláris gömbje aranyszínű, háttere kék, aranykarika veszi körül, vagy arabeszkekkel díszített vörös alapon, arany oválisban vagy a gyémántgyűrűben jelenik meg.

A Mátyás-emblémák közé tartozik a bika vagy az ökör is, amely az ókorban az isteneknek bemutatott áldozatot vagy – türelmes, jámbor természetének köszönhetően – a békét jelképezte. Az Este-

78. THOMAS AQUINAS
*Commentarium in librum I
Sententiarum*

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria

Cod. Lat. 432, f. 6r
(részlet)

*Mátyás egyik emblémája az idő
múlására figyelmeztető homok-
óra.*

kódexek közül csak a Cod. Lat. 435-ben jelenik meg. Aranyszínű, háttere vörös, aranykarika veszi körül.

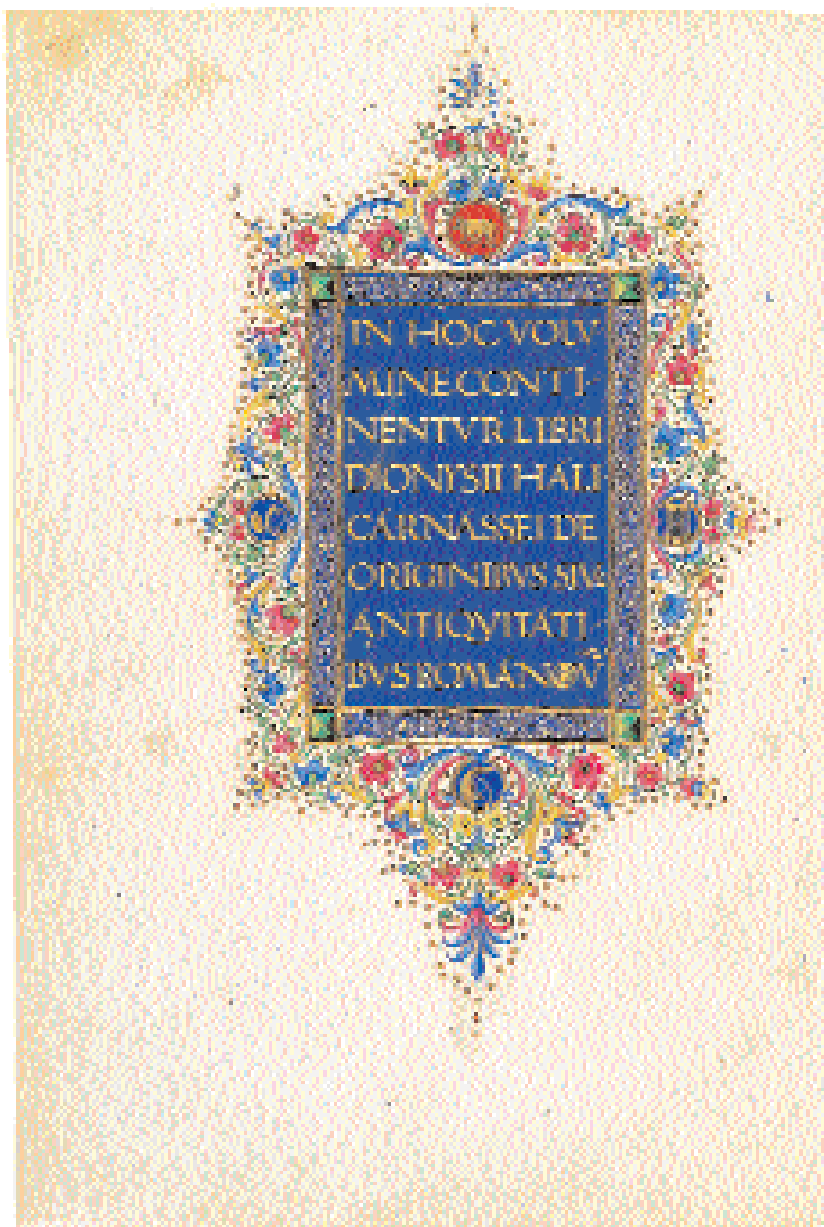
Mátyás könyvtára kétségkívül legalább akkora értéket képviselt a tudományosság szempontjából, mint irodalmi és művészi tekintetben. Sőt, a tudományos érdeklődés kezdetben háttérbe is szorította a művészi ízlést, olyannyira, hogy több régebbi corvina díszítése igen visszafogott, és az emblémák is hiányoznak belőlük; csak később, a 80-as, 90-es évek táján jelenik meg a gazdag díszítés, többek között a firenzei miniátorok fantáziájának és kifinomultságának köszönhetően. Cherico stílusa nagyon józan és egyszerű, nem szeret emblémákat festeni, előnyben részesíti a naturalisztikus jellegű díszítést, virágokkal, indákkal, aranygömbökkel, robusztus megjelenésű puttókkal

79. DIONNYSIUS
HALICARNASSEUS
*Originum sive antiquitatum
Romanarum libri XI.*

Modena, Biblioteca Estense
Universitaria

Cod. Lat. 435, f. 3v

A görög származású római törté-
netíró művét Attavante illuminál-
ta Firenzében 1485 és 1490 kö-
zött. A kettős címlap bal oldali le-
velét látjuk a szerző nevével és a
mű címével.

és angyalokkal. Attavante festészete túláradóbb, díszítései gazdagab-
bak, olyannyira, hogy nála még az emblémákban is előtérbe kerül a
művészi szempont, noha nem téveszti szem elől a megrendelő által
igényelt magasztaló aspektust sem.

II. Alfonso követe, aki jól ismerte a herceg ízlését és utasításait,
miután a velencei régiségpiacon rátalált a szétszóródott Corvina-
gyűjteményből származó néhány kódexre, azonnal gondoskodott ró-
la, hogy mindet megszerezze, s ezzel tovább gazdagítsa a hercegi
könyvtárat. Az Este-könyvtárban található corvinák tehát, amelyek a
nagy hercegi gyűjteményen belül véletlenszerűen létrejött kisebb
gyűjteményt képeznek, korántsem tükrözik a firenzei művészek által
illuminált kódexek összességét, mindazonáltal meglehetősen egységes

képet mutatnak az emblémák használatát illetően. Tizenegy kódexben találjuk meg a homokórát, nyolcban a gyémántgyűrűt, a hordót, a hollót, a kutat és az armilláris gömböt, hatban a kaptárt, ötben a kovakövet, négyben a sárkányt, háromban a kettős koronát és egyben a koronát és a sárkányt. Kiemelkedő jelentőségű a holló, amely ugyan csak nyolc kódexben jelenik meg, de ugyanabban a kódexben többször is előfordul, és Mátyás minden címerében jelen van. Mátyás erényeit tehát az Este-kódexekben főként a török elleni harcban tanúsított kitartása (homokóra), a haditetteiben megnyilvánuló keménység (gyémántgyűrű), tudásának mélysége (kút), tudományos érdeklődése (armilláris gömb) és szorgalma (kaptár) képviseli. A tizenöt Este-kódexen a címerek vizsgálatát is elvégeztük, mivel ezek és az emblémák között szoros kapcsolat áll fenn. Az embléma gyakran átveszi a címer szerepét, mint a holló esetében, amelyet gyakran címerpajzsban ábrázolnak, a keret alsó szélének közepén,³³ és mindig megjelenik a Hunyadi-címer közepén lévő kis pajzs belsejében. Ám ennek ellenkezője is bekövetkezhet, amikor a címert használják emblémaként. A két egymásra helyezett korona, Galícia jelképe esetenként nem a címerpajzsban tűnik fel, hanem a keret indái között.

Emellett az is előfordul, hogy két család szimbólumait párosítják egymással. A Báthory-család címerének – világos háttérben három ezüst ék – a sárkányemlémbába illesztése arra enged következtetni, hogy ennek az egyesítésnek a háttérben a család és a magyar nemeseket összefogó Sárkányrend közti kapcsolat áll. A leggyakrabban előforduló címer magától értetődően Magyarország címere (az Árpádok vörös és ezüst sávjai és a kettős kereszt), amely kizárólag a keretekben vagy az oldal alján tűnik fel. Természetesen Mátyás címereiben is mindig jelen van, többnyire a cseh oroszlánnal és Dalmácia három leopárdfejével párosítva; középen a kis hollós címerpajzs egyesíti őket.

A Leon Battista Alberti³⁴ művét tartalmazó kódex különösen gazdag és értékes, mert megtalálhatjuk benne az összes fontos címert, amelyekkel a firenzei és budai művészek illuminálták a Mátyás számára készített kódexeket. Az 1r lapon lévő címerek azokat az országokat jelképezik, amelyeket a nagy birodalom létrehozásáról ábrándozó Mátyás csatolt Magyarországhoz hadi vállalkozásai során. Ott van Magyarország három zöld dombon álló kettős keresztje, Ausztria vörös háttérben elhelyezkedő ezüst sávja, Dalmácia három leopárdfeje, Csehország vörös, ágaskodó oroszlánja, egy címer, amelynek bal oldalán arany háttérben fekete sávok láthatók, jobb oldala aranyszínű (Lausitz szimbóluma?), Galícia két egymásra helyezett aranykoronája, a mellén aranyszalagot viselő sas, Szilézia jelképe, a vörös, ágaskodó

80. JOHANNES
DAMASCENUS – ANSELMUS
CANTUARIENSIS

Opera

Budapest, Országos Széchényi

Könyvtár

Cod. Lat. 345, f.1r (részlet)

*Damascenus fél alakos képe az
Attavante stílusában festett cím-
lap D-iniciáléjában.*

oroszlán, mancsában az aranykoronával, a Hunyadiak ősi erdélyi városának, Besztercének a szimbóluma, s végül Hunyadi Mátyás négyosztatú címere, melynek részei: Magyarország címere (az Árpád-ház négy vörös és négy ezüst sávja), Csehország, Ausztria, Morvaország címere (ez utóbbi a vörös-ezüst sakktáblamintás sas) és középen Mátyás címere, a kis címerpajzs az ágon ülő, csőrében aranygyűrűt tartó hollóval.

A Biblioteca Estense tizenöt kódexének egyikében találtunk egy Mátyás–Aragóniai-címert is, amelynek alapján a kódex keletkezését az 1476 utáni időre tehetjük, ugyanis abban az évben kötött házasságot Mátyás Aragóniai Beatrixszal.³⁵ A címerek vizsgálata nem csak azért fontos, mert lehetővé teszi a kódexek pontosabb datálását, noha ez alapján csak a *post quem* dátumot tudjuk megállapítani, de azért is, mert így lehetővé válik, hogy a Corvina-gyűjteményen belül meghatározzuk a kódexek pontos besorolását. Ennek megfelelően a Biblioteca Estense Universitaria corvinái Mátyás politikai vállalkozásai alapján az 1469 utáni (a Szilézia, Morvaország, Csehország fölötti uralom), az 1485 utáni (Bécs meghódítása, Ausztria fölötti uralom), illetve a személyes ügyek alapján az 1476 utáni (házasság Aragóniai Beatrixszal)³⁶ időre datálhatók.

JEGYZETEK

1. Leon Battista ALBERTI: *De re aedificatoria*. Ms. membr., sec. XV, VIII. könyv, 4. fejezet, 164v („...suum autem adnotandi genus quoistic Aegyptii uterentur toto orbe terrarum a peritis viris, quibus solis dignissime res comunicadae sint, perfacile posse interpretari”. A hivatkozás a modenai Biblioteca Estense Universitariában őrzött Corvinára vonatkozik (BEU Mo, Lat. 419 = α .O.3.8).
2. Celio Calcagnini: *Opera aliquot*. Bázél, 1544, 27. Ebben a műben írta unokaöccsének: „Te azt hiszed, hogy ha a titkok széles körben ismertté válnak, megszűnnek titoknak lenni... Én viszont éppen az ellenkezőjét gondolom... Talán azt gondolod, hogy a kincseket el kell temetni?... A titkok mindaddig titkok maradnak, amíg profán fülekbe nem jutnak.”
3. Ma a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban őrzik őket. Aranyszájú Szent János *Homíliáiról* (Cod. Lat. 346) és Szent Jeromos *Kommentárjairól* (Cod. Lat. 347) van szó.
4. 1486-ban lett udvari történetíró, ekkor állt Mátyás szolgálatába Budán.
5. Ágnes Ritóók-Szalay: La leggenda corviniana e i monumenti archeologici. In: *L'eredità classica in Italia e Ungheria fra tardo Medioevo e primo Rinascimento*. A cura di Sante Gracioti, Amedeo Di Francesco. Roma, 2001. 283–291., de különösen 283–284.
6. Antonio Bonfini: *Rerum Ungaricarum decades quatuor*. Frankfurt, 1581. vol. 1. decas III. liber IX. 515–516.
7. Tommaso Alessandro Cortesi: De Mathiae Corvini regis Ungariae laudibus bellicis. In: Antonio Bonfini: *Rerum Ungaricum decades quatuor*. Frankfurt, 1581.
8. Francesco Pucci: Orazione in morte di Mattia Corvino. In *Nuovi documenti per la storia del Rinascimento*. A cura di Tammara De Marinis, Alessandro Perosa, Firenze, 1970. 248–258.
9. Péter E. Kovács: *Mattia Corvino*. Cosenza, 2000.
10. Ágnes Ritóók-Szalay: op. cit., ld. 5. jegyzet.
11. Vö. New York, Pierpont Morgan Library, MS 496, 1v.
12. Vö. BEU Mo, Lat. 419 = α .O.3.8.
13. Vö. BEU Mo, Lat. 437 = α .Q.4.15.
14. Vö. az I. Ercole d'Este számára illuminált, a Biblioteca Estensében őrzött kódexekkel, amelyek tartalmazzák ezt az emblémát: Lat. 4, 64, 108, 424, 453 és It. 164, 545, 619, 1332. Borso d'Este Lat. 422–423 sz. kódexében több Borso-emblémára ráfestették Ercole gyűrűemléképét.
15. Vö. Giovanni Marcanova: *Antiquitatum fragmenta*. Sec. XV, 228r, Novello Malatestának ajánlva (BEU Mo, Lat. 992 = α .L.5.15).
16. Vö. a Szent Ambrus *Sermones* című művét tartalmazó kódexszel, amelyet a párizsi Bibliothèque nationale-ban őriznek (Cod. Lat. 1767, f. 1r).
17. Vö. *Herbolatre o Grand Herber* (BEU Mo, Est. 28 = α .M.5.9, 111r).
18. Vö. a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban őrzött XV. századi Gradualéval (Cod. Lat. 424, 7r).
19. *Miniature del Rinascimento nella Biblioteca di Mattia Corvino*. A cura di Ilona Berkovits, Milano, 1964. 47.
20. Vö. BEU Mo, Lat. 435 = a.Q.4.4, 4r.
21. *Miniature del Rinascimento*. I. h. 819. jegyzet), 47.
22. Valentino Homan: Mattia Corvino. In: *Corvina*, 3. évf., 1 (1940), 96; Emil L. Probst: Sigismondo Pandolfo Malatesta „arma insigni cum laude”. In: *Il potere, le arti, la guerra*. Milano, 2001. 66–67.
23. Girolamo Ruscelli: *Le imprese illustri*. Venezia, 1584. 384.
24. Vö. BEU Mo, Lat 419 = α .O.3.8, 209v.
25. Aby Warburg: *La rinascita del paganesimo antico. Contributi alla storia della cultura*. A cura di Gertrud Bing. Firenze, 1966. 236.
26. Vö. BEU Mo, Lat. 437 = α .Q.4.15, 1r.
27. Vö. New York, Pierpont Morgan Library, MS 496, 1v.
28. Girolamo Ruscelli Ruscelli: op. cit., 98.
29. Girolamo Ruscelli Ruscelli: op. cit., 435.
30. A. Scafi: Filarete e l'Ungheria: l'utopia universitaria di Mattia Corvino. In *Storia dell'arte*, 81 (1994), 137–168.
31. *Breviarium Romanum* (I. Ercole d'Este breviárium), (BEU Mo, Lat. 424 = Ms.V.G.11, 218v).
32. Vö. főként BEU Mo Lat. 425, 435, 436, 439, 441, 448, 449. A Lat. 391-ben nincsenek állatövi jegyek.
33. Vö. BEU Mo, Lat. 437 = a.Q.4.15, 33r és 69r.
34. Leon Battista Alberti: *De re aedificatoria*. Sec. XV (BEU Mo, Lat. 419 = α .O.3.8).
35. Vö. BEU Mo, Lat. 449 = α .G.3.1, 2r.
36. Már levonatban volt a könyv, amikor értesültem arról, hogyan értelmezte Zentai Lóránd Mátyás címereit, de elméletét idő hiányában nem tudtam tanulmányozni. A bibliográfiában való feltüntetése azonban hasznos lehet, mivel szükség van a téma alaposabb vizsgálatára.

p̄m̄iti illa debuit q̄ mobilitate
magis animi q̄m p̄auitate

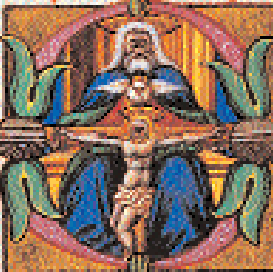
Cis autē lē m̄ p̄cūit i
aīritudo i ira indignō
i dānor i blasphemā i furor
sp̄s ē simōus. p̄m̄eritō uō
i inuidiam libidīa i auaricia
q̄ ē uolox sciūt. fēbre illece
te cūis intelligēt possum. Et
uō frēs hec eadē uicia i hys
silia q̄ ouīāre lōgū cēt solha
te cogitē de nris corōib; extir
pare. Q̄p̄ ḡ i aīa nra sordidū
iucit. p̄sīe lacrimis lauetur
Q̄ i ea nigrū i obscurū p̄f de
lētacōes cūis repit. dōsimis
cealbet. Q̄ p̄ luxuriā inq̄atū
ē. cūitate mīdet. Q̄ p̄ negli
gētiā p̄m̄i mī t̄p̄s ē. assiduū
cōnūb; reparet. dō iūuētē.

Iustificati ḡ ex fīo cap
pacē hēm? ad dīm. p̄ dō
nri dīm x̄p̄s. p̄ quē i accessum
hēm? p̄ fidei i grā uel i q̄ stam
i glām i sp̄e glē filior dē. dō a
p̄m̄i aut dōe egressus i hē dīm m
desertum locū i nūbe vagabāt eum
i uenēt i usq; ad q̄m i dēuēbāt
cū ne discēderet ab eis aliā ē. Bn?

Mentib; nris q̄s dō oīo
sp̄m̄san bñgn? infim
q̄. cur? i sapia dōti sum? i pu
tēcia gubnam. p̄. dō. ad vī.

Non solū autē s̄ i glām
i solā cōnūb; facientes q̄
solā cō panām opat. pacā aut
p̄baco; p̄baco uero sp̄e sp̄es at
nō cōfidit. dō. ad nouam cā

Raitas dēi diffusa ē m̄ cō
dib; nris p̄ sp̄m̄s q̄ dōm
ē nob. dō. De sctā trinitate
ad p̄mas x̄p̄s sabbō p̄cedenti. a.

beata et
uirtute
i glōria
iūtas
p̄tēs
i filius
i sp̄s
p̄. Bn?

Alterū dūm̄tāz cap
sapie i sctē dī. q̄m i p̄p̄e
hūm̄bū s̄ i uolūa c̄. i iūsti
gables me c̄. dō. s̄. Honorū

Lux brā tūtas i p̄i vī
cipal nūtas iā sol uer
dit igneus infide lūm̄ cōdib;

Me m̄ae laud; cānīc te dēp
tūm̄ uesp̄te m̄ā sup̄plex glā
p̄ cūda laudet sctā. dō p̄i sit
glā eiusq; solū filio cū sp̄u p̄a
cluro i nūc i i p̄petuū. Am̄ v

Bndict? p̄m̄i i filii cū solū
laude? i sup̄ exaltē? cū sctā m̄
grās tibi deus grās ē uera una
tūtas una i sup̄ma ditas sctā

KÖNYVFESTÉSZET MÁTYÁS KIRÁLY BUDAI UDVARÁBAN

A királyi bibliofília magyarországi kezdetei az Árpádok koráig (1000–1301) nyúlnak vissza. Az uralkodók és szűkebb családjuk könyv iránti érdeklődése hazánkban az európai dinasztikához hasonlóan alakult a történelem folyamán.¹ Ezért természetes, hogy Mátyás király (1458–1490) sem maradt el e téren a reneszánsz fejedelmektől, mecénásoktól. A könyvtár-gyarapításnak az alkalmi formák – ajándékozás, konfiskálás stb. – mellett két járható útja volt. Az egyik a kevésbé tudatos gyűjtésre jellemzően a piaci kínálatból való válogatás, a másik a könyvtár tudatosan definiált tartalmi profiljához és művészeti orientációjához igazodó könyvrendelés, készíttetés. A könyvszükségleteket alapvetően a nagy tradíciókkal rendelkező, számos scriptort és illuminátort foglalkoztató műhelyek elégítették ki, de mellettük az igényes és tehetősebb könyvgyűjtők is foglalkoztathattak mestereket, akik mind az ő, mind szűkebb környezetük igényeit megvalósíthatták.

Egyre nyilvánvalóbb, hogy Mátyás uralkodása első negyedszázadában beérte az elődeitől hagyományozódott vagy különböző úton módon hozzá került könyvekkel. Ugyanakkor egy 1463-as feljegyzés utal arra, hogy az ifjú király bizonyos témák iránt érdeklődött, s ha némi humanista fellengzősség kiérezhető is azon utalásból, hogy Mátyás még tábori sátrában is szívesen olvasott esténként, nem kizárt, hogy már ekkoriban is beszerezett őt elsősorban tartalmi szempontból érdeklő, kiállítás szempontjából kevésbé becses darabokat.²

Mátyást anyagi helyzetéből adódóan és Vitéz János vagy Janus Pannonius, valamint az itáliai bibliofilek példájára az 1460-as évektől érezhetően a „gyűjtés” is foglalkoztatta. Erre figyelmeztethet a Manfredi-könyvtár megvásárlása 1475-ben, aminek komoly anyagi vonzata volt.³ Mindennek ellenére, még ha akad is ellenpélda, nem

81. FRANCISCUS DE KASTELLO

Kálmáncsehi breviárium

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár
Cod. Lat. 446

A székesfehérvári prépost reneszánsz könyvfestészetben szokatlanul gazdagon díszített kódexének 221v lapján a Szentháromság ünnepéhez tartozó szöveg egy Fájdalmas Szentháromságot ábrázoló iniciáléval kezdődik. Mind a figurális iniciálé, mind a kódex tulajdonosának címerét is tartalmazó akantuszornamentikás, virágfejes díszítésű, mélytónusú színekkel festett keretdísz jellegzetes budai munka.

bizonyított, hogy az 1471-es főúri összeesküvést követően Mátyás teljes egészében konfiskálta volna a kegyvesztett humanisták könyvgyűjteményét, s az így megalapozott könyvtár ösztönözte volna őt további gyűjtésre.

Mátyás eleinte rendszertelenül gyűjtött könyveket, de a beszerzett darabok forráshelyének a politikai mellett művelődési kapcsolatokon nyugvó háttere is volt. Ezek a kapcsolatok Hunyadi János korára nyúltak vissza, és a szálak Felső-Itáliába vezettek. Az összeköttetések Mátyás uralkodása idején tovább épültek, hiszen Mátyás házasság révén a Sforza-családdal kívánt rokonságba kerülni (1464). Emellett a király körül tevékenykedő magyar humanisták stúdiumai is szélesítették e kapcsolatokat; például Janus Pannonius is Ferrarában tanult. E városban, illetve a közelében élt Andreas Pannonius is, aki sohasem szakította meg kapcsolatait szülőhazájával, többek között Mátyásnak 1467-ben dedikálta *De regiis virtutibus* című művének egy szerényen díszített példányát (Róma, Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. Lat. 3186).⁴ Lodovico Carbo 1474–75 körül juttatott el Mátyásnak egy Ferrarában illuminált kódexet.⁵ Ekkoriban küldhette a budai udvarba Fra Giovanni Battista Mantovano *Parthenicéjének* egy festett példányát (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 445), amelyen a Mantegna hatását tükröző angyalok a felső-itáliai készítés bizonyítékai.⁶ Az eddigiekből úgy tetszik, hogy már az 1460–70-es években a királyi bibliotéka szempontjából döntőek voltak az észak-itáliai összeköttetések. Mindemellett ez idő tájt Itália minden tájáról érkeztek könyvek Budára.

A könyvimportban szembetűnően egyoldalú orientációról csak az újabban egyre inkább hangsúlyozott 1480-as évek közepén jelzett politikai – Corvin János trónutódlásának kérdésével felmerülő – fordulattól beszélhetünk.⁷ Az Itáliából érkezett könyvek többsége az 1480-as évek közepétől kezdődő virágkorban főleg Firenzéből került Budára Mátyás haláláig (1490. április 6.), az ott dolgozó scriptorok és festők, Attavante degli Attavanti, Francesco d'Antonio del Cherico, Boccardino Vecchio (Giovanni di Guiliano Boccardi), Gherardo Monte di Giovanni del Fora, illetve műhelyük munkájaként. Egyéni stílusuk mellett közös vonásuk az antik szarkofágdomborművek, cameók, érmek kompozícióinak átültetése a kódexek lapjaira, ezzel az antik témák és portrék átvétele, aktualizálása Mátyás számára. Ők azok, akik Mátyás emblémáinak is elsődleges alkalmazói. A humanista invención alapuló képek jó részének jelentése ma sem megnyugtatóan tisztázott.⁸ Nem kizárt, de nem is egyértelműen bizonyított, hogy a firenzei jellegű kódexek kizárólag behozatallal

82. ANDREAS PANNONIUS *De regis virtutibus*

Róma, Biblioteca Apostolica
Vaticana

Vat. Lat. 3186

A kódex kezdőlapját (f. 1r.) körül-
ölelő dísz, a szövegkezdő iniciálé
mestere egy felső-itáliai művész,
akinek tevékenysége, Mátyás
számára készített munkáinak jel-
lege az utóbbi években kezd kör-
vonalazódni. Az iniciálében ülő ki-
rályéban Mátyás, a lapszéli me-
daillon klerikusáéban pedig a kül-
földön élő, művét a királynak de-
dikáló auctor, Andreas Pannoni-
us alakja kereshető. A lapalji címer a
kódex későbbi tulajdonosáé,
Raymond Pérault gurki püspöké.

érkeztek Budára. Talán hosszabb-rövidebb ideig egy-egy firenzei
miniátor Budán is próbált szerencsét, azonban egyikük sem igazán
nyerhette meg a király jóindulatát, ízlését,⁹ de az is lehet, hogy meg-
rendelő hiányában nem találták meg számításukat, s ezért hagyták el
Magyarországot.

Időközben hozzáláttak a királyi bibliotéka korábbi állományának
a „rendbetételéhez” is. Ez elsősorban a vásárolt vagy örökölt köny-
vek Mátyás címerével való ellátását jelentette. Némelyik kódexet ek-
kor szerény növényi ornamentikával, puttóval is díszítették. Ez a
munka két, Hoffmann Edith által elkülönített mesterhez, az ún. „el-
ső” és „második” címerfestőhöz kötődik. Az első címerfestő keze
nyoma harminchét kötetben ismerhető fel. Ő egyszerű, négyszer osz-
tott, magyar vágásos és cseh oroszlános, hollós szív pajzsú címereket
festett.¹⁰ A második festő húsz kéziratban dolgozott. Címerei az első

83. JOHANNES

REGIOMONTANUS

*Canones LXIII in tabulam
primi...*

Budapest, Országos Széchényi

Könyvtár

Cod. Lat. 412

A scriptor és az egyik, közép-európai gótikus stílusban dolgozó festő a *textus* keletkezési helye, Buda térségébe lokalizálják a kódexet. Ezzel szemben érdekes, hogy címlapjainak egyike (f. 1r.) a firenzei Francesco Rosselli stílusát és motívumkincsét idézi. Eldöntetlen kérdés, hogy a kódexlapot Firenzében készítette-e a mester, vagy pedig ő, illetve egy követője – Mátyás környezetében szokatlanul – Budán is megfordulva dolgozott a kéziratban.

mesteréhez hasonlóak, de körjük szerény virágdísz, hullámos szalag, puttó kerül, s olykor az iniciálék szegélye is díszített. Az utóbbi mester további jellemzője az MA (Matthias Augustus) sigla alkalmazása.¹¹ A motívumok alapján a két címerfestő Firenzéből Budára áttelepülő vagy firenzei elemeket elsajátító magyarországi mester volt.¹² Rozsondai Marianne megfigyelte, hogy a szóban forgó kódexek kötéseik csaknem egységesek és virágdíszes arany metszésűek. Ez a jelenség bizonyítja, hogy e kódexek címerrel való ellátása valóban nem a könyvtár történetének egy korábbi periódusát, hanem az 1480-as évek derekán észlelhető pezsgést jelzi.¹³

Szembetűnő, hogy a tekintélyes mennyiségű és folyamatos megrendelésen mérhető királyi érdeklődés ellenére firenzei mester most is alig keresett megélhetést Mátyás környezetében. A szabályt erősí-

tő kivétel lehet Johannes Regiomontanus kézírata, mely a *Canones LXIII in tabulam primi mobilis cum tabula, cum dedicatione ad regem Matthiam* szöveget tartalmazza (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 412), szövegét Vitéz János és Mátyás csillagásza írta az uralkodónak. Megoszlanak a vélemények abban a tekintetben, hogy a közép-európai régióban korábban keletkezett kézirat gótikus-antikva írású másolatának 1480 utáni festése Francesco d'Antonio del Chericóra vagy tanítványára, Francesco Rossellire jellemző-e, s festője hol: Budán vagy Firenzében kereste kenyerét?¹⁴

Úgy tűnik, hogy 1480 után, pontosabban az 1485. esztendőt követően Itáliából rendelt kódexek jobbára a fentebb említett firenzei festők műhelyéből kerültek ki, a budai műhely jellegét azonban nem a tárgyalt, firenzei stílusban dolgozó címerfestők, hanem felső-itáliai mesterek határozták meg. Sajnos stílusuk nem egységes, folyamatot sem alkot, és csak nagy vonásokban körvonalazható. Jellemzőjük a tömörszerű, zárt körvonalú emberalakok gyakorisága, a kemény vonásokkal barázdált, fehér, henger alakú vagy nyújtott hegyes szakállakkal körülvett komor arcok kedvelése, a mélybevesző északias épületekkel, bizarr lombkoronájú fákkal kitöltött tájkép gyakorisága. Az iniciálék is sokszor épületelemekből vagy kandeláberfélékből, fonatos elemekből állnak. A színvilág az arany bősége ellenére is meglehetősen komor. Talán a II. Ulászló király számára befejezett kódexek élénkebbek valamivel, a bőségesen alkalmazott vörös színeknek és a fehér csúcsfényeknek köszönhetően. A bordűröket nehézkes akanatuszok, virágfejek, stilizált vázák, trófeák, puttók gazdagítják. A mitológiai témák háttérbe szorulnak ezekben a kódexekben, képeik inkább bibliai tárgyúak. Gemmák, cameók sincsenek bennük, ellenben gyakoriak a sisakos harcosfejek. A tárgyalandó kódexek nélkülözik az emblémákat, viszont Mátyás címerei sokkal változatosabbak az itáliai műhelyekben készülteknél. A firenzei kéziratokhoz képest az észak-itáliai, milánói-ferrarai kapcsolatokat mutatók archaikusabbnak tetszenek, és olykor északias stílus- és ikonográfiai elemeket is hasznosítanak, de ezek súlya korántsem olyan meghatározó, mint például a Franciscus de Castello Ithallico de Mediolano (ill. FRA, Francisce de Castello Italico) szignatúrával jelzett kéziratban vagy a zágrábi székesegyház szertartáskönyveiben. Ezt igazolhatja az alábbi elemzés.

A fentebb említett szerény kezdetek után az észak-itáliai (milánói, lombard, ferrarai) stílus két hullámban érkezett Magyarországra. Az első 1480 körül. Ebből a stíluskörből egy Franciscus de Castello Ithallico de Mediolano szignatúrával jelzett kéziratban vagy a zágrábi székesegyház szertartáskönyveiben. Ezt igazolhatja az alábbi elemzés.

84.

Magne compositionis Claudii Ptolomei...

Bécs, Österreichische
Nationalbibliothek
Cod. 24

Az 1467-ben Budán másolt kéziratot Mátyás uralkodása végén díszítették. A kódex festője a budai miniátorok egyike. A címlap (f. 1r.) humanista szimbolikájú medaillonjaihoz és az incipit incipitálé auktorábrázolásához a budai könyvfestészeti stílus késő gótikát idéző mély tónusú, kontrasztos színei és nehézkes formái társulnak. A lap jellegzetessége többek között az aranyozott ötvöstárgyak, a betűtörzs kosárfonatot idéző díszítménye és a címertartó alakok haltestének gyöngyházszerű csillogása.

(Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 446) ismerünk, mely Kálmáncsehi Domonkos székesfehérvári prépost számára készült. Az 1480 körül felbukkanó milánói mester a prépostnak más szerkönyveket is készített, és hatása több kódexen kimutatható,¹⁵ de láthatóan a királynak nem dolgozott.

Feltehetően ez időben, egy a fentebb említett milánói mestertől független, három darabból álló kéziratcsoport készült Mátyás kiály számára. A csoportba tartozó kéziratok a következők: a *Magne compositionis Claudii Ptolomei libri a Georgio Trapezuntio traducti* (Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. 24), Georgius Trapezuntius, *Rhetoricos libros* (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 281), Johannis Tolhopff *Stellarium* kötete (Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod. Guelf. 84. 1. Aug. 20). Vizsgáljuk meg alaposabban e kéziratcsoportot.

A Ptolemaios kódexet humanista gótikus-antikva írása az Alpoktól északra lokalizálja, így a budai másolás lehetősége nem kizárt. Sőt, emellett szól, hogy a másolójának keze feltűnik a krakkói Bibliotek Jagiellońska Peuerbach-kéziratában (F. F. III. 3), mely 1455-1471 között íródott.¹⁶ A textus pontos datálását a „Finis 17 Marcij MCC-CCLXVII” kolofon biztosítja. A kódex végén egy horoszkóp látható, amely a csillagok állását úgy ábrázolja, ahogyan azok Esztergomban láthatók voltak a pozsonyi egyetem megnyitásakor, 1467. július 20-án. Mivel az egyetem egyik szervezője és első kancellárja Vitéz János volt, a kódex leginkább neki készülhetett, eredetileg díszítetlenül maradván, s a corvinába kerüléskor gondoskodhattak kifestéséről és kötetetéséről.¹⁷ A csoportban ez az egyetlen olyan kötet, amely szimbolikus alakokban (a hét erény) és antikos tengeri szörnyekben gazdag. Humanista gótikus-antikva írása alapján Budán másolták a Trapezuntius-kéziratot, és itt készülhetett a díszes címlap is, melynek figurái lágyabb modellálásukkal tűnnek ki a csoportban. A *Stellarium* szerzője a lipcsei egyetem tanára, aki igen rövid ideig (1480-1481 között) állt Mátyás szolgálatában. Egyetlen számára készült munkája a szóban forgó mű, amely az ún. állócsillagok és a bolygók mozgásával foglalkozik, egyben segítséget nyújt az égitestek számának és állásának meghatározásához is. A kötet táblázatai (f. 8v) a budai meridiánra vonatkoznak, ezzel jelezve a készítés helyét. A textus írása átmenetet képez a humanista gótikus-antikva és az antikva-rotunda között. Az írásmód korszerűbb jellege és Tolhopff feltételezett budai tartózkodásának időhatárai a kódex keletkezési idejét 1480-1481-re teszik, támpontot nyújtva ezzel a csoport kéziratai kifestésének időpontjához, emellett biztos alapot nyújt e kódex a csoport díszítési

**Vagne compositionis Claudii Ptolemy libri a Georgio trapezu-
no traducti Incipunt Capitula primi libri Feliciter**

Prefatio auctoris
De ordine huius doctrine
De sphaera ac globi modo celi
conuolutis
De terra quoque sphaerica sit
ad sensum quantum ad unius
partes
De terra in medio celi sita esse
De terra quod puncti est ad celestem
De terra nullo motu progressivo
mouetur
De duplex in celi primorum
motuum differentia sit
De quantitate rectarum linearum
que in circulo productioni

Tabula cordarum et arcuum
De arcu qui est inter tropicos
Theorematum que ad sphaericas
demonstrationes pertinent
De arcibus qui sunt inter equino-
ctialem atque obliquum circulum
Tabula solaris obliquationis
De ascensionibus in recta sphaera

**Sequitur Capitulum primum
Prefatio Auctoris**

ER OPTIME MIHI VI-
dentur o viri qui bene philosophari
sunt speculatiui philosophie partem
ab actiua sepeasse. Nam ex si actiue
accidat parti ut prius speculatiua sit
magnam tamen differentiam in ipsis in-
uenies non solum quia nonnulli actiui
vel motiles abieci disciplina et multis
melle possunt cum speculatiua scientia
sine doctrina consequi impossibile sit
Verum et quia maxima utilitas in altera
ex frequentia actione que in ipsis rebus ha-
betur in altera ex progressu speculationum
fieri solet. Hinc opus esse nobis putauimus ut actiones quidem cogitandi mo-
tibus sic temperemus: quod ne in minimis quidem considerationis eius obliuiscer-
mur que ad pulchram ordinatamque mentis constitutionem perducit. Ceterum
autem maxime ad doctrinam theorematum que plurima pulcherrimamque sunt
et precipue illorum que proprie mathematica dicuntur conuertamus. Con-
mode namque ad modum Aristoteles speculatiua partem in tria versus genera
partitur physicam Mathematicam Theologicum. Nam cum res omnes
ex materia et forma et motu consistant quorum singula quis minime sciri
sunt a subiecto inspicere possint: intelligi tamen sine reliquis possunt. Primum
quidem primum omnium motus causam si quis in summa simplicitate accipit: diu

85. JOANNIS CASSIANUS
De institutis coenobiorum
 Párizs, Bibliothèque nationale
 Cod. Lat. 2129

A kódex címlapja (f. 1r.) a kódex szerzőjéről Cassianus mesternek, a budai kódexfestő műhely egyik legjelentősebb, stílus alapján jól elkülöníthető, Mátyás élete végén dolgozó mesterének munkája. A szerzetesek életének szentelt kép részletén az antik-reneszánsz típusú épületet a felső-itáliai művészet Budán is jól ismert bizzar sziklacsúcsai és gömbszerű fakoronái díszítik.

helyének meghatározásához is.¹⁸ Díszítés szempontjából a Tolhopff-kódex legérdekesebb, ám ez ideig figyelemre nem méltatott rajza (f. 6r) a *De calculi operatione* című fejezethez készült. Vonalak segítségével hat négyzet alakú mezőre osztotta tervezője a lapot. A bal belső oldal három mezőjéhez (a függőleges vonalra merőlegesen) S G M capitalisok kerültek. A vonalakra és a mezők közepébe körirattal ellátott medaillonokat rajzoltak, amelyek többször ismétlődnek a lapon. Ezek a következők: 1. Mátyás címerét tartalmazó Mathias rex

vngarie feliratos, 2. Ladislavs rex vngarie köriratú, melynek mezőjében a páncélos, bárdot és országalmát tartó szent áll, 3. egy király mellképével kitöltött medaillon, melyet a Ferdinandvs rex (Aragóniai Ferdinánd ?) körirat értelmezhet, 3. talajból kinövő lombkoronás fa – nehezen kibetűzhető körirat alapján – Sixtus pápa (valószínűleg IV. Sixtus, 1471. augusztus 9–1484. augusztus 12.) címerével,¹⁹ 4. heraldikai szempontból jobbra forduló fiatal férfi büsztje, kibetűzhetetlen körirattal, 5. Mária a gyermek Jézussal, olvashatatlan betűkkel, 6. feltehetően osztrák pólyás címer. E budai könyvfestészetben szokatlan motívumok vizsgálata jövőbeli feladatom. Talán nem tévedek, ha ebben az érem- illetve medaillon-kollekcióban a királyi gyűjteménynek a Medici-család gemma-, cameo- és éremgyűjteményének szerény utánzatát, illetve Mátyás pénzeinek kópiáit látom. E gyűjtemény darabjai az egy ifjú profilját mellalakban ábrázoló reneszánsz jellegű portré kivételével gótikus stílusúak, de valamennyinek a körirata reneszánsz capitalis betűkkel készült.²⁰

Figuratípusa alapján a budai műhely egyik mesterének munkája a müncheni Aristeas, *Ad Philocratem fratrem de interpretatione LXX interpretum per Matthiam Palmerium e Graeco in Latinum conversus* (Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Lat. 627).²¹ Leginkább a kemény arcformák és a színek utalnak erre, de sem a figura fő vonásai, sem a bordűr nem közelítik e kéziratot az említett csoporthoz.

A század közepe után és végén egy újabb lombard hullámnak lehetünk tanúi. Az ide tartozó corvinák között az egyik irányt Joannis Cassianus, *De institutis coenobiorum kézírata* (Párizs, Bibliothèque Nationale, Cod. Lat. 2129) képviseli. Kifestését mestere még Mátyás megbízásából kezdte el, ám a címerek többsége alapján már II. Ulászlónak (1490–1516) fejezte be. A címlap igényesen felépített képe, a mester figuratípusai, markáns arcai, a lapszéli ornamentika tróféái, szaggatott szegélyű, akantuszindába foglalt virágfejei fémesen kemény színeikkel egyedülállóak. A kódex készítésének kezdetét az in daornamentika hasonlósága alapján e kódexszel rokon, Bakócz Tamás 1489-es évszámot viselő címereslevele adja meg.²² A kódexet festő kitűnő művész neve ismeretlen, s ezért egyetlen ismert kódexe alapján kapta a Cassianus mester szükségnevet. Stílusirányzata több corvinában felismerhető. Ornamentikája és figuratípusai e mester körébe sorolják a párizsi Arisztotelész ösnyomtatványt (*Opera cum commentariis Averrois* etc. Bibliothèque Nationale, Vélins 474–478) is.²³ Rokonságban áll e körrel a müncheni Beda-kódex (*De natura rerum* etc. Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Lat. 175) és végül a Holkham-Hall-i *Evangelistarium* (Library of the Earl of Leicester, Ms. 18) is, amelyet

86. Beda

De natura rerum

Bayerische Staatsbibliothek
Cod. Lat. 175

A kódex kifestéséről már nem Mátyás király, a megrendelő, hanem utódja, II. Ulászló király gondoskodott. A kódex festőjének tekinthető, a 15. század végéig Budán dolgozó miniátor egyfelől a hagyományos motívumkicset trófeákkal, valamint az éppen regnáló uralkodó heraldikus motívumával, a Jagelló sassal és a *W R* (*Wladislaus Rex*) monogrammal gazdagította, másfelől az arany, a vörös és a kék harmóniájára alapozta a színvilágot.

szintén II. Ulászlónak fejeztek be.²⁴ Minőség tekintetében azonban egyik kézirat sem éri el a Cassianus-corvina színvonalát.

Az El Escorial Platon-corvinája (*Epistolae*, Real Biblioteca del Monasterio El Escorial, G. III. 3)²⁵ a Ptolemaios és a Cassianus kézirat között képez átmenetet. A kandeláberek és vázák, az akantuszok az előbbi kódexet, míg a medaillonba foglalt harcos profilban ábrázolt mellképe a Cassianus-kódex hasonló büsztjét idézik. A gömbökkel kitöltött lapszél a corvina köteteiben ismeretlen, de több főpap liturgikus kódexében kedvelt elem.²⁶

Különös helyet foglal el a Corvina-könyvtár budai készítésű könyvei között a *Római Missale* (Biblioteca Apostolica Vaticana, Cod. Urb. Lat. 110). A szöveg gótikus minusculás textusa önmagá-

ban is bizonyítja az eredetet, az Alpoktól északra készült a kézirat. Lapszéldíszé általában, ahogyan azt Hoffmann megállapította, az akkor már Budán levő, Attavantéhez köthető *Brüsszeli Missale* ismeretében készült.²⁷ Ez az észrevétel főleg a kánonképre és a Zsoltározó Dávidnak szentelt lapra vonatkoztatható. A Dávid Zsoltáraihoz építészeti elemekből formált A-iniciálé azonban a fentebb említett kéziratok egyikéhez sem igazodik, azoknál fantáziadúsabb. A kánonkép, a Vir dolorum és a Zsoltározó Dávid képeket az itáliai elemek mellett északias, gótizáló kompozicionális és stiláris elemek is jellemzik. Itt tehát igazat kell adnunk Hoffmann-nak, amikor a budai műhely többféle előképből merítő, és ennek köszönhetően heterogén jellegét hangsúlyozza.²⁸

Sajátos hely illeti meg a budai készítésű corvinák között az Antonius Averulinus-kódexet (*Architectura ab Antonio Ascuiano e materna*

87.

Vatikáni missale

Vatikán, Biblioteca Apostolica Vaticana

Cod. Urb. Lat. 110

A gazdagon díszített kódex címlapja (f. 1r.) a Mátyás kori budai műhely egy kései produkciója. A kódexlap keretdíszét firenzei típusú, puttókkal, cameóval és koszorúba foglalt címerrel kitöltött akantuszornamentika alkotja. Ezzel szemben a képpé formált, áttört építészeti elemekbe foglalt és jelenetekkel kitöltött iniciálé, mely egy Zsoltározó Dávid kompozíciójának ad helyet, a 15. század végi budai műhely frissebb lombardi-milánói kapcsolatai mellett tanúskodik.

lingua in latinu(m) co(n)versa, Velence, Biblioteca Nazionale Marciana, Cod. Marc. Lat. VIII. (= 2796). Filarete képzeletbeli ókori várost leíró munkáját Bonfini fordította latinra Mátyás király számára. Az 1489-ben elkészült és illuminált munka nyilván Mátyás nagyszabású, az all’anticát az építészetre is kiterjesztő szándékát követte. A kézirat két címlapjának lapszeldíszai heterogének. A ferrarai elemek mellett a velencei Ercole de’ Roberti stílusjegyei is felismerhetők rajta.²⁹ A diadalszekér viszont a firenzei Attavante hasonló témáinak megoldásához közelít. Az arany grisaille csatajelenet festője azonban az ugyancsak firenzei Paolo Uccello mellett a Corvina-könyvtár 1487–88 között Rómában készült Cortesius-kötetére is támaszkodhatott.³⁰ Az építkezés jelenete talán az éppen aktuális budai munkákkal függ össze.³¹ A lapszél épületei pedig kivételesen nem északi gótikus típusúak, hanem az itáliai quattrocentót idézik.

Végül a sok problémát tartogató *Gradualét* kell röviden értékelnünk (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Cod. Lat. 424).³² A kódex megrendelője, készítési helye, funkciója egyaránt vitatott. Rítusa és jelenetes iniciáléi francia-flamand jellegűek. Kivételt képez egy jelenetes és néhány ornamentális iniciáléja. Az I-iniciáléba foglalt, Bevonulás az ígéret földjére (f. 7r.) témának szentelt kompozíció lombardos jellegű, és a 15. század utolsó éveibe helyezhető. A perspektíva kompozíció szempontjából hatásos alkalmazása, a tér és figurák szerencsés kapcsolata, a szereplők jó proporciói, a középtónusú színek azonban olyan mesterhez kötik e lapot, akinek még csak távoli rokona sem tűnik fel a magyar vonatkozású emléanyagban.

A felsorolt kódexek itáliai műhelyirányzathoz, mesterkézhez kötése a feltehetőleg még lappangó, feldolgozatlan emlékek publikálása esetén talán megoldható. Ennek a valószínűsége azonban két okból csekély. Az egyik ok az itáliai műhelygyakorlatban rejlik: a vezető mesterek mellett olykor még a tehetségesebb segéd vagy műhelytárs neve sem jelenhetett meg szignatúra formában, mert a megrendelés általában a megszokott vagy egyes megrendelői körökben népszerű mesternek szólt. A másik ok: budai kódexeink az egy Cassianus-kötet kivételével aligha sorolhatók a lombardiai, felső-itáliai művészet, illetve a korabeli kódexfestészet élvonalába.

A felsorolt tárgyi emlékeken túl írott forrásaink közül több utal arra, hogy Mátyás budai udvarában foglalkoztatott scriptorokat és festőket. A legjelentősebb mű talán Oláh Miklós *Hungaria* című munkája.³³ A tudós humanista a mohácsi csatát követően (1526. augusztus 29.) elhagyta az országot, és Brüsszelben – ahol Mária királynő titkára volt – örökítette meg szülőhazájára vonatkozó, nyilván a

88. CORTESIUS

Wolfenbüttel, Herzog August
Bibliothek
Cod. Guelf. 85

A szöveg incipitje (f. 3r.) egy tabernákulumot idéző keretbe került. A fülke oszlopai, domborművei aranyat és márványt utánoznak. A mitológiai tárgyú témák helyett egy korabeli esemény szimbólumokkal tarkított elbeszélése, Mátyás királynak az Ancona ostromában való részvétele sejtethető a predellán. Az iniciáléba pedig Mátyás éremportéja került. A rendkívül igényesen, többek között kettős címlappal ellátott, ferrarai és velencei elemekben bővelkedő, valószínű római készítésű kódex hatása több budai kódex lapjain is kimutatható.

földrajzi távolságtól és időtől megszépített emlékeit 1536-ban. A budai várhoz érkezve megemlíti a humanista számára oly becses királyi bibliotékát, visszatekint annak gyarapításmódjára is. Ekképpen ír: „Hallottam az idősebbektől, hogy Mátyás király, amíg élt, mindig tartott vagy harminc festéshez értő íródeák szolgát, ezek legtöbbjét az ő halála után én még ismertem. Csaknem az összes másolt görög és latin kódex az ő munkájuk volt. Felügyelők, a dalmát Raguzai Félix – magát is ismertem már öreg korában, nemcsak görögül és latinul, de szírül és arabul is tudott, ezen kívül magában a festészetben is volt gyakorlata – szorgosan figyelte, nehogy hiba történjék a könyvek másolásában.”³⁴ A leírás több tekintetben túlozhat, például a személyes ismeretség felnagyíthatja Felix Petantius Ragusinus szerepét és érdemeit. Abban azonban igaza lehetett Oláhnak, hogy főleg az 1480-as évektől sok scriptor és több festő dolgozott a budai várban. Tevékenységük mégsem feltétlenül kötődött a királyi könyvtárhoz, dolgozhattak a kancelláriában, s közülük kerülhettek ki a forrásokban szereplő további budai könyvtárak alkalmazottai is. Nevük jobbára ismeretlen, s még például Felix Petantius Ragusinusé is félreértésekre adott alkalmat. A középkori és reneszánsz műhelyek közötti mestervándorlásokon, könyvkölcsönzésen alapuló kapcsolatok ismeretében aligha találunk magyarázatot arra, hogy miért nem észlelhető szorosabb összefüggés a királyi udvar budai készítésű és a főpapok lombardos liturgikus kódexei között.

JEGYZETEK

1. Vö: Hoffmann Edith: Régi magyar bibliofilek. Hasonmás és újabb adatok. Szerk.: Wehli Tünde, Budapest 1992. 213 skk. (továbbiakban: Hoffmann-Wehli 1992.) Az európai folymathoz különösen: Les Rois Bibliophiles. *Europalia 85 España*. Katalógus. Szerk.: A. Sarriá. Bruxelles, 1985.
2. Hoffmann-Wehli 1992. 74.
3. Hoffmann-Wehli 1992. 75.
4. E kódex, valamint az alábbiakban említendő corvinák könyvészeti leírása, ill. legalább illuminált címlapjának reprodukciója és irodalma Csapodi Csaba – Csapodiné Gárdonyi Klára: *Bibliotheca Corviniana*. Budapest 1990. művében elérhető, ezért eltekintünk az indokolatlan hivatkozásoktól. (A továbbiakban: Csapodi-Csapodiné 1990.) Csapodi-Csapodiné 1990. 141. sz.
5. *Dialogus de Matthiae regis laudibus*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. K 397. Csapodi-Csapodiné 1990. 4. sz. Hoffmann-Wehli 1992. 75.
6. Csapodi-Csapodiné 1990. 51. sz. Hoffmann-Wehli 1992. 75 sk.
7. E témáról bővebben, a korábbi irodalommal: Karsay Orsolya, *Uralkodók és studiológok*. In: *Uralkodók és corvinák*. Katalógus. Szerk.: Karsay O. Budapest. 2002. 19 skk.
8. Az emblémák értelmezéséről legutóbb: Zentai L.: *A Mátyás-emblémák értelmezéséhez. Építés – Építészetudomány V* (1973) 365 skk.

9. Néhány firenzei festő próbálkozásáról: Hoffmann-Wehli 1992. 84.
10. Hoffmann-Wehli 1992. 83 sk.
11. Hoffmann-Wehli 1992. 84.
12. Hoffmann-Wehli 1992. 83 sk.
13. Mikó 1994. 404. A bécsi Lucretius-kézirat Österreichische Nationalbibliothek, (Cod. 170) 1481-es évszámot viselő, egyébként a Corvina-könyvtár egyetlen datált – aranymetszésű – kötésének 1481-es évszáma is e nézet helyessége mellett szól. L. Csapodi-Csapodiné 1990. 171. sz. Korábban csak az MA betűk fölötti rövidítőjeles besançoni-corvina sugallhatta, hogy legalább a „második” címerfestő akkor – Bécs elfoglalása után – működött, amikor az Augustus szónak magyar vonatkozású kódexben értelme volt. L. Hoffmann-Wehli 1992. 88.
14. Részben budai, részben firenzei készítést feltételez: Hoffmann-Wehli 1992. 99. 37. sz., a miniátor budai munkájának tekinti a kódexet: Csapodi-Csapodiné 1990. 33. sz.
15. Wehli Tünde: Franciscus de Castello Ithallico Budán. In: *Pannonia regia. Művészet a Dunántúlon 1000-1541*. Katalógus. Szerk.: Mikó Árpád, Takács Imre. Budapest 1994. 411 sk. A mester itáliai tevékenységével Novasconi, A.: *Le miniature di Lodi*. Lodi 1976 közlése foglalkozik. E mű alapján a Kálmáncsehi Domonkos és a Carlo Pallavicini lodi püspök számára készített munkái között szoros kapcsolat áll fenn, ám a két kódexcsoportban közreműködő segítők, műhelytársak, illetve a követők eltérő irányban haladtak.
16. Hoffmann-Wehli 1992. 60.
17. L. az előző jegyzet idézett helyét, valamint Hoffmann-Wehli 1992. 90.
18. Hoffmann e csoport stíluseredőjét Cristoforo de Predis munkásságában látja, in: Hoffmann-Wehli 1992. 85.
19. Hasonló címer látható abban a Nicolaus de Ausmo ösnyomtatványban (Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Inc. 197 f. 1r.), amelyet 1473-ban Velencében nyomtattak és IV. Sixtus pápa ajándékozott Mátyásnak.
20. Ahhoz, hogy érdemben foglalkozhassak a lap érmeivel, egy a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában őrzött mikorfilmnél (Mf. 337/III.) jobban látható fénykép lenne szükséges. E kódexcsoport néhány stíluseleme feltűnik, sőt markáns elem a corvinán kívüli lombardos kódexekben: ide tartoznak a Tolhopff-kódex medaillonokat kitöltő kis, zömök figurák és a kék ég vonalkás felhősávjai.
21. Csapodi-Csapodiné 1990. 109. sz. 52.
22. Hoffmann e mester munkájával rokonította Bakócz Tamás 1489-ben kiadott címereslevelét: in: Hoffmann-Wehli 1992. 92 skk. Képét L. Turul 1899. 106. A szóban forgó mestert Hoffmann azzal a lodi kódexcsoporttal hozza összefüggésbe, amelyet az újabb itáliai kutatás Francesco de Castellóhoz köt (l. 15. jegyzet). Ugyanakkor a feledésbe merült mesternek a II. Ulászló kori számadáskönyvekben felmerülő Francesco Cattaneo da Mediolano madoccai apáttal lehetséges azonosításával kapcsolatban megjegyzendő, hogy a kódex címlapját készítő miniátorén kívül további kezeket is felismert e kötetben Hoffmann, észrevétele elfelejtődött (Hoffmann-Wehli 1992. 93 sk.)
23. L. Hoffmann-Wehli 1992. 95., Csapodi-Csapodiné 1990. 129-133. sz.
24. Hoffmann-Wehli 1992. 95. Vékony szál fűzi e kéziratot Ercole d'Este Breviariumához (Modena, Biblioteca Estense, Ms. V. G. 11=Lat 424). A kódex a 15-16. század fordulóján készült, több mestere közül Matteo da Milano stílusa merülhet fel a Bedával kapcsolatban. L. Fava, D. – Salmi, M., *I manoscritti miniati della Biblioteca Estense di Modena*. II. Milano, 1973. No 89. 200. Korábbi irodalomra hivatkozva velencei miniátor budai munkájának tartja: Alexander, J. J. G., *The Painted Page. Italian Renaissance 1450-1550*. London-New York, 1994-1995. 18.
25. Csapodi-Csapodiné 1990. 58. sz. A címtábla szerint a mű tartalma: *Phalaris Agrigentinus in suas epistolas feliciter incipit*.
26. A Ptolemaios-kézirat apró felhődarabkái is gyakoriak ebben a körben.
27. Bibliothèque Royale Attest Ier Ms. 9008, Hoffmann-Wehli 1992. 88 skk.
28. Hoffmann-Wehli 1992. 84 skk. A f. 205v és a f. 9r képeit l. Csapodi-Csapodiné 1990. V. és IV. tábla
29. Hoffmann-Wehli 1992. 91.
30. A kódexről (Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod. Guelf. 85. 1. 1. Aug. 2°): Csapodi-Csapodiné 1990. 209. sz.
31. Természetesen mint folyamatra, és nem konkrét épület, vagy építkezési stádium megjelenítésére gondolunk.
32. Graduale. A bevezető tanulmányt és a képmagyarázatokat Soltész Zoltánné írta. Budapest 1980. 57. kép. A magunk részéről e kötetet nem soroljuk Mátyás könyvei közé, inkább a várkapolna állományába illőnek tartjuk.
33. Oláh Miklós: *Hungária*. Ford. Németh B. Budapest, 1985.
34. L. előző jegyzet, 26.

A CORVIN MÁTYÁS SZÁMÁRA KÉSZÍTETT ARANYOZOTT BŐRKÖTÉSEKRŐL

A törökverő Hunyadi János (kormányzó 1446–1452 között) kisebbik fiát, Mátyást 1458 januárjában a befagyott Duna jegén kiáltották ki Magyarország királyává. A jól képzett, több nyelvet beszélő ifjú király (született 1443. február 23.) nagy eréllyel fogott a kormányzáshoz.¹ Erős kézzel szilárdította meg országát. Sok csatát kellett megvívnia és több összeesküvést elhárítania. Budai és visegrádi palotájában sikerült mégis reneszánsz udvart kialakítani. Számos neves, főleg itáliai humanistával vette körül magát. Mátyást 1469-ben cseh királynak is megválasztották. Harminckét éven át ült a magyar trónon. Bécsben halt meg 1490. április 6-án. Alig három és fél évtizeddel később azonban – 1526. augusztus 29-én – a Mohács melletti mezőn a törököktől elszenvedett vereséget követően megkezdődött az ország pusztulása, és 1686-ig Magyarország majd másfél évszázados török elnyomása. Mátyás király hatalmas életművéből legmaradandóbbnak híres könyvtára bizonyult, még ha a kódexek nem is maradtak a helyükön, hanem szétszóródtak Európa-szerte több mint negyven városba és Amerikába. Az USA három könyvtárában összesen öt corvina van. Ma 216 hiteles corvinát tartunk számon. De melyek is a corvinák ismérvei?

A Hunyadi-család eredeti címere a kék mezőben faágon ülő fekete holló (corvus), mely arany gyűrűt tart a csőrében. Innen van a király mellékneve. A tulajdon jelzésének mindenkor legbiztosabb jele a tulajdonos címere. A kódexekbe belefestett címer tehát biztos fogódzó a corvina-kódexek azonosításánál, akkor is, ha Mátyás király címerét később átfestették. (Az átfestés a mai technikai lehetőségek segítségével könnyen megállapítható.) A másik támpont a kódexekben, általában az explicitben megnevezett megrendelő, Mátyás név szerinti említése nyújtja. A harmadik biztos tám-

89. AUGUSTINUS AURELIUS *De civitate Dei*

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár
Cod. Lat. 121

Bársonykötésű corvina
zománcos, címeres kapcsa

A bársonykötésű corvinákat aranyozott és zománcos ezüst kapcsokkal látták el, a kapcsokon az ország címere vagy Mátyás hollós címere. A könyvtest metszése aranyozott, színes festett virág- és lombdíszekkel.

pontot a hovatar tartozásnak, azaz a provenienciának a meghatározásához az eredeti könyvkötés adja. A budai királyi várban lévő könyvtárban a könyveket Mátyás király számára selyembe, bársonyba vagy bőrbe kötötték. A bársonykötések számára aranyozott ezüst, zománcozott, az ország címerét és Mátyás hollóját ábrázoló kapcsokat készítettek. A nagyon egyedi aranyozott bőrkötéseken címer hirdeti Mátyás tulajdonjogát. A ma hitelesnek tartott 216 corvinából 46 van aranyozott bőrkötésben (ezek közül kettőn üresen maradt a címerpajzs, kettőn pedig nincs címer), tizenhét található selyem- vagy bársonykötésben, és tíz van Mátyás utódjának, II. Ulászlónak (1490–1516; őt fia, II. Lajos követte a trónon: 1516–1526) más bélyegzőkkel, más könyvkötő által díszített bőrkötésben. Minthogy a királyi könyvtár, ismertté vált nevén a Bibliotheca Corviniana 1526-ig biztosan létezett, a könyvtár állományában lévő könyveket egységesen corvináknak nevezzük, akkor is ha II. Ulászlónak vagy II. Lajosnak dedikált könyvről van szó. Az eredeti kötésben fennmaradt könyveket azonban világosan meg kell különböztetni aszerint, hogy kötésük Mátyás vagy II. Ulászló király számára készült-e. Egyetlen, II. Ulászló számára bekötött könyv kötésén sem látható olyan bélyegző, amely Mátyás aranyozott corvina-kötését díszíti. Összességében tehát a corvinák egyharmada eredeti (olykor restaurált) kötésben maradt ránk. E tanulmányban csak a Mátyásnak dolgozó könyvkötőmester aranyozott bőrkötésével foglalkozunk.

A 17. századtól kezdve folyamatosan próbálkoztak a magyar fejedelmek, például I. Rákóczi György erdélyi fejedelem (1631–1648), majd főpapok és tudósok, hogy az eltűnt corvina-kódexek nyomára bukkanjának.² A corvinák föltárásában csak a 19. század hozott jelentős fordulatot, Isztambulból két alkalommal (1869, 1877) tértek vissza Magyarországra corvinák, de a külföldi és magyar kutatók máig nem szűntek meg kutatni e téren.³ A corvinák pompás külső és belső kiállításával már az első összefoglaló munkák is foglalkoztak,⁴ de hamar megszülettek a corvinák egyedi kötését tárgyaló tanulmányok is. Elsőként a nemzetközi föltűnést keltő antwerpeni bibliográfiai kongresszuson 1890-ben latinul elhangzott előadást kell megemlíteni.⁵ Ezen a Mátyás királynak készített aranyozott corvina-kötéseket a reneszánsz kötetstörténetben fontosnak és egyedinek nyilvánították. A corvinák kötéséről Ráth György, a budapesti Iparművészeti Múzeum igazgatója, aki már két könyvkiállítás szervezője volt (1882, 1896), jelentetett meg tanulmányt.⁶ Részletesen foglalkozott e kérdéssel a bécsi Hofbibliothek, a mai

90. QU. CURTIUS RUFUS

De gestis Alexandri Magni

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár

Cod. Lat. 160

Hangsúlyos középdíszes,
címeres aranyozott corvina
bőrkötés (háttábla)

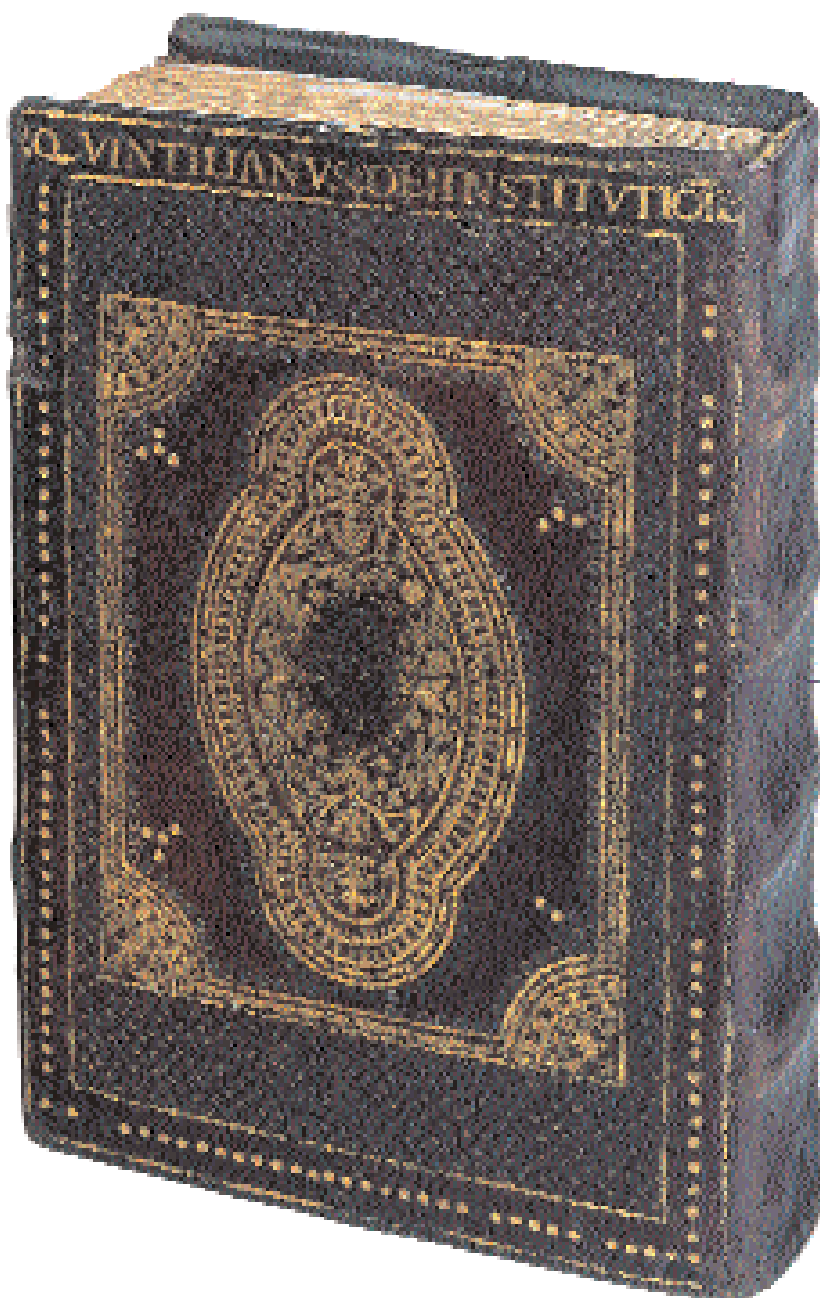
A corvina bőrkötéseken az aranyozás mellett kék és zöld festést is alkalmaztak. Törekedtek a kódex kötésének és belső díszítésének összhangjára. Az elő- és a háttábla díszítése azonos, mindkettő közepén Mátyás vagy az ország címere. A háttáblán fönt a szerzőre vagy a műre utaló felirat.

osztrák Nemzeti Könyvtár elődjének könyvtárosa Gottlieb is,⁷ majd a németek közül többször Ilse Schunke⁸ és Otto Mazal, a bécsi könyvtár kéziratárának vezetője.⁹

MÁTYÁS KIRÁLY ARANYOZOTT BŐRKÖTÉSEI

Mátyás király aranyozott bőrkötésein törekedtek a kódex belső és külső díszítésének összhangjára. Nemcsak aranyozást, hanem kék, zöld színes festést is alkalmaztak, részben a kettős köröcskék kerek lapocskáit festették pirosra, amennyiben nem aranyozták, részben a bőrmetszéses kötéseknel a bőrátörés alapját színezték. A köröcskék kettőssége abból adódik, hogy bőrrátétként egy második kicsi bőrkorongot ragasztottak az elsőre. A kötések általános jellemzője, hogy az első keret e kettős körök sorából áll, amely sok esetben az oldalak közepén hat-nyolc köröcske csoportosításával rozetta benyomását kelti. A második keret fonadékdísszel van kitöltve, a hosszabb oldalak mentén keskeny, a rövidebb oldalakon széles sávban, s e fonadékminta mindig vaknyomásos, csak a köztük elhelyezett köröcskék festettek vagy aranyozottak. Mind az apró bélyegzőkből álló fonadékdísznek a bravúros alkalmazása, mind a kötéstáblák felépítése itáliai, mindenekelőtt firenzei előképekre utal. A kötések középmezőjét egy vagy két újabb keret veszi körül, amely tulipánok vagy kis rozetták sorából áll, és megismétlődik a kettős köröcskékből álló keret. Ez a keret azonban elválasztja a középdíszet a vele harmonizáló sarokdíszítéstől. A különböző alakú, keretelt középdíszeket és a középmező sarkait virágos, leveles egyesbélyegzők töltik ki. A fennmaradt eredeti bőrkötések többsége, negyven a kötések közül, *hangsúlyozott középdíszes* kompozíciójú. A középdísz centrumába került a magyar címer, vagy Mátyás családi címere, a holló.

Ettől az általános felépítéstől eltérő típust képviselnek az *ötkörös felépítésű* corvinák: Budapest, OSZK Cod. Lat. 345 (Damascenus-kódex, és az erlangeni Egyetemi Könyvtár Ms 6 (Biblia) bőrmetszéses és bőrdomborításos kötése Mátyás kámeós portréjával; a *terülmustrás* Stuttgart, Württembergische LB Cod. Theol. Phil. fol. 152 (Augustinus Aurelius-kódex) és Bécs, ÖNB Cod. 2271 (Haly Aberudiam-kódex), valamint az *architektonikus díszű* kötések Bécs, ÖNB Cod. 656 (Theophylactus-kódex) és a svéd Västerås, Stadsbibliotek Ink. 21 (GW 2876). Ez a legutóbbi tehát ősnyomtatvány: Augustinus Aurelius, *De civitate Dei*. Roma 1470. Nincs két egyforma corvina-kötés. A két ötkörös és a két területmustrás kötésen, valamint egy hangsúlyozott középdíszes kötésen, a prágai Nemzeti

**91. M. FABIVS
QUINTILIANVS**
*Institutionum oratoriarum
libri XII*

Budapest, Országos Széchényi
Könyvtár
Cod. Lat. 414

Hangsúlyos középdíszes,
aranyozott corvina bőrkötés
(háttábla)

Az aranyozott corvina bőrkötések között nincs kettő, melyeken a hangsúlyos középdísz azonos. A Quintilianus-kódex kötésén a középdísz körül építészeti díszítőelemek láthatók. A kódex első lapjáról és a kötéstábláról a címet Johannes Alexander Brasicanus törölte.

Könyvtár, Cod. Lat. VIII. H. 73 (Thomas de Aquino) kódexe esetében a címer nem a középen helyezkedik el.

A kódexek elő- és háttáblája azonosan van díszítve, eltérés csak annyi, hogy a háttáblán fölül a szerzőre és/vagy tartalomra utaló felirat látható. A görög kódexnél az előtáblán alul van a felirat (Leipzig, UB, Rep. I. 17; a szerző, Konstantinos Porphyrogennetos bizánci császár az udvari szokásokról írt, s a műnek ez az egyetlen fennmaradt példánya). Ennél a lipcsei corvinánál és a budapesti OSZK Cod. Lat. 423 (Poeta Christianus: *Genealogiae deorum*) súlyos restaurátori hibát követtek el: a lipcsei görög kódexnek eredetileg alla greca kö-

92. IOANNES DAMASCENUS

– ANSELMUS

CANTUARIENSIS

Sententiae. Opera

Budapest, Országos Széchényi

Könyvtár

Cod. Lat. 345

Ötkörös, aranyozott,
bőrmetszéses corvina-kötés
(háttábla)

Az ötkörös kötés elő- és háttábláján a címet fölül helyezték el, a körökön kívül. A kódexben Mátyás címerét átfestették egy kettős kereszt címerrel.

tése volt, de a javítás alkalmával új gerincborítást kapott, s elveszett jellegzetes alla greca oromszegése. Az OSZK Cod. Lat. 423 elő- és háttábláját körbevágták a restauráláskor és felcserélték a két táblát, így most a felirat az előtáblán látható. Ez a restaurálás még Bécsben történt 1910 körül. – A bőrkötéseket általában négy kapocs zárta, vagyis a rövidebb oldalakon is volt egy-egy kapocs. A kapcsokhoz egyszínű piros vagy zöld-sárga mintás erős textilszalagot szöttek. Ennek végén van a rézkapocs horgas része, s ez a háttáblába kapcsolódik. A csatokat még a bőrfelhúzás előtt szerelték a fatáblára, a szala-

got leszorító szögek is a bőr alatt találhatók.¹⁰ A kódexeket a nagyságuktól függően 2–4 dupla bordára fűzték. A corvináknak aranyszállal kevert pamut és selyem oromszegést varrtak. A gerincmezők átlókkal tagoltak és kis rozettabélyegzőkkel vannak díszítve. A kötések finom kecske- vagy borjúbőrből készültek, a legtöbb vörösesbarna színű.

A hangsúlyozott középdíszes corvina-kötések között is különleges a milánói Trivulziana Cod. 818 (Pomponius Porphyrio-kódex) bőrmetszéses corvina kötése. A középmezőt körülvevő, rozettákkal díszített kerethez kapcsolódik a nyolchurkos, csillagszerű középdísz. Késői, az utolsó kötések egyike lehet, mert üresen maradt a címerpajzs. Elő- és háttáblája azonos, s nincs felirat a háttáblán! Belül a kódexben Mátyás király címere át van festve.

Az erlangeni Biblia (UB Ms. 6) ötkörös kötése teljesen elüt a többi corvina aranyozott bőrkötésének díszítésétől. Egyrészt ez az egyetlen kötés, amelyről hiányzik a jellegzetes, széles, vaknyomásos fonadékmintás keret, ezzel szemben egy keleties, osztott keret látható rajta. Tagadhatatlan a rokonság az erlangeni Biblia (UB Ms. 6) osztott keretelésének mintája, a holló körüli négy kisebb kör és a középső, MATHIAS – REX cameo körüli három körgyűrű mintázata s bőrmetszése, és a Felice Feliciano által Beatrix számára bekötött Psalterium (Wolfenbüttel, HAB 39. Aug. 4), valamint fivére, Giovanni d'Aragona számára bekötött Livius kötés között.¹¹ Anthony Hobson megállapítása szerint mind a Psalterium, mind a Livius-kódex bekötését Felice Feliciano végezte.¹² A 14. században Bolognában másolt és illuminált Biblia ötkörös kötése (Erlangen, UB Ms. 6), amelyben nincs benne Mátyás címere, mintha ugyanannak a könyvkötőnek a keze nyomát viselné, mint aki Beatrix Psalteriuma kötését csinálta. Lehet, hogy Giovanni d'Aragona, ahogy a Psalteriumot Beatrixnak ajándékként köttette, ugyanakkor sógorának, Mátyás királynak ezt a Bibliát vetette és köttette be, amikor 1479-ben Magyarországra jött? Kíséretében ott találjuk Felice Felicianót is, aki antik feliratokat másolni jött Magyarországra.¹³ Viszont az erlangeni Biblia öt körén kívüli felület díszítése a Budán készült corvina-kötések egyes bélyegzőivel egyezik. Ezt csak azzal lehetne magyarázni, hogy e Biblia kötését eredetileg „csak” az osztott keret és az önmagában is nagyon elegáns négy kisebb és a középső nagy kör, benne Mátyás portréjával, s az ezeket körülvevő igen kimunkált körgyűrűk díszítették, s csak a későbbi években, a királyi könyvtár kódexeinek be- és átkötése idején – a többihez illeszkedés kedvéért – ennek a szabad felületét az aranyozott bőrkötésű corvinák bélyegzőivel kitöltötték.

93. POMPONIUS

PORPHYRIO

*Commentaria ... in opera
Horatii*Milánó, Biblioteca Trivulziana
Cod. 818Aranyozott, bőrmetszéses
corvina-kötés (háttábla)*Az elő- és háttábla közepén a cí-
merpajzsot üresen hagyták, a
kódexben Mátyás címerét átfes-
tették. A háttáblán nincs felirat.
A Mátyásnak készült aranyozott
bőrkötések egy késői darabja.*

Mindig is zavart némi összeférhetetlenség ennek az erlangeni Bibliá-
nak a kötésén.

Az aranyozott bőrkötésű corvinák motívumkincsének elemei: ke-
helyvirág, rozetták, tulipánvariációk, palmetták, indaszarak, egyenes,
ívelt és kettős levelek, jobbos és balos peltalevél, palmetták, az ún.
olasz korsó, a szfinx, gyöngysor hatását keltő köröcskék, a különböző
fonadékminta elemei, a korona, a holló, a címer és az építőművészet-
ben használt elemek: tojássor, pl. az architektonikus kötés aediculája
lunetta-ívén, ugyanitt a párkányon fogsor, alatta astragalos (Bécs,
ÖNB Cod. 656 Theophylactus-corvina). Az építészeti elemekkel két
hangsúlyos középdíszes kötésen is találkozunk (Bp. OSZK Cod. Lat.
370, Victorinus- és OSZK, Cod. Lat. 414 Quintilianus-corvinán.)¹⁴
Ez arra is következtetni enged, hogy e három kötés időben egymás-
hoz közel készült. A kötés idejére lejjebb visszatérünk.

A CORVINA-KÖTÉSEK DATÁLÁSÁRÓL

Mátyás király híres könyvtárát csak a 19. századtól kezdték Bibiothe-
ca Corvina vagy Corviniana néven emlegetni. Bár a könyvszerető
király feltehetően kezdettől fogva gyarapította könyvtárát, a gazda-
gon illuminált és címerével ellátott, egységes stílusú aranyozott kö-
tésbe kötött kódexek uralkodásának csak utolsó éveire, Taddeo
Ugoletto könyvtárosi működése idejére esnek. Ő az, aki tudatosan
itáliai példák alapján rendezte be a könyvtárhelyiséget, s kezdte el a
korábbi kódexekbe is belefestetni a király címerét, s szorgalmazta a
kódexek egységes köttetését.

A tekintetben egységes a kutatók nézete, hogy a különféle korú
és eredetű (cseh, itáliai, görög, magyar stb.) kódexek egységes köté-
sét egy helyen készítették, s ez a hely a királyi székhelyen, Budán
kellett hogy legyen. Az is kétségtelen, hogy itáliai példából kiindu-
ló, de újszerű, sajátos kötésdekoráció született. Talán Mátyás király
személyes kívánságai is érvényesültek a kötéseken, hiszen meglepő,
hogy a belső, festett virág-, levél- és palmetta motívumok közül mi-
lyen sok a kötéstáblán is szerepel bélyegzőként.

A corvina-kódexek aranyozott bőrkötésének kompozíciójába be-
letervezték a király címerét és a műre vonatkozó feliratot, de nem
hagytak helyet az évszámnak. E kötések közül csak a Lucretius-corvi-
na (Bécs, ÖNB, Cod. 170) *előtábláján* látható évszám: 1-4-5-1, holott
a felirat mindig a háttáblákon van. Mivel azonban 1451-ben Mátyás
még gyermek volt, a harmadik számjegyet a kutatók 8-asként értel-
mezték. A kötés centrumában a királyi címer az elő- és háttáblán is tö-

rölve van, virágbélyegzőkkel fölülbélyegezték, a korona és a címerpajzs nyoma jól látszik. A címert a kézirat 1. lapján is törölték. A Lucretius-kódex valószínűleg Johannes Cuspinianus, bécsi humanista (1473–1529) birtokában volt, aki az általa később megszerzett számos corvin-kódexnél már nem titkolta, hogy ő a tulajdonos.¹⁵ Három olyan, 1510-es években készült budai reneszánsz kötést ismerünk ma, amelyeken a dátum számjegyeit ugyanazokkal a bélyegzőkkel nyomták, mint a Lucretius-kódex kötésén:¹⁶ Pelbartus de Themeswar *Pomerium sermonum de sanctis*, Hagenau, 1509-ben kiadott 1511-re datált kötésén (Budapest, OSZK RMK III 154/4.); Johannes Geiler *Navicula sive speculum fatuorum*, [Straßburg 1510?] (Praha, Knihovna Metropolitní Kapituly, G 40) ugyancsak 1511-re datált kötésén; és Caietanus Thomas de Vio *Commentaria in Porphyrium, Aristotelem et Thomam Aquinatem*, Venetiis, 1506 (Bratislava, Kapitulna Kniznica, 12, Phil, Nr. 7) 1516-ra datált kötésén. Mindhárom kötés a 16. század elején Budán tevékenykedő GA vagy GE (esetleg GR) monogramot használó könyvkötő műhelyéből való,¹⁷ a számjegyek egyeznek a Lucretius-corvina számjegyeivel és a címert elfedő bélyegzők is e műhely bélyegzői. A ritkaságot magának megszerző humanista (hiszen Lucretius műve a középkoron át végig tilos olvasmány volt) tehát GA-mesterhez fordult, amikor a Lucretius-corvina eredetének nyomait a címer átbélyegzésével a kötésen, s kivakarásával a címlapon, megtetézve a predatálással, óhajtotta eltüntetni. A corvinák nincsenek datálva, Mátyás király valószínűleg nem is akarta ezt, személyét és családját illetően az időtlenség, akár az antik római Corvinus nemzetségig visszamenőleg, jobban megfelelt nagyhatalmi törekvéseinek.

A CORVINA-KÖTÉSEK MESTERÉRŐL

Ilse Schunke a corvinák mesterét a már idézett 1944–49-es Gutenberg Jahrbuch-beli tanulmányában Délkelet-Európából, Valachiából származtatja, miként Otto Mazal is, aki a kötések idejét 1481-től, a „datált” Lucretius-corvinától számítja. Mindkét állítás képtelenség.

Mátyás király könyvkötőjét nem ismerjük név szerint, de a kötések felirataiból vonhatunk le bizonyos következtetéseket.¹⁸ Az ortográfiai hibák arra utalnak, hogy a könyvkötő olasz anyanyelvű volt.

Példák:

Budapest, OSZK, Cod. Lat. 422 (Xenophon, trad. Franciscus Philadelphus) felirata „PHILELFUS: I[N] SCENOFO[N]TE”, PH helyett F, X helyett SC;

94.

Biblia

Erlangen, Egyetemi Könyvtár
Ms. 6

Ötkörös, bőrmetszéses,
bórdomborításos, kámeós
corvina-kötés

A középső körben Mátyás király portréja, a négy kisebb körben egy-egy holló. A keretelés és a körgyűrűk mintázata és a bőrmetszés hasonló a Beatrix királyné Psalteriumán láthatókhöz. A körök közötti felületet később Budán díszítették a corvina-kötések bélyegzőivel.

Madrid, Biblioteca Nacional, Res. 28: Wilhelmus de Conchis, „PHILOSOFIA MAGISTRI VILELMI”; a philosophia szóban másodszor is PH kellett volna.

München, Bayerische Staatsbibliothek, Cod. Lat. 310: Demosthenes etc. „ORATIONES DEMOSTENIS” hiányzik Demosthenes nevéből a H;

Biblioteca Vaticana, Cod. Ottob. Lat. 80 „CYPRIANUS: DE ABITU VIRGINUM” hiányzik a H a 'habitu' szó elejéről;

Bécs, ÖNB, Cod. 138: „CRONICA MARCELLINI” hiányzik a H a chronica szóból;

Bécs, ÖNB, Cod. 930: „HIERONIMVS IN MATEUM ET MARCVM” Y helyett „i” betű van és hiányzik a H a Mattheus-ból.

Az olaszban ph helyett f betűt írnak és nincsen h, x, és y. Ezek a tipikus hibák egyértelműen azt mutatják, hogy aki Mátyás királynak ezeket a szép aranyozott köteteket készítette, olasz anyanyelvű volt. A kötéstáblák felépítése is az olasz, és pedig a firenzei mintákat követi. Keleti mester nem fűzte volna kiemelkedő bordákra a kódexeket.

A ma meglévő aranyozott bőrkötésű corvinákat kötéstechnikai szempontokat mérlegelve 8-12 hónap alatt meg lehetett csinálni. 1485/86-tól 1490-ig ennek az öt-hatszorosát. A gazdagon díszített pergamenkódexek közül számos lehetett selyembe vagy bársonyba kötve. De nem is kötöttek át minden könyvet, talán nem jutott már rá idő, utalhatunk itt például a müncheni Bayerische Staatsbibliothek Cod. Graec. 449 jelzeten őrzött Plotinos-corvinájának bizánci típusú, 1465 utáni bőrkötésére, továbbá a Bibliotheca Corvinianában fennmaradt Vitéz-kódexek itáliai renszánsz bőrkötéseire.

Mátyás király halála után nem sokkal, feltevésem szerint még 1490-ben, a corvina-kötések itáliai mestere eltávozott Budáról, könyvkötő szerszámaival együtt. Ha esetleg Magyarországon hunyt volna el, akkor a szerszámai itt maradtak volna és más használta volna azokat tovább. De nem találkozunk többé az ő bélyegzőivel. – Ránk maradt két üres címerpajzsos, felirat nélküli corvina-kötés: Bécs, ÖNB, Cod. 656: Theophylactus-corvina és Milano, Biblioteca Trivulziana, Cod. 818: Commentaria in odas Horatii; valamint két címer nélküli corvina-kötés: Västerås, Stadsbibliothek, Collijn Ink.21 = GW 2876: Augustinus Aurelius, valamint Budapest, OSZK, Cod. Lat. 369: Nagylucsei Orbán Psalteriuma.¹⁹ Ezeket a

95. THEOPHYLACTUS Commentarii ... in Epistolas Sancti Pauli

Bécs, Österreichische
Nationalbibliothek
Cod. 656

Architektonikus díszű,
aranyozott corvina-kötés

Az architektonikus kompozícióban építészeti díszítőelemek is találhatóak: a lunettaíven tojássor, a párkányon fogsor, alatta astragalos. A kötésen a címerpajzs üres, a kódexben Mátyás címerét átfestették.

96. LUCRETIVS

De rerum natura libri VI

Bécs, Österreichische Nationalbibliothek

Cod. 170

Hangsúlyos középdíszes,
aranyozott corvina bőrkötés
(előtábla)

Eredeti aranyozott corvina-kötés.
Az elő- és háttáblán a címet felülbélyegezték, az előtáblára fönt
utólag 1451-es évszámot nyomtak. A kódexben Mátyás címerét törölték.

könyveket még Mátyásnak szánták, de mire elkészültek, a király meghalt, ezért már nem tették rá a kötésekre az ő címerét. A Bayerische Staatsbibliothek corvinái közül Mátyás királynak készült aranyozott bőrkötésben van a fent említett Cod. Lat. 310 (Demosthenes) és a Cod. Lat. 341 (Seneca). Ezzel szemben a Cod. Lat. 175 (Beda Venerabilis) II. Ulászló király számára készült kötésének kompozíciója ugyan megegyezik az előbbi kettőével, de bélyegzői a

Mátyás-corvinák bélyegzőinek csak – kevésbé sikerült – utánmet-szései. A kódex festését még Mátyás király életében kezdték meg, de II. Ulászló alatt fejezték be, a kötés címerpajzsában már az ő cí-mere van. Ez is azt bizonyítja, hogy a corvina-kötések mestere már nem volt Budán.

LUCAS CORONENSIS

Lucas Coronensist a szakirodalomban korábban tévesen Mátyás ki-rály könyvkötőjének tartották, mint az egyetlen olyat, akit név sze-rint ismerünk.²⁰ Erre az adott alkalmat, hogy a Bibliothèque natio-nale de France vegyes tartalmú Mynas-kódexének (Suppl. gr. 607) hátsó előzéklapján görög betűkkel, de latinul beírta magát a könyv-kötő, „Lucas Coronensis illigator librorum Budensis ann .5..” A kö-tést korábban nem vizsgálta meg magyar kötésutató. 1996-ban volt alkalmam Párizsban megvizsgálni a kódexet és kötését. Ez a kódex egy az 1510-es években, Budán készült reneszánsz bőrkötésben van.²¹ Minthogy a kódex a 10-16. században másolt különböző, elsősorban hadászati műveket, illetve ezek másolatait tartalmazza, a bekötés ideje eleve csak a legkésőbbi darab elkészülte utánra, azaz a 16. század elejére eshetett. A Suppl. gr. 607 kötésének motívumai az eddigi kutatások alapján további nyolc kötés bélyegzőivel egyeznek, s ezek mindegyike nyomtatványt (némelyik többet is) borít. E cso-port összesen tehát kilenc tagja közül csak egy szerepel Koroknay Éva jegyzékében.²² A nyomtatványok – kolligátumok esetében a legkésőbbinek a megjelenési évét véve tekintetbe – 1507 és 1519 között kerültek ki a sajtó alól. E kötések egy műhelyből eredése két-séget kizáró, sőt a díszítőmotívumok közül néhány látható három magyar nyelvemlék bőrkötésén is. Viszont nincs semmi egyezés a Mátyás király számára bekötött kódexek aranyozott bőrkötéseinek motívumaival. Nem is lehet, hiszen a corvinák mestere elhagyta Magyarországot 1490 után, Lucas Coronensis pedig körülbelül egy negyed századdal Corvin Mátyás halála után a 1510-es években te-vékenykedett. Úgy látszik, hogy Lucas Coronensis a budai ferences kolostor könyvkötő műhelyében dolgozott, s talán azonos azzal a személlyel, aki Lucas Funificis de Corona néven 1520 márciusában beiratkozott Bécsben az egyetemre.²³ Lucas Coronensist létező sze-mélynek kell tehát elfogadni, aki azonban nem a királyi könyv-kötőműhelyben dolgozott, hanem egy budai könyvkötőműhelyben az 1510-es évek második felében. (Nem is állít magáról mást a fent idézett bejegyzésben.) Meg kell jegyezni, hogy további kötések is

vannak e – valószínűleg kolostori – könyvkötőműhelyből, de ezek már nem hozhatók kapcsolatba Lucas Coronensisszel, mert későbbi évekből valók.

Végül összegezem azokat a lényeges és új megállapításokat, amelyekre az utóbbi években jutottam. A ma ismert fennmaradt corvinák közül negyvenhatnak van olyan aranyozott bőrkötése, amely Mátyás király számára készült. (Vö. a táblázatot.) Ezeknek a kötéseknek a könyvkötője egy itáliai mester volt, aki az 1480-as évek közepétől dolgozhatott Budán a királyi műhelyben, s Mátyás halálát követően hamarosan, feltehetően még 1490-ben elhagyta Magyarországot. A Lucretius-corvina kötésére az évszámot utólag nyomták rá, predatálták, a címereket felülbélyegezték és törölték, mert nem egyenes úton szerezte meg későbbi tulajdonosa. Lucas Coronensis – az eddigi fel fogással ellentétben – nem az aranyozott corvinák mestere, hanem az 1510-es évek második felében dolgozott egy budai könyvkötőműhelyben. Az erlangeni Biblia ötkörös bőrmetszéses kötését Itáliában készítették Mátyás király számára, majd később Budán további, a corvinákra jellemző bélyegzőkkel kiegészítették díszítését.

A Mátyás királynak készített aranyozott bőrkötések

NO	STOCK	VÁROS, KÖNYVTÁR	JELZET	SZERZŐ VAGY MŰ	MEGJEGYZÉS
1	209	Budapest, OSZK	Cod.Lat.160.	Curtius Rufus	
2	220	Budapest, OSZK	Cod.Lat.345.	Damascenus	bőrmetszéses
3	217	Budapest, OSZK	Cod.Lat.358.	Cyrellus Alexandrinus	
4	-	Budapest, OSZK	Cod.Lat.369.	NagyLucsei-Psalterium	nincs címer, nincs felirat
5	697	Budapest, OSZK	Cod.Lat.370.	Victorinus	
6	561	Budapest, OSZK	Cod.Lat.414.	Quintilianus	
7	704	Budapest, OSZK	Cod.Lat.422.	Xenophon	
8	935	Budapest, OSZK	Cod.Lat.423.	Poeta Christianus	
9	119	Budapest, OSZK	Cod.Lat.425.	Boccaccio	
10	70	Budapest, OSZK	Cod.Lat.427.	Asconius Pedianus	
11	667	Budapest, OSZK	Cod.Lat.428.	Trapezuntius	
12	112	Budapest, OSZK	Cod.Lat.429.	Bernardus Claravallensis	
13	115	Budapest, OSZK	Cod.Lat.438.	Bessarion	
14	188	Dresden, Sächs.LB	Dc 115.	Cicero	
15	711	Erlangen, UB	Ms.6.	Biblia	ötkörös cameós kötés, bőrmetszéses, nincs felirat
16	377	Leipzig, UB	Rep.I.nr.17.	Konstantinos Porphyrogennetos	alla greca
17	1039	Madrid, Bibl.Nac.	Res.28.	Wilhelmus de Conchis	
18	293	Manchester, Chetham	Nr.27900.	Aulus Gellius	
19	877	Milano, Trivulziana	Cod.No.817.	Miscellanea.	
20	541	Milano, Trivulziana	Cod.No.818.	Pomponius Porphyrio	bőrmetszéses, üres címerpajzs, nincs felirat
21	230	Modena, Estense	Cod.Lat.1039.	[Ps-]Dionysios Areopagita	
22	222	München, BSB	Cod.Lat.310.	Demosthenes	
23	593	München, BSB	Cod.Lat.341.	Thomas Seneca	
24	620	New Haven, Yale UL	Ms. 145.	Tacitus	
25	590	Oxford, Bodleian L	2481.599 MS Auct.F.1.14	Seneca	
26	640	Praha, Narodní Kn.	Cod.VIII.H.73.	Thomas de Aquino	bőrmetszéses
27	396	Roma, Bibl.Ap.Vat.	Barber.Lat.168.	Livius	
28	-	Roma, Bibl.Ap.Vat.	Ottob.Lat.80.	Cyprianus	
29	81	Stuttgart, Württ.LB	Cod.theol.phil.fol.152.	Augustinus Aurelius	bőrmetszéses
30	-	Västerås, Stadsbibl.	Ink. 21 (GW 2876)	Augustinus Aurelius	nincs címer és felirat
31	400	Verona, Capitolare	Cod.Lat.CXXXVI.124.	Livius	
32	405	Verona, Capitolare	Cod.Lat.CXXXVII.125.	Livius	
33	692	Wien, ÖNB	Cod.92.	Vergilius	
34	48	Wien, ÖNB	Cod.133.	Appianos	
35	418	Wien, ÖNB	Cod.138.	Marcellinus	
36	606	Wien, ÖNB	Cod.140.	Statius	
37	410	Wien, ÖNB	Cod.170.	Lucretius	predatált
38	669	Wien, ÖNB	Cod.218.	Trapezuntius	
39	637	Wien, ÖNB	Cod.656.	Theophylaktos	üres címerpajzs, nincs felirat
40	330	Wien, ÖNB	Cod.930.	Hieronymus, S.	bőrmetszéses
41	170	Wien, ÖNB	Cod.977.	Johannes Chrysostomus	
42	219	Wien, ÖNB	Cod.1037.	[Ps-]Cyrillus	
43	638	Wien, ÖNB	Cod.1391.	Thomas de Aquino	
44	314	Wien, ÖNB	Cod.2271.	Haly Aberudiam	
45	507	Wien, ÖNB	Cod.2384.	Platon	
46	173	Wien, ÖNB	Suppl.gr.4.	Johannes Chrysostomus	alla greca

Stock = CSAPODI, Csaba: The Covinian Library. History and Stock. Budapest 1973.

JEGYZETEK

1. Kubinyi András: *Mátyás király*. Budapest 2001. (Tudomány-Egyetem sorozat) – Engel Pál: *Szent István birodalma. A középkori Magyarország története*. Budapest 2001, 249–284. – Szakály Ferenc: Királyi mecenatúra, államháztartás és politika Corvin Mátyás Magyarországon. In: Hunyadi Mátyás. Emlékkönyv Mátyás király halálának 500. évfordulójára. Budapest 1990, 277–331.
2. Szilágyi Sándor: A Corvina történetéhez. *Magyar Könyvszemle* 1882, 337–339.
3. Csak végpontokat kiemelve a magyarok közül: Ábel, Eugen (Jenő): *Die Bibliothek des Königs Matthias Corvinus*. Literarische Berichte aus Ungarn. (2) 1878, 556–581. – Csapodi, Csaba: *The Corvinian Library. History and Stock*. Budapest 1973. – Csapodi, Csaba – Csapodiné Gárdonyi, Klára: *Bibliotheca Corviniana*. 4. átdolg. és bőv. kiad. Budapest 1990. – A külföldiek közül legutóbb: Dillon Bussi, Angela: Még egyszer a Corvina Könyvtár és Firenze kapcsolatáról. In: *Uralkodók és Corvinák*. Az Országos Széchényi Könyvtár jubileumi kiállítása. 2002. május 16–augusztus 20. Budapest, 2002, 55–70.
4. Hevesy, André de: *La Bibliothèque du roi Matthias Corvin*. Paris 1923. – Fraknoi Vilmos – Fögel József – Hoffmann Edit – Gulyás Pál: *Bibliotheca Corvina. Mátyás király budai könyvtára*. Budapest 1927.
5. Rooses, M: *Compte-rendu de la première session de la conférence du livre 1890* (Anver, 1891), 75, 219, 264. – Csontos János: Az antwerpeni bibliographiai congressus. *Magyar Könyvszemle* 1890, 304–339.
6. Ráth György: A korvina önálló könyvkötési stílusa. *Magyar Könyvszemle* 1897, 250–265.
7. Gottlieb, Theodor: *Bucheinbände, K. K. Hofbibliothek* (Wien, 1910), Sp. 8–11.
8. Schunke, Ilse: Vom Stil der Corvineneinbände. *Gutenberg-Jahrbuch* 1944–49, 209–227; Uő.: Zur Frage der ungarischen Frührenaissanceeinbände. *Gutenberg-Jahrbuch* 1965, 388–398. – Uő.: Ungarische Nachlese. *Gutenberg-Jahrbuch* 1967, 261–271.
9. Mazal, Otto: Die Einbände für die Könige Matthias I. Corvinus und Wladislaw II. von Ungarn in der Österreichischen Nationalbibliothek. *Gutenberg-Jahrbuch* 1964, 354–369. – Mazal ehhez képest nem mond újat a corvinákról sem az 1970-ben, majd 1990-ben kiállítási katalógusként kiadott könyv, *Europäische Einbandkunst aus Mittelalter und Neuzeit* (Graz 1990) 18–19. lapjain, sem az 1997-ben megjelent könyvében: *Einbandkunde. Die Geschichte des Bucheinbandes*. (Elemente des Buch- und Bibliothekswesens 16), Wiesbaden 1997, 171–173.
10. Horváth Pál – Tóth Zsuzsa: *Csatok és veretek a könyvtáblákon: történeti áttekintés*. Budapest, OSZK, 1993. (A könyv- és papírestaurátor tanfolyam jegyzetei) 63–65.
11. Marinis, Tammara de: *La legatura artistica in Italia nei secoli XV e XVI*. Vol. 1–3. Firenze 1960. Vol. 1. tavola 1 és 16, nr. 175.
12. Hobson, Anthony: *Humanists and bookbinders. The origins and diffusion of the humanistic bookbinding 1459–1559*. Cambridge, University Press, 1989, 48–50.
13. Ritoókné Szalay, Ágnes: Nympha super ripam Danubii. *Irodalomtörténeti Közlemények* 1983, 67–74.
14. Mikó Árpád: Bibliotheca Corvina – Bibliotheca Augusta. In: *Pannonia regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541*. Budapest, 1994. 408–409, nr. IX-2, IX-3.
15. Csapodi, *The Corvinian Library*. op. cit. 513: Johannes Cuspinianus corvina-kódexei (70, 106, 164, 369, 394, 481, 503, 642, 667, 935.)
16. Rozsondai, Marianne: Die Bibliotheca Corviniana und die Corvineneinbände. Neue Erkenntnisse zu ihrer Beurteilung, *Bibliotheksmanagement - Kulturmanagement*. 24. Österreichischer Bibliothekartag, Innsbruck, 3–7. 09. 1996, Innsbruck, 1998 (Biblos-Schriften, Bd. 168), 343–344.
17. Koroknay Éva: *Magyar reneszánsz könyvkötések. Kolostori és polgári műhelyek*. (Cahiers d'histoire de l'art 6.) Budapest 1973, 45.
18. Rozsondai Marianne: Magyar gótikus és reneszánsz könyvkötések. In: *Pannonia regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541*. Budapest, 1994. 451–456.
19. Rozsondai Marianne: Kinek készült valójában Nagylucsei Orbán Psalteriuma? In: *Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére*. Budapest 2002, 233–248.
20. Loubier, Hans: *Der Bucheinband von seinen Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*. 2. umgearb. und vermehrte Auflage. Leipzig 1926. (Monographien des Kunstgewerbes 21/22.) 148. – Goldschmidt, Ernst Philipp: *Gothic and Renaissance bookbindings*. London 1928. Vol. I. 85. – Thieme, Ulrich – Becker, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*. Leipzig 1929. Bd. 23. 430. – *Lexikon des gesamten Buchwesens*. (= LGB1) Leipzig 1935. Bd. 1. – Helwig, Helmuth: *Handbuch der Einbandkunde*. Hamburg 1954. Bd. 2. 311.
21. Rozsondai, Marianne: Lucas Coronensis. A master of Hungarian Renaissance bindings, early 16th century, Buda. *The Book Collector* 46, No. 4, Winter 1997, 515–540.
22. Koroknay: *Magyar reneszánsz könyvkötések...* op.cit. nr. 294.
23. *Die Matrikel der Universität Wien*, Bd. 3, 1518/II—1579/I, bearb. Franz Gall – Willy Szaivert (Wien–Köln–Graz, 1971), 14, Natio Ungarica: 1519/II H 34. – Schrauf Károly: *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453–1630*. Budapest, M.T.Akadémia, 1902, 182 (14 April 1520: 'Lucas Funificis de Corona dedit 2 cr.').

TARTALOM

	Előszó	5
I.	E. KOVÁCS PÉTER: Hunyadi Mátyás magyar király portréja	7
II.	MIKÓ ÁRPÁD: Mátyás király könyvtára az uralkodó reprezentációjában	19
III.	MONOK ISTVÁN: Nyitott kérdések a Bibliotheca Corviniana kora újkori történetében	45
IV.	MADAS EDIT: A Corvina újkori története Magyarországon	65
V.	ERNESTO MILANO: Az olasz könyvtárakban őrzött corvinák	83
VI.	ANGELA DILLON BUSSI: Mátyás és a miniatúrák	135
VII.	PAOLA DI PIETRO LOMBARDI: Mátyás emblémái	157
VIII.	WEHLI TÜNDE: Könyvfestészet Mátyás király budai udvarában	177
IX.	ROZSONDAI MARIANNE: A Corvin Mátyás számára készített aranyozott bőrkötésekről	193

A KÖTET 100 SZÁMOZOTT PÉLDÁNYBAN KÉSZÜLT.

Ez a könyv a számú példány.

Dürer Nyomda, Gyula
Felelős vezető: Megyik András